OKTATÁSKUTATÓ
ÉS FEJLESZTŐ
INTÉZET

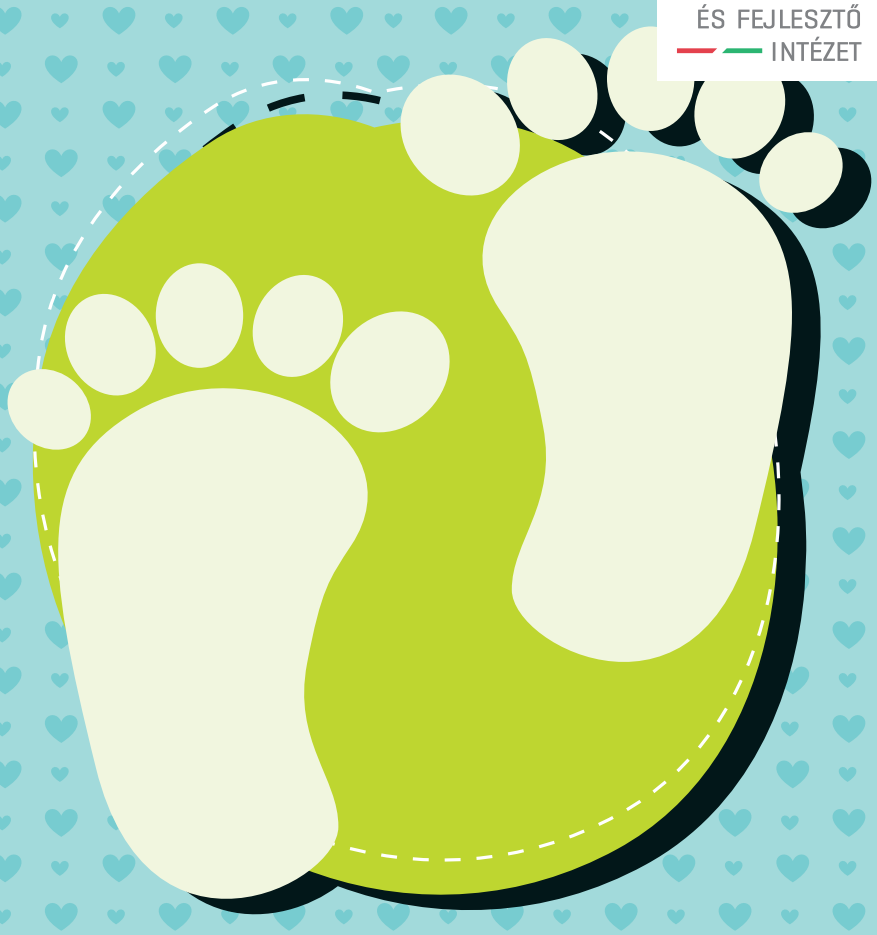

VÁLTOZÁSOK AZ ÓVODARENDSZERBEN

VÉLEMÉNYKUTATÁSOK EREDMÉNYEI (2014/15)

Változások az óvodarendszerben

VÉLEMÉNYKUTATÁSOK EREDMÉNYEI (2014/15)

A Társadalmi Megújulás Operatív Program 3.1.1. számú,
„XXI. századi közoktatás (fejlesztés, koordináció) II. szakasz” című kiemelt projekt átfogó célja a közoktatás fejlesztése, a fejlesztés szakmai, informatikai támogatása, minőségbiztosítása és nyomon követése.

Változások az óvodarendszerben

Véleménykutatások eredményei (2014/15)

SZERKESZTETTE: TÖRÖK BALÁZS

OKTATÁSKUTATÓ
ÉS FEJLESZTŐ
INTÉZET

BUDAPEST, 2015

A könyv megjelenését a Társadalmi Megújulás Operatív Program 3.1.1-11/1-2012-0001 számú, *„XXI. századi közoktatás (fejlesztés, koordináció) II. szakasz”* című projektje támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

Szerkesztő
TÖRÖK BALÁZS

Lektor
KORINTUS MIHÁLYNÉ

Olvasószerkesztő
BITTER NOÉMI

Sorozatterv, tipográfia
KISS DOMINIKA

Tördelés
PÁTRIA NYOMDA

Borítóterv
KISS DOMINIKA

Borítófotó
© THINKSTOCK

© TÖRÖK BALÁZS, 2015

© OKTATÁSKUTATÓ ÉS FEJLESZTŐ INTÉZET, 2015

ISBN 978-963-682-864-6

Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet
1143 Budapest, Szobránc utca 6–8.
www.ofi.hu

Felelős kiadó
KAPOSI JÓZSEF

Nyomás és kötés
PÁTRIA NYOMDA ZRT.

Felelős vezető
ORGOVÁN KATALIN

Tartalomjegyzék

1 BEVEZETÉS 9
1.1 Források 9

2 AZ ÓVODÁZTATÁS TRANSZNACIONÁLIS KÖRNYEZETE 11
2.1 Az óvodáztatást alakító transznacionális célrendszer 12
2.1.1 Az OECD által felvázolt célrendszer 14
2.1.2 Európai Uniós célrendszer 22
2.1.3 Nemzeti szintű célrendszerek 27
2.2 Óvodáztatás és demográfia 29
2.3 Részvételi arányok – globális kitekintés 30
2.4 A kisgyermekkori nevelés finanszírozása 31
2.5 Az óvodapedagógusok helyzete 33
2.6 A csoportméret 36
2.7 Összegzés 38

3 A KÖZOKTATÁSI RENDSZER VÁLTOZÁSAI 38
3.1 Rendszerszintű változások és vizsgálatuk 38
3.2 Az óvodarendszer számokban 40
3.3 Fontosabb jogszabályi változások 42

4 A MINTA BEMUTATÁSA 44
4.1 A kutatás 44
4.1.1 Mintavétel 44
4.2 A minta főbb jellemzői 45
4.2.1 A mintába került intézmények általános sajátosságai 45
4.2.2 A válaszadók alapvető ismérvei 47

5 AZ INTÉZMÉNYEK KÉSZÜLTSÉGE, HELYÜK A TÉRSÉG ÉLETÉBEN 48
5.1 Az épületek állapota 49
5.1.1 Óvodai terek 49
5.1.2 Fejlesztések 50
5.2 Eszközállomány, szakmai infrastruktúra 51
5.2.1 Általános eszközellátottság 51

5.2.2 Informatikai eszközök ... 52
5.2.3 A felszereltség fejlődése az elmúlt öt évben ... 53
5.3 Az intézmény alkalmazottai ... 54
5.3.1 Elérhető szakemberek ... 54
5.3.2 A foglalkoztatottak cserélődése ... 56
5.4 Szakmai fejlődés, továbbképzések ... 57
5.5 Az óvodák kapcsolati hálója, intézményi – társadalmi beágyazottsága ... 59
5.5.1 Kapcsolattartás a különböző szereplőkkel ... 59
5.5.2 Kapcsolat az iskolákkal ... 60
5.5.3 Kapcsolat a különböző szakmai szervezetekkel ... 61
5.5.4 Pedagógiai szakszolgálatok ... 63
5.5.5 Ellenőrzések ... 66
5.6 Kapcsolat a szülőkkel ... 67
5.6.1 Intézményesült kapcsolatok – családlátogatás ... 67
5.6.2 Nehézségek az óvoda – szülő viszonyban ... 69
5.6.3 Egyéb szempontok ... 71

6. AZ INTÉZMÉNY SZÁMOKBAN: ÓVODÁZÁSI KÖRZETEK, CSOPORTLÉTSZÁM ... 72
6.1 Körzetek, férőhelyek ... 72
6.1.1 Intézményi létszámok ... 72
6.1.2 Létszámtúllépés ... 74
6.1.3 Létszámváltozások ... 76
6.1.4 Óvodázási körzet ... 77
6.2 Óvodaválasztás ... 78
6.2.1 Az óvodaválasztás motívumai általában ... 78
6.2.2 A választás lehetőségének jelentősége – többváltozós elemzés ... 82
6.2.3 A körzeten kívüli elhelyezés okai ... 83

7. VÁLTOZÁSOK ... 84
7.1 Változtatásokkal kapcsolatos attitűdök ... 84
7.1.1 Óvodaügy az oktatáspolitikában ... 84
7.1.2 Változások az óvoda működésének néhány meghatározó aspektusa szerint ... 85
7.2 Hároméves kortól kötelező óvodáztatás ... 87
7.2.1 Jelenlegi helyzet ... 87
7.2.2 Az óvodakötelezettség hatása ... 88
7.2.3 Az óvodakötelezettség megítélése ... 88
7.3 Szakmai portfólió ... 89
7.3.1 A portfólió elkészítése ... 89
7.3.2 A kidolgozás körülményei ... 90
7.4 A pedagógus-életpályamodell hatása ... 92
7.4.1 A hatás mértéke, iránya ... 92
7.4.2 A modell hatékonysága, eredményei ... 95
7.4.3 Pedagógus II. fokozatba sorolás ... 96
7.5 Pedagógusbér-emelés ... 98

7.6 Az intézmény működtetése, finanszírozása 101
7.6.1 Átszervezések, fenntartóváltás 101
7.6.2 Bevételek, hozzájárulások 104
7.6.3 Alapítványi források 106

8 AZ ÓVODA SZEREPE 107
8.1 Az óvoda presztízse, megítélése 107
8.1.1 Az intézményvezető nézőpontjából 107
8.1.2 A szülő nézőpontjából 108
8.1.3 Az óvoda szerepével kapcsolatos attitűdök 110
8.2 Az intézmény által nyújtott szolgáltatások 113
8.2.1 Az óvodában töltött idő 113
8.2.2 Külön foglalkozások 114
8.2.3 A szülőkkel való együttműködés 116
8.2.4 Óvodai rendezvények 118

9 AZ ÓVODA VEZETŐJE 120
9.1 Szakmai kompetenciák, továbbképzések, önképzés 121
9.1.1 Felkészültség, naprakészség 121
9.1.2 Szakmai folyóiratok 123
9.1.3 Számítógépes ismeretek 124
9.1.4 Továbbképzések 125
9.2 A „jó óvodavezető" az intézményvezetők és munkatársaik szemszögéből 126
9.3 Az intézményvezető személyes jellemzői 128
9.3.1 Életkörülmények 128
9.3.2 Társadalmi szerepvállalás 128

10. AZ ÓVODAPEDAGÓGUS 129
10.1 Szakmai kompetenciák, továbbképzések, önképzés 129
10.1.1 Felkészültség, naprakészség 130
10.1.2 Számítógépes ismeretek 132
10.1.3 Továbbképzések 132
10.2 Az óvodapedagógusi hivatás megítélése 134
10.2.1 Szakmai kiégés 134
10.2.2 Óvodapedagógusok a közvéleményben 136
10.3 Az óvodapedagógus személyes jellemzői 136
10.3.1 Életkörülmények 136
10.3.2 Társadalmi szerepvállalás 137

11. SZOCIÁLIS HELYZET, CSALÁDI HÁTTÉR 137
11.1 Az óvoda társadalmi szerepvállalása 138
11.1.1 Hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek 138
11.1.2 Kedvezőtlen helyzetű gyermekek, családok 141
11.1.3 Jótékonyság az óvodában 144
11.2 Egyéb hatások, deprivációk 146

11.2.1 Szocializációs hátrányok kompenzálása 147
11.2.2 Beköltöző családok 147
11.2.3 A média hatása 148
11.3 Az intézmény eredményessége
a szülők megítélése alapján 149
11.3.1 Az óvoda értékelése 149
11.3.2 A gyermek óvodai fejlődése 150

12 TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE 153

13 FELHASZNÁLT IRODALOM 158

14 SUMMARY 163
Changes in the Pre-primary Education
System – Opinion Survey Findings (2014/15) 163

1 BEVEZETÉS

Az európai társadalomfejlődés jellemzője, hogy a társadalmat alkotó részrendszerek – köztük az oktatási rendszer – folyamatos változásban van. A változásoknak számos oka feltárható, melyek egy része külső eredetű, míg más részük inkább belső folyamatokra vezethető vissza. Külső hatásként említhető mindaz, ami a transznacionális térből éri a társadalmat, és közvetve vagy közvetlenül befolyással van az oktatásra: államközi szerződések, európai fejlesztés- és támogatáspolitikai kezdeményezések, a nemzetközi szervezetek által megfogalmazott ideák, kialakított együttműködések, értékelések, ajánlások (pl.: Világbank, OECD, UNESCO, alapítványok, emberi jogi szervezetek) (Wahlström 2014). A változások másik része az oktatási rendszer belső működéséből adódik – ilyennek tekinthetők például a pedagógusok szakmai továbbképzése és annak hatása, az óvodapedagógus munkaerő-utánpótlás alakulása, vagy azok az átszervezések, melyek közvetve vagy közvetlenül hatással vannak az intézmények működésére.

A 2014–2015 folyamán megvalósult kutatásunkban célul tűztük ki, hogy a magyar óvodarendszerre vonatkozóan mind a külső, mind a belső eredetű változásokról képet alkossunk. Ennek megfelelően a tanulmány első részében kisgyermekkori nevelés és gondozás főbb transznacionális trendjeit és koncepcióinak aktuális állását ismertetjük. Kitekintésünk elsősorban az OECD által a kisgyermekkori nevelés ügyében indított programokra, illetve az Európai Unió ezen a téren megnyilvánuló aktivitására terjed ki.

A tanulmány második részében véleménykutatási adatok alapján ismerheti meg az olvasó az óvodarendszer jellemezőit és változásait. A kutatás országos reprezentatív kérdőíves adatfelvétele során óvodavezetőket, óvodapedagógusokat és szülőket kérdeztünk meg, illetve interjúkat készítettünk óvodavezetőkkel. A vizsgálatba vont témakörök érintették a kötelező óvodáztatás bővülésének megítélését, az óvodai férőhelyek kihasználtságát, az óvodáztatás és belső vándorlás összefüggését, az óvodáztatásra vonatkozó szülői preferenciákat, az óvodai csoportok összetételét és optimális létszámát, a sajátos nevelési igényű gyermekek óvodáztatásának néhány infrastrukturális és emberi erőforrás-feltételét, az óvodák szakmai és szakszolgálati környezetének változására vonatkozó tapasztalatokat, az óvodai infrastruktúrát, valamint az óvodarendszer intézményi tagoltságának néhány jellemzőjét.

A kutatás érdekessége, hogy a szülők óvodaválasztási preferenciáira vonatkozó kutatási rész szorosan kapcsolódik az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézetben a 2001-ben minisztériumi támogatással megvalósult vizsgálathoz, így az adatok egy része időbeli összevetést is lehetővé tesz.

1.1 FORRÁSOK

Kutatásunk az óvodarendszerre vonatkozik, melynek meghatározása és leírása során számos kifejezést alkalmaznak a transznacionális szakirodalomban. A nemzetközi összehasonlításokban alkalmazott angol nyelvű irodalomban az „Early Childhood Education and Care" (ECEC) kifejezés terjedt el, melyet magyarra a „koragyermekkori

nevelés és gondozás"[1] vagy a „kisgyermekkori nevelés és gondozás"[2] kifejezésével fordítanak. Tanulmányunkban ez utóbbi kifejezést használjuk. Az ECEC – a kisgyermekkori nevelés és gondozás – az iskoláskornál fiatalabb korosztály napközbeni gondozását, nevelését biztosító szolgáltatások teljes körét lefedi, beleértve a magyar bölcsődei, családi napközi és óvodai ellátást is.

A transznacionális elemzéseket jelentősen befolyásolta az oktatás egységes nemzetközi osztályozási rendszerének (ISCED) 2011-ben bekövetkezett korrekciója. Az 1970-es évek elején az ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete (UNESCO) dolgozta ki az ISCED[3] (International Standard Classification of Education[4]) rendszert, mely segítségével lehetővé vált az egyes országok eltérő oktatási rendszerének nemzetközi összehasonlítása, összesítése. Az ISCED egységes, uniformizált, egyetemesen elfogadott eszközként szolgált és segítségével leegyszerűsödött a különböző képzési szintek azonosítása és az oktatási rendszerek komparatív elemzése. A kisgyermekkori nevelés és gondozás terén egyre inkább a holisztikus megközelítés válik meghatározóvá, mely mindenekelőtt a gyermekek kognitív, fizikai, és szociális – emocionális képességfejlesztését állítja a középpontba. Az egymással történő interakciókon keresztül fejlődik személyiségük és elsajátítják az alapfokú oktatásba való belépéshez szükséges kompetenciákat.

Az ISCED–0 szintje a kisgyermekkori, vagyis az iskola előtti (bölcsődei és óvodai) nevelést és tanulást jelenti. Az oktatási rendszerben bekövetkező változásokra reagálva, 1997 után legutóbb 2011-ben került felülvizsgálásra az ISCED osztályzási rendszere, melyet az UNESCO tagországai hivatalosan is elfogadtak. 2011-es felülvizsgálat óta az ISCED–0 szintje magában foglalja a gyermek 0–3 éves kora közötti bölcsődei nevelési szakaszt is. Jelen tanulmányban azonban ezzel a szakasszal csak érintőlegesen foglalkozunk, az elemzés középpontjában a gyermek 3 évestől az iskolaköteles koráig terjedő időszak áll.

A nemzetközi összevetéseket szolgáló ISCED némi támpontot adhat a kisgyermekkori nevelés és gondozás szakaszának felosztására. Az ISCED–0 szint első szakasza a 0–2 életévig terjed („early childhood educational development"), míg a második szakasznak a 3 éves kortól az iskolakezdési (ISCED–1) életkorig terjedő életkori szakasz tekinthető („preprimary education"). Ez a felosztás elsősorban azoknak az országoknak a tanulmányozásában hasznos, ahol osztott a kisgyermekkori nevelés és gondozás rendszere (split system), ahogyan például Magyarországon is (bölcsőde és óvoda). Figyelembe kell venni azonban, hogy az osztott rendszer fogalma nem minden esetben utal egymást követő, egymásra épülő szakaszokra. Vannak ugyanis országok, ahol nem életkor szerinti bontásban osztott a rendszer. E kötetben – a lehetőségek szerint – igyekszünk a 3–6 éves korú gyermekek óvodai (preprimary education) ellátására koncentrálni, amit azzal is jelzünk, hogy a nemzetközi rész leírásában a kisgyermekkori nevelés kifejezését használjuk.

---

1 Európai Bizottság: A Bizottság Közleménye: „Koragyermekkori nevelés és gondozás: hogy minden gyermek szilárdan megalapozhassa jövőjét." COM (2011) 66, Brüsszel, 2011.2.17.
2 Európai Tanács: A Tanács következtetései a kisgyermekkori nevelésről és gondozásról: hogy minden gyermek szilárdan megalapozhassa jövőjét (2011/C 175/03).
3 http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/isced-2011-en.pdf
4 Az oktatás nemzetközi osztályozási rendszere.

A statisztikai táblák és kimutatások mellett fontos adatforrásként szolgálnak a kisgyermekkori neveléssel és gondozással (azon belül az óvodáztatással is) foglalkozó tanulmányok, nemzetközi összehasonlítások. Ebben a tekintetben meghatározó jelentőségű az OECD évente megjelenő „*Education at a glance*" című kiadványa, ami idősoros adatok és indikátorok tükrében értelmezi az oktatásügy változásait nemzetfeletti szinten. Mellette az Eurydice és az EUROSTAT által 2014-ben publikált „*Key Data on Early Childhood Education and Care in Europe*" című kiadványa[5] is hasznos információkkal szolgál az európai országok irányelveiről és nevelési rendszereiről statisztikai adatok és kvalitatív jellegű információk együttes felhasználásával.

Jeleznünk kell, hogy a nemzetközi összevetésekben használt statisztikai adatok értelmezését bizonyos esetekben nehezíti az országok intézményi struktúráinak természetesen eltérő jellege. Nemzetközi kitekintésünk adatainak, valamint elméleti hátterének alapját a következő szervezetek adatbázisai, publikációi adták:

1. Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD)
2. Eurostat
3. Eurydice (Európa oktatási információs hálózata)
4. Központi Statisztikai Hivatal (KSH)
5. Világbank (World Bank)
6. ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete (UNESCO)
7. Egyesült Nemzetek Nemzetközi Gyermek Gyorssegélyalapja (UNICEF)

2 AZ ÓVODÁZTATÁS TRANSZNACIONÁLIS KÖRNYEZETE

A transznacionális szinten megfogalmazott fejlesztéspolitikák hátterében az emberi erőforrásokra vonatkozó elméletek állnak. Eszerint, egy társadalom gazdasági teljesítőképességét szem előtt tartva, az emberi erőforrások egyfajta tőkeként értelmezhetők – részeként az adott ország produktivitásának és fejlődési stratégiájának. E logika mentén egy ország társadalmi és gazdasági fejlődését sok tekintetben meghatározza oktatási rendszerének színvonala, a nemzet oktatására vonatkozó cselekvési stratégiája, oktatáspolitikája. A jól működő oktatási rendszer adja alapját annak, hogy az onnan kilépők megfelelő képesítéssel rendelkezzenek a munkaerőpiacon. Az oktatás minősége az ország jövőbeli versenyképességét is meghatározza, ezért kiemelt figyelmet igényel a politikai hatalommal rendelkezők részéről.

A tudásalapú társadalom felé való elmozdulás korában az információ és a tudás egyre meghatározóbb tényező, melyek közvetítéséért, átadásáért az oktatási rendszer felel. A nevelési és oktatási intézmények szerepét az is erősíti, hogy megfelelő működés mellett esélykiegyenlítő funkcióval bírnak, vagyis általuk csökkenthetők a társadalmi kirekesztődés és a szegregáció kedvezőtlennek tekinthető hatásai.

Az oktatás első szintjei, a kisgyermekkori nevelés és gondozás intézményei fontos szerepet játszanak és egyre nagyobb hangsúlyt kapnak a gyermekek jövőbeli lehetőségei szempontjából. A kisgyermekkori nevelés és gondozás 3–6 éves közötti

5 European Commission/EACEA/Eurydice/Eurostat, 2014. *Key Data on Early Childhood Education and Care in Europe. 2014 Edition. Eurydice and Eurostat Report.* Luxembourg: Publications Officeof the European Union.

szakaszában történhet többek között a gyermek kulcsfontosságú kompetenciáinak kialakítása, ami megalapozza későbbi iskolai teljesítményét, személyiségfejlődését és társadalmi integrációját. Az egyes országok oktatással kapcsolatos szakpolitikái ezért figyelmet fordítanak a kisgyermekkori nevelés és gondozás támogatására, fejlesztésére. Ugyanakkor megfigyelhető, hogy a kisgyermekkori nevelésre és gondozásra vonatkozó szakpolitikák számos különbséget mutatnak az államok eltérő gazdasági–társadalmi sajátosságaiból adódóan.

Magyarországon rendszerint a három éves kortól kötelező óvoda nyújtja a gyermek számára az első családon kívüli szocializációs közeget, melyben a gyermek elsőként találkozik a nevelés és tanulás intézményesített formájával. Az óvoda mint gyermek ellátási és nevelési–oktatási intézmény sok tekintetben eltér a család nyújtotta nevelési formáktól. Az óvodáztatást szolgáló intézmények lehetővé teszik, hogy a gyermek saját korosztálybeli társaival kapcsolatba léphessen. A kisgyermekkori nevelés során a megfelelő szociális, emocionális légkör megteremtése rendkívül fontos a gyermek későbbi fejlődése szempontjából.

A színvonalas óvodai nevelés nagyban hozzájárul a gyermek fejlődéséhez, elősegíti a szülők, a kulturális értékek és hagyományok iránti tisztelet kifejlődését és az anyanyelv megfelelő elsajátítását. Hozzásegíti a gyermeket a társadalomba való beilleszkedéshez, hogy később előítéletektől mentes, normákat és etikai elveket tisztelő állampolgárrá váljon.

2.1 AZ ÓVODÁZTATÁST ALAKÍTÓ TRANSZNACIONÁLIS CÉLRENDSZER

A mindenki számára hozzáférhető, színvonalas kisgyermekkori nevelés és gondozás biztosítása egyre meghatározóbb szerepet kap az egyes országok szakpolitikái iránymutatásaiban, valamint a nemzetközi szervezetek és csoportosulások által megfogalmazott célkitűzések között (Vandenbroeck és mások 2010). Felismerték, hogy a kisgyermekkori nevelés és gondozás kiemelten fontos tényező a társadalmi tőke és a humánerőforrás fejlesztésében. A kisgyermekkori nevelés fejlesztésének hátterét többnyire az országok gazdaságfejlesztési célkitűzései adják. A következőkben az óvodáztatás fejlesztésére vonatkozó célkitűzések és irányelvek kerülnek bemutatásra, alapvetően három eltérő, de sok tekintetben egymást átfedő és kiegészítő szinten értelmezve: a globális, az európai uniós, valamint a nemzeti célrendszer elkülönítésével. A témakörök bemutatása előtt, azonban szükséges kitérni az összevetések nehézségére, módszertani problémáira.

Az OECD évente megjelenő, oktatást értékelő összefoglalója szerint a tagországok az oktatás magasabb szintjeihez viszonyítva a kisgyermekkori neveléssel és gondozással kapcsolatos szakpolitikáinak megalkotásában egymástól lényegesen különböző mintákat követnek (OECD 2013, 2014). Mind a részvétel szintjét, az intézménybe lépési életkort és az intézményben eltöltött évek számát, mind pedig az intézmények finanszírozását tekintve megfigyelhetünk különbségeket. Az eltérő gyakorlatok összehasonlítása problematikus lehet, mert az intézményes gyakorlat megvalósulása olykor országonként más és más mintákat, irányelvet követ.

Az elmúlt évtizedekben a nyugati jóléti államok új módszereket dolgoztak ki a munka és a családi élet összeegyeztetésének megkönnyítésére. Az új intézkedések gyakran a már meglévő családpolitikákat és családi adókedvezményeket egészítik ki, ami heterogénebbé teszi a gyermekneveléssel kapcsolatos szakpolitikákat (Vanhille és mások 2011). A támogatási rendszer több formát ölthet: a gyermeknevelési és gondozási ellátások támogatásától kezdve az otthoni neveléssel járó erőfeszítések és költségek kompenzálásáig. Átfogó nemzetközi összehasonlítást csak a gyermekellátási rendszerek országonkénti (sőt olykor az országon belüli) eltéréseit szem előtt tartva végezhetünk, az adott állam sajátosságait figyelembe véve.

A *minőségi* gyermekellátás ideáltípusa országonként más és más formát ölt, bár abban egyetértés mutatkozik, hogy minőségi célkitűzések megfogalmazására mindenképp szükség van ahhoz, hogy ösztönözzék az intézményrendszer további fejlesztését. Az osztott kisgyermekkori nevelés és gondozás rendszerét (split system) alkalmazó országok minőségi célkitűzései azonban lényeges különbségekről is tanúskodnak. A „nevelés/tanulás" és „gondozás/gondoskodás" szétválasztása egyes esetekben akár meg is hiúsíthatja minőségi célok megvalósítását. A kisgyermekkor megközelítésének különbségei szintén nehezen összehasonlíthatóvá teszik a tagállamok köznevelési politikájának irányultságát. Egyes országokban a gyermek 0–3 éves korában az általánosan elfogadott gyakorlat az, hogy valamelyik szülő otthon marad vele – ez esetben az állam gondoskodó, nevelő szerepe minimális. Azokban az országokban azonban, ahol a kisgyermekkort fontosabb fejlődési szakasznak látják, ott rendszerint a „gondozás/gondoskodás" és a kisgyermekkori nevelés összekapcsolódik. A kisgyermekkori intézményes nevelést preferálók szerint, ebben az esetben, szélesebb körű gyermeki fejlődés valósulhat meg, mivel a szülőn kívül a gyermek fejlődését általában több szakember is követi, segíti.

A 2011-ben megjelent *Jelentés a korai oktatásról az Európai Unióban* című dokumentum a kisgyermekkori nevelés és gondozás országok közti összehasonlítását sokrétűségük miatt nehéz feladatnak látja, azonban hasznosságát vitathatatlannak tekinti, mivel az összevetés lehetőséget biztosít arra, hogy az államok tanulhassanak egymástól az oktatási rendszerük szervezése terén, illetve a tanítási–nevelési módszereik tekintetében. Az angolszász országokban elterjedt felfogásra, miszerint „*valódi oktatásra csak iskolai környezetben kerülhet sor*" (EP 2011:14) egyre nagyobb befolyást gyakorolt az északi modell, mely a környezet és a külvilág gyermekkori fejlődésre való hatásának jelentőségét is felismeri.

A *minőségi nevelés* pontos fogalmát illető egyetértés hiányán túlmenően, a nemzetközi összehasonlításokat az eltérő kulturális berendezkedések, nemzeti hagyományok és gyakorlatok is nehezítik. Az egységesítést magasra értékelő nézetek mellett ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy a kisgyermekkori nevelés hagyományokon alapuló sokfélesége összeurópai szinten fontos erőforrás és jelentős értéket képvisel. A fejlesztési elvek és fogalmak egységes értelmezése tehát nem jelentheti a rendszerek tényleges összehangolását, az oktatás nemzeti hatáskörbe tartozik.

A köznevelési intézményrendszer színvonalának támogatása mellett az országok különböző mértékben fordítanak figyelmet a családok anyagi és egyéb módon történő támogatására. Az egyes országokban az intézményi keretek között zajló kisgyermekkori nevelésben és gondozásban való részvételi arányaira hatással vannak a nemzeti szintű politikai intézkedések. Ha az állam támogatja a dolgozó szülőt abban, hogy

munkahelyi feladatait minél könnyebben és hatékonyabban össze tudja egyeztetetni szülői kötelességeivel, az növeli az igényt a színvonalas gyermekellátó intézményekre. A szociálpolitika egy másik iránya pedig inkább a szülő gondozási és nevelési erőbefektetését igyekszik kompenzálni, ezáltal támogatva az otthoni, családi környezetben történő nevelkedést. Ehhez hosszan igénybe vehető fizetett szülői szabadság, valamint implicit előnyökkel járó adókedvezmények társulhatnak.

Példának okáért Finnország a kisgyermekkori nevelést érintő minőségi előírásokat tekintve az OECD országok átlagán felül teljesít (Taguma és mások 2012b). A termékenységi rátája magasabb, mint a legtöbb OECD tagállamé, a gyermeki szegénység minimális szintű. A kisgyermekkori nevelésben és gondozásban való részvételi arányát tekintve Finnország mégis az átlag alatt marad: 2009-ben az 5 éves korú gyermekek csupán 62,6 százaléka járt óvodába. E viszonylagosan alacsony részvételt azonban nem lehet önmagában értékelni, mindenképp figyelembe kell vennünk az állam szociálpolitikai intézkedéseit, megvizsgálni családtámogató rendszerét, hagyományait. Például az anyák és apák által is igénybe vehető fizetett szabadság átlagon felüli időtartama is csökkentheti a köznevelési intézményekben való gyermekelhelyezésre formált igényt.

2.1.1 AZ OECD ÁLTAL FELVÁZOLT CÉLRENDSZER

A transznacionális szinten működő szervezetek közül az OECD olyan gazdag tudástőkét halmozott fel az oktatásfejlesztés vonatkozásában, ami alapján nem csupán nemzetközi összehasonlításokra nyílik lehetőség. A szervezet által készített elemzések a kisgyermekkori nevelés és gondozás rendszerének funkcióit és működési módjait érintően is megfogalmaznak javaslatokat, így teret nyitnak a nevelés és gondozás szerepének újragondolására, átpozícionálására. Az oktatási rendszerek funkcionalitását és működési módját érintő OECD fejlesztéspolitikai javaslatok összességükben centralizációs és központi koordinációs hatásokat fejtenek ki azokban az országokban, melyek adaptálják a felkínált rendszerirányítási elveket és szabályokat.

Az OECD – miként arra neve is utal – specifikusan a gazdasági célkitűzések megfogalmazására és elérésére létrehozott szervezet. Ebből következik, hogy fejlesztési koncepcióiban az oktatást – és így az óvodáztatást – elsősorban az egyes országok gazdasági teljesítőképességének maximalizálása és a gazdaság globális összehangolhatósága szempontjából értelmezi. A gazdasági fejlődésre koncentráló szervezet által készített kiadványok jellemzően a humánerőforrás-fejlesztési koncepciókra alapozott elméleti keretekben tematizálják az oktatást. Az OECD elemzések annak a lehetőségét teremtik meg, hogy a közgazdasági eredetű tőke-elmélet – a humánerőforrás-elmélet – gazdaságosságra fókuszáló célracionalitása az oktatásügy szervezésének is alapelvévé válhasson. Természetesen országonként eltérő, hogy az OECD által felkínált koncepciók mennyire befolyásolják a folyamatokat.

A kisgyermekkori nevelés és gondozás területét érintően az OECD családokra és gyermekekre vonatkozó adatbázisa (family database[6]) indikátorokat kínál az ellátó

6 http://www.oecd.org/els/family/database.htm

rendszerek működésének és teljesítményének összevetéséhez. Ennél is jelentősebbnek tekinthető az OECD által kidolgozott ún. SS („Starting Strong" – „Biztos alapokon" program és szempontrendszer, amely 2001 óta rendszeres áttekintést ad a kisgyermekkori nevelés és gondozás területéről, kiindulópontnak tekintve a gazdasági produktivitás növelésére vonatkozó célokat (OECD 2001, 2006, 2012a). A szervezet elemzései és a kisgyermekkori nevelésre vonatkozó ajánlásai nemzetközileg nagy láthatósággal bírnak, ezért kiemelt fontosságú szerepet kapnak a fejlesztéspolitikák orientálásában. Az OECD által kidolgozott ún. „Starting Strong" (SS, „Biztos alapokon") program és szempontrendszer hosszabb távon áttekinthetővé teszi a kisgyermekkori nevelés és gondozás, valamint a gazdasági produktivitás kapcsolatát. Az SS-program elősegíti a kisgyermekkori nevelés és gondozás fejlesztését, és ezen belül az óvodáztatás minőségbiztosítását és minőségjavítását. Magyarországi hatásai között is olyan lényeges változások említhetők, mint a kisgyermekkori nevelés és gondozás szolgáltató szemléletű konceptualizálása, az intézmények minőségfejlesztése, vagy a továbbképzésekre és a szakmai ellenőrzésekre irányuló oktatáspolitikai törekvések.

A kisgyermekkori fejlesztés vonatkozásában az OECD anyagokban hivatkozott kutatások szerint, ha a korai nevelés *minősége* alacsony, akkor annak hosszantartó káros hatásai lehetnek a gyermek fejlődésére a későbbiekben. A *jó minőségű* nevelés viszont pozitív irányú személyiségfejlődést eredményez, így a megfelelő színvonalú kisgyermekkori neveléssel és gondozással mérsékelhetők az egyenlőtlen ütemű gyermeki fejlődésből és az eltérő családi háttérből adódó hátrányok, vagy akár a biológiai eredetű képességkülönbségek is. A minőségi célok szem előtt tartásával hosszabb távon csökkenthető a szolgáltatások töredezettsége, és erősíthető az együttműködés az óvodáztatással közvetett kapcsolatban álló szervezetek között.

A kisgyermekkori nevelés és gondozás fejlesztésével kapcsolatos ajánlások egyre inkább a szolgáltatások színvonalának emelésére fektetik a hangsúlyt. 2012-ben jelent meg az OECD SS-programjának III. része, amely új, a kisgyermekkori nevelés és gondozás minőségének értékelésére alkalmas eszköztárat mutatott be. Emellett az OECD minden évben megjelentet egy összefoglaló tanulmányt, „Oktatási körképet" mely a tagországok oktatáshoz kapcsolódó, nemzetközi szinten összehasonlítható statisztikáit tartalmazó gyűjtemény (OECD 2013, 2014). A kiadvány meghatározott indikátorok alapulvételével nyújt körképet a tagállamok oktatási rendszeréről.

Az OECD SS-programja öt beavatkozási területet határolt le a hatékonyabb és színvonalasabb kisgyermekkori nevelés megvalósítására törekvő szakpolitikák megalkotására, melyek hátterében nem nehéz felismerni gazdaságszervezési és irányítási alapelveket (OECD 2012a):

1. A színvonal emelésére vonatkozó célok és a minimum elvárások szabályozása.
2. Megfelelő színvonalú, általános program (tanterv) kidolgozása, alkalmazása[7].
3. Az emberi erőforrások fejlesztése – a nevelők képzésének és munkakörülményeinek javítása.

7 A hazai óvodarendszerben a tartalmi szabályozás kétszintű. Az országos szint keretjellegű programja alapján készítik el az óvodák a helyi nevelési, illetve óvodapedagógia programjukat, amely szabályozza a tartalmi munkát. A tanterv (curriculum) fogalomra azért utalunk az óvoda kapcsán, mert a nemzetközi elemzésekben gyakran használják.

4. A családok és a közösség elkötelezettsége.
5. Az adatgyűjtés, kutatás és nyomon követés támogatása.

1. A színvonal emelésére vonatkozó célok és a minimum elvárások szabályozása

Az SS-program megállapításai szerint az óvodáztatásban az egyértelmű és általánosan elfogadott *minőségi célkitűzések* utat mutatnak a rendelkezésre álló erőforrások optimális elosztása tekintetében. A felmérések szerint a minőségi célok hosszas folyamat eredményeként érhetők el, melynek során a leggyakrabban előforduló nehézségek a következők:

- Konszenzus kialakítása a közös célokra vonatkozóan – hiszen a minőségi célok sokféleképpen érthetők. Mást tarthat fontos célnak a szülő, a pedagógus, a politikus, az ellátások finanszírozója, a szakértő és a közvélemény. A konszenzus kialakításának is eltérő formái ismertek, hiszen a kommunikatív, konzultatív döntéshozatal ideájától befolyásolt országokban másképp formálódnak ki a nemzeti célok, mint a centralizáltabb, hierarchizált oktatásirányítással működő országokban.
- A kisgyermekkori nevelést és gondozást érintő célrendszerek összehangolása más gyermekközpontú szolgáltatásokkal és az oktatás felsőbb szintjeivel. A társadalmak komplexitása széles spektrumon ható intézkedés együttest feltételez a kitűzött célok elérése érdekében. Magyarországon például a nemzeti stratégiák megújítása került napirendre 2010 után, ami az óvodai nevelés esélykiegyenlítő szerepét is érintette (NFÜ 2013, pp. 53–54). A kialakítani szándékozott fejlesztéspolitika fontos jellemzője az átfogó, komplex, láncba fűzött beavatkozási aktivitás az egyes célcsoportokat érintően. A szinergiát biztosítja, hogy a köznevelési stratégia az oktatás esélykiegyenlítő funkcióját a Nemzeti Felzárkóztatási Stratégiához illesztve aktiválja. Így az oktatási esélykiegyenlítés a foglalkozáspolitikai, szociálpolitikai, jóléti, egészségfejlesztő és egyéb intézkedésekkel szinergikus kapcsolatban valósulhatna meg.
- A minőségi előírásoknak megfelelő szolgáltatások nyújtásához szükséges pénzügyi források biztosítása. Az óvodáztatást érintő hazai fejlesztéspolitika az Európai Uniós forrásokból jelentős összegeket allokált a pedagógiai szolgáltatások fejlesztésére (pl.: 3,5 milliárd Ft TÁMOP 3.1.11-12 program keretében). Ezen túlmenően az óvodai épületállomány fejlesztésére és bővítésére a regionális operatív programok biztosítottak támogatást, melyek a jövőben bővülő forrásokkal szolgálják a folyamatban lévő óvodai infrastruktúra-fejlesztést.
- Magánkezdeményezések és a közszolgáltatások arányainak és szolgáltatáscsomagjának elhatárolása, szabályozása. Ez különösen azokban az országokban jelentős nehézség, ahol a magánszektor jelentős arányban vállal szerepet a kisgyermekkori nevelésben és gondozásban. Magyarországon az óvodás gyerekek 8,6 százaléka jár nem állami (egyházi, alapítványi) intézménybe. (EMMI – Statisztikai Osztály 2013).

A fenti kihívások csak egy részét képezik az SS-programban tárgyaltaknak. A feladatok megoldására az országok különböző stratégiákat készítettek, melyek figyelembe veszik az adott ország pénzügyi, politikai helyzetét, igényeit és lehetőségeit.

2. Megfelelő színvonalú, általános tanterv kidolgozása, alkalmazása

A színvonalas tantervhez igazodó oktatás egyrészt segíti a pedagógusok munkáját, másrészt informálja a szülőket, akik így jobban megérthetik és támogathatják gyermekük fejlődését. Különösen az Egyesült Államokban erős a bizalom abban, hogy az oktatási intézmények fejlesztik a társadalmat és alkalmasak a szülők viselkedésének és nevelői szerepének érdemi befolyásolására. (Spring 1994). Az OECD SS-program is alapoz arra, hogy a kisgyermekkori nevelés pedagógiai programja (tanterve) közvetett befolyást gyakorol a szülőkre, remélve hogy így az otthonokban is javulhat a gyermekek támogatása. A magyar viszonyok között is feltételezhető, hogy az óvodáztatásból eredő impulzusok pozitív hatással lehetnek a szülőkre, és rajtuk keresztül a gyermekek későbbi iskolai eredményeire és fejlődési útjára is. Figyelembe kell venni azonban azt is, hogy a magyar szülők egy része nevelői autonómiáját érzi veszélyeztetve, ha az óvodapedagógusoktól nevelési-szakmai tanácsokat kap (Török 2005). A pedagógus–szülő kapcsolat jellege – egyenrangúsága vagy hierarchizáltsága – jelentős mértékben a helyi viszonyoktól és kulturális kontextusoktól függ.

Az egyes országok különböző szempontrendszerek alapján dolgozzák ki és határozzák meg a nevelési/tantervi célokat. Szinte mindegyik OECD tagországban találkozhatunk a hároméves kortól az iskolaköteles korig tartó, vagyis az óvodás korosztályra vonatkozóan előírt nevelési programmal. Az általános kitekintést nyújtó SS-elemzés szerint az egységes nemzeti, általános tantervnek számos előnye lehet: többek között minőségbiztosítási szempontból segíti a pedagógusok munkáját, javítja az együttműködést a szülőkkel, és megkönnyíti az iskolai átmenetet is. A tantervi program megalkotásában fontos a helyi igényekhez és körülményekhez való alkalmazkodás. A hosszabb távon újítások nélkül hagyott pedagógiai program megnehezítheti a folyamatosan változó tudásalapú társadalom változásaira adott megfelelő ütemű reakciót – állapítja meg az SS elemzés. Magyarországra vonatkozóan megállapítható, hogy az Óvodai nevelés országos alapprogramját széleskörű szakmai elfogadottság övezi. A bevezetése óta eltelt mintegy 15 év folyamán megvalósultak a program időszaki frissítései, majd a változtatások nyomán módosultak a helyi intézményi nevelési programok. A korábbi oktatási törvényt felváltó 2011-es új törvény jellemzője a nevelésközpontúság, azonban az óvodai nevelési szakasszal kapcsolatosan a törvényalkotók nem tartották indokoltnak az érdemi változtatásokat (Jövő iskolája 2014b).

A programok tartalmát illetően az északi országok inkább a pedagógusok felé támasztott elvárásokra fektetik a hangsúlyt, ezzel szemben az angolszász országokra inkább az eredmény alapú megközelítés a jellemző, az óvodáztatást a lehetőségek szerint annak hatásai alapján vizsgálják. Norvégia például inkább a nevelés és oktatás tantervének fejlesztésére helyezte a hangsúlyt, ezért a svéd és az új-zélandi keretrendszerhez hasonlóan korosztály-specifikus pedagógiai programot alkalmaznak (Taguma és mások 2013a). Az értékelést Norvégiában a kisgyermekkori nevelési és gondozási központok hatáskörébe utalják, nagyobb szabadságot és rugalmasságot adva a gondozóknak, nevelőknek a keretrendszer előírásainak alkalmazásában. Ez a gyakorlat általában az északi államok kötetlenebb tantervalkotási tradícióját követi, lehetővé téve a helyi viszonyokhoz való alkalmazkodás szabadságát.

Magyarországon az Óvodai nevelés országos alapprogramja az intézményi szintnek nagyfokú módszertani szabadságot biztosít, középpontba helyezve a gyermekek érdekét, hangsúlyozva a játék kitüntetett szerepét. *(„A játék a kisgyermekkor legfon-*

tosabb és legfejlesztőbb tevékenysége, s így az óvodai nevelés leghatékonyabb eszköze." (ONOA 2012)(Villányi 1998). Az OECD elemzések a játék fontossága tekintetében változást jeleztek. Bár számos OECD tagország kisgyermekkori tanulási keretrendszerének középpontjában az írni, olvasni és számolni tudás áll, azonban az utóbbi évtizedekben az is megfigyelhető, hogy a programokban egyre inkább kiemelik a *játék* személyiségfejlesztő funkcióját, melynek következtében a játék egyre meghatározóbb szerepet kap az oktatásra és nevelésre vonatkozó előírásokban. Nemzetközi összevetésben feltételezhető, hogy a hazai alapprogram már megszületésekor olyan elvekre épült, melyek szerepe az utóbbi években erősödik más országok oktatásirányítási gyakorlatában.

A SS-dokumentum áttekintése szerint a színvonalas kisgyermekkori nevelési tantervek alkotását érintő kihívások közé sorolhatók:

- a pontos célok és tartalom megfogalmazása és ezek összeegyeztetése az iskolai elvárásokkal
- a megírt vagy módosított program közlése az érintett munkacsoporttal
- a tanterv hatékony implementációja és értékelése.

3. Az emberi erőforrások fejlesztése – a nevelők képzésének és munkakörülményeinek javítása

A kisgyermeknevelésre és tanításra vonatkozó nemzeti fejlesztési stratégiák a dolgozók továbbképzését is elérendő célként jelölik meg. Széleskörűen elfogadott nézet, hogy a magasabb végzettségű pedagógus által nevelt gyermek gyorsabban fejlődik, és jobb eredményeket ér el (OECD 2012a:36). A kisgyermekkori fejlesztésben alapvető fontosságú, hogy a pedagógus képes legyen olyan tanulási környezetet teremteni, melyben a gyermekek aktív, interakcióban gazdag bevonása valósulhat meg.

Előnyös helyzetben vannak tehát azok az országok, ahol magasak a pedagógusok képesítésére vonatkozó elvárások, mint például Finnországban, Svédországban és Új-Zélandon (Taguma és mások 2012c, 2012b, 2013b). A szakmai továbbképzést és a folyamatos fejlődést támogató programok Finnországban kötelező jellegűek, melyek költségei az állam, a munkaadó és az egyén között oszlanak meg. Magyarországon a közoktatási rendszer átalakításával egy időben a korábbi pedagógus-továbbképzési rendszer is változott. Az európai uniós fejlesztési források bázisán várhatóan korszerűsített továbbképzési rendszer kezdi meg működését. Magyar viszonyok között fontos kezdeményezés, hogy a jövőben az óvodapedagógusok szakmai fejlődése a pedagógus-életpályamodell kereteibe ágyazottan valósul meg. Az életpályamodell a korábbiaknál lényegesen nagyobb szerepet biztosít a szakmai fejlődés átláthatóvá tételéhez. Az óvodapedagógusok igényes e-portfólió készítésével, és szakmai minősítő bizottság előtti megvédésével igazolhatják alkalmasságukat arra, hogy az előmeneteli rendszer soron következő fokozatába léphessenek (Oktatási Hivatal 2013).

4. A családok és a közösség elkötelezettsége

A szülők és a helyi közösség bevonása emeli a kisgyermekkori tanulás és a szülői nevelés színvonalát, valamint javítja az otthoni tanulási környezet minőségét is. A szülői elkötelezettség rendkívül fontos szerepet játszik a gyermekek korai fejlődésében, továbbá hatással van későbbi tanulási életútjukra, sikerességükre, társadalmi integrációjukra. A szülők és a helyi közösségek közti szoros kapcsolat egyértelműsíti a ki-

egészítő támogatásra szoruló gyermekek hiányosságait, segíti szintre hozásukat, így csökkenthető a hátrányos családi helyzetükből adódó egyenlőtlenség, valamint a későbbi iskolai lemorzsolódás veszélye. A szülők és a helyi közösségek elkötelezettségének támogatása mindezek mellett megkönnyíti az átmenetet az iskolai környezetbe, továbbá rendkívül fontos, hogy a kisgyermekkori nevelés és gondozás minőségi fejlesztésével a gyermek igényeire reagáló intézkedések hozhatóak. Magyarországon az óvodai ellátás ingyenes, és már hároméves kortól igénybe vehető, de 2015. szeptember 1-jétől kezdve hároméves kortól kötelezővé válik, így az óvodába járó gyerekek aránya tovább fog növekedni, elérheti a 95 százalékot.

Az intézkedés hátterében a családokra való fokozottabb odafigyelés mutatkozik meg, valamint annak világos felismerése, hogy a gyerekek későbbi iskolai előmenetelének kudarcai mérsékelhetők a korábbi óvodáztatással (EMMI - Szociális és Családügyért Felelős Államtitkárság 2014), (OECD 2012b), (Pascal, Bertram 2013b). A halmozottan hátrányos helyzetű családok gyerekei esetében ugyanis eddig az átlagosnál nagyobb volt a valószínűsége annak, hogy egyáltalán nem, vagy a lehetségesnél később (5–6 éves korban) kezdenek óvodába járni. A PISA eredmények pedig azt jelezték, hogy a kisgyermekkori nevelésben töltött évek hozzájárultak a magasabb teljesítménypontok eléréséhez: egy kisgyermekkori nevelési év 10 teljesítménypont-növekményt idézett elő (OECD 2012a:35-37).

A legrosszabb helyzetben élő családok esetében az óvoda elérhetősége, az esetleges helyhiány okozhatott nehézséget. Az Európai Unió által finanszírozott fejlesztési programok ezen kívánnak változtatni: a hátrányos helyzetű gyerekek hároméves kortól kezdődő óvodai ellátásának érdekében új intézmények építésére, bővítésére közel 50 millió Euro allokálását tartalmazzák a tervek (5.439 új óvodai férőhely, 130 hátrányos településen, településrészen) (KPMG 2013).

A szülők és a helyi közösségek elkötelezettségének támogatása mindezek mellett megkönnyíti az iskolai környezetbe való átmenetet, továbbá rendkívül fontos, hogy a kisgyermekkori nevelés és gondozás minőségi fejlesztésével a gyermek igényeire reagáló intézkedések hozhatók.

5. Az adatgyűjtés, a kutatás és nyomon követés támogatása

A tények és trendek feltárásában nagy szerepet játszik az adatgyűjtés és a monitorozás, általuk világosabb képet kaphatunk az egyes országokban folyó kisgyermekkori gondozás–nevelés rendszerének színvonaláról, a követett elvekről, módszerekről (Commission/EACEA/Eurydice/Eurostat 2014), (EACEA, 2012). Magyarországon a legutóbbi évek fejlesztési céljai között helyet kapott az Integrált Nyomonkövető rendszer kialakítása (EMMI 2014). A szolgáltatás bevezetése lehetővé teszi, hogy az eltérő helyeken és időpontokban kompenzatorikus támogatásban részesült gyermekek szakszolgálati és azon kívüli (pl.: egészségügyi, szociális) ellátási előzményei és diagnózisai felhasználhatóvá váljanak azon szakemberek számára, akik újabb kompenzatorikus beavatkozást alakítanak ki az érintett gyermek/tanuló támogatására. Mivel az Integrált Nyomonkövető Rendszer szenzitív (személyre vonatkozó) adatokkal is dolgozik, ezért az adatkezelés törvényi garanciák biztosításával valósult meg. A rendszer bevezetése javíthatja az elszámoltathatóságot, a programfejlesztési tevékenységek minőségét, és növelheti a szülők informáltságát és választási lehetőségeit is.

Az OECD SS-koncepciója a nevelés és tanulás rendszeres monitorozásának szükségességét a következő témakörök mentén valósítja meg:

1. a gyermek fejlődése,
2. az alkalmazottak teljesítménye,
3. a szolgáltatás minősége,
4. az előírt szabályozások betartása,
5. a tanterv implementációja,
6. a szülők elégedettsége,
7. a munkaerő utánpótlása és a munkakörülmények.

A kisgyermekkori nevelés és gondozás monitorozására számos eszközt használnak, mint például interjúk, megfigyelések, standardizált tesztek és a szolgáltatás minőségének értékelései. Általában öt területre koncentrálnak a felmérések során: intézményi helyek kereslete és kínálata, a munkaerő képzettsége és munkakörülményei, finanszírozás és költségek, a gyermek fejlődése, valamint a szolgáltatások minősége. Egyre több ország tesz lépéseket egy hatékonyabban működő adatgyűjtő és kezelési rendszer létrehozása érdekében. Az egyes intézkedések és politikák körültekintő értékelésével, hasznos tanácsokkal és ajánlásokkal szolgálhatnak többek között a befektetést igénylő területekről, az alkalmazandó pedagógiai gyakorlatokról, valamint az egész rendszert érintő kérdésekről. A nemzetközi összehasonlítások érdekében elengedhetetlen a kutatások széleskörű közzététele is.

A fejlődő országok kisgyermekkori nevelést és gondozást nyújtó intézményei egészen más szinten állnak a fejlett országokéhoz képest. Az UNESCO a Világbank támogatásával a 2015-ig teljesítendő „Education for all", vagyis „Oktatás mindenkinek" című programjának célja, hogy a lemaradó országokra koncentrálva felméréseket végezzen, és ajánlásokat tegyen a hatékonyabb működés érdekében (Fyfe 2012).

Kisgyermekkori nevelés és hátránykompenzáció

Az OECD kisgyermekkori nevelésre vonatkozó koncepciói a megtérülésre vonatkozó közgazdasági téziseken nyugszanak. Ennek megfelelően a humánerőforrás-modellek a tanultságot, a képzettséget, a szocializáltságot a gazdaságban alkalmazott fizetőeszközökre kódoltan számszerűsítik. A szupranacionális szervezetek szakértői elsősorban az angolszász országokban gyarapodó kutatási eredmények alapján tájékozódnak (OECD 2010), melyek a kisgyermekkori nevelés gazdasági megtérülésének modelljét alkalmazva akár 17:1 megtérülési arányt is igazolnak (Pascal, Bertram 2013a). Még nagyobb mértékű mutatókról szólnak azok a szerzők, akik szerint a hátrányos helyzetű családok gyermekeit az oktatáson és nevelésen keresztül lehetséges kiszakítani a szegénység újratermelődési spiráljából. Az általuk alkalmazott modellek beárazzák a bűnözés csökkenését, a családon belüli erőszak mérséklődését, a tanulmányi utak meghosszabbodását és az iskolai kimaradás visszaesését is. A figyelembe vett tényezők számától függően 27:1 és 70:1 közötti megtérülési arányokat feltételeznek a kisgyermekkori nevelési és gondozási ellátások vonatkozásában (Bertram, Pascal 2002; Pascal és mások 2013). Megjegyzendő ugyanakkor, hogy néhány olyan kutatási eredmény is napvilágot látott, amely a hosszas kisgyermekkori nevelést (óvodáztatást) előnytelennek mutatta a későbbi iskolai sikeresség szempontjából (DeCicca, Smith 2013).

Bár a modellek sok tekintetben vitathatóak, azt világosan jelzik, hogy a hátrányos helyzetűek kisgyermekkori nevelésének fejlesztése gazdasági és társadalmi értelemben minden iskolafokozatnál magasabb megtérülési mutatókkal jellemezhető (Heckman és mások 2006). Ugyanez a felismerés mutatkozik meg a szupranacionális szervezetek parlamenti munkájában, ahol a tudományos modellektől függetlenül, a politikaformálás hétköznapi nyelvén fogalmazódik meg a kisgyermekkori nevelés fontossága. A szupranacionális szinten kimunkált koncepciók tehát erősítik azt a nézetrendszert, mely szerint a kisgyermekkori nevelés megfelelő működés mellett esélykiegyenlítő funkcióval bír, vagyis általa csökkenthetők a társadalmi kirekesztődés és a szegregáció káros hatásai (Pethő 2013).

A kisgyermekkori nevelés *minősége*

A kisgyermekkori nevelés szupranacionális elemzéseiben egyre inkább megfigyelhető a *minőség* kérdésének középpontba helyezése. A minőség fogalmának használatba vételével annak az eszközrendszernek a kimunkálása folyik, amelynek segítségével az kisgyermekkori nevelési és gondozási rendszerek és az egyes intézmények kimeneti (output) vezérlés alá vonhatóak. A folyamat lassú előrehaladását indokolja, hogy a kisgyermekkori nevelés és gondozás eredményességét egyelőre nem sikerült olyan számszerűsített módon mérhetővé tenni, mint ahogyan a PISA vizsgálatok révén az iskoláztatás esetében ez megvalósult. A kisgyermekkori nevelés kimenetei egyelőre a minőség körvonalazatlanabb fogalmain keresztül vizsgálhatók és ezek segítségével vezérelhetők.

A kisgyermekkori oktatás és nevelés minőségére vonatkozó célokkal foglalkozó OECD tanulmány az oktatás minőségjavító céljai kapcsán nagy hangsúlyt fektet az egyes országok nemzeti és nemzetközi érdek- és elvárás-különbségeire (2012a). A tanulmány felhívja a figyelmet arra, hogy a különböző érdekcsoportok eltérően ítélhetik meg az intézmények szerepét. Például: a kormány számára az az elsődleges cél, hogy produktív, az alapvető kompetenciák elsajátítására képes gyermekek hagyják el az intézményt, akik majd felnőttként a munkaerőpiacra kikerülve, ott sikeresen helyt állva segítik az ország működését, gazdasági fellendülését. A dolgozó szülő fő szempontja egy könnyen elérhető, magas színvonalú intézmény, ahol hozzáértő pedagógusok nevelik gyermekét. Egy kisebbségi etnikumhoz tartozó szülő számára a saját anyanyelv, kultúra továbbadása is lehet fő prioritás, míg egy pedagógusnak megint más, például a szakmai előmenetel lehetőségei. Az érdekcsoportok eltérő érdekei között tehát olykor jelentős különbségek mutatkoznak, melyek összeegyeztetése, figyelembevétele lassítja az általánosan elfogadott minőségi célkitűzések artikulációját.

A minőségfogalom bővítésének és kidolgozásának illusztrálására egy OECD tanulmányra utalunk, mely a minőség fogalmának oktatáspolitikai és szakmai megalapozása érdekében éles különbséget tesz a minőség (1) strukturális, (2) processzuális és (3) eredményesség alapú értelmezései között (OECD 2010).

A minőség strukturális fogalmában a kisgyermekkori nevelés és gondozás folyamatának infrastrukturális kereteit, környezeti feltételeit, közösségi meghatározottságát vonják egybe. A minőség processzuális fogalma azokat a tapasztalatokat, élményeket fogja egybe, melyek a nevelés, gondozás során a gyermekek fejlődését és jól-létét befolyásolják. A minőség eredményesség alapú fogalma a gyerekek mérhető nyelvi,

érzelmi, kognitív, fizikai, egészségi és közösségi (szocializációs) fejlődését veszi figyelembe az intézményes nevelés és gondozás sikerességének megítélése céljából.

Összességében megállapítható, hogy a minőséget érintő kérdések előtérbe kerülése a fejlesztéspolitikai célok differenciálása irányába mutató változásokat idézett elő (Taguma és mások 2012a). A korábbi általánosított policy-célok az egyenlőség, a finanszírozás, a foglalkoztathatóság, a nők munkaerő-piaci részvétele és a demográfiai folyamatok kedvezőbbé válása körébe utalta a kisgyermekkori nevelés és gondozás fejlesztésének feladatait. A *minőség* kérdésének középpontba helyezése a nevelési programok, a pedagógiai gyakorlat, a nevelési standardok és a gyerekek iskolakészültségének témáit helyezi a középpontba. A gyerekközpontú témafelvetések mellett a munkafeltételek, az alkalmazottak szakmai igényei és a szülők bevonása került az oktatáspolitika-formálás fókuszába. A minőségszempontú fejlesztés az irányítás számára is új feladatokat jelent, ezért az oktatási kormányzatok a monitoring rendszerek kiépítésére, az értékelési és a szabályozási eljárásrendek frissítésére fordítanak nagyobb figyelmet.

2.1.2 EURÓPAI UNIÓS CÉLRENDSZER

Az Európai Unió irányelvei alapján eleinte a legfőbb indok a kisgyermekkori nevelés és gondozás támogatására elsősorban társadalmi-gazdasági érdekek által vezérelt foglalkoztatottsági szint emelése, a versenyképesség növelése, és a nemek közti egyenlőség elősegítése volt. Az utóbbi időben az EU szakpolitikái a gyermekek jogait, állampolgársági kérdéseket, az oktatási lehetőségekhez való hozzáférés egyenlőségét, és a társadalmi kohézió kérdéskörét is felvetik (EB 2011).

Az EU ösztönzi az ún. Nyitott Koordinációs Módszer (Open Method of Coordination – OMC) segítségével történő szakpolitikai együttműködést az oktatási, a kulturális, a szociális, a foglalkoztatási, az egészségügyi és az igazságszolgáltatási területekkel (EB 2011), elősegítve ezzel az érdekelt felek közti kommunikációt. Egy európai minőségi keretrendszer kidolgozása elengedhetetlen a jövőben a pontosabb nemzetközi összehasonlítások kivitelezéséhez.

A módszer elősegíti a tagállamok közti tapasztalatcserét, valamint a legjobb gyakorlatok elterjesztését, figyelembe véve eltérő helyzetüket, lehetőségeiket, de mindemellett mégis ösztönözve őket kitűzött céljaik megvalósítására. A nemzeti politikák harmonizációjával összehasonlíthatóbbá válnak az országok kisgyermekkori nevelési és gondozási gyakorlatai és eredményei. Az esetleges nézeteltérések, ellentétes álláspontok segítik a módszer fejlődését, nemzetközileg elfogadott célkitűzésekhez a felmerülő ellentétek feloldása és harmonizáció útján lehet jutni.

2002-ben az Európai Tanács által megfogalmazott „barcelonai célkitűzések" a nők foglalkoztatottságának növelését, és a gyermekgondozásban résztvevők arányát jelölte ki fő prioritásaként. A célkitűzés 2010-re a három év és az iskolaköteles kor közötti gyermekek legalább 90 százalékos részvételi arányát irányozta elő, valamint a nők munkaerő-piaci elhelyezkedését akadályozó tényezők felszámolását (Európai Bizottság 2013).

E célok megvalósítására való törekvés látható a tagállamok szakpolitikáiban, intézkedéseikkel a nemek közti egyenlőség növelését, a szegénység csökkentését és a társadalmi kirekesztettség mérséklését igyekeznek megvalósítani. A demográfiai hanyatlást ellensúlyozva a tagállamoknak továbbra is törekedniük kell, és kiemelt figyelmet kell fordítaniuk gyermekellátási intézményrendszerük bővítésére, amely nélkül az európai célkitűzések nehezen lennének teljesíthetők.

Az Európai Bizottság jelentése szerint az óvodáskorú (3-6 éves) gyermekek részvételi aránya 2006-ról 2008-ra 84 százalékról 86 százalékra emelkedett. Jelentősebb változás azon országokban történt, ahol valamilyen reformintézkedéseket vezettek be. Luxemburgban például 2005-ben napköziket hoztak létre, 2009-ben pedig gyermekgondozási utalványok kerültek bevezetésre. Emellett integrálták a 3 éves korosztály első oktatási évét az általános iskola első ciklusába, ami 2010-re 22 százalékpontos részvételi növekedést idézett elő (Európai Bizottság 2013).

Ausztriában 2010-re 24 500 új férőhelyet hoztak létre a kisgyermekkori nevelés és gondozás intézményeiben, és magasabb szintű állami hozzájárulást vezettek be a gyermekgondozás költségeihez. Az uniós tagállamokban élő gyermekek összevont óvodai részvételének pozitív irányú változását ellensúlyozza a néhány országban végbemenő csökkenés 2010 és 2011 között. Romániában 25 százalékponttal, Spanyolországban 9 százalékponttal, Cipruson és Írországban 8 százalékponttal csökkent a részvétel.

A korábbi fejlesztéseket folytató „Európa 2020" fejlesztési terv az oktatást, így aztán a kisgyermekkori nevelést és gondozást is érintő növekedési stratégiákat és célokat fogalmaz meg. Átfogó célok a hiányosságok pótlása annak érdekében, hogy hosszabb távon egy intelligensebb, fenntarthatóbb és inkluzívabb növekedés valósuljon meg. *Intelligensebb*, mely a tudás fejlődésén és az innováción alapszik, *fenntarthatóbb*, mely környezetbarát és hatékonyabb erőforrás-kezeléssel egy versenyképesebb gazdaságot teremt, és *inkluzívabb*, mellyel a foglalkozatási szint, valamint a társadalmi és területi kohézió is növelhető. A kitűzött célok és megvalósítási módjára adott irányelvek egymással sok tekintetben összefüggésben állnak, és kölcsönösen is erősítik egymást: oktatási expanzióval a foglalkoztatottak köre növelhető, a munkavállalók megfelelő képzésével pedig a munkanélküliség mérsékelhető.

Az „Oktatás és Képzés 2020" az Európai Unió új oktatási stratégiai programja, mely együttműködést elősegítve közös célkitűzéseket és munkamódszereket fogalmaz meg a tagországok oktatási rendszerére vonatkozóan. Legfőbb célja, az egész életen át tartó tanulás elvén alapuló Európa létrehozása, a fenntartható gazdasági jólét és foglalkoztathatóság biztosítására.

A keretrendszer alapvetően négy fő célkitűzést fogalmaz meg:

1. az egész életen át tartó tanulás és a mobilitás megvalósítása
2. az oktatás és a képzés minőségének és hatékonyságának javítása
3. a méltányosság, a társadalmi kohézió és az aktív polgári szerepvállalás előmozdítása
4. a kreativitás és az innováció – a vállalkozói tevékenységet is beleértve – fejlesztése az oktatás és a képzés minden szintjén (EU Tanács 2009).

Az „Oktatás és Képzés 2020" program célértéke, hogy a négy éves életkor és az iskolaköteles kor közötti korosztály 95 százaléka részesüljön óvodai ellátásban. Az EUROSTAT által közölt legutóbbi adatok 2012-ből érhetők el, amely szerint az

2-1. táblázat: Részvétel az óvodáztatásban – négyévestől a tanköteles korú gyermekekig (a megfelelő korosztály százalékos részvételi aránya)[9]

HELY/ÉV	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	CÉL
Európai Unió (28)	86,9	87,3	87,8	89,2	90,5	91,6	92,1	92,9	93,2	93,9	95
Magyarország	94,7	95,1	93,9	94,5	95,1	94,6	94,8	94,3	94,5	94,5	95

Forrás: Eurostat (táblakód: tps00179) (Európai Bizottság 2014)

Európai Unió átlaga 93,9 százalékon volt (Európai Bizottság 2014:58). Tizenhárom tagállam mondhatja el magáról, hogy már most teljesítette az „Oktatás és Képzés 2020" céljait[8]. Magyarország és Észtország meglehetősen közel áll a kitűzött célhoz (2-1. táblázat).

Az EUROSTAT jelentése szerint a legtöbb országban a tankötelezettség nem a kisgyermekkori nevelés és gondozás szakaszával, hanem az alapfokú oktatás első szintjével kezdődik (általában a gyermek 5-6 éves korától – ISCED1) (Eurydice, Eurostat 2012). Bulgáriában, Görögországban, Cipruson, Lettországban, Luxemburgban, Lengyelországban és Magyarországon azonban az oktatás-nevelésben való részvétel kötelező jellege már az óvodás korúakra is kiterjed (3-4-5 vagy 6 éves kortól). A korai intézményes ellátás célja, hogy a gyermekek már egészen korán megismerkedjenek az iskolához hasonló elvárás-rendszerrel, környezettel, és az elemi oktatásba való átmenet zökkenőmentesebb legyen, és könnyebben beilleszkedjenek. Hollandiában, Máltán és az Egyesült Királyságban az oktatásban való részvétel szintén négy/öt éves kortól kötelező, azonban ezekben az országokban a gyerekek közvetlenül integrálódnak az elemi oktatási programokba. Romániában is növekvő részvételi arány figyelhető meg, miután 2012-től bevezetésre került a kötelező iskolai előkészítő év, mely az összes gyermekre kötelező érvényű 5-től 6 éves korukig. A köznevelési, állami fenntartású intézményekben a kisgyermekkori nevelési szolgáltatás a gyermek három éves korától mindenki számára ingyenes, a részvétel azonban nem kötelező (UNESCO 2012).

Magyarországon – más országokhoz hasonlóan – a Nemzeti Felzárkóztatási Stratégia (EMMI 2014) és a Köznevelés-fejlesztési stratégia (MK 2014) elvei megfogalmazzák, hogy a gyermekek már egészen korán részesüljenek az intézményes nevelés előnyeiben. Magyarország közel áll az angolszász országokban elterjedt gyakorlathoz, ahol intézményes neveléssel fejlesztik a gyerekek szociális kompetenciáit, támogatva a családokat (EP 2011). Az utóbbi évek fontos változása, hogy a Magyar Országgyűlés döntése alapján az óvodáztatás három éves kortól kötelezővé válik 2015. szeptember 1-jétől kezdődően (2011)[10]. Az óvodakötelezettség kezdetének ötéves korról hároméves korra csökkentése leginkább a hároméves korosztály esetében jelent felzárkózást a nemzetközi trendekhez. 2003-ban a hároméves gyermekek részvételi aránya az Európai Unió 28 országának átlagában 66,2 százalék volt, míg Magyarországé 73,4 százalék. 2006-ra azonban az uniós növekedési trend következtében Magyarország előnye eltűnt, és 2012-ben már 9 százalék hátrányról beszélhetünk az ország esetében (2-2. táblázat).

8 (FR, MT, NL, IT, IE, DK, BE, LU, ES, UK, DE, SE, PT) Európai Bizottság 2014.
9 http://goo.gl/9RpyL1
10 Az eredeti jogszabályt (2011/CXC. törvény) a 2013. évi CCIII. törvény 24. § (4) módosította 2015. szept. 1-re.

2-2. táblázat: A hároméves gyermekek részvételi aránya az óvodáztatásban (a megfelelő korosztály százalékos részvételi aránya)

HELY/ÉV	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Európai Unió (28)	66,2	66,9	72,2	73,9	75,3	76,6	77,1	78,4	82,2	83,5
Magyarország	73,4	71,0	72,6	71,6	72,8	72,1	73,0	71,9	74,1	74,3

Forrás: Eurostat: Participation/ Enrolmentineducation (ISCED 0-4)[11]

Az Európai Unió tagállamai oktatáspolitikájukat maguk építik ki, de az Unió fontos szerepet lát el a tapasztalatcsere, valamint a releváns szakpolitikák közös célkitűzéseinek koordinálásában. Az Európai Bizottság legfőbb célkitűzései az oktatásra vonatkozóan: a minőség és hatékonyság növelése; az inkluzív, mindenki számára elérhető és hozzáférhető oktatás; valamint az oktatás nyitottabbá és hozzáférhetőbbé tétele nemzetek közötti értelemben is.

Az Európai Bizottság és Parlament által, a kisgyermekkori nevelés és gondozás minőségi összetevőire vonatkozóan, megfogalmazott célkitűzések és az OECD által kidolgozott koncepciók, értelmezések és célok között jelentős hasonlóságokat/azonosságokat találhatunk. Hasonlóan az OECD-hez az Európai Bizottság és Parlament is a kisgyermekkori nevelés és gondozás olyan minőségi összetevőit, mint a hozzáférés/részvétel, a politikai, jogi, pénzügyi rendszereket, a személyi állományt, az alkalmazott tantervet és a szülők bevonását fogalmazza meg prioritásokként (EP 2010).

1. Részvétel, hozzáférés

Az Európai Unió minden tagállamai számára kulcsfontosságú a polgárok igényeihez igazodó intézményi struktúra kiépítése. Az Európai Bizottság 2002-es barcelonai ülésén közös célkitűzésként jelent meg, hogy négyéves kortól kezdődően a tanköteles korú gyermekek korcsoportjában legalább 90 százalékos legyen a részvétel a kisgyermekkori nevelési programokban („*harmadik életévüket betöltött, de még nem iskolaköteles gyermekek*"). Ezen túlmenően a fiatalabb gyermekek esetében is felállítottak egy hasonló célkitűzést, amelynek arányát 33 százalékban szabták meg. A bizottság 2011-es diagnózisa szerint az „*eredmények egyenlőtlen előrelépést mutatnak*" (EB 2011:4).

A célok tekintetében figyelembe kell venni a fogalmi különbségekből adódó lehetséges problémákat, mivel a hozzáférés és a részvétel nem mindig esnek egybe. A hozzáférés fogalma arra vonatkozik, hogy az egyes tagállamok például infrastrukturális fejlesztések során megteremtik a lehetőségét annak, hogy a tagállam érintett lakossága számára elérhető legyen a szolgáltatás. A részvétel pedig a szolgáltatásra vonatkozó igény gyakorlati realizálódása, ami nem jelenti, hogy a hozzáférési kapacitások teljes mértéken kihasználtak lennének. A jelenlegi adatok azt mutatják, hogy a tagállamok szakpolitikai intézkedéseinek köszönhetően az EU 2020 stratégiájában rögzített vállalások megfelelő ütemben közelíthetők, az országok teljesítményét jellemző arányszámok konvergálnak (Buiskool, Lindeboom 2013:4). Mindazonáltal nem szabad figyelmen kívül hagyni az elmúlt évek gazdasági eseményeit. A válság hatásá-

11 http://goo.gl/xnwWUd

ra a jelenleg progresszív mutatók recesszív irányba fordulhatnak. Éppen ezért főként azokban a tagállamokban, ahol az országon belül nagyok a regionális különbségek, szükségesnek látszik bevezetni olyan stabilizáló hatású kompenzációs rendszert, mely a hátrányos helyzetű régiókból származó gyermekek programhoz való csatlakozását segíti, ezáltal bővítve és – hatókörét tekintve – szélesítve is a részvételt. A cél ebben a tekintetben hosszú távú, hiszen a későbbi fejlődési különbségeket próbálják meg így kiküszöbölni, azzal, hogy egyenlő esélyeket biztosítanak mindenki számára.

2. Politikai, jogi és pénzügyi rendszerek

Az uniós országok egységesen törekszenek arra, hogy a kisgyermekkori nevelésre és gondozásra vonatkozó irányítási struktúrákat integrálják, ezáltal is növelve azok hatékonyságát. A célok elérése érdekében holisztikus rendszerben kell gondolkozni, mivel a tanulás különböző szakaszai egymásra épülnek, így a különböző szakpolitikák kialakítóinak érdemes egymással egyeztetni a döntések meghozatala közben. A különböző rendszereket a gyakorlat szerint a különböző szintek szerint választják el, és irányítási autonómiájuk változó. A jelen esetben érintett kisgyermekkori nevelést és gondozást célzó intézmények az európai uniós tanulmány szerint alacsonyabb minőségi szintet írnak elő, és nem kapnak elegendő ösztönzést a minőségjavításra, melynek legtöbbször financiális okai vannak. Bár a 2008 óta gazdaságilag „válságosnak" tekintett időszak nehezítette a nemzeti költségvetések kialakítást, mégis egyértelmű korreláció mutatható ki az oktatásra fordított GDP-arányos kiadások és az adott ország nemzetközi tanulmányi eredményessége között. Így azoknak az országoknak a tanulói, melyek többet fordítanak az oktatás fejlesztésére, jobban teljesítenek a nemzetközi méréseken.

3. Emberi erőforrások

A kisgyermekkori neveléssel és gondozással foglalkozó elemezések kulcsfontosságú kérdésnek tekintik a nevelésben résztvevő személyi állomány összetételét és szakmai képzettségét, ennek ellenére jelenleg nincs közös elvárás/előírás erre vonatkozóan az Európai Unión belül. Bár a munkához tartozó követelmények különbözőek, mégis a leginkább elterjed vélemény szerint a szakképesítés már elegendő a kisgyermekkori nevelésre és gondozásra vonatkozó feladatok ellátásához. Természetesen az alapvető minőségi szint biztosítása mindenütt szükséges célkitűzés. Ennek hatására néhány tagállamban markánsabban hivatásszerűvé tennék a kisgyermekkori nevelő és gondozó munka gyakorlását. A minőséget itt is befolyásolják a munkafeltételek, juttatások és a környezet.

4. Tanterv

Az oktatás tartalmát illetően a szakmát képviselő (akadémiai) és a közigazgatási szakemberek is egyetértenek abban, hogy az alapfokú oktatásba lépéshez és a későbbi egész életen át tartó tanulás fenntartásához a kognitív és a nonkognitív készségek korai fejlesztése egyaránt szükséges. Bár az egyetértés erős a tagállamok között, mégis számos eltérés figyelhető meg az alapfokú oktatás előtti tanításra és nevelésre vonatkozó iránymutatásokat illetően. Például Portugália számos erőfeszítést tett a tantervfejlesztés terén: az érintettek bevonásával – figyelembe véve a nemzetközi egyezményeken alapuló gyermekjogokat – alapozták meg céljaikat (Taguma és mások 2012d).

További felméréseket végeznek annak azonosítására, hogy mely területek igényelnek támogatást a tanterv (curriculum) implementációja terén, mely témák fontosak a szülőknek és a pedagógusoknak a gyermek fejlesztésében.

5. A szülők bevonása

Az európai célkitűzésekben is megfogalmazódik, hogy az intézményi keretek biztosításán kívül a család, a szülők bevonása is alapvető fontosságú, hiszen a saját gyermekük megfelelő fejlődésében ők a legérdekeltebbek. A család sikere a későbbi tanulók iskolai integrálását is megkönnyíti, hiszen csökkenti az otthoni és az intézményi légkör közötti különbségeket, lehetőséget nyújt a veszélyeztetett és a hátrányos helyzetű gyerekek könnyebb beilleszkedéséhez. Az Európai Unió számára készített tanulmányban a szülők bevonását kétféle módon veszik figyelembe (Buiskool, Lindeboom 2013). A család bevonásának egyik módja, amikor a szülőket a gyermekre összpontosítva vonják be. A bevonás másik típusa, amikor a gondozási/nevelési központra összpontosít a kezdeményezés. Az első esetben főként a gyermek fejlődésében hasznosul a szülő részvétele, míg a másik esetben a szolgáltatás színvonalának fejlesztésére nyílik nagyobb lehetőség. Megfigyelték, hogy amennyiben a szülők tudatosan, megfelelő kritikai kultúrával vonhatók be a rendszerbe, úgy rájuk építve egyfajta minőségbiztosítási rendszer alakítható ki.

2.1.3 NEMZETI SZINTŰ CÉLRENDSZEREK

A fenti prioritások mellett az Európai Unió az egyes tagállamok számára, oktatási rendszerükre vonatkozóan további ajánlásokat is megfogalmaz. Európai áttekintésben mindenekelőtt az látható, hogy további átfogó tanulmányok, empirikus felmérések, longitudinális vizsgálatok készítése szükséges az aktuális igényeket figyelembe vevő politikai döntéshozatalhoz és folyamatmonitorozáshoz. A szakpolitikáknak integrálniuk kell a kisgyermekkori nevelésre és gondozásra vonatkozó *különféle* rendelkezéseket és a nevelésért, gondozásért felelős intézmények működtetését. Nemzeti szinten széles körben elfogadott alapcélkitűzés a teljes körű hozzáférés biztosítása a szolgáltatásokhoz, valamint a rendszeres kommunikáció és szoros együttműködés az oktatási rendszer többi szintjével. Emellett fontos a kisgyermekkori nevelésre és gondozásra fordított pénzügyi kiadások szinten tartása, és a tagállamok közti együttműködés támogatása, mely hozzájárul ahhoz, hogy az oktatási rendszerek teljesítménye és alkalmazott gyakorlatai nemzetközi szinten is összehasonlíthatóak, értékelhetőek legyenek.

A foglalkoztatási célkitűzések elérése érdekében elengedhetetlen a munkavállalás és a családi élet összeegyeztethetőségének támogatása. A gyermekellátó intézményrendszer bővítése ezért kitüntetett szerepet kapott a nemzeti stratégiákban. Megfigyelhető, hogy az ellátórendszer bővítése mellett helyet kapott az alternatív ellátási formák fejlesztése és kapacitásainak bővítése, a gyermekellátási szabályok korszerűsítése, a vállalati vagy helyi szintű, innovatív megoldásokat alkalmazó projektek támogatása, valamint a rugalmas/atipikus foglalkoztatási lehetőségek elterjesztése. A stratégiák különös figyelmet fordítanak az iskolai átmenet segítésére is.

A magyar kormány az Európa 2020 stratégiai programjában szereplő célkitűzések elérése érdekében stratégiákat dolgozott ki, melyben az ország saját adottságainak és

prioritásainak megfelelően fogalmaz meg célokat és intézkedésterveket (MK 2014; MK 2014; EMMI 2014). A releváns szakpolitikák megfelelő összehangolásával és az érintettek együttműködését motiválva igyekszik megvalósítani a tervben előírt célokat. A kisgyermekkori nevelés és gyermekellátó intézményrendszer fejlesztése több szempontból is különös odafigyelést igénylő, kiemelt fontosságú célkitűzés az európai politikákhoz illeszkedő tervezetekben. A célokból kitűnik, hogy a *gyermekvállalás* ösztönzése és segítése szempontjából is fontos a megfelelő gyermekellátási intézmények fenntartása és a meglévő intézményrendszer állapotának javítása: az igényekhez igazodva a kapacitások bővítése és a szolgáltatások minőségének növelése. Jelentős előrelépés, hogy a Társadalmi Felzárkózatási Stratégia frissített változata más stratégiákkal integratív viszonyban áll, és *komplex* programkonstrukciók alapján fordít különös figyelmet a hátrányosabb helyzetű csoportokra, kistérségekre, településekre (EMMI 2014).

Az óvodáztatással összefügg, hogy Magyarország az Európa 2020 Stratégia céljához kapcsolódva a gyermekes családok szegénységi rátájának, a súlyos anyagi nélkülözésben élők számának, valamint az alacsony munkaintenzitású háztartásban élők számának 20-20 százalékos csökkentését vállalta 2020-ig. A nemzeti felzárkóztatási stratégiában rögzített célok elérése – az eltérő indikátorok által lefedett népesség közötti átfedések kiszűrésével – 450 ezer fő szegénységből való kiemelését célozza (KPMG 2013). A hároméves kortól kötelezővé tett ingyenes óvodáztatás a halmozottan hátrányos helyzetben élők számára jelentős esélynövelő tényező. A halmozottan hátrányos helyzetű családok gyerekei esetében ugyanis az átlagosnál nagyobb volt a valószínűsége annak, hogy egyáltalán nem, vagy a lehetségesnél később (5–6 éves korban) kezdenek óvodába járni. Bár kulturális tényezők jelentősen árnyalják a képet településenként, általánosságban mégis elmondható, hogy *„óvodába a három-ötéves gyermekek közül országosan 88 százalék, a roma gyerekek közül csak 42 százalék jár. Különösen jellemző ez a hátrányos helyzetű településeken, térségekben, ahol helyenként súlyos óvodai férőhelyhiány is akadályozza, hogy a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek három éves koruktól igénybe tudják venni az óvodai nevelést."(*EMMI 2014:40).

A gyerekek későbbi iskolai előmenetelének kudarcai mérsékelhetők a korábbi óvodáztatással (OECD 2012b), (Pascal, Bertram 2013b). Mivel a klasszikus társadalmi integrációs intézkedések nem voltak elégségesek ahhoz, hogy megfeleljenek a romák konkrét szükségleteinek, ezért az Európai Roma Stratégia keretében az Európai Bizottság megoldásokat kínál az Európai Uniós források hatékonyabb felhasználására, valamint a romák helyzetével kapcsolatos konkrét eredmények érdekében lefekteti egy szilárd ellenőrző rendszer alapjait (COM (2011) 173 végleges 2011). Az Európai Roma Stratégia lehetővé teszi, hogy a forrásallokáció új alapokon és frissített kontroll mechanizmusok mentén történhessen.

Megjegyzendő, hogy a roma népességre vonatkozó adatok hiánya akadályozza a fejlesztések célzottá tételét (Hablicsek 2007). A nevelési/oktatási intézmények nem tarthatják nyilván a tanulók etnikai hovatartozását, legalábbis amennyiben a szülők ezt kifejezetten nem kérik (Arató, Varga 2013). Egyes szakértői javaslatok szerint a mélyebb elemzésekhez nem elegendő kizárólag a szociális helyzet jogi kategóriája alapján vizsgálni a leszakadó csoportokat (Radó 2007).

Az utóbbi években a hátrányos helyzetű (roma) családok segélyezésének filozófiája differenciáltabbá vált. A Magyarországon megfigyelhető változás egybevág az Európai Bizottság által elfogadott roma stratégiával: *„míg az elsődleges felelősség e fellépés tekintetében a hatóságokra hárul, (...) a romák társadalmi és gazdasági integrációja kétirányú folyamat, amely megköveteli úgy a többség, mint a roma közösségek tagjai gondolkodásának megváltoztatását"* (COM (2011) 173 végleges 2011). A célkitűzések újdonsága, hogy a korábbi segélyezési politikákat megerősítik a kölcsönös kapcsolatteremtő és kommunikatív készség fontosságának hangsúlyozásával.

2.2 ÓVODÁZTATÁS ÉS DEMOGRÁFIA

Az átalakuló demográfiai trendek eltérő formában jelentkeznek és fejtik ki hatásukat az egyes országokban. A fejlettebb országokban az egyik legmarkánsabb változás a korstruktúra átalakulásában jelenik meg. A várható élettartam növekedésével az időskorú, inaktív népesség aránya jelentősen megnőtt, átalakultak az európai országok korfái. Ez a folyamat a jövőben is folytatódni látszik, mely a jövőben még tovább növeli az aktív munkaképes korú népességre háruló terheket. Az egyre inkább elöregedő társadalmak Európában a nyugdíjrendszer és társadalombiztosítás revízióját igénylik. Az idős, inaktív népesség függőségi rátájának mérséklése érdekében az országok vezetői kiemelt figyelmet fordítanak a gyermekvállalás ösztönzésére, melynek elengedhetetlen feltétele egy színvonalas kisgyermekkori nevelési és gondozási intézményrendszer fenntartása (Hablicsekné 2011).

A demográfiai trendváltozások azonban rendkívül eltérő képet alkotnak az egyes térségek között, ezért az óvodáztatás fejlesztését a helyi viszonyokkal összhangban kell véghezvinni. A születési arányszámok csökkenése tapasztalható az országok egy részében, azonban a változások mértéke eltérő. 2007-ben például a 28 legkevésbé fejlett országban egy nőre 5,0 gyermekszületés jutott, míg Lengyelországban ugyanekkor csupán 1,2 (ENSZ 2011).

A fejlődő és fejlett országok körében tapasztalható csökkenő gyerekszám tendenciája a családminták megváltozásával hozható összefüggésbe. A nők egyre későbbi életkorban vállalnak gyermeket, ezen kívül az átalakuló családstruktúrák, a házasságkötések számának visszaesése és a válások számának növekedése is csökkentik a gyermekvállalási hajlandóságot. A fejlett országok vezetése családtámogató rendszerük szélesítésével igyekeznek megfékezni a csökkenő tendenciát. A családokat és a gyermekvállalást támogató intézkedések hatását nehéz egyértelműen megállapítani, mivel az egyes országok közötti különbségeket a kulturális tényezők is nagyban befolyásolják (European Commission 2011). A jelentés szerint néhány országban (pl. Franciaországban, Dániában, Finnországban és Hollandiában) a gyermekvállalás későbbre tolódása magas termékenységi mutatókkal párosul, melyhez a viszonylag bőkezű állami támogatások rendszere is hozzájárul. Ezzel szemben például Romániában, Szlovákiában és Magyarországon a fiatalabb korban történő gyermekvállalást nem kíséri magas termékenység.

Kutatások már az ezredforduló táján kimutatták a fejlett országok körében, hogy azokban az országokban általában magasabb a termékenységi ráta, ahol a nők foglalkoztatottsága magasabb (OECD 2002). Bár a kulturális tényezők szerepét nem lehet

eléggé hangsúlyozni, feltehető, hogy ahol a nők visszatérhetnek szülés után a munkaerőpiacra és támogatást kapnak a karrier és a gyereknevelés összeegyeztetésében, ott magasabb a gyermekvállalási hajlandóság. Ez alapján az alternatív foglalkoztatási formák (részmunkaidő, távmunka) hozzáférhetősége, és az igényekhez igazodó, színvonalas bölcsődei és óvodai hálózat kiépítése fontos ösztönzők a gyermekvállalásra. A nők munkához való viszonyának változása, valamint a válások számának növekedésével egyre nagyobb arányban kialakuló egyszülős háztartások az óvodai ellátórendszer irányába is növelik az igényeket. Az utóbbi években a termékenység lassú növekedése figyelhető meg Európában, melyhez a migrációs folyamatok is hozzájárulnak.

Az európai összevetések azt jelzik, hogy az (Fyfe 2012) óvodai nevelés rendszerének fejlesztési stratégiája összhangban kell, hogy álljon az egyes országokban végbemenő demográfiai változásokkal, ehhez rendszeres népesedési felmérések szükségesek.

2.3 RÉSZVÉTELI ARÁNYOK – GLOBÁLIS KITEKINTÉS

2009-ben az óvodai nevelésben résztvevő gyermekek (3-6 éves korosztály) száma világszerte meghaladta a 157 millió főt. Az UNESCO statisztikái alapján jelentős eltéréseket találhatunk az egyes országok között, valamint országokon belül is a különböző területi egységek/régiók között. Észak-Amerikában és Nyugat-Európában az óvodai részvétel rendre 80 százalék fölött volt, míg a szubszaharai Afrikában és az arab államokban ez az arány 17 százalék, illetve 19 százalék körül alakult. Az afrikai országokban csupán minden hetedik gyermek jár óvodába, míg a fejlődő országokban három gyermekből egy. A legnagyobb mértékű részvételi arányváltozást Dél- és Nyugat-Ázsiában tapasztalhatunk, ahol 2008-ra (kilenc év alatt) 21 százalékról 42 százalékra nőtt a részvétel.

Összesítve a Föld országait, tíz év alatt 34 százalékról 50 százalékig nőtt az óvodai részvételi arány. A változás eltérő mértékeket ölt területenként: a legszembetűnőbb változást Kelet-Ázsiában láthatunk, ahol tíz év alatt több mint 20 százalékponttal nőtt a részvétel.

Az UNESCO azon ajánlását, hogy legalább egy éven át kötelezően kisgyermekkori nevelésben vegyenek részt a gyermekek, egyre több fejlődő ország igyekszik beépíteni oktatási rendszerébe (Rokhaya 2007). Fekete-Afrikában 2011-ben is az óvodáskorú gyermekek alig több mint 18 százaléka járt óvodába (Világbank statisztikai adatbázisa).

A fejlesztési célok Afrikában sem térnek el jelentősen az Európában már korábban kimunkáltaktól. A mindenki számára hozzáférhető kisgyermekkori nevelést az iskola megkezdése előtti év kötelezővé tételével tervezik megvalósítani, oly módon, hogy az előkészítő év az általános iskolába integrálva valósuljon meg. A színvonalas kisgyermekkori nevelési és iskola-előkészítő programnak elengedhetetlen feltétele a kisgyermekkori nevelésről és gondozásról szóló közpolitika átfogó és a releváns szakpolitikákkal együttműködésben való fejlesztése.

2.4 A KISGYERMEKKORI NEVELÉS FINANSZÍROZÁSA

Az OECD felmérése szerint az oktatási intézményekre való kiadások közül aránylag a legkisebb összeg az óvodák fenntartására jut (OECD 2012a). Ausztráliában, Indiában, Indonéziában, Írországban és Dél-Afrikában a GDP kevesebb mint 0,2 százaléka jut az óvodai nevelésre, míg Dániában, Izlandon, Izraelben, Spanyolországban és Oroszországban a GDP 0,9 százalékát is meghaladja a kisgyermekkori nevelésre történő ráfordítás. Azonban figyelembe kell venni, hogy az egyes országok különböző módokon strukturálják a kisgyermekkori nevelési és gondozási rendszerük finanszírozását, így nem lehet csupán ebből következtetéseket levonni az ellátásra vagy annak minőségére vonatkozóan (OECD 2014).

Ami a finanszírozási formát illeti, az OECD államokban a magán fenntartású intézmények aránya átlagosan 18 százalék. Általában az állami fenntartású intézmények ingyenesen vehetők igénybe, azonban ez a gyakorlat országonként jelentős különbségeket mutathat. Ausztriában például 2009 óta minden 5 éves gyermek számára ingyenes a részvétel a kisgyermekkori nevelésben. Más korcsoportok számára azonban előfordulhat, hogy bizonyos intézmények hozzájárulást kérnek a szülőktől gyermekük foglalkoztatásáért. A gyermekellátó intézmények kb. 60 százaléka állami irányítás alatt áll és működésüket a helyi vagy tartományi önkormányzat finanszírozza és ellenőrzi (UNESCO 2011).

Az OECD oktatással foglalkozó igazgatósága először 2009 júniusában végzett felmérést a gazdasági visszaesés oktatási rendszerekre mért hatásáról. A munkanélküliségi ráta emelkedéséből adódóan nőtt a kötetlen oktatási formák iránti igény. Néhány ország kénytelen volt csökkenteni az erre szánt kiadásait, de összességében a kormányok sikeresen megvédték oktatási rendszerüket a költségvetési megszorításoktól. A 2010-es felmérés szerint egyes országok még többet fordítottak az oktatási rendszerük fenntartására, a teljesítmény és hatékonyság növelésére, mint a válság előtt. Jelentős kiadáscsökkentésekre csak abban a néhány országban került sor, amelyeket súlyosabban érintett a gazdasági válság (Damme, Karkkainen 2011).

A válság nem lassította az oktatási reformok bevezetését, épp ellenkezőleg: egyes országokban felgyorsultak az oktatást érintő reformintézkedések. Az oktatási rendszer kapacitásának és hatékonyságának növelése, az innováció ösztönzése hozzájárul a munkanélküliség csökkentéséhez, ezért az országok többnyire kitüntetett figyelemmel illették e területet a válság káros hatásainak mérséklése érdekében.

A felmérések szerint az, hogy egy adott országban a gazdasági válság mennyire fejti ki negatív hatását, eltérő mintákat mutat mind országonként, mind a különböző oktatási szintek között. A kutatás szerint a gazdasági válság legkevésbé az óvodai nevelést érintette. Egyetlen OECD tagállam sem jelzett a válságnak tulajdonítható változást az óvodai jelentkezésekben és részvételi arányszámokban. Bár az óvodai szolgáltatásokra való igény általános növekedést mutatott, ez a jelenség nem mutat összefüggést a gazdasági válság hatásaival.

Az OECD oktatással foglalkozó igazgatósága 2009 júniusában felmérést végzett a 2008-as gazdasági visszaesésnek oktatási rendszerekre gyakorolt hatásairól. Magyarországra ugyanaz volt jellemző, mint az országok többségére, miszerint a gazdasági válság az oktatási szektoron belül legkevésbé az óvodai nevelést érintette. Nem azonosítható tehát gazdasági okokra visszavezethető változás az óvodai jelentkezé-

2-3. táblázat: Oktatási kiadások aránya – EU-átlag és Magyarországa GDP %-ában

IDŐSZAK	EUROSTAT ADATOK		EMMI OKTATÁSSTATISZTIKA ADATOK	
	TELJES OKTATÁSI KIADÁS (GDP %) EU 28 ÁTLAG	TELJES OKTATÁSI KIADÁS (GDP %) MAGYARORSZÁG	A KÖLTSÉGVETÉS OKTATÁSI KIADÁSAI (GDP %)	ÓVODA RÉSZESÜLÉSE A KÖLTSÉGVETÉS OKTATÁSI KIADÁSAIBÓL (GDP %)
2002	5,00	5,39	5,4	0,8
2003	5,03	5,91	5,7	0,8
2004	4,95	5,44	5,2	0,8
2005	4,92	5,46	5,3	0,8
2006	4,91	5,44	5,1	0,8
2007	4,92	5,29	4,9	0,7
2008	5,04	5,10	4,8	0,7
2009	5,38	5,12	4,8	0,7
2010	5,41	4,90	4,7	0,7
2011	5,25	4,71	4,3	0,7
2012	na	na	4,1	0,7

Forrás: Eurostat, http://goo.gl/CVmtly (EMMI - Statisztikai Osztály 2013)

sekben és részvételi arányszámokban, sőt az óvodai szolgáltatásokra való igény általános növekedést mutatott. Az óvodáztatás változásai tehát nincsenek közvetlen összefüggésben a gazdasági változásokkal. (Damme, Karkkainen 2011). A hazai statisztikai gyakorlatnak megfelelő adatok alapján az oktatásra jutó költségvetési kiadások 2006-tól fokozatos csökkenést mutatnak, ami azonban az óvodákra jutó GDP arányos forrásallokációt kevéssé érintette (2-3. táblázat). Az EUROSTAT adatai alapján az EU 28 tagországának összesített oktatási kiadás átlagai enyhe emelkedést mutatnak 2006-tól és megtorpanás csak 2011-ben figyelhető meg. A válság hatása tehát nem érződött. Az EUROSTAT számítási módszereivel Magyarország GDP arányos oktatási kiadásai 2003 óta lényegében egyenletes ütemű csökkenést mutattak.

Az egy gyermekre jutó éves kiadások alapján a magyar óvodák lényegesen csekélyebb forrásokat használnak fel, mint más országok hasonló intézményei. Míg az egy gyerekre jutó magyar forrásfelhasználás 4564 US dollárnak megfelelő összeg volt 2011-ben, addig az OECD országok átlaga 7428 US dollárnak felelt meg, az EU 21 átlag pedig elérte a 7933 USD-t.

2-4. táblázat: Egy óvodáskorú (3 évesnél idősebb) gyermekre jutó éves kiadás 2011-ben (egyenértékű, vásárlóerő-paritással és GDP-vel kiigazított összeg, US dollárban)

ORSZÁG	EGY GYERMEKRE JUTÓ ÉVES KIADÁSOK (USD)
Ausztria	8933
Csehország	4302
Magyarország	4564
Lengyelország	6409
Szlovákia	4653
Szlovénia	8136
OECD átlag	7428
EU21 átlag	7933

Forrás: OECD, Table http://dx.doi.org/10.1787/888933116927 (Formázta: Török Balázs)

2.5 AZ ÓVODAPEDAGÓGUSOK HELYZETE

Az országok nagy hangsúlyt fektetnek az óvodapedagógusok megfelelő szakmai képesítésére, ám így is jelentős különbségeket figyelhetünk meg a képzettségre vonatkozó elvárások terén. A képzett pedagógusok számának megoszlása rendkívül nagy eltéréseket mutatott. A fejlettebb országokban sokkal nagyobb arányban dolgoznak jól képzett pedagógusok az óvodákban. Az OECD minőségi irányelvei közül például Finnország a munkaerő szakképzésének, továbbképzésének és munkakörülményeinek fejlesztését jelölte ki fő célkitűzésként, amely célokat érvényre juttatja az kisgyermekkori nevelés terén is (Taguma és mások 2012b). Az egyre inkább növekvő arányú bevándorlásra reagálva Finnország külön hangsúlyt fektetett a pedagógusok megfelelő anyanyelvi szintjét érintő elvárásokra, valamint a nevelők nyitottságának, és más kultúrák iránti tiszteletének erősítésére.

Svédországban 2013. december 1-jétől kezdődően nőnek az állandó státusszal rendelkező óvodapedagógusok szakképesítésére vonatkozó minimum elvárások. A rendelkezéssel igyekeznek növelni a pedagógusszakma státuszát, támogatva a szakmai fejlődést és ez által növelni az oktatás színvonalát (Taguma és mások 2013b).

Ami a pedagógusok fizetését illeti, általában annak összege az oktatási szint emelkedésével nő, tehát például Belgiumban, Csehországban, Dániában és Lengyelországban, egy legalább 15 év tapasztalattal rendelkező középiskolai tanár fizetése 30 százalékkal magasabb, mint egy ugyanilyen tapasztalati háttérrel rendelkező kisgyermekkori nevelésben dolgozó pedagógusé. Ugyanez Finnországban az 50 százalékos különbséget is meghaladhatja. E trendnek megfelelően a kisgyermekkori gondozásban[12] dolgozók bére 20-40 százalékkal alacsonyabb, mint az óvodáskorúakkal[13] dolgozóké. Ezalól Spanyolország kivétel, ahol bérük megegyezik. Kevésbé jellemező viszont, hogy kü-

12 Jellemzően 0-2 éves gyerekek ellátása, de országonként lehet változó.
13 Jellemzően 3-6 évesek ellátása.

lönbség lenne a kisgyerekkori (preprimary) nevelésben dolgozók és az iskolázás (primary) első szintjén dolgozók bére között (OECD 2012a). Magyarországon is azonos a két foglalkoztatott csoport bére, mely 2,5-szerese a minimálbérnek. A hazai bérek változásáról, mely összefügg a pedagógus-életpályamodell bevezetésével is, az empirikus kutatást ismertető Pedagógusbér-emelést bemutató fejezetben (7.5) talál információkat az olvasó.

Képzettség és nemek szerinti megoszlás

Az OECD tagországok oktatási rendszerének minőség szempontú értékelései alapján megfigyelhető, hogy a legtöbb országban a pedagógusok nemek szerinti megoszlása kiegyenlítetlen, ami azt jelenti, hogy a férfiak aránya a legtöbb képzési szinten meglehetősen alacsony. Ha az oktatás minden szintjét figyelembe vesszük, akkor a nők átlagosan a pedagógusok több mint 66 százalékát teszik ki, de ez az arány a különböző oktatási szektorok között jelentősen eltérő képet mutathat. Szinte minden országban megfigyelhető jelenség, hogy minél alacsonyabb a gyermekek életkora, annál magasabb a velük foglalkozó nők aránya: 53 százalék a középiskola felsőbb évfolyamaiban és 40 százalék a felsőoktatásban. A legtöbb országban a bölcsődei és óvodai nevelésben résztvevő pedagógusok között a nők aránya 95 százalék, vagy még magasabb. Finnországban a kisgyermekkori nevelés és gondozás pedagógusi karának 98,6 százaléka nő. Hasonlóképpen Új-Zélandon, és Svédországban is kiugróan magas a nők aránya az óvodapedagógusok körében (98,4 százalék illetve 97 százalék) (OECD 2012a).

Ami az időbeli változásokat illeti, a nemek kiegyenlítésére tett törekvések összességében látható eredmény nélkül maradtak. 2009-re két százalékponttal, 92-ről 94 százalékra emelkedett a nők aránya. A fejlett országokban nem történt arányeltolódás, míg a fejlődő országokban jelentősen nőtt a nők részvétele: 2009-re öt százalékponttal több, vagyis 93 százalékát teszik ki az óvodai dolgozóknak. 1999-hez viszonyítva Latin-Amerikát és Közép-Kelet-Európát kivéve az összes térségben a nők arányának növekedése, illetve változatlansága figyelhető meg (UNESCO 2011). (2-5. táblázat)

2-5. táblázat: A nők százalékos aránya az óvodapedagógusok körében

TERÜLET	1999	2009
Arab államok	77	91
Közép- és Kelet-Európa	100	99
Közép-Ázsia	97	97
Kelet-Ázsiai és a Csendes-óceán térsége	94	96
Latin-Amerika és a Karib-térség	96	95
Észak-Amerika és Nyugat-Európa	92	94
Dél- és Nyugat-Ázsia	72	93
Szubszaharai Afrika	72	76
Fejlett országok	94	94
Fejlődő országok	88	93
Világ	92	94

Forrás: (UNESCO 2011)

Az Európai Unió és néhány más ország nem csupán a polgárok szabad munkaválasztásának kérdéseként közelíti meg az óvodapedagógusként dolgozók nemek szerinti megoszlását, hanem egyenlőtlenségi problémát is lát abban. A nők túlsúlyát az óvodapedagógus szakmában kedvezőtlen munkaerő-piaci és foglalkoztatáspolitikai jelenségként kezelik. Ennek megfelelően az európai uniós célkitűzések között is szerepel a férfiak arányának növelése a kisgyermekkori nevelés és gondozás pedagógusainak körében. Az Európai Parlament *„felhívja a tagállamokat, hogy foglalkozzanak a gyermekgondozói munka nemek szempontjából való kiegyensúlyozatlanságának problémájával olyan politikák végrehajtása révén, amelyek növelik az ECEC-képzésekben részt vevő férfiak számát, biztosítva, hogy arányuk legalább 20%-os legyen*."[14] A legtöbb európai uniós tagállamban nem valósultak meg a célkitűzések annak a közvélekedésnek átalakítására, miszerint a kisgyermekek nevelése *„női munka, másrészt hogy valami alapvető baj van azzal a férfival, aki kisgyermekekkel akar foglalkozni"* (EP 2011).

Az a tény, hogy a gyermekgondozói munkakörben a nemek aránya szélsőségesen kiegyensúlyozatlan, vagyis a kisgyermekkori nevelés és gondozás munkaköreiben jóval több nő kíván elhelyezkedni, mint férfi, másfajta problémákat is felvethet. Ha tartós az nézet, miszerint ezen a területen elsősorban nők dolgoznak, mivel ez egy „női munka", akkor a nemi egyenlőtlenség is tartós maradhat. Ez együtt járva a családok átstrukturálódásával, kedvezőtlen következményekkel jár. A gyermekeknek az egészséges fejlődés érdekében mind férfi, mind női szerepmodellre szükségük van. Ez az egyszülős családokban sem valósul meg, ami a mai trendek szerint általában az apa hiányát jelenti. Jelentős közvetett problémákat idéz elő, ha a csak édesanyjukkal élő gyerekek az óvodában sem találkoznak férfi szerepmodellekkel. Ezért is jelent problémát, hogy az európai uniós tagállamokban eddig nem valósultak meg a célkitűzések a közvélekedés átalakítására, miszerint a kisgyermekek nevelése *„női munka, és hogy valami alapvető baj van azzal a férfival, aki kisgyermekekkel akar foglalkozni*" (EP 2011).

Egyelőre csak néhány tagállamban határoztak meg célkitűzéseket a férfiak részvételi arányának növelésére az óvodapedagógusi munkakörben. Ilyen Dánia, ahol a kisgyermekkori neveléssel és gondozással kapcsolatos képzésekben a hallgatók 25 százaléka férfi. Az Egyesült Királyságban központi oktatási hatóságokat állítottak fel annak érdekében, hogy a férfiakat a nevelői munkakör felé tereljék, meglehetősen jó eredménnyel. A kisgyermekkori nevelés és gondozás szektorában a fentiek miatt létfontosságú, hogy mind a férfiak, mind a nők egyaránt helyet kapjanak az óvodai nevelők soraiban, amihez az is fontos, hogy erősítsék a szakma megbecsültségét különböző intézkedésekkel (pl.: jobb kereseti lehetőségek, speciális programok).

Az Európai Bizottság a kisgyermekkori nevelésben és gondozásban dolgozók kompetencia-elvárásainak vizsgálatában megfogalmazta (2009), hogy a színvonalas kisgyermekkori nevelés nem csak a foglalkoztatottsági szintet növeli, hanem az munkahelyeket is teremt. Az elkövetkező évtizedben várhatólag növekvő igény lesz a gyermekellátó, nevelői programokra. E trendváltozáshoz való esetleges túl lassú alkalmazkodás hiányt teremthet a munkaerő utánpótlásában. A hiány elkerülése végett is szükséges a férfiak részvételének támogatása a szakmában.

14 Európai Parlament: 2010/2159(INI):6.

A gyermekgondozói munkakörben a nemek aránya Magyarországon is jelentősen eltérő. A kisgyermekkori nevelés és gondozás munkaköreiben jóval több nő kíván elhelyezkedni, mint férfi. Magyarországon ebben a tekintetben a helyzet keveset változott az utóbbi évtizedben. 2012-ben 74 férfi és 30.404 nő dolgozott óvodapedagógusként.

2.6 A CSOPORTMÉRET

Széleskörűen elterjedt és elfogadott az a szakértők által is alátámasztott nézet, mely szerint az oktatás/nevelés minőségére pozitív hatással lehet a kis csoportméret (Ahn, Brewer 2009). Kisebb csoportban több egyéni figyelem jut egy-egy gyermekre, ami elősegíti fejlődését, valamint segít behozni a gyermek esetleges lemaradását a többiekhez képest, vagyis a kis létszám nyújtotta előnyök elsősorban a hátrányos helyzetű vagy gyengébb képességű gyermekek számára a legszembetűnőbb. A kis létszámú csoportok több lehetőséget adnak a gyermekekkel való egyéni foglalkozásra, és sajátos igényeik figyelembevételére is. Fontos látni, hogy az óvodapedagógusok hozzáértése, szakmai felkészültsége még a kisebb csoportméretnél is jobban befolyásolja a gyermek későbbi teljesítményét, ezért alapvető, hogy a gyermekekkel hozzáértő, képzett óvodapedagógusok foglalkozzanak.

Az egy óvodapedagógusra jutó gyermek arány tekintetében a Föld egyes térségei között rendkívül nagy különbségek mutatkoznak.

2-6. táblázat: Az egy óvodapedagógusra jutó gyermekek száma 2009-ben, globálisan

GLOBÁLIS TÉRSÉG	GYERMEK/PEDAGÓGUS ARÁNY
Arab államok	20
Közép- és Kelet-Európa	10
Közép-Ázsia	11
Kelet-Ázsia és a Csendes-óceán térsége	21
Latin-Amerika	21
Karib-térség	27
Észak-Amerika és Nyugat-Európa	14
Dél- és Nyugat-Ázsia	40
Szubszaharai Afrika	26

Forrás: Fyfe 2012.

2009-ben a globális gyermek/pedagógus arány 21:1, ami nagy eltéréseket mutat az egyes térségek között. Közép-Kelet-Európában egy óvodapedagógusra például 10 gyermek, míg Dél- és Nyugat-Ázsiában 40 gyermek jutott (Fyfe 2012). Kínában az óvodák tekintetében jelentős területi egyenlőtlenségek jellemzőek. Bizonyos vidéki területeken az egy pedagógusra jutó gyermekek száma akár az 55-öt is elérte, ami bőven meghaladja az állam által meghatározott határértéket (ezek közel 65 százaléka nem állami fenntartású volt) (UNESCO 2011).

A barcelonai célkitűzések elérését vizsgáló tanulmány szerint az európai uniós tagállamokban a 0-3 éves gyermekek bölcsődei intézeteiben általában 10-14 fős létszámú csoportok vannak (Európai Bizottság 2013). Az óvodai csoportok átlagos létszáma ennél nagyobb, 20-25 fő közé esik. Egy óvodapedagógusra átlagosan 15 gyermek jut, mely arány széleskörűen változik tagállamok szerint. Észtországban például egy pedagógusra csupán 6 gyermek jut, míg Franciaországban ugyanez 21 gyermeket jelent.

Az OECD által publikált Biztos Kezdet (Starting Strong) harmadik, és egyben legfrissebb tematikus áttekintése is kiemeli, ha kevesebb gyermekre több nevelő jut, általában növeli a kisgyermekkori nevelés és gondozás minőségét, elősegíti a tanulás eredményességét, és magasabb szintű fejlődést tesz lehetővé (OECD 2012a). Igaz, hogy a közelmúltban több egymásnak ellentmondó tanulmány is napvilágot látott, de a tapasztalatok mindezek ellenére meglehetősen nyilvánvalóan alátámasztják azokat a következtetéseket, melyek szerint a magasabb pedagógus/gyermek arány[15] a kisgyermekkori nevelés és gondozás területén egyértelműen a minőség növekedésével, magasabb szintre lépésével társítható. A tanulmány szerint az arány javulása és a minőségben bekövetkezett változások a következők szerint foglalhatóak össze:

- Jobb a pedagógus és gyermek közti személyes kapcsolat és interakció.
- A kedvezőbb pedagógus/gyermek arány általában jobb munkakörnyezetet, és kevesebb stresszel járó munkakörülményeket teremt.
- A pedagógusok több támogatást és figyelmet tudnak szentelni egy-egy gyermekre, ha csak kisebb létszámú csoportért felelősek. Emellett megemlítendő, hogy egy alacsonyabb létszámú csoportot fegyelmezni is könnyebb.
- A magasabb pedagógus/gyermek aránynak köszönhetően a pedagógusok több figyelmet tudnak szentelni a még különböző fejlettségi szinten álló gyermekekre.
- Ahogy az egy pedagógusra eső gyermekek száma növekszik, a fegyelmező feladatok növekednek, a pedagógusok kénytelenek az egyoldalú és rutinszerű kommunikációra egyre több időt fordítani a kétoldalú szóbeli interakciók kárára.
- A magasabb pedagógus/gyermek arányok mellett a gyermekek sokkal együttműködőbbé válnak, és sokkal jobban teljesítenek a kognitív és nyelvi felmérésekben, valamint a tanulmányi fejlődés is nagyobb léptékűnek tűnik a kisebb csoportlétszámok mellett.
- A témában egyelőre viszonylag kevés, a pedagógus/gyermek arányra is részletesen kitérő összehasonlító tanulmány készült. Egyes felmérések szerint bár a kisebb csoportlétszámok a 3-4 éves gyermekek körében javították az eredményeket, alapkompetenciáikat, azonban ennek nem voltak hosszabb távon is kimutatható, pozitív hatásai a gyermekek későbbi életszakaszaiban (Chetty és mások 2011). Ugyanakkor a kisgyermekkori nevelés és gondozás más, a minőséget is mérő indikátorainak együttes vizsgálatával kimutatható volt a gyermekek későbbi életszakaszain az óvodás korban kapott nevelés hatása.

15 Az OECD-SS programban pedagógus/gyerek arányt számolnak, míg más esetekben gyerek/pedagógus aránnyal találkozunk.

A magas – kedvező – pedagógus/gyermek arányokat különösen fontosnak tartják a fiatalabb gyermekek számára nyújtott nevelési szolgáltatásokban. Bizonyított, hogy a csecsemők és kisgyermekek fejlődése szempontjából rendkívül hasznos a kis csoportlétszám. Számos országban központilag meghatározott csoportlétszámok kerültek bevezetésre, magasabb pedagógus/gyermek arányok előírásával. Ugyanakkor megemlítendő, hogy arról egzakt kutatási adatok nem állnak rendelkezésre, hogy pontosan mekkora arány lenne a legmegfelelőbb a pedagógusok elégedettsége, a köznevelési és -oktatási szolgáltatások minősége, valamint a gyermekek teljesítménye szempontjából. Kutatásunkban ezt megkíséreltük felmérni, azonban eredményeink nyilvánvalóan kulturális kontextusoktól függenek, így elsősorban magyarországi értelmezhetőséggel rendelkeznek.

2.7 ÖSSZEGZÉS

Napjainkban az egyes országok rendre egyre átfogóbb és részletesebb célkitűzéseket fogalmaznak meg kisgyermekkori nevelési és gondozási rendszerük fejlesztésére. Felismerve a korai években megvalósuló fejlesztés kulcsfontosságát, igyekeznek a minőség kérdéskörére koncentrálva emelni a nevelés és gondozás színvonalát. Az elmúlt bő egy évtizedben az átalakuló családformák, a nők egyre nagyobb arányú munkába állása, növekvő igényt eredményezett a kisgyermekkori nevelési és gondozási szolgáltatásokra.

Az országok között jelentős eltérések mutatkoznak a kisgyermekkori nevelés és gondozás színvonalát illetően. Az elmaradott országok felzárkóztatásához globális összefogás szükséges, az ott sikeres módszerek, gyakorlatok tökéletesítésével, figyelembe véve az egyes térségek sajátos helyzetét és igényeit. A releváns szakpolitikák összehangolása és harmonizációja mellett kiemelt fontosságú a nemzetközi szervezetek ajánlásainak beépítése a kisgyermekkori nevelést és gondozást alakító intézkedések körébe. A pedagógusok minimum képzettségi szintjének emelésével, a pedagógusok arányának növelésével és az óvodai fejlesztést célzó kiadásokkal, valamint a gyerekcsoportok méretének csökkentésével mérsékelhetők a minőségbeli különbségek.

A színvonalas, mindenki számára hozzáférhető kisgyermekkori nevelés és gondozás az esélykiegyenlítő szerepe mellett egyúttal zökkenőmentes átmenetet biztosít a gyermekeknek az iskolarendszerbe, a későbbi eredményes, egész életen át tartó tanulás alapjainak erősítésével.

3 A KÖZOKTATÁSI RENDSZER VÁLTOZÁSAI

3.1 RENDSZERSZINTŰ VÁLTOZÁSOK ÉS VIZSGÁLATUK

A késő modernitás korának társadalmait nagyfokú komplexitás és változások folyamatossága jellemzi. A társadalmak különféle részrendszerei – a tudomány, az oktatás, a politika, a gazdaság, a vallás stb. – sűrűsödő kölcsönhatással vannak egymásra, ami a részrendszereken belül ismétlődő változásokat idéz elő. Az utóbbi évtizedekben mindezek mellett folyamatosan növekedett a szupranacionális szinten működő szervezetek és intézmények szerepe. A társadalmakat egyre több olyan impulzus éri, ami

a transznacionális térből ered és feldolgozása nemzeti szinten lehetséges. E folyamatok egyik jele, hogy az elemzéseket nemzetközi kitekintések vezetik be, valamint az, hogy az elemzések egyre inkább változások, trendek feltárására alapozódnak.

Az oktatási rendszer – hasonlóan más társadalmi rendszerekhez – a környezetével folyamatos kölcsönhatásban alakul. A politika dinamikája, a média folytonos újdonságkeresése, a gazdaságban kialakuló lehetséges karrierutak, vagy a tudományos diszciplínák átrendeződése mind olyan tényezők, melyek befolyással vannak az oktatásra. A változások egy része jól nyomon követhető, mert közpolitikai dokumentumok, szakmai elemzések, újfajta forrásallokációs elvek láthatóvá teszik azokat, más részük azonban célzott kutatások nélkül rejtve maradhat. Véleménykutatások nélkül keveset tudnánk arról, hogy a változások hogyan érintik az oktatás résztvevőit – intézményvezetőket, pedagógusokat, szülőket vagy éppen a tanulókat.

A véleménykutatási adatoknak két vonatkozásban van különös jelentősége. Az egyik, hogy még a leginkább tervszerűen elindított oktatáspolitikai változások is generálnak előre nem látott hatásokat a rendszer működésében. Az irányítás ugyanis minden esetben modellekre épül, olyan modell pedig nem létezik, amelyik képes lenne az oktatási rendszer valóságát teljes összetettségében leképezni. Mivel az irányítás szükségszerűen redukált valóságképpel dolgozik, ezért fontos szerepe van a visszajelzéseknek, a folyamatok monitorozásának. A véleménykutatások különösen az olyan oktatáspolitikai beavatkozások esetén indokoltak, melyek az intézményeket eltérően érintik, ezért az intézményi kört markánsan megosztják. Az intézménycsoportok az érintettség jellege alapján képződnek. *Neutrálisnak* nevezhetjük azt az intézményt, amelynek helyzete az oktatáspolitikai intézkedések következtében lényegében nem változik. *Kedvezményezettnek* nevezhetjük azt az intézményt, amely az intézkedések következtében kedvezőbb helyzetbe kerül – például több forráshoz jut, infrastrukturális fejlesztésben részesül, vagy szakmai támogatást vehet igénybe. A harmadik típusba az oktatáspolitikai intézkedés következtében *akadályozott* intézmények tartoznak. Számukra az intézkedések kedvezőtlen hatásokat jelentenek. Az integráció oktatási bevezetése Magyarországon például világosan három csoportra tagolta az intézményi kört – mint azt egy 2011-es kutatás jelezte. Az intézményvezetők 37 százalékban állították, hogy az integráció következtében kedvezőbben mennek a dolgok, mint azelőtt – ők a kedvezményezettek. 36 százalékuk szerint nem változtak a dolgok, ők képviselik a neutrális intézményi kört. 20 százalék szerint viszont rosszabb a helyzet, mint korábban volt, ők tehát az akadályozott intézményi körbe tartoznak (7 százalék nem válaszolt). A véleménykutatási adatok tehát visszajelzést adhatnak egy oktatáspolitikai intézkedés implementációjáról, és időben jelezhetik, ha egy intézkedés hatására kritikus arányban vannak az akadályozott intézményi körbe sorolhatók.

A véleménykutatások másik jelentős szerepe, hogy megmutatják mennyire áll erős legitimációs alapokon az oktatáspolitika. Különösen azokban az országokban van az ilyen célú közvélemény-kutatásoknak nagy jelentősége, ahol az oktatási rendszert nem egyszerűen az állami struktúrák részének tekintik, hanem ahol a polgárok a szolgáltatások megrendelőinek gondolhatják magukat, és ahol a hagyományok szerint az oktatás funkcióit a demokratikusan megformált közösségi akarat alakítja és/vagy hagyja jóvá. Az Egyesült Államokban az éves rendszerességgel lebonyolított közvélemény-kutatásokon keresztül mintegy értékeltté és legitimálttá válik az oktatási rendszer működése, és annak célrendszere. A döntéshozók tájékozódnak a köz-

vélemény-kutatási adatokon, döntéseiket orientálják a visszajelzések. Egy a közvélemény előtt végletesen népszerűtlen oktatáspolitika nem kellően legitimált, ezért azzal előbb-utóbb felhagynak (Jacobsen 2009).

A 2014 decemberében lefolytatott kutatásunknak egyik célja az volt, hogy az oktatáspolitika óvodákat érintő aktuális tématerületeire vonatkozóan visszajelzéseket adhassunk. A tématerületek kiválasztásakor ügyeltünk arra, hogy már megvalósult kutatások által érintett témakörökkel lehetőleg ne foglalkozzunk, ezért szenteltünk valamivel kevesebb figyelmet például a hátrányos helyzetű gyerekek neveléséhez kapcsolódó kérdéseknek. (Ez a terület gazdagon tanulmányozott és az Educatio Kht. is rendelt meg kutatásokat.) Ennek megfelelően a kutatásunkban elkülönített főbb tématerületek a következők voltak:

- a kötelező óvodáztatás bővülésének megítélése
- az óvodai létszámok
- az óvodai csoportok összetétele és optimális létszáma
- a belső vándorlás óvodáztatásban megjelenő hatásai
- az óvodai infrastruktúra
- a sajátos nevelési igényű gyermekek óvodáztatásának erőforrás feltételei
- az óvodák szakmai és szakszolgálati környezetének változására vonatkozó tapasztalatok
- az óvodarendszer intézményi tagoltsága
- az óvodáztatásra vonatkozó szülői preferenciák

A kutatás szülőkre vonatkozó része kapcsolódott az Oktatáskutató Intézetben (2001-ben, minisztériumi támogatással) megvalósult vizsgálathoz, így az adatok egy része időbeli összevetést is lehetővé tett (Török 2005).

A kutatási koncepció és mérőeszköz az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézetben készült, azonban a véleményadatokat a TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt. gyűjtötte be az intézményvezetőktől, óvodapedagógusoktól és szülőktől, továbbá érdemi részt vállalt az empirikus adatok feldolgozásában is.

3.2 AZ ÓVODARENDSZER SZÁMOKBAN

Az oktatási rendszereket érintő egyik meghatározó jelentőségű külső hatás a gyereklétszámok változása. Magyarországon a Ratkó-korszakban született nemzedék gyermekei az 1980-as évek elején léptek be a közoktatási rendszerbe, ekkor az óvodáskorú gyermekek száma a félmilliót közelítette. Ez a szám, azóta folyamatosan csökken: az 1990-es évekre 400 ezer, az ezredfordulóra 350 ezer gyerek járt óvodába, napjainkra pedig 330 ezer gyereket találhatunk az intézményrendszerben. A demográfiai adatok stagnálást jeleznek, az utóbbi négy évben 88 és 90 ezer közötti gyerekszám volt regisztrálható évente[16].

16 http://www.ksh.hu/interaktiv/korfak/orszag.html [letöltés ideje 2014. december]

2014-ben *„... az óvodába beíratott gyermekek létszáma 330 ezer fő, ami 10 ezerrel kevesebb, mint egy évvel korábban. Bár az elmúlt több mint tízéves időszakra összességében a csökkenő tendencia jellemző, az utóbbi pár évhez képest a visszaesés nagyobb mértékű, 2012/2013-as tanévhez viszonyítva tízszeres. Ez alapvetően annak a következménye, hogy 2013-tól az augusztus 31-ig 6. életévüket betöltött gyermekek iskolakötelezettekké váltak, így tanévkezdetkor ők az általános iskola első osztályába járnak. A jogszabályváltozás hatását jól tükrözi, hogy míg a 2012-es tanévben az óvodások közül a 6 évesek és idősebbek még közel 73 ezren voltak, addig 2013-ban számuk alig haladta meg a 63 ezret."* (KSH 2014)

A gyerekszám demográfiai folyamatoktól meghatározott alakulása az utóbbi tíz évben 290 ezres óvodáskorú (3-5 éves) életkori csoportokat eredményezett, azonban 2014-től és azt követően a gyerekszám csökkenése következtében 260 ezret meghaladó kohorszokra lehet számítani. (3-1. táblázat)

3-1. táblázat: Születettek száma évente és az adott évben óvodás korúak[17]

ÉV	SZÜLETETTEK	3 - 5 ÉVESEK[18]
2000	97 536	
2001	96 724	
2002	96 353	
2003	94 009	
2004	94 376	
2005	97 925	290 613
2006	10 1197	287 086
2007	97 497	284 738
2008	99 485	286 310
2009	96 781	293 498
2010	89 996	296 619
2011	87 894	298 179
2012	88 917	293 763
2013	90 829	286 262
2014		274 671
2015		266 807
2016		267 640

A gyerekszám csökkenése, együtt járva az óvodapedagógusok 2007/2008-as évet követő emelkedésével, a pedagógus/gyerek arány kedvező alakulását eredményezte. Mint az OECD által publikált szakmai anyagok jelezték, az egy pedagógusra jutó kevesebb gyerek több szempontból is kedvező az ellátás színvonalának alakulása szempontjából (OECD 2012a).

17 http://www.ksh.hu/interaktiv/korfak/orszag.html [letöltés ideje 2014. december]

18 A 3-5 évesek kohorsza nem azonos az óvodakötelesek kohorszával, hiszen a jogszabályok alapján az óvodások azok a gyerekek is, akik 6. életévüket augusztus 31-ig töltötték be.

A feladatellátási helyek száma 2012/13-ig folyamatos csökkenést mutat elérve a 4321-es számot. 2013/14 évben 4532 feladatellátási helyet találunk a statisztikákban, azonban a növekedés kapcsán figyelembe kell venni, hogy megváltoztak a statisztika egybeszámítási szabályok." *„2013/2014. tanévben a feladatellátási helyek száma az előző évek adataival csak korlátozottan hasonlítható össze. Ennek oka, a szervezeti és fenntartói változások mellett, hogy 2013-tól a köznevelési intézmény székhelyével vagy annak tagintézményével azonos településen, de nem tagintézményként működő telephelyek adatai önállóan, külön feladatellátási helyként szerepelnek"* (KSH 2015).

Az intézményhálózat kiterjedtségére jellemző, hogy *„2009-ben 926 településen nem működött óvoda. A 25 fősnél nagyobb óvodai csoportok aránya Észak-Alföldön (37,6%) és Észak-Magyarországon (34%) lényegesen magasabb, mint a Nyugat-Dunántúlon (24,5%), és településnagyságot tekintve ez az arány markánsan nagyobb a kisebb településeken (EMMI 2014)."* A kistelepülések óvodái az oktatáspolitikában is kitüntetett figyelmet kaptak az elmúlt években. A fejlesztéseket kétféle koncepció vezérli. Az egyik azt a megfontolást helyezi a középpontba, hogy a helyben elérhető, jó minőségű ellátás emeli a település presztízsét, javítja az ott élők életminőségét, így a gyermekeket nevelő fiatal szülők számára fontos megtartó erőt jelent. A Kereszténydemokrata Néppárt programjában kapott helyet az a célkitűzés, hogy a helyben elérhető ellátás biztosított legyen. A bevezetésre került jogszabály értelmében minden olyan településen, ahol legalább nyolc gyermek szülője igényli, működnie kell óvodának, illetve az általános iskola alsó négy évfolyamának (2011:89. § (1)). Az óvodai ellátásra vonatkozó másik koncepció az intézmények összevonásában, fenntartói társulások kialakításában látta a fejlesztések és a problémák megoldásának lehetőségét. A 2010 előtti oktatáspolitika ennek megfelelő finanszírozási konstrukciók révén is ösztönözte az egyesített intézmények létrehozását (2006-2007).

3.3 FONTOSABB JOGSZABÁLYI VÁLTOZÁSOK

A köznevelést érintő legfontosabb változtatásokat a 2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről (nemzeti köznevelési törvény, KNT) fogalmazta meg, mely az oktatási rendszer jelentős átalakítását eredményezte, azonban az óvodákat érintő konkrét, gyakorlati változások száma csekély benne. A törvény szellemisége azonban az óvodákat is érinti, mely módosítja a korábbi, kizárólagosan gyermekközpontú szemléletet – a gyerek mindenekfelett való önérdekére vezetve vissza a szabályozást – és hangsúlyozza, hogy *„... a köznevelés középpontjában a gyermek, a tanuló, a pedagógus és a szülő áll, akiknek kötelességei és jogai egységet alkotnak."* (Jövő iskolája 2014b)

Az óvodákat érintő egyik legfontosabb változás a 3 éves kortól való kötelező óvodáztatás bevezetése. *„Az óvoda a gyermek hároméves korától a tankötelezettség kezdetéig nevelő intézmény. Az óvoda felveheti azt a gyermeket is, aki a harmadik életévét a felvételétől számított fél éven belül betölti, feltéve, hogy minden, a településen, fővárosi kerületben, vagy ha a felvételi körzet több településen található, az érintett településeken lakóhellyel, ennek hiányában tartózkodási hellyel rendelkező hároméves és annál idősebb gyermek óvodai felvételi kérelme teljesíthető. A gyermek abban az évben, amelynek augusztus 31. napjáig a harmadik életévét betölti, a nevelési év kezdő napjától legalább napi négy órában óvodai foglalkozáson vesz részt."* (2011:8.§(1))

Az óvodalátogatási kötelezettség megfelelő körülmények között, a gyermek ötödik életévének betöltéséig, családi napközi igénybevételével is kiváltható, de családi napközi működtetése értelemszerűen nem önkormányzati kötelezettség; a családi napközik alapvetően nem ingyenesek.

Az óvodai felvétel szabályozása továbbra is igazodik ahhoz a gyakorlathoz, hogy a szülők döntő többsége a lakóhelyéhez vagy munkahelyéhez közel eső óvodába íratja gyermekét. *„A lakóhely, tartózkodási hely alapján meghatározott óvodába jelentkező gyermek felvételét csak helyhiány esetén lehet elutasítani. A felvételről, átvételről továbbra is az óvoda vezetője dönt, túljelentkezés esetén pedig bizottságot szervez. A csoportbeosztást szintén az óvodavezető dönti el a szülők és pedagógusok véleménye alapján."* (Jövő iskolája 2014b) Az óvodai felvétellel kapcsolatos változás, hogy a vallási- vagy világnézeti tekintetben elkötelezett intézmények a jövőben felvételi eljárás keretében is felmérhetik, hogy a gyermek (család) elkötelezett-e?

Változtak a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek óvodába történő felvételének szabályai is. *„Az új rendszer szerint, amennyiben a felvételi, átvételi kérelmek után marad férőhely, előnyben kell részesíteni az említett csoporthoz tartozó gyermekeket."* (Jövő iskolája 2014b)

A felmentéssel kapcsolatos szabályok alapvetően nem változtak meg. *„A jegyző – az egyházi és magán fenntartású intézmények esetében a fenntartó – a szülő kérelmére és az óvodavezető, valamint a védőnő egyetértésével, a gyermek jogos érdekét szem előtt tartva, az ötödik életév betöltéséig felmentést adhat a kötelező óvodai nevelésben való részvétel alól, ha a gyermek családi körülményei, képességeinek kibontakoztatása, sajátos helyzete indokolja. (...) A kötelező óvodai nevelés fejlesztő nevelésben is teljesíthető."* (2011:8.§(1))

Az iskola megkezdésére vonatkozó szabályzás némileg változott. Míg a korábbiakban az óvodai vagy nevelési szakértő véleménye alapján az általános iskola igazgatója döntött a tanulmányok megkezdéséről, addig a mostani szabályozás szerint az óvoda vezetője vagy – szükség esetén – szakértői bizottság jogosult döntést hozni. A főszabálytól eltérő – korábbi életkorban történő – iskolakezdés szabályzása változott. A szülő részéről benyújtott kérelem szakértői bizottság véleményezése alá kerül, majd az illetékes kormányhivatal engedélyezheti a hat éves kor előtti iskolába lépést.

Ugyanakkor életbe lépett néhány változás az óvodarendszerben folyó munkát szabályzó Óvodai nevelés országos alapprogramjának (a továbbiakban: Alapprogramjának) elfogadását és módosítását érintően is. Az Alapprogram értékelése és esetleges frissítése továbbra is az oktatásért felelős miniszter feladata, de a kötelező véleményeztetési eljárások protokolljából kimaradt a Köznevelési Tanács, a Közoktatás-politikai Tanács, valamint az Országos Kisebbségi Bizottság. Változás történt abban is, hogy az oktatásért felelős miniszter jogköre bővült a nemzetiségi óvodáztatás területén. Míg korábban irányelveket adhatott ki, a mostani jogszabályok alapján már rendeletekbe foglalt előírásokkal alakíthatja a nemzetiségi, illetve a sajátos nevelési igényű gyermekek óvodai nevelésének megvalósulását. Ugyancsak az oktatásért felelős miniszter jogkörének bővülése figyelhető meg abban is, hogy meghatározhatja a különféle pedagógiai-szakmai szolgáltatások létesítésének szabályait, és kijelölheti, hogy a joghatósága alá tartozó nevelési intézmények a szakmai szolgáltatásokat mely intézménytől vehetik igénybe.

A korábbi szabályozásban a szülői jogok és kötelességek a gyermek vonatkozásában kerültek megfogalmazásra, hangsúlyozva a szülő aktív szerepvállalását a gyermek nevelésében. Az új joganyag ezzel szemben a szülők kötelességeit és jogait, elsősorban az intézmények vonatkozásában határozza meg (ombudsmanhoz fordulás, intézmény SZMSZ[19]-ének megismerése, óvodaszékhez fordulás, javaslattétel). (Jövő iskolája 2014b)

4 A MINTA BEMUTATÁSA

4.1 A KUTATÁS

Az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet a Társadalmi Megújulás Operatív Program keretei között (TÁMOP-3.1.1. XXI. századi közoktatás) nyert uniós forrásból kutatást végzett *„A köznevelést érintő jogszabályi változások hatása az intézmények működésére"* tárgykörben. A kérdőíves adatfelvétel lebonyolítását és az adatok feldolgozását a TÁRKI Társadalomkutató Intézet Zrt. végezte.

A kutatás tárgya, egyfelől az intézmények ellátottságának, tárgyi felkészültségének, infrastrukturális adottságainak feltárása, szakemberállományuk felmérése – úgy mennyiségi, mint az alapvető minőségi szempontok mentén –, az intézmény szerepe a környék mindennapjaiban, az intézményvezetők szakmai motivációi, céljai, háttere, kompetenciái és szerepfelfogása, másfelől ahol lehetséges, az előbb felsorolt szempontok értékelése a jogszabályi változások tükrében. Legfőképp pedig a köznevelés átalakulásának, jelenének és jövőjének megítélése a rendszer – lehetőség szerint – minél több szereplőjének szempontjából. Az óvodák helyzetének felmérése az óvodavezetők, az óvodapedagógusok és a szülők megkérdezésével történt.

4.1.1 MINTAVÉTEL

A kutatás megalapozásaként öt városban (Veszprém, Eger, Szekszárd, Székesfehérvár, Gyöngyös) fókuszcsoportos beszélgetést szerveztünk a településhez és az agglomerációhoz tartozó óvodák vezetőivel. Ezen túlmenően 17 intézményvezetővel készítettünk egyéni interjút, akik eltérő típusú településeken és eltérő intézményszerkezetű óvodákat vezettek (Sárosd, Dunaújváros, Örkény, Budapest 17. kerület (2), Budapest 22. kerület, Tatabánya (2), Héreg, Tata, Vértesküthely, Oroszlány, Ácsteszér, Ercsi, Szigethalom, Társzentgyörgy, Komárom). Emellett 8 intézményfenntartó képviselőjét kérdeztük ki strukturált interjúval (Érsekvadkert, Hugyag, Kisbér, Nagymaros, Pilis, Szügy, Tatabánya, Tereske). A tanulmányban felhasznált interjú részletekre az anonimitás biztosítása érdekében kódolt formában utaltunk.

A kérdőíves adatfelvételhez 2014. november-december folyamán 50 előre megjelölt járás köznevelési egységeiből került sor mintavételre (amely az elérési adatok alakulása alapján később pótcímekkel került kiegészítésre). Az Oktatáskutató és Fejlesztő

19 Szervezeti és Működési Szabályzat

Intézet által előre megadott alapsokaság a teljes hazai óvodai intézményrendszert reprezentálta, így állítható, hogy a minta országosan reprezentatív.

A mintavételi eljárás biztosította a mintába került intézmények településtípusra való reprezentativitását. A kutatás véletlen mintán készült, a minta elemzési egysége pedig az óvoda (legyen az akár önálló intézmény, akár más intézmény része tagintézményként vagy egyéb módon). Az óvodákban külön kérdőív alapján ún. CAPI-módszerű, számítógéppel rögzített, személyesen kérdezett, kérdőíves interjú készült az óvoda vezetőjével és lehetőség szerint négy óvodapedagógussal, továbbá papíralapú önkitöltős kérdőívek kitöltésére kértek fel tíz szülőt, aki az adott intézménybe járatja gyermekét. Az eltérő óvodai intézményméretek, a tényleges óvodapedagógusi létszámok és az eltérő szülői válaszolási hajlandóság eredményeként, a lekérdezett mintába óvodánként átlagosan 3,35 óvodapedagógus és 8,56 szülő került. Az így kialakult adatbázis 432 óvodavezetői, 1.451 óvodapedagógusi és 3.668 szülői kérdőív adatait tartalmazza.

4.2 A MINTA FŐBB JELLEMZŐI

Az intézmények számos rendelkezésre álló, alapvető adata közül jelen alfejezet csak azok bemutatására koncentrál, amely változók mentén a későbbi elemzésben a legtöbb kérdés bontásait vizsgáltuk. Ahol célszerű további háttérváltozók elemzésbe vonásával vizsgálni az adatokat, ott az elemzés adott szakaszában mutatjuk be azokat.

Mivel az óvodavezetői, óvodapedagógusi és szülői minták elemzési egységei különbözőek, az intézmények alapvető jellemzőinek megoszlása mintánként változhat aszerint, hogy az adott intézményből hány óvodapedagógus illetve szülő került a kutatásba. (A válaszok eloszlása súlyozza az adott intézményt a többihez képest.) Kivétel ez alól az óvodavezetői minta, ahol minden intézmény vagy tagintézmény egyszer – azonos súllyal – szerepel. A mintába került óvodák rövid bemutatásához megfelelőnek tekinthető az ismérvek intézményi szintű bemutatása, az óvodavezetői adatfelvétel alapján. Az elemzésben egyébként a három mintán (óvodavezető, óvodapedagógus, szülő) alapvetően egységes háttérváltozókat alkalmaztunk az almintákon tapasztalható megoszlások összehasonlításának megkönnyítése érdekében. Bizonyos elemzésekben ezen túlmenően természetesen mintaspecifikus jellemzők (pl. óvodapedagógus válaszadó esetében a gyerekcsoport nagysága) is megjelennek háttérváltozóként.

4.2.1 A MINTÁBA KERÜLT INTÉZMÉNYEK ÁLTALÁNOS SAJÁTOSSÁGAI

A megadott ötven kistérségen túl – a pótcímen bekerült intézményekkel együtt – a mintába egy híján az összes megyéből kerültek be intézmények. Az adatokat áttekinthetőségi és elemszámmal kapcsolatos megfontolások alapján településtípus megoszlások és statisztikai nagyrégiók (NUTS1) szintjén elemeztük. A mintába került intézmények fele Kelet-Magyarország, ötöde Nyugat-Magyarország és egynegyede Közép-Magyarország területén működik.

4-1. táblázat: Intézmények száma és aránya nagyrégiók szerint			
		N	SZÁZALÉK
ÖSSZESEN		432	100
RÉGIÓ (NUTS1)	Közép-Magyarország	111	26
	Dunántúl	90	21
	Alföld és Észak-Magyarország	231	53

4-2. táblázat: Település típusa; összes megkérdezett, %					
		BUDAPEST (%)	MEGYEI JOGÚ VÁROS (%)	VÁROS (%)	KÖZSÉG (%)
ÖSSZESEN		12	14	29	45
FENNTARTÓ TÍPUSA	fővárosi kerület, megyei jogú város	51	44	1	4
	város	0	3	94	4
	társulás	0	2	35	63
	község	0	0	1	99
	egyéb	9	28	28	36

A 432 intézmény közül 54 (12 százalék) a fővárosban, 61 (14 százalék) megyeszékhelyen vagy megyei jogú városban 124 (29 százalék) városban, és 193 (45 százalék) községben vagy nagyközségben található. A településtípus erősen összefügg a fenntartó típusával, így sokszor csak az utóbbi szerinti bontást közöltük.

Ahogy a táblázatból is kitűnik, a fővárosi kerületek és megyei jogú városok által fenntartott intézmények (arányuk a mintában 23 százalék) csaknem kivétel nélkül a fővárosban vagy megyei jogú városban találhatók, a városok (18 százalék) és községek (24 százalék) által fenntartott óvodák is a megfelelő településtípushoz kapcsolódnak, a társulások (24 százalék) pedig részben városokban, részben falvakban látják el a fenntartói feladatokat. 47 intézmény (11 százalék) egyéb fenntartó (főként egyházi és alapítványi, civil intézmények) alatt működik, ez a csoport túl kis arányú ahhoz, hogy önálló kategóriaként szerepeljen a bontásokban. Az intézmények valamivel több mint negyede önálló gazdálkodó, részben vagy egyáltalán nem önálló 36 illetve 37 százalékuk gazdálkodása.

Méretük szerint három csoportba soroltuk az intézményeket: az 50 neveltnél kevesebbet ellátók (29 százalék), az 50-100 gyermekkel foglalkozók (40 százalék) és a százas gyerekszámot elérő vagy meghaladó óvodák (31 százalék). Mivel a vezetői kérdőív tartalmazott az intézmény befogadóképességére vonatkozó kérdést is, mód nyílt az óvodai férőhelyek kihasználtságát leíró mutató létrehozására. Telítettnek tekintettük azokat az intézményeket, ahol legfeljebb két szabad férőhely volt a lekérdezés időpontjában, szabad kapacitással rendelkezőnek azokat, amelyek legalább három üres helylyel bírtak.

4-3. táblázat: Intézményi férőhelyek kihasználtsága; érdemben válaszolók, %

		KAPACITÁS ALATT (%)	KAPACITÁST ELÉRŐ/ MEGHALADÓ (%)
ÖSSZESEN		73	27
RÉGIÓ	Közép-Magyarország	68	32
	Dunántúl	77	23
	Alföld és Észak-Magyarország	75	25
FENNTARTÓ TÍPUSA	fővárosi kerület, megyei jogú város	60	40
	város	82	18
	társulás	79	21
	község	73	27
	egyéb	76	24
BEÍRT GYERMEKEK SZÁMA	50 alatt	80	20
	50-99	68	32
	100 vagy több	74	26

Ha elfogadjuk a kapacitásokra vonatkozóan általunk alkalmazott csoportosítást, akkor a fenti táblázat alapján áttekinthetőek a településtípus és fenntartótípus szerinti különbségek. A főváros és a megyei jogú városok óvodái között van a legkevesebb részben kihasznált intézmény, de még itt is az óvodák háromötöde kapacitás alatt működik; ez az arány összességében csaknem háromnegyedes. Számarányukat tekintve nem a községekben működő intézmények között találtuk a legtöbb kihasználatlant, hanem a városiakban. A fővárosból a falvak felé haladva egyre szélesedett az olló a férőhelyek és a beírt növendékek átlagos száma között. Tehát sok városi intézmény működik kis kapacitásfelesleggel, a községekben azonban óvodánként nagyobb férőhelytöbbletek vannak. A legkisebb kapacitású intézmények négyötöde kihasználatlan kapacitásokkal rendelkezik.[20] Megjegyzendő, hogy önkényesnek tekinthető a telítettségre vonatkozóan általunk választott kritérium, ezért ha eltérő kritériumokat adnánk meg, lényegesen eltérő méretű intézménycsoportokat kapnánk. Azonban az az összefüggés továbbra is fennmaradna, hogy a fővárosból a falvak felé haladva növekszik a különbség a férőhelyek és a beírt növendékek átlagos száma között.

4.2.2 A VÁLASZADÓK ALAPVETŐ ISMÉRVEI

Az intézményvezetők legfontosabb személyes jellemzőjének az – életkorral is erős korrelációban álló – intézményvezetői tapasztalatot találtuk. A tapasztalat mércéje a vezetői szerepkörben eltöltött évek száma volt. A 3 évnél kevesebb tapasztalattal az intézményvezetők 22 százaléka, 3-7 éves rutinnal 28 százalékuk rendelkezik, 8-15 évet teljesített vezetőként 26 százalék, és 15 évnél is többet töltött intézményvezető pozícióban 24 százalék.

20 A témáról részletesebben az intézmények körzeteit és férőhelyeit tárgyaló fejezetben szólunk.

A szakmai tapasztalat az óvodapedagógusok esetében is lényeges szempont; a mérőeszköz ugyanúgy a szakmában eltöltött évek száma volt, mint az óvodavezetőknél, ugyanakkor a kategóriahatárok értelemszerűen eltérően alakultak. Az 1451 óvodapedagógus tizede legfeljebb öt éve dolgozik a szakmában, 6-15 éves rutinnal valamivel több mint egyötödük rendelkezik, kétötöd 16-30 éve aktív, a minta negyede pedig több mint három évtizedes szakmai múltra tekint vissza.

További szempont volt az óvodapedagógusoknál az általuk vezetett gyerekcsoport mérete. A megkérdezettek negyede vezet 20 gyereknél kevesebb vagy 20-22 gyerekből álló csoportot. 23-25 gyermekből álló csoporttal dolgozik az óvodapedagógusok közel harmada, és 25 gyereknél többet nevel az óvodapedagógusok ötöde. A megkérdezett szülők 18 százaléka nincs még 30 éves, harmaduk-harmaduk 30-34, illetve 35-39 év közötti, 15 százalékuk pedig betöltötte már a 40 évet. Iskolai végzettségük alapján megállapítható, hogy a mintában túlreprezentáltak a magas iskolai végzettségű szülők: 11 százalék legfeljebb 8 általánost végzett, 19 százalék szakképzettséggel rendelkezik, 37 százalék érettségizett és 32 százalék diplomás.

Családjuk anyagi helyzetét a mintába került szülők 7 százaléka látja nagyon nehéznek, 42 százalék nehéznek, több mint egyharmadnyian – saját bevallásuk szerint – különösebb nehézség nélkül elboldogulnak, és 15 százalék látja kedvezőnek a család pénzügyeit. A szülők kétharmada legalább alkalmanként dolgozik, ötödük GYES-en, GYED-en, GYET-en van, regisztrált munkanélküli 6, háztartásbeli 5 százalékuk, egyéb inaktív pedig 2 százalékuk.

Abból kiindulva, hogy a szülők véleményét, a kérdések súlyának megítélését befolyásolja, gyermekük életének mekkora része zajlik az óvoda falai között, néhány kérdésnél vizsgáltuk az óvodában töltött idő szerinti bontásokat is. Egy átlagos napon legfeljebb hat órát van az intézményben a szülők 13 százalékának gyermeke, 6-8 óra között 42 százaléké, épp 8 órát tölt az óvodában a szülők egyötödének gyereke, és 8 órán is túl marad 18 százaléké.

5 AZ INTÉZMÉNYEK KÉSZÜLTSÉGE, HELYÜK A TÉRSÉG ÉLETÉBEN

Az elemzése első részeiben az intézmények infrastrukturális feltételrendszerének vizsgálatát végezzük el – az óvodarendszert a tárgyi eszközfelszereltség és az ingatlanuk állapota alapján mutatjuk be. Ezt követően az emberei erőforrások jellemzőire térünk ki, bemutatva annak összetettségét, felkészültségét, kitérve az utóbbi években adódott személycserékre és a megvalósult továbbképzésekre is. Mindezek után az intézmények helyi kapcsolatait és a szakmai térben elfoglalt helyét mérjük fel, kitekintéssel a szakmai szervezetekre és a pedagógiai szakszolgálatokra, valamint a külső és belső szakmai ellenőrzésekre is. A tanulmány utolsó részében az óvoda-szülő kapcsolatok egyes jellemzőire és elemeire térünk ki.

5.1 AZ ÉPÜLETEK ÁLLAPOTA

5.1.1 ÓVODAI TEREK

A mintába került intézmények épületeinek átlagéletkora több mint 50 évnek adódott. (A nagyobb, legalább százfős intézményeknek 85 százaléka idősebb 50 évnél.) Az intézmények kétharmadáról mondható el, hogy eredetileg is óvodának épült, a többi más funkciót látott el korábban.

A vezetők megítélése alapján, az óvodaépületek csaknem egytizede azonnali felújításra szorul, 43 százalékukon javítás esedékes, de az állapot rövid távon nem jelent problémát, és 46 százalékuk van jó állapotban. A mintába került intézmények közül a társulások és községi önkormányzatok által fenntartott intézmények között van a legtöbb jó állapotú, és a városokban a legtöbb azonnali renoválásra szoruló.

5-1. táblázat: A feladatellátási hely épületének állaga; összes megkérdezett, %

		AZONNALI FELÚJÍTÁS SZÜKSÉGES (%)	FELÚJÍTÁS ESEDÉKES (%)	JÓ ÁLLAPOTÚ (%)	NT/NV (%)
ÖSSZESEN		9	43	46	2
FENNTARTÓ TÍPUSA	fővárosi kerület, megyei jogú város	7	60	30	3
	város	17	54	29	0
	társulás	12	37	51	1
	község	6	29	62	3
	egyéb	4	36	57	2

Az épület, a csoportszoba és a játszóudvar alapterülete a neveltek számának függvényében értelmezhető. Az óvodaépületeket vizsgálva az tapasztalható, hogy egy gyerekre átlagosan 2 m^2 csoportszoba alapterület jut, 27 m^2 játszóudvar terület és 10 m^2 óvodaépület alapterület. A csoportszobák alapterületét az óvodapedagógusok által megadott csoportlétszámokkal összevetésben vizsgálva, sok helyen a jogszabálytól való eltérés feltételezhető. (Megjegyzendő, hogy az óvodapedagógusok becsült csoportszoba-méret adatot adtak meg.) [21] Az óvodapedagógusok válaszai alapján kalkulált értékek szerint a mintában szereplő csoportszobák *harmada* nem éri el az adott csoportlétszámra kötelező méretet. A csoportszoba és az udvar mérete egyébként a fővárosból vidék felé haladva növekszik. A nagyobb óvodák és a teljes kapacitásukat kihasználó intézmények értelemszerűen zsúfoltabbak is.

21 20/2012. (VIII. 31.) EMMI rendelet 162. § (7) *„A kötelező (minimális) eszköz- és felszerelési jegyzékben felsorolt helyiségekre előírt követelmények teljesülnek, ha az épület megfelel a létesítésére, kialakítására vonatkozó nemzeti szabványban rögzített, vagy a nemzeti szabvánnyal azonos, továbbá azzal egyenértékű építési és műszaki előírásoknak azzal az eltéréssel, hogy az óvodai csoportszoba alapterülete nem lehet kevesebb mint 2,0 m^2/fő."*

5-2. táblázat: Egy neveltre jutó óvodai terek mérete (m^2); érdemben válaszolók, átlag				
		ÓVODAÉPÜLET (M^2)	ÓVODAUDVAR (M^2)	CSOPORTSZOBA (M^2)
ÖSSZESEN		9,6	26,7	2,3
TELEPÜLÉSTÍPUS	Budapest	7,2	8,7	2,2
	megyei jogú város	9,8	18,6	2,2
	város	7,2	20,9	2,1
	község	11,5	35,8	2,4

A feladatellátási helyek 45 százalékban az épületek még részlegesen sem akadálymentesítettek a mozgáskorlátozottak számára. A gyengénlátók számára pedig az esetek kétharmadában hiányzik az akadálymentesítés.

5.1.2 FEJLESZTÉSEK

Az Európai Unió által biztosított fejlesztési források allokációja óvodafejlesztési célokat is követett. A Regionális Fejlesztési Operatív Programok keretében kiemelt cél volt az óvodai férőhelyszám bővítése, a hiányzó kapacitások pótlása, valamint ezzel egybekapcsoltan az intézmények felszereltségének bővítése. A pályázatokban preferenciát élveztek a hátrányos helyzetűeket nagy számban fogadó óvodák.

5-3. táblázat: Az utóbbi öt év fejlesztései; összes megkérdezett, %				
	IGEN (%)	NEM, DE A KÖZELJÖVŐBEN MEGVALÓSUL (%)	NEM, ÉS EGYELŐRE NEM IS VÁRHATÓ (%)	NT/NV (%)
jelentősebb eszköz- vagy felszerelés-beszerzés	42	12	44	1
energetikai korszerűsítés	41	16	41	2
fűtésrendszer-korszerűsítés	40	16	43	1
akadálymentesítés	34	11	53	3
épületbővítés	13	5	81	1

Az intézményvezetők visszajelzést adtak a legutóbbi öt év fejlesztéseiről; eszerint az intézmények legalább kétötödében zajlott öt éven belül fűtésrendszer- illetve energetikai fejlesztés, valamint nagyobb léptékű eszközbeszerzés. Akadálymentessé tették az épületek harmadát. Épületbővítésre az intézmények 13 százalékában került sor, ami részben indokolható azzal, hogy az épületbővítés feltétele a – demográfiai előrebecslések alapján – gyerekszám növekedés igazolása az óvoda ellátási körzetében.

Megjegyzendő, hogy az épület bővítése a jelenleg rendelkezésre álló kapacitások mellett, legtöbbször nem is tartozik az elsődleges prioritások körébe. Ötfokú skálán az intézményvezetők átlagosan 2,2-es értéket adtak rá, míg az épület felújítása 3,0-s átlagot kapott, míg a felszerelésekkel való ellátottság, ennél is fontosabbnak bizonyult: 3,2-es érték jellemzi.

A fenntartói interjúk alapján megfogalmazódott hipotézis, hogy a pályázati források elosztása a pályázóképesség függvényében alakul, ezért nem egyenletes. Feltételezhető, hogy ott halmozódnak a fejlesztési források, ahol nagyobb a forrásabszorpciós képesség – azaz a szakmai fejlesztések megvalósításához szükséges belső erőforrások a rendelkezésre állnak. Példaként egy alföldi kisváros ÁMK-ja hozható fel. Még 2005-ben – külső segítséggel – belefogtak a TÁMOP 3.1.3-as kompetencia alapú programcsomagok bevezetését támogató pályázatba. A későbbiekben az ottani tapasztalatok nagyobb esélyt teremtettek a HEFOP 2.1.6-os pályázathoz. (Az akkori bírálati rendszerben preferenciát élveztek azok az intézmények, amelyek megfelelő tapasztalattal rendelkező humánerőforrást tudtak felvonultatni, és korábbi pályázatok sikeres megvalósítását tudták igazolni.) A folyamat eredményeként egymás után jöttek a legkülönbözőbb nyertes pályázatok, amelyek kedvező helyzetbe hozták az intézményt a környező településeken működő – náluk talán rászorultabb – sikertelenül pályázó óvodákkal szemben. Feltételezhető tehát, hogy a pályázásra jogosult óvodák körében egyenlőtlenség alakult ki aszerint, hogy egy-egy intézmény mennyire pályázatképes. A források felhasználása tehát az óvodarendszeren belül egyenlőtlenségeket is létrehozott.

5.2 ESZKÖZÁLLOMÁNY, SZAKMAI INFRASTRUKTÚRA

5.2.1 ÁLTALÁNOS ESZKÖZELLÁTOTTSÁG

Az óvodák négyötödében rendelkezésre állnak az alapvető tisztálkodási felszerelések, háromnegyedükben a megfelelő egészségvédelmi eszközök, munkavégzést segítő berendezések, játékok és nevelést segítő felszerelések. Az egyéb nevelést segítő eszközök, elektronikai cikkek az óvodák 57 százalékában érhetők el a megfelelő számban.

A sajátos nevelési igényű gyermekek ellátásához szükséges eszközök az intézmények kisebb részében előírásosak, ennek megfelelően az arányok is alacsonyabbak esetükben. Előírás kötelezi beszédfogyatékos gyermekek ellátási feltételeinek biztosítására az intézmények 60 százalékát, ennek felében állnak rendelkezésre a megfelelő eszközök. Hallási fogyatékosok fogadására az óvodák kétötöde kötelezett, közöttük egyharmados a ténylegesen hiánytalanul felkészült intézmények aránya, a látási fogyatékosok esetében az intézmények egyharmada kötelezett megfelelő eszközök használatára, és körükben körülbelül kétötöd felel meg teljesen az előírásoknak – a felszereltségét tekintve.

Az óvoda már meglévő berendezéseinek, eszközeinek üzemeltetése sem mindenhol maradéktalanul megoldott kérdés. A legnagyobb nehézségek azoknál a tételeknél mutatkoznak, amelyeknél a legnagyobb anyagi vagy szaktudásbeli ráfordítást követeli meg a karbantartás. Így a feladatellátási hely épületében keletkező komolyabb károk kijavítása terén az óvodák több mint negyede nehézségekkel küzd, csaknem egyötödük számára pedig a játszóudvar állapotának megőrzése jelent komoly kihívást. Az intézmények hatoda nehezen oldja meg az informatikai eszközök karbantartását, és egytizedüknek jelent komoly gondot a szoftverek és internetelérés, csoportszobai felszerelések, valamint a kisebb tételt jelentő szerelvények zavartalan működésének biztosítása.

5-4. táblázat: Felszerelések, eszközök rendelkezésre állása az előírások tükrében; összes megkérdezett,[22] %

	MEGFELEL AZ ELŐÍRTAKNAK (%)	KISMÉRTÉKŰ HIÁNY VAN (%)	JELENTŐS HIÁNY VAN (%)
tisztálkodási és egyéb felszerelések (pl. törülközők stb.)	80	16	3
egészség- és munkavédelmi eszközök (pl. gyógyszerszekrény)	75	21	3
a felnőttek munkavégzéséhez szükséges eszközök (pl. mosógép, kerti munkaeszközök stb.)	74	23	3
a nevelőmunkát segítő játékok és egyéb eszközök (pl. különféle játékformák eszközei)	74	23	3
a nevelőmunkát segítő egyéb eszközök (pl. diavetítő vagy projektor)	57	29	11
beszédfogyatékos (SNI) gyermekek nevelésének speciális eszközei	29	15	14
hallási fogyatékos (SNI) gyermekek nevelésének speciális eszközei	14	12	13
látási fogyatékos (SNI) gyermekek nevelésének speciális eszközei	13	11	12

5-5. táblázat: Üzemeltetési, karbantartási nehézségek; összes megkérdezett,[23] %

	JELENTŐS NEHÉZSÉGEINK VANNAK (%)	VALAMENNYI NEHÉZSÉGÜNK VAN (%)	NINCS NEHÉZSÉGÜNK (%)	NINCS ILYEN FELADAT (%)
nagyobb javíttatások az épületen (pl.: tetőbeázás, fűtéshiba)	27	31	35	7
játszóudvar karbantartása	18	37	44	1
óvodai informatikai eszközök (pl. számítógép) üzemeltetése és karbantartása	16	32	47	4
számítógépes programok és internetkapcsolat biztosítása	11	24	60	5
csoportszobák eszközeinek és felszerelésének karbantartása/javíttatása	10	40	49	1
kisebb javíttatások szerelvényeken (pl.: kilincs, vízcsap)	9	31	58	1

5.2.2 INFORMATIKAI ESZKÖZÖK

Az óvodapedagógusok 12 százaléka említette, hogy a csoportjába járó gyerekek használhatnak számítógépet az óvodában, a rendelkezésre álló számítógépek aránya körükben átlagosan 1,1. Ezekben a csoportokban a gyerekek hetente átlagosan 2,5 alkalommal jutnak hozzá hosszabb-rövidebb időre a számítógéphez; az érték az egyéb (egyházi-alapítványi) fenntartású intézményekben a legmagasabb, és az önállóan gazdálkodó, valamint érthető okokból a túlzsúfolt óvodákban a legalacsonyabb. Azok

22 „Nem tudja," „nem válaszol," „nincs ilyen, nem előírás" válaszok nélkül.
23 „Nem tudja," „nem válaszol" válaszok nélkül.

a gyerekek, akik számítógépet használnak az óvodában, egy alkalommal, átlagosan csaknem fél órát használják a számítógépet.

Az óvodapedagógusok helyzete kedvezőbb, szakmai feladataik ellátása érdekében 94 százalékuknak rendelkezésére áll számítógép az intézményben (az arány kisebb településeken és kis létszámú óvodákban kedvezőtlenebb), kétharmaduk rendszeresen használja is a berendezést.

5.2.3 A FELSZERELTSÉG FEJLŐDÉSE AZ ELMÚLT ÖT ÉVBEN

5-6. táblázat: Az Önök óvodájában az öt évvel ezelőtti helyzethez képest milyen változások történtek a következő területeken?
Intézmény tárgyi felszereltségének színvonala; összes megkérdezett, %

		ROSSZABB LETT (%)	NEM VÁLTOZOTT (%)	JAVULT (%)	NT/NV (%)
ÖSSZESEN		9	50	40	1
FENNTARTÓ TÍPUSA	fővárosi kerület, megyei jogú város	17	61	21	1
	város	8	45	47	0
	társulás	7	48	42	3
	község	5	52	42	1
	egyéb	4	34	60	2
INTÉZMÉNY GAZDÁLKODÁSA	önálló	4	52	40	4
	részben önálló	6	44	49	1
	nem önálló	13	53	33	1

Összességében pozitív képet fest az intézményi felszereltség alakulása az elmúlt években: a vezetők csupán tizede számolt be a helyzet romlásáról, kétötödük intézményében pedig fejlődött a tárgyi eszközök mennyisége illetve színvonala. A részben önálló gazdálkodású intézmények értékei a legkedvezőbbek, az önállóan gazdálkodó óvodákban valamivel kisebb a javulást említők aránya, de még mindig eléri a kétötödöt, a nem külső szervezet által irányított költségvetésű intézmények helyzete a legnehezebb, csak harmadukban volt javulás, 13 százalékuk tárgyi felszereltsége romlott az öt év folyamán.

Az intézmények 42 százalékában zajlott le jelentősebb eszközbeszerzés az elmúlt öt évben, további 12 százalékuk esetében ez a közeljövőben következik be. Az óvodák 44 százalékában nem történt komolyabb beszerzés 5 év alatt, és belátható időn belül nem is számíthatnak erre.

Megfigyelhető, hogy a fővárosban és a megyei jogú városokban működő intézmények körében nagyobb arányban jelezték a felszereltség kedvezőtlen változását. Magasabb arányban (17 százalék) mondták, hogy rosszabb lett, illetve kisebb arányban (21 százalék), hogy kedvezőbb lett a helyzet az elmúlt öt év jelentősebb beszerzései következtében. A jelenség a fenntartói aktivitásra is utalhat, de arra a tényre is, hogy a nagyobb városok intézményei általánosságban jobb felszereltségi szinten álltak, mint a vidéki óvodák, ezért kevésbé voltak kedvezményezettek a pályázati források

5-7. táblázat: Az utóbbi 5 évben volt az intézményben jelentősebb eszköz- vagy felszerelés-beszerzés? Összes megkérdezett, %

		IGEN (%)	NEM, DE A KÖZELJÖVŐBEN MEGVALÓSUL (%)	NEM, ÉS EGYELŐRE NEM IS VÁRHATÓ (%)	NT/NV (%)
ÖSSZESEN		42	12	44	1
FENNTARTÓ TÍPUSA	fővárosi kerület, megyei jogú város	26	18	56	0
	város	49	4	46	1
	társulás	48	11	41	0
	község	45	13	39	2
	egyéb	47	13	36	4

elosztásakor. Az adatok tehát értelmezhetők úgy is, hogy a vidéki intézmények hátrányának csökkentése valósult meg az elmúlt öt évben. Erre utalnak azok az adatok is, melyek az elmúlt öt év jelentősebb eszköz- vagy felszerelés beszerzése tekintetében kedvezőbb adatokat mutatnak a városok, társulások és községek vonatkozásában, mint a fővárosi kerületek és megyei jogú városok tekintetében.

5.3 AZ INTÉZMÉNY ALKALMAZOTTAI

5.3.1 ELÉRHETŐ SZAKEMBEREK

Az óvodák szakembergárdájának összetételét országos áttekintésben vizsgálva kitűnt, hogy az óvodapedagógus csupán az intézmények 2 százalékában hiányzik. A pedagógiai asszisztensek az intézmények 67 százalékában állnak rendelkezésre. Óvodatitkár az intézmények 37 százalékában működik, önálló pszichopedagógus pedig 7 százalékban elérhető. Az egyéb munkatársak gyűjtőkategóriája tág; az intézmények csaknem kilenctizedében dolgozik további személyzet a fent említetteken kívül. Egy intézményre átlagosan 8 óvodapedagógus jut; de ez az érték számottevően magasabb a nagyobb létszámmal működő intézményekben, illetve a fővárosban és a megyei jogú városokban. Hasonló tendencia érvényesül a többi szakember vonatkozásában is.

Fontos megemlíteni, hogy a fenntartó finanszírozási felelősségvállalása nem ritkán kiterjed az óvodák szakmai munkájának erősítésére is. Az egyik hátrányos helyzetű gyerekekkel dolgozó intézmény számára a logopédiai ellátás bővítése érdekében a fenntartó logopédus álláshelyet finanszírozott, hasonlóan ahhoz, ahogyan ez más településeken is megtörtént (ER 126-132).

Az intézmények szakmai munkája érinti a szakszolgálati ellátást igénylő gyermekek segítését is. A óvodavezetők 62 százaléka érzékelte, hogy az elmúlt öt évben gyarapodott az ellátást igénylő gyerekek száma, 45 százalékban érkezett visszajelzés a beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézséggel küzdők számának növekedéséről, egyharmad jelzett növekedést a sajátos nevelési igényűek, és az óvodapszichológiai ellátást igénylők kategóriájában, közel egyötöd érzékelt növekedést a gyógytestnevelés és konduktív pedagógiai ellátást igénylőkre vonatkozóan, és 12 százalék jelezte a kiemelten tehetségesek számának növekedését. A változások feltehetően kisebb

5-8. táblázat: Szakemberek rendelkezésre állása az intézményben

	SZAKEMBER ELÉRHETŐ-E (ÖSSZES MEGKÉRDEZETT, %)	HÁNY SZAKEMBER ELÉRHETŐ (AHOL ELÉRHETŐ, ÁTLAG)
Óvodapedagógus	98	8
Pedagógiai asszisztens	67	2
Óvodatitkár	37	1
Önálló pszichopedagógus	7	2
Egyéb munkatárs	87	5

részben tekinthetők a belépő korosztályok tényleges jellemezőinek, nagyobb részt a pedagógiai diagnosztika és differenciálás következménye.

Megfontolandó, hogy a megkérdezett vezetők legnagyobb része két olyan szakszolgálati ellátási területen lát növekedést a gyermekek számában, ahol kisebb arányban jelezték elérhetőnek a szakembereket. Logopédus illetve fejlesztő pedagógus az intézmények csupán egyharmadában érhető el, ugyanakkor a vezetők 62, illetve 45 százaléka szerint, növekszik ezen szakemberek közreműködését igénylő gyermekek száma.

Megoszlanak a vélemények arról, hogy az utóbbi időben nőtt vagy stagnált-e a sajátos nevelési igényű gyermekek, valamint az óvodapszichológiai ellátást igénylő gyerekek száma, de a legtöbb vezető szerint nem változott a gyógytestnevelésre illetve konduktív pedagógiai ellátásra szoruló neveltek, valamint a kiemelten tehetséges óvodások száma. Gyógypedagógus az óvodák kétharmadában tevékenykedik, a legjobb ellátottság pedig az óvodapszichológusok (75 százalék), a gyógytestnevelők (88 százalék) és a konduktorok (91 százalék) szakterületein mutatható ki, igaz minimális heti óraszámban.

5-9. táblázat: Szakszolgálati ellátást igénylő gyermekek számának változása az elmúlt öt évben és a megfelelő szakemberek elérhetősége (szakembert elérhetőnek mondó intézmények aránya és heti átlagos óraszám) – összes megkérdezett,[24] % illetve érdemben válaszolók átlagai

SZAKSZOLGÁLATI ELLÁTÁST IGÉNYLŐ GYERMEKEK SZÁMA	NŐTT (%)	NEM VÁLTOZOTT (%)	CSÖKKENT (%)	NINCS ILYEN (%)	SZAKEMBER ELÉRHETŐ-E (%)	SZAKEMBER HÁNY ÓRÁBAN ELÉRHETŐ (HETI ÁTLAGOS ÓRA)
logopédiai ellátást igénylők	62	34	1	2	34	3,2
beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézséggel küzdők	45	36	6	12	32	5,9
sajátos nevelési igényűek	35	40	9	15	66	2,3
óvodapszichológiai ellátást igénylők	33	41	1	23	75	0,9
gyógytestnevelést igénylők	20	39	4	35	88	0,7
konduktív pedagógiai ellátást igénylők	16	44	3	37	91	0,4
kiemelten tehetségesek	12	66	4	17	–	–

24 „Nem válaszol," „nem tudja" válaszok elhagyásával.

5.3.2 A FOGLALKOZTATOTTAK CSERÉLŐDÉSE

A foglalkoztatottak cserélődése a köznevelési rendszer normális működésének jelensége. Hatékonyságromlást az idézhet elő, ha személycserék túlzottan gyakoriak, ha az álláshelyek nem vagy csak nagyon hosszú idő alatt tölthetők be, vagy ha valamilyen kontraszelektív hatás következtében nem megfelelő minőségű alkalmazottak/vezetők kerülnek pozícióba.

Az elmúlt három évre visszatekintve az intézményvezetők 61 százaléka számolt be új óvónő, 46 és 43 százalékuk dajka, gondozónő illetőleg pedagógiai asszisztens felvételéről. Egybevág ezzel az elmúlt három évben tapasztalt cserélődések száma is: óvodapedagógust csaknem kétszer, dajkát átlagban másfélszer, pedagógiai asszisztenst átlagosan 1,2 alkalommal fogadtak az intézmények. A fluktuáció a nagyvárosokban a legerősebb, a legkisebb óvodákban pedig a leggyengébb.

A fluktuáció az intézményvezetők 45 százaléka számára egyáltalán nem jelent nehézséget, esetükben a váltás nem befolyásolja az intézmény normál működését, kétötödük csekély problémákat jelzett vissza, és komolyabb gondokat mindössze egytizedüknek okozott a változás.

Átlagosan a legtöbb jelentkező a dajkák vagy gondozónők felvételekor pályázott (11 fő), messze elmaradva ettől az átlagértéktől következtek a pedagógiai asszisztensek (6 fő), legkevesebben pedig óvodapedagógus álláshelyekre adták be a jelentkezésüket (4 fő). A fővárostól a falvak felé és a nagy óvodáktól a kisebbek felé látványosan csökken az álláshelyekre jelentkezők száma, és így vezetőválasztási lehetősége is.

A túljelentkezésből és az ellátás zavartalan biztosításának kötelezettségéből fakadóan az üresedéseket általában gyorsan betöltötték, a legkevésbé vonzó óvónői álláshelyekre is átlagosan 2 hónap alatt találtak alkalmazottat.

5-10. táblázat: Előfordult az utóbbi 3 évben, hogy a következő pozíciókba új munkatársat vettek föl? Összes megkérdezett, %
Hány jelentkező volt a meghirdetett álláshelyre? Ahol vettek föl munkatársat, átlag hány hónapot igényelt a pozíció betöltése? Ahol vettek föl munkatársat, jelentett nehézséget az új munkatárs kiválasztása? %[25]

	ELŐ-FORDULT (%)	JELENTKEZŐK SZÁMA (ÁTLAG)	BETÖLTÉSIG ELTELT IDŐ (HÓNAP)	JELENTŐS NEHÉZSÉGET JELENTETT (%)	KISMÉRTÉKŰ NEHÉZSÉGET JELENTETT (%)	NEM JELENTETT NEHÉZSÉGET (%)
óvodapedagógus	61	4	2,1	11	20	67
dajka vagy gondozónő	46	11	1,6	7	20	73
pedagógiai asszisztens	43	6	1,2	3	19	76

A fentiekkel egybecseng, hogy az intézményvezetők saját bevallása szerint könnyen találtak utódot a távozó kollégák helyére: egyáltalán nem jelentett nehézséget a pozíció betöltése az intézményvezetők kétharmada számára az óvodapedagógusi, háromnegyede számára a gondozói, illetve pedagógiai asszisztensi álláshely ese-

25 „Nem válaszol," „nem tudja" válaszok elhagyásával.

tében. Hogy nem okoz komoly problémát új munkaerőt találni, az is mutatja, hogy a jelenleg betöltetlen álláshelyek száma tekintetében nullától megkülönböztethető átlagot (0,2) csak az óvodapedagógusi álláshelyek tekintetében tapasztaltunk.

Az intézményvezetők túlnyomó többsége meg van elégedve az érkezett új munkatárssal. Az óvodapedagógusok esetében a „jól megfelelt" és „nagyon jól megfelelt" válaszok aránya meghaladja a négyötödöt, a dajkák és gondozónők valamint pedagógiai asszisztensek esetében ez az arány a kilenctizedet közelíti. Ahol valamelyest kényszerű döntés született, hiszen kevesen jelentkeztek az álláshelyre, ott mérsékeltebbek a pozitív értékelések is: a legkevesebb „nagyon jól megfelelt" választ rendre az 50 fősnél kisebb óvodák vezetői adták új kollégájuk szakmai teljesítményének értékelésekor – ugyanakkor a pozitív értékelések esetükben is elsöprő többségben vannak!

A szigorú képesítési előírások mellett a szakma jelenlegi telítettsége állhat annak hátterében, hogy megfelelő szakképzettség nélkül óvodapedagógusi munkakörben mindössze az intézmények 8 százalékában dolgozik munkatárs.

5.4 SZAKMAI FEJLŐDÉS, TOVÁBBKÉPZÉSEK

Az óvodapedagógusok szakmai továbbképzésének lehetőségei a vezetők közel harmada szerint bővültek az öt évvel ezelőttihez képest intézményükben, 44 százalék szerint nem változtak, negyedük szerint pedig csökkentek.

Az általunk vizsgált 11 féle óvodapedagógus-továbbképzés közül az óvoda-iskola átmenet képzés bizonyult leginkább népszerűnek, ezt átlagban óvodánként csaknem két óvónő[26] végezte el a teljes mintát tekintve A frekventáltabb témák közé tartozik még a differenciálás-viselkedésrendezés, a komplex állapotfelmérés és egyéni fejlesztés, az érzelmi, akarati és szociális készségek fejlesztése, valamint a tevékenységközpontú óvodai nevelés. A középmezőnyben a tehetséggondozás, a fejlesztő pedagógia, valamint az óvoda-család kapcsolatának fejlesztése áll – ezek átlagosan előfordulása meghaladja az intézményenként egyet. Kevésbé gyakori a drámapedagógia, a gyógytestnevelés, mozgásterápia és a 3 éves kor alatti óvodáztatás. A vizsgált témaköröknél lényegesen gazdagabb az óvodapedagógusok továbbképzési aktivitása, amit az jelez, hogy sokan vannak, akik a fentieken kívül egyéb tárgyban végeztek továbbképzéseket.

Az óvoda-iskola átmenet továbbképzés nemcsak gyakorisága, hanem hasznosíthatósága szerint is az élmezőnybe tartozik: akik elvégezték, azoknak több mint kilenctizede kamatoztatja szaktudását a munkahelyén. Hasonló arányokat produkál a fejlesztő pedagógia és a drámapedagógia is, tehát a továbbképzések választásának gyakorisága nem teljesen függ össze hasznosíthatóságukkal. Megfordítva az állítást elmondhatjuk, hogy ezeket a képzéseket célirányosabban választják a nevelők. Hasonló lehet a helyzet az „egyéb" kategóriába tartozó specifikusabb képzésekkel is. Általánosságban véve ugyanakkor nem mutatkoznak markáns különbségek a továbbképzések között sem hasznosíthatóságuk, sem választásuk gyakorisága szempontjából: minden szám-

26 Tekintettel arra, hogy a mintába 1451-ből mindössze 6 férfi óvodapedagógus került, az egyszerűség kedvéért a továbbiakban is a teljes minta összes óvodapedagógusára használjuk az „óvónők" kifejezést.

5-11. táblázat: Óvodapedagógusok továbbképzése; érdemben válaszolók átlagai; a továbbképzést hasznosítók arányai

KÉPZÉSI TERÜLET	HÁNYAN VÉGEZTEK TOVÁBBKÉPZÉST?	KÖZÜLÜK HÁNYAN HASZNOSÍTJÁK TUDÁSUKAT? (%)
óvoda-iskola átmenet	1,8	92
differenciálás, viselkedésrendezés	1,4	86
komplex állapotfelmérés és egyéni fejlesztés	1,4	84
érzelmi, akarati és szociális készségek fejlesztése	1,3	84
tevékenységközpontú óvodai nevelés	1,3	84
tehetséggondozás	1,2	84
fejlesztő pedagógia	1,1	91
óvoda-család kapcsolatának fejlesztése	1,1	86
drámapedagógia	0,8	92
gyógytestnevelés, mozgásterápia	0,5	87
3 éves kor alatti óvodáztatás	0,5	86
egyéb	1,4	95

ba vett továbbképzésen szerzett kompetenciának több mint a nevelők négyötöde veszi hasznát munkája során. A továbbképzések hasznossága tehát magasnak mondható.

A továbbképzési aktivitás erős összefüggést mutat a kollektíva létszámával; a nagyobb intézményekben jóval többen végeztek el képzéseket, mint a kisebbekben. Ha kontroll alatt tartjuk az óvónők számának hatását, és az összes elvégzett továbbképzés helyett az egy óvodapedagógusra eső szaktudások számát vesszük, az intézmény nagysága szerint eltűnnek a szignifikáns összefüggések; önmagában tehát a nagy óvodákban nem képzettebb a munkaerő, mint a kisebbekben. Arányaiban a legtöbb képzést végzett munkatárs a vidéki városokban és községekben, valamint a több intézményt tömörítő óvodák központi intézményeiben dolgozik.

5-12. táblázat: Egy óvodapedagógusra jutó elvégzett továbbképzések aránya; érdemben válaszolók, átlag

		ÁTLAG
ÖSSZESEN		1,6
FENNTARTÓ TÍPUSA	fővárosi kerület, megyei jogú város	1,2
	város	1,8
	társulás	1,6
	község	2,0
	egyéb	1,4
TELEPÜLÉS TÍPUSA	Budapest	1,3
	megyei jogú város	1,0
	város	1,8
	község	1,8

5-12. táblázat: Egy óvodapedagógusra jutó elvégzett továbbképzések aránya; érdemben válaszolók, átlag

		ÁTLAG
INTÉZMÉNY TÍPUSA	központi intézmény	2,1
	önálló intézmény	1,7
	tagintézmény, telephely	1,4

A dolgozók továbbképzéseken való részvételi hajlandóságát jelzi, hogy mennyi pénzt áldoznának saját jövedelmükből erre a célra. Akik a kérdésre 0 forintot jelöltek meg, azoknak vagy nincs szabad forrásuk erre a célra, vagy úgy gondolják, hogy a továbbképzés financiális hátterének megteremtése nem terhelheti őket. Az óvodapedagógusok 56, a vezetők 26 százaléka válaszolt így, ami megfordítva azt jelenti, hogy a vezetők körében másfélszer annyian vannak, akik hajlandók saját forrásból pénzt költeni egy megfelelő továbbképzésre. Ha kivesszük a 0 forint válaszokat, és azokat hasonlítjuk össze, akik ténylegesen hajlandók lennének saját pénzükből képeztetni magukat, akkor az óvodapedagógusok esetében 34 ezer forint az átlagösszeg, a vezetőknél pedig ennek több mint másfélszerese. Összességében tehát megállapítható, hogy a vezetők többen és többet hajlandók továbbképzésre költeni, mint alkalmazottaik.

Ha a teljes óvodapedagógus társadalmat próbálnánk egyetlen adattal jellemezni – benntartva a 0 forintos válaszokat is –, akkor egy nevelési éven belül az óvodapedagógusok érdeklődésüknek megfelelő továbbképzésre átlagosan körülbelül 13 ezer forintot lennének hajlandók fordítani. De figyelembe kell venni, hogy a vezetők, akiknek anyagi lehetőségei beosztottjaikénál kedvezőbbek, és talán a képzettséget is többre értékelik, ennél jóval nagyobb összeget áldoznának erre – és jóval többen lennének hajlandók egyáltalán pénzt fordítani e célra.

5.5 AZ ÓVODÁK KAPCSOLATI HÁLÓJA, INTÉZMÉNYI – TÁRSADALMI BEÁGYAZOTTSÁGA

5.5.1 KAPCSOLATTARTÁS A KÜLÖNBÖZŐ SZEREPLŐKKEL

Az óvoda a helyi társadalmi struktúrák egyik intézménye, mely több szállal kötődik környezetének más intézményeihez, szervezeteihez. A kapcsolódásokat vizsgálva azt látjuk, hogy azok megléte és az együttműködés szorossága a szülőktől a szakmai szervezeteken keresztül a civil világ felé mérséklődik. A védőnői szervezetek, a szakszolgálat és a gyermekjóléti és családsegítő szolgálat gyakorlatilag minden intézmény legfontosabb partnerei. Az óvodák csupán elenyésző része nincs kapcsolatban a szakmai szolgáltatókkal vagy a helyi gyermekorvossal, azonban az együttműködés esetükben valamivel lazább, mint például a védőnői szervezettel. Az intézmények durván kilenctizedét fűzi valamilyen viszony az egyházakhoz, illetve helyben működő civil szervezetekhez, de ezek a kötések a korábbiaknál gyengébbek. A helyi kisebbségi önkormányzattal a mintába került intézmények háromnegyede áll laza együttműködésben.

5-13. táblázat: Kapcsolat az óvoda és más szervezeti, intézményi szereplők között		
	VAN KAPCSOLAT (ÖSSZES MEGKÉRDEZETT, %)	EGYÜTTMŰKÖDÉS SZOROSSÁGA (AHOL VAN KAPCSOLAT, ÁTLAG 1-10 SKÁLÁN)
szülők	100	8,3
védőnői szervezet	99	8,3
szakszolgálat	99	7,4
gyermekjóléti és családsegítő szolgálat	97	8,0
szakmai szolgáltatók	96	7,1
gyermekorvos	95	7,1
egyházak	93	6,7
helyi civil szervezetek	87	5,8
kisebbségi önkormányzat	74	5,0

Az óvodák együttműködése a fővárosból a vidék felé haladva, illetve a nagyobb intézményektől a kisebbek felé haladva mélyül, lényegében minden partnerükkel. A szervezeti, intézményi együttműködésből szőtt háló tehát erősebb vidéken, és a kisebb intézmények körül.

Ami az intézmények fenntartójukhoz fűződő kapcsolatát illeti, annak a minősége az elmúlt öt évben javult az óvodavezetők 30 százaléka szerint, nem változott 62 százalék szerint, és rosszabbodásról számolt be a vezetők 6 százaléka. A kérdésre adott válaszmintázatokban nem tapasztalhatók szignifikáns különbségek a fenntartó típusa szerint.

5.5.2 KAPCSOLAT AZ ISKOLÁKKAL

Az óvodák lényegében teljes köre tart kapcsolatot valamilyen módon általános vagy középiskolával; a válaszadók a következők közül átlagosan 4 kapcsolattartási módot említettek (a fővárosban az átlag 3 alatt, vidéken 4 fölött van):

5-14. táblázat: Milyen módokon tartanak kapcsolatot az iskolákkal? Összes megkérdezett, %	
	EMLÍTI (%)
iskolalátogatást tartanak az óvodás gyerekekkel	84
tanítók látogatnak az óvodába	73
óvodapedagógusok látogatnak az iskolába szakmai kapcsolattartás céljából	68
általános iskolás gyerekek látogatnak az óvodába	58
az iskolába lépéshez szükséges fejlettséggel kapcsolatos adatokat adnak át az iskolának	44
a gyerekek óvodai fejlődésével kapcsolatos adatokat adnak át az iskolának	41
középiskolás gyerekek közösségi szolgálatot végeznek az óvodában	39
egyéb	9

A legkézenfekvőbb kapcsolattartási forma a leggyakoribb is: egymás meglátogatásának különböző variánsai állnak a lista első négy helyén. Az óvodás gyerekek iskolalátogatása az intézmények több mint négyötödében gyakorlat, a pedagógusok egymásnál tett szakmai célú látogatásai legalább az óvodák kétharmadában gyakorlat, és az esetek többségében van példa az általános iskolások óvodalátogatására. A különböző adatszolgáltatások formájában való kapcsolattartás az intézmények kétötödében fordul elő, csakúgy, mint az Iskolai Közösségi Szolgálat keretében érkező középiskolások megjelenése.

A fókuszcsoportos óvodavezetői interjúk felhívták a figyelmet, hogy az óvoda-iskola kapcsolatok helyenként némileg megváltoztak. A jelenség hátterében az áll, hogy az önkormányzat helyett a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ (KLIK) gondoskodik az iskolák működéséről, ezért a néhány helyen a korábbi fenntartó koordinációjában kialakult óvoda-iskola együttműködés némileg csökkent (EG183). Az iskola és óvoda elkülönülés azokon a helyeken egyelőre nem érintették a kapcsolatok alakulását, ahol az intézményvezetők nem változtak (EG160)(EG161).

5.5.3 KAPCSOLAT A KÜLÖNBÖZŐ SZAKMAI SZERVEZETEKKEL

A mintába került óvodák 8 százaléka tagja a Referencia-intézmények Országos Hálózatának. A köznevelési intézményeknek ebben a csoportjában különösen a fővárosi és nagyvárosi, a 150 neveltnél többet ellátó óvodák és a központi intézmények felülreprezentáltak.

A különböző óvodapedagógiai szakmai szerveződések közül a legtöbb intézmény a Magyar Óvodapedagógiai Egyesülettel (25 százalék), a Zöld Óvoda Hálózat Egyesülettel (21 százalék) és az Óvodapedagógusok Országos Egyesületével (18 százalék) áll kapcsolatban. Az intézmények tizede kötődik a Tehetségpontok Hálózatához valamint az

5-15. táblázat: Kapcsolódik-e óvodájuk a következő szervezetekhez, csoportokhoz? Kérem, fontossági sorrendben nevezzen meg három intézményt, melyet óvodájuk a szakmai fejlődése szempontjából a legfontosabb partnernek tekint! Összes megkérdezett, %

	KAPCSOLÓDIK A SZERVEZETHEZ (%)	1. HELYEN EMLÍTETTE (%)	2. HELYEN EMLÍTETTE (%)	3. HELYEN EMLÍTETTE (%)
Magyar Óvodapedagógiai Egyesület	25	20	13	12
Zöld Óvoda Hálózat Egyesület	21	26	11	8
Óvodapedagógusok Országos Egyesülete	18	10	21	15
Tehetségpontok Hálózata	12	3	10	11
„Óvodai nevelés a művészetek eszközeivel" Óvodapedagógusok Országos Szakmai Egyesülete	9	6	8	11
Óvodapedagógusok Országos Tehetségsegítő Tanácsa	7	1	5	11
Magyar Waldorf Szövetség	2	1	3	2
egyéb	29	6	10	12

Óvodapedagógusok Országos Szakmai Egyesületéhez, ennél kevesebben az Óvodapedagógusok Országos Tehetségsegítő Tanácsához valamint a Magyar Waldorf Szövetséghez.

Hasonló a helyzet a legfontosabb partnerintézmények spontán említése esetében. A kérdésre első helyen legtöbben a Zöld Óvoda Hálózat Egyesületet, illetve a Magyar Óvodapedagógiai Egyesületet nevezték meg, második és harmadik helyen a modális érték az Óvodapedagógusok Országos Egyesülete, a többi szervezet említettsége ezeknél jóval alacsonyabb.

Az intézményen belül működő szervezetek, csoportok közül elterjedtségében kimagaslik a szülői munkaközösség, amely az óvodák 90 százalékában megtalálható, és túlnyomórészt tevékeny is. Az intézmények többségében működik belső szakmai munkaközösség, négytizedében szakmai munkaközösség és közalkalmazotti tanács (utóbbi csak az intézmények harmadában ténylegesen tevékeny). Ténylegesen működő minőségügyi csoport az óvodák 28 százalékában található, aktív szakszervezeti egység 18 százalékban, a magánszektorból érkező támogatói körről a vezetők kéttizede számolt be. Óvodaszék kevesebb mint az intézmények tizedében működik, aktívnak pedig 7 százalék esetében tekinthető. A legtöbb belső szervezet általában a városokban és a nagyobb intézményekben tevékenykedik.

Ahol működik szakszervezeti alapszervezet, ott az alkalmazottaknak átlagosan háromtizede tag. Az átlagérték kimagasló a kisebb településeken és a kisebb intézményekben, illetve a nem alapítványi óvodákban.

5-16. táblázat: Léteznek-e, illetve mennyire aktívak az intézményükben a következő szervezeti formák? Összes megkérdezett, %

	VAN ÉS AKTÍV (%)	VAN, DE PASSZÍV (%)	NINCS ILYEN (%)	NT/NV (%)
szülői munkaközösség, szervezet	85	4	10	1
intézményen belüli szakmai munkaközösség	56	2	42	1
intézményközi szakmai munkaközösség	38	5	57	1
közalkalmazotti tanács	32	9	57	1
minőségügyi csoport	28	6	66	0
szakszervezeti alapszervezet	18	3	78	1
támogatói kör (pl. cég)	16	3	78	3
óvodaszék	7	2	90	1

5.5.4 PEDAGÓGIAI SZAKSZOLGÁLATOK

2013-ban minden megyében elindult az iskola- és óvodapszichológiai ellátás, valamint a kiemelten tehetséges gyermekek, tanulók gondozása. Így a pedagógiai szakszolgálat feladatai közé tartozik a gyógypedagógiai tanácsadás, korai fejlesztés, az oktatás és gondozás, a fejlesztő nevelés, a tanulási képességet vizsgáló szakértői és rehabilitációs tevékenység, továbbá az országos szakértői és rehabilitációs tevékenység, a nevelési tanácsadás, a logopédiai ellátás, a továbbtanulási, pályaválasztási tanácsadás, valamint a konduktív pedagógiai ellátás, illetőleg a gyógytestnevelés.

Az intézményvezetők és az óvodapedagógusok tapasztalatai a pedagógiai szakszolgálatok vonatkozásában a különböző szempontok mentén alapvetően egybecseng, azt azonban érdemes megjegyezni, hogy az óvónők egy árnyalatnyival kritikusabbak a szakszolgálatok működésével kapcsolatban. Általánosságban véve elmondható, hogy mind az intézményvezetők, mind a nevelők alapvetően elégedettek a rendszer működésével, amennyiben bármely szempontot tekintve legalább hattizedük van azon az álláspontón, hogy legfeljebb kisebb mértékű további fejlesztésre szorul a szakszolgálat működése.

A különböző szempontokat a táblázatban aszerint rendeztük, hogy az intézményvezetők mekkora része szerint nincs szükség változtatásra a szakszolgálatok működésében, az adott szempont szerint, és ezzel az óvodapedagógusok véleményei szerint

5-17. táblázat: A pedagógiai szakszolgálatok működésére vonatkozóan a következő szempontok szerint milyen tapasztalatai vannak az utóbbi két nevelési év alapján? Intézményvezetők és óvodapedagógusok mintái, összes megkérdezett,[27] %

	INTÉZMÉNYVEZETŐK			ÓVODAPEDAGÓGUSOK		
	NEM INDOKOLT VÁLTOZTATÁS (%)	KISEBB MÉRTÉKŰ TOVÁBBI FEJLESZTÉS INDOKOLT (%)	JELENTŐS MÉRTÉKŰ TOVÁBBI FEJLESZTÉS INDOKOLT (%)	NEM INDOKOLT VÁLTOZTATÁS (%)	KISEBB MÉRTÉKŰ TOVÁBBI FEJLESZTÉS INDOKOLT (%)	JELENTŐS MÉRTÉKŰ TOVÁBBI FEJLESZTÉS INDOKOLT (%)
a vizsgálati helyszínek elérhetőségében	47	26	21	43	32	17
az óvoda és a szakszolgálat közötti információ-áramlásban	42	34	20	37	34	23
a szakemberek elérhetősége tekintetében	39	28	30	36	32	27
az óvodapedagógusoknak biztosított szakmai útmutatásokban	38	36	22	33	39	23
az ügymenetek időtartamában	34	29	34	26	34	34
a vizsgálati kapacitások tekintetében	32	29	34	27	34	34
az ellátási kapacitások tekintetében	28	31	37	24	34	37

27 „Nem válaszol," „nem tudja" válaszok elhagyásával.

képzett sorrend is egyezik. Így tehát intézményvezetők és beosztottjaik összesítve egybehangzó állításai alapján az látszik, hogy a legnagyobb elégedettséget a vizsgálati helyszínek elérhetősége tekintetében mértük, ezt követik a szakszolgálat és az intézmény kapcsolattartás, a közöttük zajló információáramlás megítélése, a szakemberek elérhetőségével való elégedettség és a szakszolgálat által összeállított szakmai útmutatások minősége. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a fókuszcsoportos beszélgetéseken néhány vezető azt jelezte, hogy a *„szakmai párbeszéd nagyon hiányzik. Azt látom ebben a hálóban, hogy végzi mindenki, a gyermekjóléti szolgálat, a szakmai szolgáltatás, mindenki szépen csinálja a maga területét, de kapcsolódási pontok nincsenek."* (EG183)

A relatíve kisebb elégedettséggel övezett aspektusok között fontos tényezők találhatók: az ügymenetek időtartama, a vizsgálati és ellátási kapacitások szempontjai. Látható tehát, hogy a szakszolgálatok irányában megfogalmazódó vélemények nem annyira szakmai, mint inkább kapacitásokat érintő és adminisztratív jellegű kérdésekben jelentenek fejlesztési igényt.

A vezetői interjúkból szerzett tapasztalatokat visszaigazolták az országos felmérés eredményei is, melyeket a későbbi bekezdésekben ismertetjük, előtte azonban a szakszolgálati ellátás kapacitáshiányaira vonatkozóan néhány részletet mutatunk be az interjúkból. Egyes vezetők az óvodapszichológiai ellátás keretszámainak alultervezését említették problémaként: *„...napi 4 órás állású óvodapszichológusunk van a 8 intézményre és a 685 gyerekre. Ezt, ha megszakad, sem tudja, holott nem napi 4 órában végzi faladatait, mert rendkívül segítőkész. Képtelenség elvégezni."* (EG91-92) Mások azt jelezték, hogy ritkábban járnak ki szakemberek az óvodába, mint korábban. Van, ahol a tesztek felvételét most is elvégzik, de a kiértékelésre már nem jut idő. A nyilatkozók szerint ennek hátterében szakemberhiány, forráshiány húzódik. *„Például nekünk olyan szinten volt jó a kapcsolatunk, hogy havi rendszerességgel egy kolleganő kijött az óvodába, és az összes gyereket végigbeszéltük, hogy kivel mi a probléma, nekünk mi a problémánk, ők hogy látják, és ez szűnt meg, ennek nincs már lehetősége, nincs rá idő."* (EG179) *„...ő* azt mondja, hogy iskolaérettségi vizsgálatra ne *küldd, nem azt, hogy ne szűrd. Utána küldheted, csak mivel rengeteg az iskolaérettségi... Nekünk is azt mondták, hogy csak, akit nagyon muszáj, mert nincs idő."* (EG182) A kapacitáshiányra utaló véleményeket hallottunk a fenntartók oktatási felelőseitől is. *„Ahol zökkenők vannak az ellátásban, ott inkább szakemberhiány okozza ezt."*

Az intézményvezetők többségének megítélése szerint a pedagógiai szakszolgálatok kapacitásai (ami nyilvánvalóan elsősorban a szakszolgálatok rendelkezésére álló források kérdése) csaknem minden tevékenységük tekintetében fejlesztésre szorulnak. A fejlesztendő szakterületek sorrendje sok tekintetben hasonlít az adott szakszolgálati ellátást igénylő gyermekek számának változásánál kialakult rangsorra.[28] Az ottani értékeket összevetve a különböző területeken kapacitásfejlesztést szükségesnek ítélők arányával, azt találjuk, hogy nagyjából együtt változnak az értékek, azaz amelyik területen nagyobb ellátó kapacitásfejlesztés szükséget jeleztek, azon a területen jelezték a szakellátást igénylők számának markánsabb növekedését is. Az intézményvezetők 62 százaléka szerint nőtt a logopédiai ellátást igénylők aránya (szakszolgálati

28 Utóbbiról, azaz az adott ellátást igénylő gyermekek számának növekedését tapasztalók arányáról jelen fejezet korábbi, az intézmény szakmai stábjával foglalkozó alfejezetében szóltunk.

kapacitásfejlesztést indokol 70 százalék), az intézményvezetők 33 százaléka szerint nőtt az óvodapszichológiai ellátást igénylők aránya (szakszolgálati kapacitásfejlesztést indokol 62 százalék). A vezetők 20 százaléka szerint nőtt a gyógytestnevelést igénylők aránya (szakszolgálati kapacitásfejlesztést indokol 44 százalék), a vezetők 16 százaléka szerint nőtt a konduktív pedagógiai ellátásra szorulók aránya (szakszolgálati kapacitásfejlesztést indokol 38 százalék), a vezetők 12 százaléka szerint nőtt a kiemelten tehetséges gyerekek aránya (szakszolgálati kapacitásfejlesztést indokol 45 százalék).

5-18. táblázat: A pedagógiai szakszolgálati feladatok közül mely területek kapacitásfejlesztését tartaná szükségesnek a saját tapasztalatai alapján? Összes megkérdezett, %

	KAPACITÁS-FEJLESZTÉS SZÜKSÉGES (%)	SZAKSZOLGÁLATI ELLÁTÁST IGÉNYLŐ GYERMEKEK SZÁMÁNAK NÖVEKEDÉSÉT JELEZTE (%)
logopédiai ellátás	70	62
óvodapszichológiai ellátás	62	33
gyógypedagógiai tanácsadás, korai fejlesztés, oktatás és gondozás	61	n.ö.[29]
nevelési tanácsadás	58	n.ö.
fejlesztő nevelés	57	n.ö.
szakértői bizottsági tevékenység	52	n.ö.
kiemelten tehetséges gyermekek, tanulók gondozása	45	12
gyógytestnevelés	44	20
konduktív pedagógiai ellátás	38	16

A szakszolgálatokat érintő kapacitáshiányoktól némileg eltérő probléma az óvodai és a szakszolgálati diagnosztika összehangolásának kérdése. Az SNI státuszú óvodásokkal kapcsolatban a diagnosztika megkésettségére hívta fel a figyelmet az egyik interjúalanyunk. Szerinte jelenleg a legifjabb gyerekek esetében az SNI státusz nem szakszerűen igazolt, mivel a legtöbb esetben a szakértői bizottságok ötéves kor előtt nem vizsgálnak gyermekeket, vagy nem adnak egyértelmű állásfoglalást. Ebben a helyzetben felvetődik a kérdés, hogy a jelenlegi működési feltételek mellett az óvodák mennyiben kompetensek az SNI gyanú átlátható, korai megfogalmazására és a diagnózisnak megfelelő beavatkozásra. Kétségeit és bizonytalanságát az egyik óvodavezető a következőképpen fogalmazta meg: *„Nem kapunk írásbeli értékelést egy gyerek vizsgálatáról (...) Útmutatás nélkül nem elvárható feladat, hogy ezeket [az óvodapedagógus] szakmailag a gyerek érdekében jól meg tudja valósítani. Most egy kicsit pszichológusnak kell lenni, meg gyógypedagógusnak kell lenni, és nem kapunk jó szakmai útmutatásokat ahhoz, hogy mit tegyünk az óvodában."* (EG 159-160)

A szakszolgálati feladatellátás átszervezése az óvodák egy része esetében azt jelentette, hogy a nevelési intézménytől távolabb került a szolgáltatás. A szakemberek időbeli/térbeli távolsága az intézménytől csökkentette annak a kommunikációs folya-

29 „nem összevethető"

matnak a hatékonyságát, amely korábban az esetek felismerését, meghatározását és a terápia pontosítását segítette. A jelenlegi kapcsolattartási formák az óvónők többségében valamilyen mértékű hiányérzetet keltenek a szakértői útmutatás és szakmai kontroll irányában, ami némi bizonytalanságot okozhat a feladatellátásban. A szakértői támogatás távolabbra kerülése – ritkább és nehezebb elérhetősége – némileg az esetek folyamatos nyomon követésének a lehetőségét is szűkítette.

5.5.5 ELLENŐRZÉSEK

Az intézményvezetők aktív szereplők a nevelési munka ellenőrzésében. A legutóbbi ellenőrzésre vonatkozó kérdésből kiderült, hogy átlagban féléve volt intézményvezetői ellenőrzés a mintába került óvodákban, háromnegyedükben ez legalább éves gyakorisággal ismétlődik. A fenntartó ellenőrzései közül a költségvetési revízió a gyakoribb, az esetek felében évente kerül rá sor, legutóbb átlagban csaknem egy éve volt. A fenntartó szakmai ellenőrzést legutóbb általánosságban csaknem két éve végzett. Az intézményvezetőnek a szülők és a nevelőtestület általi értékelése az óvodák harmadában évente ismétlődő gyakorlat, átlagosan kicsivel több mint egy éve zajlott utoljára. A kormányhivatal hatósági ellenőrzése alapvetően eseti jellegű. A fenntartói ellenőrzések szempontjából a fővárosi kerület, megyei jogú város, társulás illetve nem állami (egyház, alapítvány) fenntartók a legszigorúbbak; az általuk fenntartott intézményekben számoltak be a leggyakoribb ellenőrzésekről, legyen szó akár gazdálkodási, akár szakmai kontrollról.

5-19. táblázat: Ellenőrzések gyakorisága; érdemben válaszolók, átlag és összes megkérdezett, %

	HÁNY ÉVE VOLT UTOLJÁRA?	ÉVENTE (%)	KÉTÉVENTE (%)	HÁROMÉVENTE VAGY RITKÁBBAN (%)	ESETI / NEM RENDSZERES (%)	NT/NV (%)
intézményvezető által végzett pedagógiai-szakmai ellenőrzés	0,6	75	9	3	11	2
fenntartó által végzett gazdálkodási, költségvetési ellenőrzés	0,9	49	11	13	20	7
intézményvezető munkájának értékelése a nevelőtestület és a szülők közössége részéről	1,2	32	16	17	25	9
fenntartó által végzett pedagógiai-szakmai ellenőrzés	1,7	26	13	15	32	14
kormányhivatal által végzett hatósági ellenőrzés	2,2	9	10	13	47	22

Az ellenőrzésekre vonatkozó véleményeknél sajátos jelenséget tapasztaltunk. A külső pedagógiai-szakmai ellenőrzések értékelésétől a megkérdezett óvodavezetők egyharmada elzárkózott. Mivel a válaszmegtagadás más kérdések esetében lényegesen alacsonyabb szinten maradt, ezért vagy a kérdést kell hibásnak tekinteni – amire nem adható értelmes válasz – vagy a témát kell kényesnek tekinteni, amire sokak szerint jobb nem válaszolni. Az adatok alapján a helyzetről pontos képet nem adhatunk,

5-20. táblázat: Ha volt külső pedagógiai-szakmai ellenőrzés az óvodájukban, mennyire érezték hasznosnak a további működés szempontjából? Összes megkérdezett, %

		NAGYON HASZNOS VOLT (%)	HASZNOS VOLT (%)	NEM VOLT HASZNOS (%)	NEM VOLT ELLENŐRZÉS (%)	NT/NV (%)
ÖSSZESEN		6	51	2	6	34
TELEPÜLÉS TÍPUSA	Budapest	17	54	0	7	22
	megyei jogú város	3	64	2	5	26
	város	6	35	4	6	48
	község	5	58	2	6	31
FENNTARTÓVÁLTÁS 2006 ÓTA	történt	14	46	2	0	37
	nem történt	5	53	2	7	33

további vizsgálódások szükségesek a jövőben. Az ellenőrzések hasznosságával szemben összesen a válaszadók mindössze 2 százaléka fogalmazott meg kritikus véleményt; akik válaszoltak, azoknak túlnyomó többsége a mérsékelten pozitív „hasznos volt" értékelést választotta.[30] Országos szinten mindössze 6 százalék értékelte nagyon hasznosnak a külső-pedagógiai szakmai ellenőrzést, ami azt sejteti, hogy ennek a rendszer funkciónak pozitív, támogató és szakmailag inspiratív jellege erősíthető.

Figyelemre méltó adat, hogy az értékelést a leghasznosabbnak a fővárosi intézményvezetők találták és azok, akiknek az intézményében történt fenntartóváltás 2006 óta.

5.6 KAPCSOLAT A SZÜLŐKKEL

5.6.1 INTÉZMÉNYESÜLT KAPCSOLATOK – CSALÁDLÁTOGATÁS

Az intézményvezetők jelzése alapján az intézmények 89 százalékában van – aktívan működő vagy inaktív – szülői munkaközösség. A megkérdezett szülők megerősítik ezt az adatot, 88 százalékuk számolt be ugyanis munkaközösségről gyermeke óvodájában, az összes megkérdezett szülő egynegyede tagja is annak. A fővárosban alacsonyabb a működő munkaközösségek aránya, és a szülők közül is kevesebben tagjai ezeknek; kisebb a munkaközösségi tagok száma továbbá az alacsony iskolai végzettségű és a nagyon nehéz anyagi helyzetben lévő szülők között. A megkérdezettek elenyésző hányada visel óvodaszéki[31] vagy óvodán kívüli szülői szervezeti tagságot.

30 Hogy ezt a válaszadók mennyire tekintették biztonsági megoldásnak, azt jelen mérőeszközünkkel nem vagyunk képesek megállapítani.

31 Az intézményvezetők mindössze 7 százaléka számolt be ténylegesen működő óvodaszékről intézményében; óvodán kívüli helyi vagy országos szülői szervezetet pedig a megkérdezett szülők 4 százaléka ismer csupán.

5-21. táblázat: Járt Önöknél óvónő családlátogatáson? Szülői válaszok 2014-ben és 2001-ben[33]

		VOLT (%)		NEM VOLT, DE VÁRHATÓ (%)	
		2014	2001	2014	2001
ÖSSZESEN		50	52	15	19
ISKOLAI VÉGZETTSÉG	legfeljebb 8 általános	51	54	20	23
	szakma	49	50	14	20
	érettségi	49	53	15	18
	diploma	52	52	13	18
SZUBJEKTÍV ANYAGI HELYZET	nagyon nehéz	55	64	16	14
	nehéz	49	52	16	20
	nem nehéz	50	52	13	19
	kedvező	54	50	12	21

Forrás: Török 2005.

Az óvodapedagógusok aktív terepmunkát folytatnak, és a szülők meg vannak elégedve ezekkel a látogatásokkal. A megkérdezettek kétharmadánál vagy járt már óvónő családlátogatáson, vagy erre a jövőben számítanak – az adatok egybecsengenek a 13 évvel korábbiakkal: akkor a megkérdezett szülők 52 százaléka számolt be legalább egy, már bekövetkezett nevelői látogatásról, 19 százalékuk pedig a közeljövőben számított erre.[32]Az adatok azt mutatják, hogy 2014-ben az óvodapedagógusok szisztematikusabban látogatják a családokat, azaz ugyanolyan figyelemmel kísérik az eltérő szociokulturális helyzetű gyermekek családjait. A kedvező és a nagyon nehéz anyagi helyzetű családoknál, illetve a diplomás és a legfeljebb 8 általánossal rendelkező szülőknél 2014-ben lényegében ugyanolyan arányban fordulnak meg. 13 évvel korábban valamelyest más volt a helyzet, árnyalatnyival több olyan családba jutottak el, ahol nagyon nehéz volt az anyagi helyzet, mint olyanba, ahol ezt a szülők kedvezőnek mondták (Török 2005).

Ahol már volt családlátogatás, ott azt egyértelműen hasznosnak ítélte a szülők 84 százaléka, részben hasznosnak egytizede.[34] A szülők visszajelzése azt mutatja, hogy az átlagnál kisebb segítséget képes nyújtani az óvónő látogatása az alacsony iskolai végzettségű és a nehéz anyagi helyzetben lévő szülőknek. Körükben kisebb az aránya azoknak, akik hasznosnak mondják a látogatást. 2001-ben a különbség hasonlóan kimutatható volt, némi eltolással. Ez például abban mutatkozik meg, hogy akkoriban 5-10 százalékkal kevesebben jeleztek vissza hasznosságot.

32 Török 2004:15
33 „Nem volt, és nem is lesz," „nem válaszol", „nem tudja" válaszok elhagyásával.
34 A 2001-es kutatás eredményei hasonlók: az arányok rendre 79% és 17% (Török 2004:15).

5-22. táblázat: A családlátogatás hasznosságának szülői megítélése 2015-ben és 2001-ben[35]

2015		HASZNOS VOLT. (%)		RÉSZBEN HASZNOS VOLT (%)		NEM VOLT HASZNOS (%)	
		2001	2015	2001	2015	2001	
ÖSSZESEN		84	79	11	17	3	4
ISKOLAI VÉGZETTSÉG	legfeljebb 8 általános	75	77	16	17	8	7
	szakma	85	80	11	17	3	4
	érettségi	85	78	12	19	2	3
	diploma	86	80	10	16	4	4
SZUBJEKTÍV ANYAGI HELYZET	nagyon nehéz	77	65	11	23	10	12
	nehéz	83	78	13	18	3	4
	nem nehéz	85	80	11	17	3	3
	kedvező	89	80	8	16	2	4

5.6.2 NEHÉZSÉGEK AZ ÓVODA – SZÜLŐ VISZONYBAN

Az óvodák és szülők tartós és stabil együttműködése kedvező környezetet biztosít a fejlődő gyerekek számára. Ezért fontos, hogy az óvodapedagógusok és szülők viszonya harmonikus módon alakuljon, illetve az esetlegesen adódó problémákra megoldást találjanak. Az adatok azt jelzik, hogy az óvodapedagógusok és szülők kapcsolata általában véve kiegyenlített, rendezett.

A leggyakrabban ismétlődő problémaforrást a beteg gyerek óvodába vitele jelenti, ami nyilvánvalóan más szülőket is érinthet. Az óvodapedagógusok 29 százaléka szerint évente többször is előfordul a közegészségügyi kockázatot jelentő eset. Hasonló gyakorisággal adódó nehézséget a gyermek által az óvodába hozott tárgyak, játékok jelentnek. Az óvodapedagógusok 23 százaléka szerint gyakran adódik ilyen, az óvoda rendjével és a saját tulajdonú tárgyak megőrzésével kapcsolatos nehézség. A gyakorisági arány alapján a következő a gyermek távolmaradásának bejelentése és igazolása. Az igazolás és annak óvodai elfogadása azért lényeges kérdés, mert a rendszeres gyerekvédelmi kedvezményre jogosult szülők óvodáztatási támogatást csak akkor kaphatnak, ha gondoskodnak gyermekük rendszeres óvodába járatásáról.[36] Legalább elvétve előforduló problémákról óvodapedagógusok háromtizede számolt be az óvodai étkezés kapcsán, negyede a térítési díjjal összefüggésben, ötödük az óvodáztatási támogatással kapcsolatban, hatoduk az óvoda nyitva tartása kapcsán. A legritkább esetben okoznak gondot a szülők vallási vagy etnikai szokásai, elvei.

35 „Nem volt, és nem is lesz," „nem válaszol", „nem tudja" válaszok elhagyásával.
36 20/2012. évi (VIII.31.) EMMI rendelet 52.§-a

5-23. táblázat: Az elmúlt nevelési évben adódtak megoldandó problémáik a szülőkkel? Összes megkérdezett, %

	TÖBBSZÖR IS (%)	ELVÉTVE (%)	NEM VOLT (%)	NEM ÉRTELMEZHETŐ (%)	NT/NV (%)
beteg gyerek óvodába hozatala kapcsán	29	43	27	0	0
a gyerek által óvodába hozott tárgyak kapcsán	23	40	35	1	1
a gyerek távolmaradásának bejelentése kapcsán	19	41	39	0	0
a gyerek távolmaradásának igazolása kapcsán	13	38	48	0	1
az óvodába érkezés időpontjával összefüggésben	11	36	52	1	0
az óvodai étkezés kapcsán	6	24	69	2	1
térítési díjjal összefüggésben	6	20	67	4	2
az óvodáztatási támogatással összefüggésben	5	15	73	3	4
az óvoda nyitva tartása kapcsán	4	14	81	1	1
a szülők etnikai szokásai/elvei kapcsán	4	11	80	4	1
a szülők vallási szokásai/elvei kapcsán	3	4	88	3	1
egyéb	2	3	53	1	42

Az óvodapedagógus-szülő konfliktusok nagyon ritkák; a kutatási eredmények alapján az óvoda alkalmazottai és a szülők viszonya, ha nem is felhőtlennek, de alapvetően békésnek mondható. Ugyanakkor elgondolkodtató, hogy az óvodapedagógusok összesen negyedét érte enyhébb vagy durvább szóbeli sértés, ők átlagosan kétszer szenvedtek el effajta sérelmet az elmúlt nevelési évben. A nevelők 7 százaléka számolt be róla, hogy valaki rossz hírüket keltette. Más jellegű konfliktusok előfordulási gyakorisága viszont elenyésző. Az életkorral nő az óvodapedagógusok tekintélye (vagy pedig emelkedik az ingerküszöbük): az idősebb óvodapedagógusoknak kisebb részével fordult elő, hogy valaki enyhén megbántotta volna őket. Az óvodai inzultusok érthető módon kihatnak az óvodapedagógusok munkakedvére: szignifikáns a kapcsolat egyes sértési formák előfordulása és aközött, hogy a nevelő észleli-e magán a szakmai kiégés tüneteit.

5-24. táblázat: Az elmúlt nevelési év során érte-e Önt sérelem óvodapedagógusi munkájához kapcsolódva szülő vagy más, óvodán kívüli szereplő részéről? (Összes megkérdezett pedagógus, %) Ha igen, hány alkalommal? (Pedagógusok körében, akiket ért sérelem, átlag) Az elmúlt nevelési évben érte Önt sérelem az óvoda alkalmazottai részéről? (Összes megkérdezett szülő, %)

	ÓVODAPEDAGÓGUSOK		SZÜLŐK
	ÉRTE SÉRELEM (%)	HÁNY ALKALOMMAL ÉRTE SÉRELEM	ÉRTE SÉRELEM (%)
valaki szóban enyhén megsértette	19	2,1	6
valaki indokolatlanul a rossz hírét keltette	7	1,8	6
valaki szóban durván megsértette	6	1,6	6
valaki megfenyegette	3	1,2	–
valaki internetes fórumon vagy e-mailben zaklatta	0	–	–
valaki fizikailag bántalmazta	0	–	–

A szülők 6 százalékát érte különféle, az óvodai dolgozók részéről elszenvedett sérelem. Az alacsony iskolai végzettségű, illetve nagyon nehéz anyagi helyzetben lévő szülők az átlagosnál nagyobb arányban számoltak be személyüket ért sérelmekről.

5.6.3 EGYÉB SZEMPONTOK

Az óvoda és a szülő kapcsolatának bemutatásakor megemlítendő annak anyagi vetülete. A szülők fele félévente legfeljebb háromezer, négyötöde maximum ötezer, kilenctizede kevesebb mint tízezer forint önkéntes hozzájárulással segíti az intézmények működését. Az óvodapedagógusok válaszainak megoszlása ezzel nagyjából egybevág. A befizetett összeg átlagosan a budapesti kerületi és nagyvárosi önkormányzati, valamint az egyházi, alapítványi fenntartású intézményekben haladja meg érdemben az átlagértéket.[37]

Összegzésképpen felidéznénk, hogy az intézményvezetők optimisták a szülőkkel való együttműködés tekintetében: az intézményvezetők harmada javulást lát az óvoda-szülő kapcsolatokban az öt évvel ezelőtti helyzethez képest, hattizedük szerint pedig nem változott a helyzet; romlást csupán három százalékuk említett. A vezetők ebben a véleményükben egységesek, lényeges háttérváltozó mentén nem tapasztaltunk szignifikáns eltérést a fenti számok terén.

37 Természetesen a szülők nem csak pénzzel szállnak be gyermekük óvodáztatásának költségeibe. Később, az óvoda finanszírozásának tárgyalásánál részletesebben is körüljárjuk a szülői hozzájárulások természetét, formáit.

6. AZ INTÉZMÉNY SZÁMOKBAN: ÓVODÁZÁSI KÖRZETEK, CSOPORTLÉTSZÁM

Az intézményi férőhelyeket, létszámokat, azok túllépését, változását illetve az óvodázási körzet határainak átlépését tárgyalja az első alfejezet. A körzetekre fókuszálva fogalmazódott a következő alfejezet, ami a szülőkre vonatkozóan, az óvoda választásával kapcsolatos indítékok, szempontok és lehetőségek rendszerét járja körül, külön kitérve a körzeten kívüli óvodák választásának tényezőire.

6.1 KÖRZETEK, FÉRŐHELYEK

6.1.1 INTÉZMÉNYI LÉTSZÁMOK

Az óvodarendszerben a férőhelyek szempontjából kihasználatlan kapacitások is találhatók. A mintában az átlagos óvoda 105 gyerek ellátására képes, de ténylegesen 86-ot fogad, ami 82 százalékos férőhely-kihasználásnak felel meg. A férőhelyszám kapcsán figyelembe kell venni, hogy az intézmények alapító okiratainak a többségében 110 százalékos ellátási kapacitással kalkulálnak, illetve hogy a jogszabályok lehetővé teszik, hogy a fenntartó döntése alapján 120 százalékos férőhely korlát kerüljön meghatározásra.

Gyermeklétszám szempontjából a legnagyobbak a főváros óvodái és a központi intézmények, átlagosan 130 feletti férőhely-kínálattal, a legkisebbek a községekben működő, valamint az egyházi és az alapítványi óvodák. A neveltek számában is hasonlóan alakulnak az értékek.

A helyzet Budapesten és a nagyvárosokban a legkedvezőbb: noha ott vannak a legnagyobb intézmények, ezek működnek a legkedvezőbben a férőhely-kihasználtság tekintetében. Az átlag adatok alapján a főváros és a megyei jogú városok óvodái kínálják a legtöbb férőhelyet, 134-et, és ebből 126 be is van töltve; ami 94 százalékos kihasználtság. Hasonló arányt (91%-ot) csak az összevont intézmények központi óvodái produkálnak, ezen kívül minden bontásban kilenctizedes alatti a kihasználtságot jelző mutató értéke. A községi óvodákban a férőhelyek száma alacsonyabb, és a gyerekek átlagos száma is ezekben a legalacsonyabb, így 64 százalékos kihasználtság kalkulálható a falusi óvodák tekintetében. Az óvodai ellátás természetesen nem értékelhető csupán a kihasználtság alapján, hiszen közszolgáltatás, és az ellátást mindenütt biztosítani kell. Ezt célozta a kormányhivatal illetve a települési önkormányzat azon kötelezettsége is, mely szerint 8 szülő igénylésére köteles helyben óvodát szervezni (2011:89. § (1))[38]. Az óvodarendszer kihasználtságát érintő kérdések komplex – soktényezős – modellek alapján vizsgálandók. Elegendő csupán annyit említeni, hogy az intézmények a jogszabályilag jelzett 20 fős átlagos csoportlétszám helyett 22 fővel

38 2011. évi CXC. törvény 89. § (1) *„Azon a településen, ahol legalább nyolc óvodáskorú vagy nyolc alsó tagozatos korú gyermek rendelkezik lakóhellyel és a demográfiai adatok alapján feltételezhető, hogy ez a létszám legalább három évig fennmarad, továbbá ha a szülők ezt igénylik, a települési önkormányzat kezdeményezésére a kormányhivatal gondoskodik arról, hogy helyben működjék egy óvodai vagy egységes óvoda-bölcsődei csoport vagy az alsó tagozat feladatait ellátó tagiskola."*

6-1. táblázat: Férőhelyek maximuma, beírt gyerekek száma, férőhelyek kihasználtsága; érdemben válaszolók, átlagok, és belőlük kalkulált arányok (%)

		MAXIMÁLIS FÉRŐHELY	BEÍRT GYEREKEK SZÁMA	FÉRŐHELYEK KIHASZNÁLTSÁGA (%)
ÖSSZESEN		105,2	86,3	82
FENNTARTÓ TÍPUSA	fővárosi kerület, megyei jogú város	133,8	125,7	94
	város	110,1	92,2	84
	társulás	91,4	74,3	81
	község	98,4	63,2	64
	egyéb	83,3	72,2	87
INTÉZMÉNY TÍPUSA	központi intézmény	134,7	122,5	91
	önálló intézmény	108,4	80,1	74
	tagintézmény, telephely	93,0	79,3	85
INTÉZMÉNY GAZDÁLKODÁSA	önálló	112,6	95,8	85
	részben önálló	104,8	80,8	77
	nem önálló	99,8	84,5	85

működnek, vagy hogy az óvodai csoportlétszám 20 százalékos túllépésére vonatkozó jogszabályi lehetőséget a mintába került intézmények harmadában használják ki, mint azt a későbbiekben látni fogjuk.

Az óvodák átlagosan négy csoportot működtetnek. A beírt gyermekeket különböző típusú csoportba oszthatják az intézmények. A felmérésben megkülönböztettünk homogén, kevert és vegyes típusú csoportokat aszerint, hogy mely korosztályok gyerekeivel foglalkoztak a pedagógusok egy csoportban. A mintában egy óvodára homogén csoportból átlagosan 1,5 jutott, kevert csoportból nagyjából ennek a fele, vegyesből viszont 1,7. Az egyéb, speciális csoportok gyakorisága elenyésző, átlagos számuk csak a fővárosban és a nem civil fenntartók által működtetett – nem ritkán speciális profilú – intézményekben nullától eltérő. A vegyes csoportok száma átlagosan a megyei jogú városokban és a magas kapacitású intézmények esetében[39] a legmagasabb, a községekben a legalacsonyabb.

39 Utóbbiaknál nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy erős strukturális hatás is munkál: a kisebb óvodákban eleve kevesebb csoport van, nem meglepő, ha a különböző típusú csoportok száma esetében is kisebb értékeket találunk.

6-2. táblázat: Hány beírt gyerek tartozik az Ön csoportjába az adatfelvétel idején? Érdemben válaszolók, átlag

		ÁTLAG
ÖSSZESEN		22,1
TELEPÜLÉS TÍPUSA	Budapest	23,1
	megyei jogú város	22,3
	város	22,7
	község	21,3
FENNTARTÓ TÍPUSA	fővárosi kerület, megyei jogú város	23,0
	város	22,1
	társulás	21,9
	község	21,5
	egyéb	22,3
BEÍRT GYERMEKEK SZÁMA	50 alatt	19,5
	50-99	22,2
	100 vagy több	23,7
INTÉZMÉNY KIHASZNÁLTSÁGA	kapacitás alatt	21,5
	kapacitást elérő/meghaladó	24,0

A mintába került intézmények egy átlagos csoportjába az óvodapedagógusok tájékoztatása szerint 22 gyerek jár – ez meghaladja a jogszabályban rögzített[40] 20 fős, átlagos csoportlétszámot. A létszámok a fővárosban a legmagasabbak, és a községekben a legalacsonyabbak. A kevesebb gyereket fogadó, valamint a kapacitásuk alatt működő intézményekben a csoportok is kisebbek. Eszerint a kisebb vagy kevésbé kihasznált óvodákban kevésbé zsúfoltak csoportok, ami – mint a bevezető fejezetekben jeleztük – a nevelés szempontjából kedvezőbb feltételeket jelent.

A homogén és a kevert csoportok átlaglétszáma jócskán meghaladja a 22-t, a vegyes csoportoké valamivel alatta marad ennek az értéknek. A korosztállyal a csoportlétszám is emelkedik: a nem besorolható és kiscsoportok átlagos létszáma 22 alatt marad, a középső csoportok 22,4 nevelttel működnek, az átlagos nagycsoport pedig 23 gyermeket foglal magában.[41]

6.1.2 LÉTSZÁMTÚLLÉPÉS

Az óvodapedagógusokat a kérdezőbiztosok megkérték, nevezzék meg azt a csoportlétszámot, amely alatt a csoport még nehézségek nélkül működtethető, amelynél a kisebb nehézségekkel működtethető, illetve amely fölött már jelentős nehézségek jelentkeznek.

40 2011. évi CXC. törvény 4. melléklet: Osztály- és csoportlétszámok. A minimális csoportlétszám 13, a maximális 25 gyerek.

41 E bekezdés bontásait a következő, létszámtúllépést tárgyaló szakaszban szemléltetjük.

6-3. táblázat: Hogyan működtethető az óvodai csoport különböző csoportlétszámok mellett? Hány beírt gyerek tartozik az Ön csoportjába az adatfelvétel idején?; érdemben válaszolók, átlag

		NEHÉZSÉGEK NÉLKÜL MŰKÖDTETHETŐ	KISEBB NEHÉZSÉGEKKEL MŰKÖDTETHETŐ	JELENTŐS NEHÉZSÉGEKKEL MŰKÖDTETHETŐ	CSOPORT-LÉTSZÁM
ÖSSZESEN		18,2	22,2	25,9	22,1
SZAKMAI TAPASZTALAT	legfeljebb 5 év	17,2	21,1	25,0	21,3
	6-15 év	18,4	22,2	26,1	22,6
	16-30 év	18,2	22,4	26,1	22,0
	30 évnél több	18,6	22,5	26,1	22,3
SZAKVIZSGA	megvan	18,5	22,6	26,5	–
	nincs meg	18,0	21,8	25,5	–
SZAKMAI KIÉGÉS	nem érzi veszélynek	18,4	22,4	26,2	22,3
	veszélynek érzi	17,6	21,2	24,9	21,7
	tüneteit tapasztalja	17,4	21,5	25,2	21,3
CSOPORT LÉTSZÁMA	20 gyerek alatt	16,5	20,5	24,3	16,7
	20-22 gyerek	17,8	21,6	25,3	20,9
	23-25 gyerek	18,7	22,5	26,1	24,1
	25 gyerek fölött	20,1	24,3	28,3	27,7

Az óvodapedagógusok összesített válaszai alapján 18 fős vagy kisebb az ideális méret, az ekkora csoportok minden nehézség nélkül kezelhetőek. 22 gyerekig még komolyabb nehézségek nélkül elboldogul a nevelő, 26 gyerek fölött viszont jelentősen megszaporodnak a gondjai.

Szakmai tapasztalat szerint a nevelők összesített véleményei egységesek, egyedül a kevésbé tapasztaltak, a kevesebb mint öt éve a pályán lévők óvatosabbak a különböző csoportméretek meghatározásánál: az ő átlagértékeik rendre egy gyerekkel alacsonyabbak a többiekénél. Az átlagokból egyébként az is kitűnik, hogy a kezdő óvodapedagógusokra általában kisebb csoportokat bíznak. Szintén a szakmai tapasztalat állhat a hátterében annak, hogy hasonló tendencia körvonalazódik a szakvizsgával rendelkező és nem rendelkező óvodapedagógusok válaszaiban: utóbbiak kisebb határértékeket jelöltek meg.

Szembetűnő a szakmai kiégés jelei és a nagyobb csoportok jelentette kihívások közötti fordított arányosság is: azok, akik a kiégés jeleit tapasztalják magukon, vagy akár csak tartanak ennek veszélyétől, kevesebb gyereket szeretnének látni a csoportjukban, mint azok, akikben fel sem merül a kiégés lehetősége. Egyébként a kiégéstől fenyegetett nevelők által vezetett csoportok létszáma, a valóságban, kismértékben, de szignifikánsan alacsonyabb kevésbé fásult kollégáikénál. Lehetséges tehát, hogy az intézményen belül érzékelik a problémákat és olyan módon reagálnak azokra, ami megmutatkozik a csoportméretben is.

Azok a pedagógusok, akiknek a gyakorlatban, nap mint nap nagyobb létszámú csoportokkal kell boldogulniuk, tendenciózusan magasabb csoportlétszámokat tartanak ideálisnak, még elviselhetőnek és komoly nehézségekkel járónak.

Érdemes megfigyelni, hogy 6-3. táblázatban a tényleges átlagos csoportlétszám melyik, az óvónők által jelzett kategória értékéhez áll közel. A második és negyedik oszlop átlagértékei tendenciózus hasonlóságot mutatnak[42]. Úgy tűnik tehát, az átlagos óvodapedagógus a saját csoportját – létszáma szerint – kisebb nehézségekkel kezelhetőnek tartja.

Az óvodai csoportlétszám 20 százalékos túllépésére vonatkozó jogszabályi lehetőséget[43] a mintába került intézmények harmadában használják ki. Az óvodák 15 százaléka esetében fordult elő az elmúlt három nevelési évben, hogy el kellett utasítani jelentkezőt a férőhelyek betelte miatt. Ezekben az intézményekben átlagosan 10 és 11 közötti gyereknek kellett más intézményt választania. A városi óvodák csaknem fele kihasználja a 20 százalékos túllépés lehetőségét. Elutasításokra legkevésbé falun (8 százalék) van példa, legnagyobb arányban pedig az egyházi és alapítványi fenntartású óvodákban, valamint a megyei jogú városokban (28 százalék) – itt a legmagasabb az elutasított gyermekek száma is.

6-4. táblázat: Az óvodai csoportlétszám a fenntartó döntése alapján 20%-kal túlléphető. Az önök intézményében kihasználta ezt a lehetőséget a fenntartó? Az elmúlt három nevelési évben férőhely-hiány miatt el kellett utasítaniuk gyereket? Az elmúlt három nevelési évben hány gyermeket kellett férőhelyhiány miatt elutasítaniuk óvodájukban? Összes megkérdezett,[44] %, illetve ahol kellett férőhelyhiány miatt elutasítani gyerekeket, átlag

		20%-OS TÚLLÉPÉST ALKALMAZNAK (%)	EL KELLETT UTASÍTANIUK GYEREKET (%)	ELUTASÍTOTT GYEREKEK SZÁMA
ÖSSZESEN		36	15	10,5
TELEPÜLÉS TÍPUSA	Budapest	28	22	9,4
	megyei jogú város	26	28	17,1
	város	48	18	7,1
	község	33	8	8,8

6.1.3 LÉTSZÁMVÁLTOZÁSOK

A vezetők összesített véleménye alapján intézményenként átlagosan 3 gyerek a költözés miatt óvodát váltók száma egy-egy óvodára nézve. Az óvodapedagógusi kérdőív alapján ugyanez az érték csoportonként nagyjából egy gyermeket jelent. Az intézményvezetők adatai szerint a legtöbb ilyen költözés kiindulópontja és célja is Budapest.

Az intézményvezetők összesített becslései szerint a mintába került óvodákba járó gyermekek több mint ötöde roma származású. A becslések különösen magasak voltak

42 A csoportlétszám szerinti bontás kategóriák itt nem vehetők figyelembe.

43 2011. évi CXC. törvény 25. § (7) *„Az óvodai csoportra, iskolai osztályra, kollégiumi csoportra megállapított maximális létszám a nevelési év, illetőleg a tanítási év indításánál a fenntartó engedélyével legfeljebb húsz százalékkal átléphető, továbbá függetlenül az indított osztályok, csoportok számától, akkor is, ha a nevelési év, tanítási év során az új gyermek, tanuló átvétele, felvétele miatt indokolt."*

44 Kiragadott válaszlehetőségek, nemleges válaszok és válaszmegtagadások elhagyva.

Kelet-Magyarországon, a községekben az önálló intézményekben és a kis létszámú óvodákban. A roma származású neveltek aránya az utóbbi öt év során a megkérdezettek negyede szerint nőtt, kétharmaduk szerint stagnált és az intézményvezetők egytizede számolt be csökkenésről.

6.1.4 ÓVODÁZÁSI KÖRZET

6-5. táblázat: Van az intézménynek óvodázási körzete? Hány olyan gyerek van, akit a szülei más óvoda körzetéből íratnak ebbe az óvodába? Tudomása szerint hány olyan gyermek van, aki az Önök intézményének körzetében lakik, de másik körzet intézményébe jár? Ön a körzeti, legközelebb eső óvodába íratta gyermekét? Összes megkérdezett,[45] % illetve ahol van az intézménynek óvodázási körzete, átlag, %

		VAN ÓVODÁZÁSI KÖRZETE (%)	MÁS KÖRZETBŐL JÖVŐK SZÁMA	MÁS KÖRZETBE JÁRÓK SZÁMA	GYEREKE A KÖRZETI ÓVODÁBA JÁR (%)	GYEREKE NEM A KÖRZETI ÓVODÁBA JÁR (%)
ÖSSZESEN		62	7,7	5,4	79	19
TELEPÜLÉS TÍPUSA	Budapest	89	12,4	18,1	83	16
	megyei jogú város	49	18,3	13,6	54	45
	város	57	11,7	5,6	71	27
	község	62	2,2	3,2	90	7
FENN-TARTÓ TÍPUSA	fővárosi kerület, megyei jogú város	78	13,6	11,7	77	22
	város	64	13,4	5,1	73	26
	társulás	62	4,6	4,6	83	14
	község	62	1,7	3,7	91	7
	egyéb	30	4,4	4,0	60	37

Saját óvodázási körzete a mintába került intézmények hattizedének van, ennél lényegesen magasabb érték a fővárosi és a nagy létszámú iskolák tekintetében mutatkozik. Az alapítványi, egyházi és civil szervezetek által fenntartott óvodák háromtizede tagozódik be a körzetekkel felosztott állami óvodarendszerbe. Amelyik intézménynek van óvodázási körzete, abba nagy általánosságban átlagosan valamivel kevesebb mint két település tartozik.

Más körzetből nyolc gyereket fogad egy átlagos óvoda. Ez az érték a községekben szélsőségesen alacsony (2,2), ahol esetenként nincs helyi alternatívája az óvodának, a körzethatárok pedig gyakran több faluval arrébb is húzódhatnak. Messze elmaradnak a 8 gyereket jelentő főátlagtól az 50 gyermeknél kevesebbet ellátó intézmények és az önálló óvodák, melyek jellemzően kis településeken találhatók. A legkiugróbb átlagérték a megyei jogú városok óvodáinál tapasztalható (18,3).

45 „Nem," „nem válaszol", „nem tudja" válaszok elhagyásával.

A körzettel rendelkező óvodák saját körzetéből másik intézménybe jár átlagosan valamivel több mint öt gyerek. A körzethatárok átlépéséből következően némileg eltérő helyzetben működnek a fővárosi és más városi intézmények. Budapesten a más körzetből jövők átlaga alacsonyabb, mint a más körzetbe átlépők átlaga. Ezzel szemben a városokban a más körzetből érkezők átlaga haladja meg a más körzetbe lépők átlagos számát. Ennek megfelelően a budapesti körzeti óvodák inkább „kibocsátók", míg a városi körzeti óvodák inkább „felvevők", legalábbis az átlagadatok alapján.

A szülők oldaláról közelítve a kérdést megállapítható, hogy gyerekét a válaszadók ötöde más körzet óvodájába járatja. A körzeten kívüli intézményválasztás a megyei jogú városokban a leggyakoribb: e csoportban a teljes mintára vonatkozó arány dupláját is meghaladja, és 50 százalékot közelít a körzethatáron átjárók aránya. (Valószínűleg a közeli falvakról a nagyvárosba dolgozni ingázó szülők hordják be magukkal gyereküket a jobb színvonalú nagyvárosi intézményeket keresve, vagy egyszerűen praktikus okokból.) A körzeti intézmény helyett járatja távolabbi óvodába gyerekét az alapítványi, egyházi óvodákat választó szülők csaknem négytizede is, akik legtöbb esetben az intézmény különleges profilja okán preferálják a közeli feladatellátási helyekkel szemben ezeket az óvodákat. A szülők választási lehetőségeinek kérdését a következő alfejezetben tárgyaljuk alaposabban.

6.2 ÓVODAVÁLASZTÁS

6.2.1 AZ ÓVODAVÁLASZTÁS MOTÍVUMAI ÁLTALÁBAN

A szülői kérdőívben kiemelten – komplett kérdésblokkban – vizsgáltuk az óvodaválasztás kérdéskörét, így részletesebben megismerhettük a köznevelési rendszerrel kapcsolatos első döntéshelyzetet. Mivel a kérdések egy részét a 2001-es kutatásban is használtuk, mód nyílt időbeli összevetésekre is.

6-6. táblázat: Több óvoda közül választhatnak, % (2001-ben és 2014-ben)

		2014 (%)	2001 (%)
ÖSSZESEN		50	47
TELEPÜLÉS TÍPUSA	Budapest	45	83
	megyei jogú város	85	79
	város	72	79
	község	28	18

Legjelentősebb különbséget a Budapesten és a községekben élő szülők válaszai között tapasztalhattunk időbeli összevetésben. Míg Budapesten 2001-ben a szülők 83 százaléka állította, hogy több intézmény közül választhatott, addig 2014-re ez az arány majdnem a felére csökkent. A községekben éppen ellenkező irányú változás volt megfigyelhető, bár jóval csekélyebb mértékben. 18 százalékról 28-ra emelkedett a reális választási lehetőséget maguk előtt tudó szülők aránya.

6-7. táblázat: Amikor gyermekének óvodát választott, volt lehetősége több óvoda közül választani? Hány óvoda közül választhatott gyermekének óvodát? Hány óvodát ismert meg személyesen ezek közül? Gyermekét be tudta íratni abba az óvodába, amit Ön első helyen választott? Összes megkérdezett,[46] %, illetve akiknek volt lehetőségük választani, átlag, %

		TÖBB KÖZÜL VÁLASZTHATOTT (%)	HÁNY ÓVODA KÖZÜL VÁLASZTOTT?	HÁNY ÓVODÁT ISMERT MEG SZEMÉLYESEN?	BE TUDTA ÍRATNI A VÁLASZTOTTBA (%)
ÖSSZESEN		50	3,2	2,0	92
TELEPÜLÉS TÍPUSA	Budapest	45	2,9	2,0	87
	megyei jogú város	85	3,3	2,2	92
	város	72	3,6	2,1	93
	község	28	2,6	1,8	93

Az óvodaválasztás a szülők fele számára volt tényleges választási helyzet,[47] a szerencsésebbek átlagosan több mint három intézmény közül választhattak gyermekük számára, ebből kettőt személyesen megismertek. Akik valós döntéshelyzetben voltak, azok jó eséllyel csakugyan abba az intézménybe írathatták gyermeküket, amit a legmegfelelőbbnek tartottak (kilenctizedük gyereke került az első helyen választott óvodába). Összességében tehát nagyon sokak számára csak elvben létezik szabad óvodaválasztás, viszont akik valóban döntési helyzetben vannak, azok nagy valószínűséggel érik el a megcélzott intézményt.

A választási lehetőség Budapesten is átlag alatt van ugyan, de legszembetűnőbb hátrányban a falvakban élők vannak: nekik alig több mint negyedük választhatott több óvoda közül. Legkevesebb alternatívája ezzel összhangban a kis létszámú, önálló intézményeknek van, a szülők közül legritkábban az alacsony végzettségűeknek, munkanélkülieknek, nehéz anyagi helyzetben lévőknek van választása. Ugyanez a helyzet a választható intézmények, és a döntés előtt személyesen megismert óvodák átlagos számának alakulásával.

A mintába került szülők közül nem a budapestiek számára adott legszélesebb kínálat (2,9), ez a városokban nagyobb (3,6). A választási lehetőség is jóval magasabb a városokban (72 százalék) és a megyei jogú városokban (85 százalék), mint Budapesten (45 százalék). A választott óvodába való beíratás esélye – alighanem a budapesti óvodák nagyobb fokú telítettsége miatt – a fővárosban a legalacsonyabb.

46 Nemleges válaszok és válaszmegtagadások elhagyásával

47 Ez a szám megfelel annak, amit Török Balázs mért 13 évvel korábban: *„A szabad óvodaválasztás törvényileg garantált joga a családok közel felének – 47%-ának – jelent ténylegesen is választási lehetőséget több óvoda közül."* (Török 2004:7)

6-8. táblázat: A beiratkozás előtt mire volt lehetősége az alábbiak közül? Azok körében, akik választhattak, %

	EMLÍTETTE (%)
az óvoda megtekintésére	91
a leendő óvónők megismerésére	77
a pedagógiai program megismerésére	41
interneten tájékozódni az óvodáról	32
tájékoztatót olvasni az óvodáról	30
az óvodába járó gyerekek szüleinek megismerése	18
egyikre sem a fentiek közül	1

Az óvodát választó szülők kilenctizede megtekintette a feladatellátási helyet, háromnegyede elbeszélgetett az óvodapedagógusokkal: ezek a legalapvetőbb ismerkedési lehetőségek. A szülők kétötöde tanulmányozhatta az intézmény pedagógiai programját, harmada interneten, háromtizede tájékoztatón keresztül informálódott az óvodáról. A szülők hatodának még más szülők megismerésére is alkalma nyílt.

Úgy tűnik, az óvoda tényleges kiválasztásában aztán a praktikus okok összességében előnyt élveznek a szakmai szempontokkal vagy mások javaslatával szemben. Az óvoda végleges kiválasztásánál a megkérdezett, valódi döntési helyzetben lévő szülők felére jelentősen hatott, hogy melyik óvoda van közelebb lakó- vagy munkahelyéhez, kétötödük számolt be arról, hogy a környéken keresett óvodát és a mintába került intézmény tetszett meg neki, harmaduk illetve ötödük esetében fontos szempont volt, hogy a gyerek testvére illetve barátai melyik óvodába járnak. Falun a különböző írásos vagy internetes szakmai forrásoknál a személyes tényezők többeket igazítanak el; például a többi szülőt a községek óvodáiban ismerték a szülők legnagyobb arányban – persze ezek az ismeretségek nyilvánvalóan jóval az óvodaválasztás előtti időre nyúlnak vissza.

6-9. táblázat: Milyen mértékben hatottak az alábbi tényezők az óvoda kiválasztásában? Azok körében, akik választhattak, %

	JELENTŐSEN HATOTT (%)	KISMÉRTÉKBEN HATOTT (%)	NEM HATOTT (%)	NT/NV (%)
ez az óvoda volt a legközelebb (lakóhelyéhez vagy munkahelyéhez)	52	14	20	14
körülnézett a környéken és megtetszett	38	18	24	19
az ismerősök, barátok ajánlották	37	23	25	15
a gyermek testvére is ide járt	32	4	43	21
a rokonok, családtagok ajánlották	28	16	39	18
írásos tájékoztatót olvasott az óvodáról	21	16	37	26
a gyermek játszótársai is ide jártak	20	16	42	23
az óvodában dolgozók ajánlották	18	15	42	26
a védőnő, gyermekorvos ajánlották	11	14	50	26
egyéb	9	1	6	84

6-1. ábra: A szülők óvodaválasztására jelentősen ható tényezők 2014-ben és 2001-ben

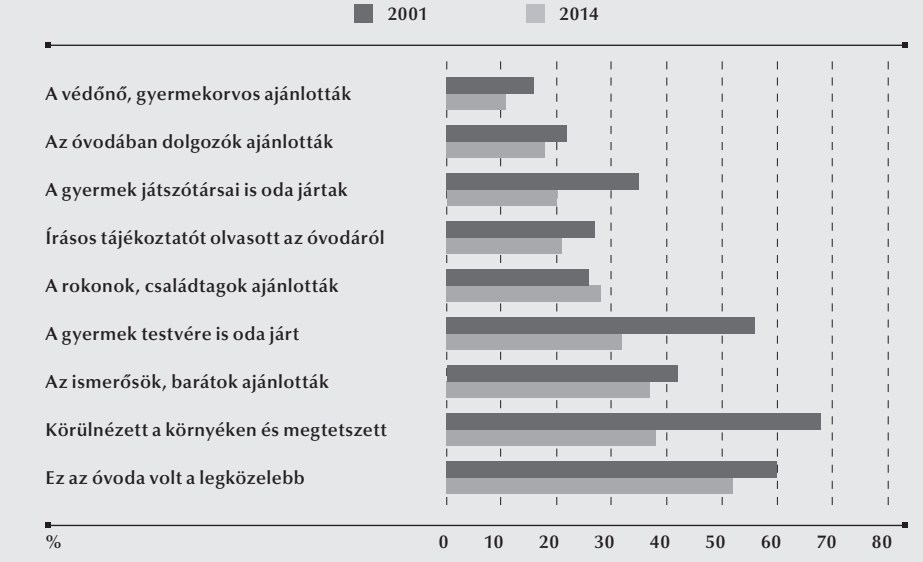

A külső behatások, tanácsok zömmel a rangsor második felébe szorulnak vissza: 37 százalék említette fontos hatótényezőként a barátok, ismerősök javaslatát és 28 százalék a rokonokét, de az írásos tájékoztató (21 százalék), az óvodában dolgozók meggyőző ereje (18 százalék), vagy a védőnő illetve gyerekorvos tanácsa (11 százalék) már kisebb részükre volt hatással. Az alapítványi óvodák esetében az átlagosnál jóval nagyobb súllyal kerülnek a latba a szakmai szempontok. Az egyes okok közötti hangsúlyok nagyvonalakban hasonlítanak a tizenhárom évvel korábbiakhoz.[48]

A szülők óvodaválasztására jelentősen ható tényezők összevethetőek a 2014-ben és a 2001-ben kapott adatok alapján. Minden vizsgált változó mentén csökkenést regisztrálhatunk, kivétel ezalól a rokonok, családtagok ajánlása, ezt lényegében mindkét időpontban a válaszadók negyede jelölte meg a választást jelentősen befolyásoló tényezőnek. A legnagyobb jelentőségvesztés a „gyermek testvére is odajárt" és a „körülnézett a környéken és megtetszett neki" tényezők mentén volt tapasztalható. Ez egyrészt arra utal, hogy 2014-ben kevesebb többgyermekes szülő volt a válaszadók körében, másrészt arra, hogy az óvodaválasztás egyre tudatosabb döntés a családok életében.

48 Török 2004. 9-11. o.

6.2.2 A VÁLASZTÁS LEHETŐSÉGÉNEK JELENTŐSÉGE – TÖBBVÁLTOZÓS ELEMZÉS

A megkérdezettek négyötöde a körzeti illetve legközelebb eső óvodába íratta gyermekét – akik több intézmény közül választhattak, azok is kétharmad arányban a legközelebbi feladatellátási helyet részesítették előnyben.

A háttérváltozók szerinti bontások a már ismert jelenségekre mutatnak rá. A falusi, alacsony iskolai végzettségű, nagyon nehéz anyagi helyzetű, munkanélküli szülők választási lehetőségei nagyon erősen beszűkültek: esetükben 10 százalék alatti a lehetősége annak, hogy körzeten kívüli intézménybe járathassák gyermeküket. A szabad óvodaválasztás a szülők alapvető joga, ugyanakkor az objektív körülmények, a szociális és területi elzártság és kilátástalanság erősen korlátozzák őket abban, hogy gyermekük számára a neki legmegfelelőbb intézményt válasszák ki.

Érdemes a gyermek körzeten belüli vagy kívüli intézménybe járatásának egyrészt az intézmény alapvető ismérveivel, másrészt a család szocio-demográfiai hátterével tapasztalható összefüggéseit háromdimenziós modellben megvizsgálni – a választás lehetősége mint közbejövő változó alkalmazásával.

6-10. táblázat: Gyereküket a körzeti óvodába járatók aránya összesen és a választás lehetősége szerint, %[49]

		ÖSSZESEN (%)	VOLT LEHETŐSÉGE VÁLASZTANI (%)	NEM VOLT LEHETŐSÉGE VÁLASZTANI (%)
ÖSSZESEN		79	65	95
FENNTARTÓ TÍPUSA	fővárosi kerület, megyei jogú város	77	67	91
	város	73	65	96
	társulás	83	71	96
	község	91	73	98
	egyéb	60	37	92
BEÍRT GYERMEKEK SZÁMA	50 alatt	85	69	96
	50-99	79	66	95
	100 vagy több	75	61	96
ISKOLAI VÉGZETTSÉG	legfeljebb 8 általános	91	85	95
	szakma	86	73	95
	érettségi	80	66	97
	diploma	70	58	94
MUNKAERŐ-PIACI HELYZET	(rendszeresen vagy alkalmanként) dolgozik	77	62	97
	GYES, GYED, GYET	81	68	94
	háztartásbeli	85	73	94
	munkanélküli	89	75	97
SZUBJEKTÍV ANYAGI HELYZET	nagyon nehéz	90	83	92
	nehéz	82	67	96
	nem nehéz	76	63	95
	kedvező	74	61	98

49 A táblázatban ezúttal a nem szignifikáns parciális összefüggésekhez tartozó százalékokat is feltüntettük.

Ha csak azok között vizsgáljuk az óvodaválasztás végkimenetelét, akik tényleges döntési helyzetben voltak, a korábbi összefüggések legtöbbje kicsit gyengül, de megmarad. A községekben működő óvodák esetében a szülők háromnegyed része közel lakik az intézményhez, miközben a városi, megyei jogú városi vagy fővárosi kerületi fenntartású intézményekben ez az arány csak kétharmados. A kis létszámú intézményeknél a helyzet hasonló. A szülőket vizsgálva az iskolai végzettség, az anyagi és a munkaerő-piaci helyzet hatása így, a tényleges választási helyzetet kontroll alatt tartva továbbra is működik.

A másik oldalon tulajdonképpen eltűnik az összefüggés: akiknek nem volt lehetőségük óvodát választani, körülbelül 95 százalékban a körzeti óvodába íratták gyermeküket; a körzetben maradás arányai megismétlődnek a háttérváltozók különböző kategóriáiban. (Az egyetlen kivétel a településtípus: a megyei jogú városokban így is a válaszadók negyede járatja körzeten kívüli intézménybe gyerekét.)

A háromdimenziós modellben tehát a választás lehetősége lazarsfeldi értelemben interpretálja a háttérváltozóknak a körzetben maradásra gyakorolt hatását. Ahogy korábban bemutattuk, a háttérváltozók mentén különbség van abban is, hogy mely csoportok, milyen gyakran kerülnek tényleges választási helyzetbe, de a választási helyzet kontroll alatt tartásával nem tűnnek el az összefüggések, tehát nem a döntési szituációba kerülés valószínűsége önmagában az egyetlen oka a gyermek körzeti óvodába járatásának, abban a különböző szocio-demográfiai ismérvek maguk is okténye zők.

6.2.3 A KÖRZETEN KÍVÜLI ELHELYEZÉS OKAI

A távolabbi óvoda választásának motívumai épp fordított válaszmintázatokba rendeződnek, mint az óvodák közötti döntés mozgatórugói általában: a körzeten kívüli óvodák mellett túlnyomórészt nem praktikus, hanem értékválasztásra és szakmai szempontokra visszavezethető érvek szólnak.

6-11. táblázat: Mennyire voltak fontosak az alábbi okok a távolabbi óvoda választásában? Azok körében, akik nem a körzeti / legközelebb eső óvodába íratták a gyermeküket, %

	NAGYON FONTOS (%)	VALAMENNYIRE FONTOS (%)	NEM FONTOS (%)	NT/NV (%)
itt jobb a pedagógiai munka minősége	68	12	6	13
itt több programot/foglalkozást kínálnak	44	27	10	19
itt jobb a gyerekcsoport összetétele	42	26	13	20
innen a gyerek jobb iskolába kerülhet	32	25	20	23
itt az óvónő ismerős	32	20	30	18
ide járt a gyerek testvére	26	6	45	23
valamely családtag munkahelyéhez közelebb van	23	18	43	16
itt jobb a szülői kör összetétele	18	30	28	25
a gyerek rokona az óvoda közelében lakik	13	12	55	20
csak ebbe az intézménybe vették fel gyermekét	8	5	53	34
egyéb	6	1	6	87

A gyermeküket körzeten kívüli intézménybe író szülők kétharmadának döntésében nagyon fontos szerepet játszott a választott intézményben folyó pedagógiai munka minősége, kétötödüknél a kínált foglalkozások szélesebb repertoárja, illetve a gyerekcsoport összetétele, harmadukat befolyásolta gyermeke továbbtanulási lehetőségeinek javítása, a „szülői kör összetétele" pedig hatoduk döntésében volt jelentős tényező.

Még a legjelentékenyebb praktikus szempont, az ismerős óvónő jelenléte –, amit a válaszadók harmada tartott fontosnak – is hordoz magában szakmai tartalmat. Ezen kívül a tíz szempont közül az első ötbe nem kerülhetett gyakorlatias jelentőségű tényező. A gyerek testvérére vagy valamely családtag közeli munkahelyére közelítőleg a válaszadók negyede tekint döntését jelentékenyen befolyásoló érvként, az amúgy körzeten kívüli óvoda fizikai közelsége, vagy a gyermek befogadásának más intézmények általi elutasítása 10 százalék körüli eredményeket hozott, a körzeten kívüli óvoda választásának tehát ezek ritkán voltak valóban fontos szempontjai.

7. VÁLTOZÁSOK

Az óvodarendszer átalakításával kapcsolatos kutatási eredmények tárgyalásakor először általánosságban vizsgáljuk meg a válaszadóknak az újdonságokhoz és a reformokhoz való viszonyulását. Ezután a talán legjelentősebb, a rendszer minden szereplőjére közvetlen hatással lévő intézkedést, a hároméves óvodakötelezettség bevezetését elemezzük, majd a pedagógusok és vezetők munkavégzésének, szakmai előmenetelének kondícióit érintő reformokról szólunk – érintve a szakmai portfólió készítésének körülményeit, az életpályamodell fogadtatását és nem utolsósorban ezek eredőjét, a pedagógus béremelést. Végezetül az intézmények szintjén vizsgáljuk meg a helyzetet.

7.1 VÁLTOZTATÁSOKKAL KAPCSOLATOS ATTITŰDÖK

7.1.1 ÓVODAÜGY AZ OKTATÁSPOLITIKÁBAN

Mielőtt több szempont alapján bemutatnák az óvodarendszerben zajló változásokra vonatkozó visszajelzéseket, érdemes áttekinteni, hogy a válaszadók mit gondoltak az óvodaügy képviseletéről a hazai oktatáspolitika erőterében.

Erősen megoszlanak az óvodarendszer különböző szereplőinek álláspontjai arról, hogy az oktatáspolitika súlyának megfelelően kezeli-e az óvodák ügyét. (Az erre

7-1. táblázat: Mennyire ért egyet: az óvodaügy a hazai oktatáspolitikában a fontosságának megfelelően van jelen. Összes megkérdezett, %

VÁLASZADÓK	TELJES MÉRTÉKBEN EGYETÉRT (%)	INKÁBB EGYETÉRT (%)	INKÁBB NEM ÉRT EGYET (%)	EGYÁLTALÁN NEM ÉRT EGYET (%)	NT/NV (%)
óvodavezetők	12	40	32	14	1
óvodapedagógusok	8	37	37	15	3
szülők	14	29	24	10	23

vonatkozó kérdés mindhárom megkérdezett csoport kérdőívében szerepelt.) Mindenesetre árulkodó, hogy épp az intézményvezetők adták a legtöbb pozitív választ: többségük egyetért azzal, hogy az óvodaügy megfelelő súlyt kap az oktatáspolitikában, és 46 százalékuk van ellentétes véleményen. Az óvodapedagógusok esetében az arányok épp fordítottak, náluk vékony többsége az egyet nem értőknek van. A szülők véleményét hasonlóan nehéz az adatok alapján kifürkészni: noha esetükben egyértelmű (relatív) többségi álláspont az állítással való egyetértés (43%), egynegyedük véleményét nem tudjuk megállapítani, hiszen nem válaszoltak a kérdésre. A válaszmegtagadás oka egyfelől lehet a témában való tájékozatlanság: a szülők kevésbé érzik a bőrükön minden egyes oktatáspolitikai döntés következményét,[50] így nem kell folyamatosan figyelemmel kísérniük minden átalakítást vagy ezek előkészítése során a sajtóban napvilágot kapó elképzeléseket. Érintettségük híján feltehetően nehezebb is véleményt formálniuk. A választól való elzárkózás másik oka a kérdés jellegében és a kérdezési szituációban keresendő: noha minimális mértékben és indirekt módon, mégis lehet politikai töltete a kérdésnek, ami úgyszintén tartózkodást válthatott ki sokakból. (Önkitöltős kérdőívről volt szó[51].)

Az intézményvezetők Budapesten az átlagosnál jóval nagyobb arányban fogalmaztak meg pozitív véleményeket (teljes mértékben egyetért: 28 százalék), a megyei jogú városokban viszont a kritikus hangok voltak többségben a részükről (egyáltalán nem ért egyet: 25 százalék). Ahol történt 2006 óta fenntartóváltás, ott a vezetők kétharmada inkább vagy teljesen egyetért az állítással.

A településtípussal összefüggésben mutatkozó tendencia kevésbé markánsan ugyan, de az óvodapedagógusok válaszmintázataiban is megismétlődik: a fővárosban nagyobb az állítással teljes mértékben egyetértők aránya, a nagyvárosokban pedig az egyáltalán egyet nem értőké kiemelkedően magas.

A magas iskolai végzettséggel rendelkező szülők kritikusabbak, nagyobb arányban vannak köztük azok, akik nem értenek egyet azzal, hogy az óvodák ügye megfelelő súllyal van képviselve a hazai oktatáspolitikában. Talán az ügyben való tájékozatlanság hipotézise mellett szól, hogy a válaszhiányok aránya kiugróan magas az alacsony iskolai végzettségű szülők között, ahogy egyébként a nagyon nehéz anyagi helyzetben lévők és a munkanélküliek esetében is.

7.1.2 VÁLTOZÁSOK AZ ÓVODA MŰKÖDÉSÉNEK NÉHÁNY MEGHATÁROZÓ ASPEKTUSA SZERINT

Az óvodavezetők tételesen értékelték intézményük elmúlt öt évét néhány általunk megadott szempont mentén; ez alapján összességében elmondható, hogy mindegyik vizsgált terület tekintetében stabilitásról számolt be a legtöbb vezető. Kedvezőnek tekinthető, hogy a változatlanságra utaló válaszok mellett a második helyen csaknem mindig a javulást tapasztalók csoportja következett, és a kedvezőtlen irányú változást

50 Talán a hároméves óvodáztatási kötelezettség az egyetlen érdemi kivétel, azonban az is a szülők egy kisebbségére van csak hatással, java részük egyébként is óvodába íratná gyermekét annak harmadik életévével.

51 A kérdezőbiztos az interjúalanyra, az interjúzási szituációban, a legtöbb esetben kifejt valamelyes hatást.

jelző vélemények aránya egyetlen esetben haladta meg a pozitív értékelésekét: a jogszabályi környezet átláthatósága tekintetében.

A lista élén az értékelési rendszerek jelentőségének növekedése állt, ami az óvodarendszer működésének egészét jelentős mértékben érintő változásnak tekinthető, és valamelyest az óvodarendszer fejlődésének egyik bizonyítékaként is felfogható. Kedvező, hogy az óvodavezetők négytizede szerint javul intézményük tárgyi felszereltségének színvonala. Hasonlóképpen pozitív, hogy a vezetők harmada szerint kedvező irányú változás történt intézményük és a szülők kapcsolatában. A válaszadók háromtizede látott javulást az intézmény és a fenntartó együttműködésének hatékonyságában, saját szakmai önállósága terén, illetve alkalmazottai szakmai továbbképzési lehetőségeit tekintve (igaz, az intézményvezetők e kérdésben megosztottak: egynegyedük kedvezőtlennek értékeli az elmúlt éveket a továbbképzési lehetőségek szempontjából, szerintük csökkentek a lehetőségeik). A megkérdezett vezetők nagyjából ötöde tapasztalt előrelépést a különböző választható nevelési programok kínálatában, a hátrányos helyzetű gyermekek segítésének lehetőségei terén illetve általában az intézményt érő különböző problémák megoldásának lehetőségei szempontjából. Ennél valamivel kevesebben csak a tehetséges gyerekek támogatása, a jogszabályi helyzet átláthatósága, illetve a humánerőforrás-gazdálkodás terén láttak javulást intézményükben az öt évvel korábbi helyzethez képest.

Kedvezőtlen irányú változást két szempont esetében említettek: a továbbképzési lehetőségek alakulásában (erről külön alfejezetben szóltunk bővebben), illetve a jogszabályi környezet átláthatósága tekintetében. A jelenség érthető, ha nagy horderejű átalakítások zajlanak le a közoktatási struktúrában: a szereplőknek időre van szüksé-

7-2. táblázat: Az Önök óvodájában az öt évvel ezelőtti helyzethez képest milyen változások történtek a következő területeken? Összes megkérdezett, %

	JAVULT / BŐVÜLT / NŐTT (%)	NEM VÁLTOZOTT (%)	ROSSZABB LETT / CSÖKKENT (%)	NT/NV (%)
óvodapedagógusok értékelésének jelentősége	42	53	3	1
intézmény tárgyi felszereltségének színvonala	40	50	9	1
az intézmény és a szülők kapcsolatának minősége	33	62	3	1
kapcsolattartás hatékonysága a fenntartóval (a szakmai működést érintő területeken)	30	62	6	2
intézményvezető szakmai önállósága	29	62	7	1
óvodapedagógusok szakmai továbbképzésének lehetőségei	29	44	25	1
választható nevelési programok kínálata	23	70	4	3
hátrányos helyzetű gyerekek támogatásának lehetőségei	20	68	9	2
intézményt érintő problémák megoldhatósága	19	65	12	3
pedagógusmunkaerő-gazdálkodás lehetőségei	18	67	12	2
nevelés jogszabályi környezetének átláthatósága	18	55	23	4
tehetséges gyerekek korai támogatása	17	73	5	5

gük, hogy a régi és új jogszabályok között eligazodjanak, elsajátítsák és megszokják az új szabályozást.

7.2 HÁROMÉVES KORTÓL KÖTELEZŐ ÓVODÁZTATÁS

Az óvodáztatással összefüggő változások leghangsúlyosabb, az óvodarendszer minden résztvevőjére hatást gyakorló eleme az óvodába járás három évtől kötelezővé tétele 2015. szeptember elsejétől (2011:8.§(1)). A rendelkezés minden gyermek szüleit kötelezi gyermekük óvodába járatására, ugyanakkor a szülő kérelmére az óvodavezető és a védőnő egyetértésével a jegyző felmentést adhat a kötelezettség alól, így ha a gyermek fejlődését az szolgálja jobban, az óvodai ellátás más módon is teljesíthető.

7.2.1 JELENLEGI HELYZET

Háromévesnél fiatalabb, de legalább két és fél éves gyereket az óvodák csak akkor fogadhatnak, ha emiatt nem marad a körzetükben ellátás nélkül olyan gyermek, akinek óvodába járásának biztosítását törvény írja elő. Az elmúlt három nevelési év során az intézmények 70 százaléka fogadott hároméves korhatár alatti gyereket. A háttérváltozók szerinti megoszlások hasonlítanak az intézmények kihasználtságánál látottakra; jellemzően ott fogadtak nagyobb arányban három évesnél kisebb gyereket az óvodák, ahol több szabad férőhellyel rendelkeztek, így leginkább a falusi, részben önállóan gazdálkodó vagy önálló intézményekben.

Azokban az intézményekben, ahol beírathatott a szülő három évesnél fiatalabb gyermeket, ott az összesített adatok szerint átlagosan valamivel több mint 8 korhatár alatti nevelt fordult meg az elmúlt három évben összesen. Az óvónők saját csoportjukra vonatkozóan az elmúlt három évre visszamenőleg átlagosan összesen 2-nél több korhatár alatti gyermeket említettek.

Ahol nem fordult elő korhatár alatti nevelt az elmúlt három évben, ott ennek az indoka az érintett intézményvezetők kétharmada szerint az, hogy nem mutatkozott ilyesmire igény a szülők részéről. Ahol pedig volt szülői igény, ott az esetek hattizedében azzal utasították el a megkeresést, hogy nincsenek meg a gyermek fogadásának az intézményi feltételei, az igénylések kétötödének pedig egyéb okból nem tett/tehetett eleget az óvoda. A vezetők intézményükben átlagosan két olyan gyermekről tudnak, aki harmadik életévének betöltésénél később kezdett az óvodába járni, ami az óvodáztatás korai elkezdésének szokására utal.

Az óvodáztatási kötelezettség sajátos esete, ha az óvodaköteles gyermeket beíratják az intézménybe, de később valamilyen oknál fogva hosszabb-rövidebb ideig elmarad onnan. Ilyen eset kevesebb ismert, körülbelül óvodánként átlagosan egy. Az óvodában tovább maradó, tehát az iskolát később kezdő gyermekek száma pedig intézményenként átlagosan kettő.

Az intézményvezetők becslése szerint óvodájuk környezetében általában a gyerekek kilenctizede kezd hároméves korától óvodába járni: a vezetők összesített véleménye szerint tehát az új szabályozás a várhatóan a gyerekek 10 százalékára és azok családjára lehet hatással.

7.2.2 AZ ÓVODAKÖTELEZETTSÉG HATÁSA

Az új szabályozás az intézmények működésére gyakorolt hatását illetően azt tapasztaltuk, hogy a vezetők túlnyomó többsége szerint nem lesz szükség komoly átalakításokra a hároméves kori óvodakötelezettség bevezetése miatt az intézményekben.

7-3. táblázat: A hároméves kortól kötelező óvodáztatás várhatóan hogyan hat az Önök intézményére? Összes megkérdezett, %

	IGEN (%)	NEM (%)	NT/NV (%)
új munkatársak alkalmazása lehet szükséges	28	69	3
férőhelybővítés lehet szükséges	18	78	4
új csoportszoba lehet szükséges	17	79	4
az udvar bővítése lehet szükséges	10	88	2

A vezetők háromtizede számít arra, hogy új munkaerő alkalmazására lesz szükség, több mint hatoduk a férőhelyek, illetve csoportszobák bővítését prognosztizálja, tizedrészük pedig elképzelhetőnek tartja, hogy az udvar területének növelésére lesz szükség annak érdekében, hogy az intézmény a növekedő létszám mellett is betarthassa a játszóudvar egy gyerekre jutó egységnyi méretére vonatkozó előírásokat. A háttérváltozók közül egyedül az intézmény kapacitásainak aktuális kihasználtsága, és a 20 százalékos csoportlétszám-túllépési lehetőség kihasználása által kiszűrhető intézmények esetében találunk értékelhető eredményt.

7.2.3 AZ ÓVODAKÖTELEZETTSÉG MEGÍTÉLÉSE

A szülőket, az óvodapedagógusokat és az intézményvezetőket is megkérdeztük arról, hogyan ítélik meg az óvodakötelezettség bevezetését hároméves kortól.

Az adatok alapján egyértelmű, hogy a kötelező óvodáztatás bevezetését mindhárom megkérdezett csoportban erős támogatottság övezi. Az intézményvezetők négyötöde, az óvodapedagógusok és szülők háromnegyede ért egyet az új szabállyal. A szülők – akik például az oktatáspolitika egészének az óvodaügy szempontjából való értékelésekor jelentős arányban bizonyultak válaszmegtagadónak –, ezzel a konkrét intézkedéssel nagy többségüket tekintve egyetértenek, mindössze 16 százalékuk fejezte ki egyet nem értését a változtatásokkal.

7-4. táblázat: Mennyire ért egyet: jó, hogy az óvodáztatás hároméves kortól kötelezővé válik. Összes megkérdezett, %

	TELJES MÉRTÉKBEN EGYETÉRT (%)	INKÁBB EGYETÉRT (%)	INKÁBB NEM ÉRT EGYET (%)	EGYÁLTALÁN NEM ÉRT EGYET (%)	NT/NV (%)
intézményvezetők	43	38	12	6	0
óvodapedagógusok	34	42	15	8	1
szülők	48	27	10	6	9

7.3 SZAKMAI PORTFÓLIÓ

7.3.1 A PORTFÓLIÓ ELKÉSZÍTÉSE

Pedagógus minősítési eljárás keretei között szakmai portfóliót az óvodavezetők közel kétharmada (e-portfóliót 59 százalék), és az óvodapedagógusok 22 százaléka készített.

Az átlagnál jócskán több vezető állította össze szakmai életútja főbb dokumentumainak összefoglalóját a fővárosban és megyei jogú városokban működő, illetve a nagyobb befogadóképességű intézményekben.

Az óvodapedagógusok esetében a fenti trendek kisebb megkötésekkel érvényesülnek. A nagyobb intézményekben, arányaiban többen szerkesztették egybe pályájuk korábbi főbb szakmai jelentőségű dokumentumait. A falvakban dolgozó óvodapedagógusok vezetőikhez hasonlóan kisebb arányban készítettek portfóliót, viszont a modális kategória az óvodapedagógusok esetében nem a főváros, hanem a megyei jogú városok: ott minden harmadik nevelő összeállította szakmai pályája összefoglalóját. A szakmai tapasztalattal növekszik azok aránya, akik készítettek portfóliót, de az életkor szerinti bontás ezt a tendenciát nem követi le teljesen párhuzamosan: az 55 év felettiek már jóval kisebb arányban állítottak össze portfóliót. Az idősebb óvodapedagógusok láthatóan nem fektetnek be nagy energiákat szakmai pozíciójuk előmozdításába.

Azoknak az intézményvezetőknek, akik érintettek voltak, a portfólió elkészítése átlagban 100, alkalmazottaiknak 120 munkaóráját vette igénybe. A megyei jogú városokban és Budapesten jóval kisebb erőfeszítés árán oldották meg a feladatot a vezetők: a nagyvárosokban az átlagos időráfordítás háromnegyede, a fővárosban pedig alig több mint a fele elegendő volt a portfólió összeállításához. A pedagógusok esetében ez a tendencia gyakorlatilag ugyanígy érvényesül. Az eltérések nagyságrendje felhívja a figyelmet arra, hogy indokolt lenne valamilyen módon a szakmai előmenetellel – esetünkben a portfolióval kapcsolatos – munkateljesítményeket is felmérni. Az adatok akkor lennének tovább elemezhetők, ha képet kapnánk arról, hogy kimutatható-e minőségi különbség a budapesti és a nagyvárosi kollégák produktumainak esetében.

A vezetőkre és pedagógusokra egyaránt érvényes, hogy akik általában véve nagyobb hangsúlyt fektetnek szakmai előmenetelükre, azok nagyobb valószínűséggel készítik el portfóliójukat: a szakvizsgával rendelkezők és nem rendelkezők összevetésében a portfóliót készítők és nem készítők aránya előbbiek javára az intézményvezetők között kétszeres, az óvodapedagógusok esetében pedig hétszeres. A szakvizsga és a portfólió közötti ilyen erős kapcsolat minden bizonnyal összefüggésben van azzal, hogy a kettő együtt (megfelelő hosszúságú, a pedagógiai pályán töltött idővel együtt) a Pedagógus II. fokozatba lépés előfeltétele.[52] Ha valaki rendelkezik szakvizsgával, a portfólió összeállításába fektetett erőfeszítések jóval nagyobb eséllyel térülnek meg.

52 Erre bővebben az életpályamodellt tárgyaló alfejezet végén térünk ki.

7.3.2 A KIDOLGOZÁS KÖRÜLMÉNYEI

Mind az intézményvezetői, mind a nevelői kérdőívben szerepelt egy kérdéssor, amire azok válaszoltak, akik készítettek portfóliót. A kérdések a feladat elvégzésének körülményeit mérték fel. Összességében megállapítható, hogy a megkérdezettek túlnyomó többsége minden szempont szerint megfelelőnek vagy tökéletesen megfelelőnek tartotta a portfólió-készítés körülményeit. Érdemes felidézni egy interjúalany megszólalását is: *„Mikor elkezdtük csinálni a kollégákkal a portfóliójukat, és még akkor, még ezt is tegyük bele, meg még ezt is csináljuk meg. Azt mondtam, hogy – úr isten – ennyi mindent csináltam a 30-40 év alatt, és akkor ez már teljesen kiesett, olyan büszkék voltak magukra, hogy öröm volt nézni."* (SZE 74)

A pozitív eredmények értelmezésekor nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy ezek csak az eredményes megvalósítók véleményei. Nem volt lehetőség azokat is megkérdezni a portfólió összeállításának lényeges jellemzőiről, akiknek szándékában állt, illetve akik elkezdték elkészíteni saját portfóliójukat, de nem sikerült azt befejezniük. Az eredményeket tehát azzal a fenntartással kell kezelnünk, hogy nem minden érintett nyilatkozott.

A portfolió-kidolgozást támogató rendszer felhasználóknak megfelelőségét tehát a sikeres portfólió-készítések arányából kiindulva elemezzük. Az óvodapedagógusok és az intézményvezetők válaszmintázatai nagy vonalakban hasonlítanak egymásra. A sorrend elején a munkához szükséges infrastrukturális feltételek állnak (informatikai feltételek a megkérdezett otthonában, illetve munkahelyén, az internetes rendszer, ahova a kész munkák feltöltendők, a tárgyi feltételek): általánosságban ezekkel voltak a leginkább megelégedve a válaszadók.

7-5. táblázat: A szakmai portfólió készítésének következő körülményei az Ön számára megfelelőek voltak? Intézményvezetők és óvodapedagógusok; azok körében, akik készítettek portfóliót,[53] %

	INTÉZMÉNYVEZETŐK			ÓVODAPEDAGÓGUSOK		
	TÖKÉLETESEN MEGFELELŐ VOLT (%)	MEGFELELŐ VOLT (%)	NEM VOLT MEGFELELŐ (%)	TÖKÉLETESEN MEGFELELŐ VOLT (%)	MEGFELELŐ VOLT (%)	NEM VOLT MEGFELELŐ (%)
a szükséges informatikai feltételek az otthonában	32	61	7	32	57	10
a szükséges informatikai feltételek a munkahelyén	23	60	15	16	54	28
az internetes e-portfólió rendszer használhatósága	21	71	9	17	68	14
szükséges kompetenciák	19	70	10	13	77	8
a szükséges tárgyi feltételek (pl. korábbi jegyzetei)	16	67	15	17	66	15
az előzetes tájékoztatás	16	54	29	11	57	32
a biztosított útmutatók	15	66	19	13	68	18

53 „Nem válaszol," „nem tudja" és „nem volt ilyen" válaszok elhagyásával.

7-5. táblázat: A szakmai portfólió készítésének következő körülményei az Ön számára megfelelőek voltak? Intézményvezetők és óvodapedagógusok; azok körében, akik készítettek portfóliót, %

	INTÉZMÉNYVEZETŐK			ÓVODAPEDAGÓGUSOK		
	TÖKÉLETESEN MEGFELELŐ VOLT (%)	MEGFELELŐ VOLT (%)	NEM VOLT MEGFELELŐ (%)	TÖKÉLETESEN MEGFELELŐ VOLT (%)	MEGFELELŐ VOLT (%)	NEM VOLT MEGFELELŐ (%)
az elvárások szabatos meghatározása	14	65	18	9	70	18
az értékelési folyamat egészének átláthatósága	12	64	21	9	67	19
a felkészítés a portfólió készítéshez	12	52	28	8	54	34
a szakmai támogatás	11	62	20	14	63	21
a biztosított időkeret	10	49	39	7	58	33

A tábla alsó felében találhatók a portfóliót készítő pedagógusoknak nyújtott tájékoztatások, információk egyes formái: az előzetes tájékoztatás, a portfolió készítéséhez biztosított útmutatók, az elvárások meghatározása, az értékelés átláthatósága, de ide vehetjük a szükséges szakmai támogatást is, vagy akár a feladat elvégzéséhez szükséges kompetenciákat is. Ezekkel tehát relatíve mérsékeltebb volt a válaszadók elégedettsége.

Egyértelműen a feladatra biztosított időkerettel voltak a legkevésbé megelégedve a vezetők: kétötödüknek ez nem volt megfelelő – minden más szempontra legalább tíz százalékponttal kevesebben válaszoltak a nem megfelelőség jelzésével. Az óvodapedagógusoknál is az időkeret hozta a legtöbb „nem megfelelő" választ, de szintén harmaduk volt elégedetlen a portfólió-készítéshez adott felkészítéssel, képzéssel, illetve az előzetes tájékoztatással. Érdemes az interjúkban elhangzottakra is utalni, azokban is leginkább az életpályamodell bevezetésének időbeli ütemezését – a határidők szűkösségét – kifogásolták (EG 200). Az egyik megszólaló kifejtette, hogy a néhány hónap alatt elvégzendő feladatra a minőségi munkavégzés érdekében a maga részéről egy egész nevelési évet fordított volna (EG 190). Szerinte néhány hónap inkább csak az elvégzendő munka megtervezéséhez lett volna elegendő.

Említettük korábban, hogy a legkevesebb időt a portfólió összeállítására a Budapesten dolgozók fordították – ennek fényében talán nem meglepő, hogy az óvodavezetők között a fővárosiak kevesellték leggyakrabban a feladatra hagyott időt.

Legnagyobb elégedettséget egy rendszeren kívüli – a résztvevőktől függő – tétel váltotta ki: az otthoni informatikai háttér. A munkahelyen rendelkezésre álló informatikai feltételek az óvodavezetők és a pedagógusok közül is leggyakrabban az önállóan gazdálkodó intézményekben dolgozók esetében voltak tökéletesen megfelelőek.

A feladat elvégzéséhez szükséges kompetenciákra azért kérdeztünk rá, mert feltételeztük, hogy ha sokak számára túlzott elvárásokat támasztana a rendszer, az visszajelzésre kerül. Az adatok a hipotézisnek megfelelően alakultak, amit az mutat, hogy akik gyakrabban szembesülnek szakmai minősítési kihívásokkal, azok gyakorlottabbak lévén, könnyebben jutnak el a sikerhez: a szakvizsgával rendelkező intézményveze-

tők és óvodapedagógusok is feleannyian adtak negatív választ a feladat elvégzéséhez szükséges kompetenciák kérdésére, mint azok a kollégáik, akik még nem teljesítették a szakvizsgát. Hasonló tendencia kevésbé nagy különbségekkel a kapcsolódó felkészítés, illetve képzés tekintetében is megfigyelhető az intézményvezetők és beosztottjaik körében egyaránt.

7.4 A PEDAGÓGUS-ÉLETPÁLYAMODELL HATÁSA

7.4.1 A HATÁS MÉRTÉKE, IRÁNYA

A köznevelési rendszer működése szempontjából az utóbbi évek egyik leglényegesebb változása, hogy a pedagógusok szakmai munkájára vonatkozóan új értékelési eljárások és fokozatok kerültek kidolgozásra. Az életpályamodell az óvodapedagógusok vonatkozásában is újraszabályozza a szakmai karrierutakat, előrelépési feltételeket, presztízst és ezzel összefüggésben a béreket. Az életpályamodellhez kapcsolódó interjúkban a megszólalók hangsúlyozták az életpályamodell szükségességét, jelentőségét és kidolgozottságának aktuális mértékét is elfogadták. A megszólalók különösen a szakmailag elszigeteltebb feltételek mellett működő intézmények esetében emelték ki a modell előnyeit: *„Nagyon kell az életpálya. A megyei óvodai szakmai hálót látva nagyon kell, mert ott vannak a végeken óvodapedagógusok, akik semmilyen jellegű szakmai segítséget – sem visszacsatolást, sem ellenőrzést, minősítést, segítséget – nem kaptak."* (EG 188)

Az új értékelései eljárások bevezetése elkerülhetetlen nehézségeket is előidéz. Az óvodapedagógusok mindeddig a korábbi szakmai előmeneteli rendszer alapján terveztek, annak megfelelően gondolták át karrierútjukat, és hozták meg tanulási döntéseiket. A pedagógus-életpályamodell új minősítési eljárásokat alkalmaz, és bizonyos fokig újrasúlyozza a korábban megszerzett oklevelek, vizsgák, továbbképzések értékét. A kritikai jellegű hozzászólások elsősorban a korábbi tanulmányi teljesítmények (végzettségek) átértékelődésével kapcsolatosak. A vezetők között voltak, akik szerint a korábbi előmeneteli és keresetkiegészítési rendszer megfelelőbb ösztönző eszközöket adott kezükbe helyi szinten, mint az életpálya modell (EG 39-40). Mások a szakvizsgák előmeneteli értékvesztését, vagy a PhD fokozatok túlértékelését hozták szóba.

A véleményadatok szerint a pedagógus-életpályamodell bevezetése jelentős változást hoz a pedagógusok szakmai munkájában. A modellt bármilyen szempontból vizsgáljuk, elmondható, hogy legalább a megkérdezett intézményvezetők negyede szerint komoly hatást fejt ki a pedagógus pályájára, és szintén bármelyik szakmai szempontról elmondható, hogy esetében a vezetők legalább kétharmada szerint legalább kis mértékű változást okoz a pedagógus-életpályamodell bevezetése.

A legtöbben adminisztratív munkaterhelésük komoly változásáról számoltak be; a megkérdezettek 57 százaléka lát nagymértékű változást e tekintetben. Szakmai önfejlesztésére a vezetők négytizedének van erős hatással a modell. A válaszadók több mint harmadának a pedagóguséletpálya-modell bevezetése jelentősen befolyásolja számítógépes képességeit, illetve szakmai önismeretét, mintegy háromtizedüknek kommunikatív készségeit és szakmai önbecsülését, egynegyedüknek pedig továbbképzéseken való részvételi hajlandóságát, illetve munkája minőségét általában véve.

7-6. táblázat: Milyen mértékben befolyásolja a pedagógus-életpályamodell a munkáját az adott szempontból? Összes megkérdezett, %

	NAGYMÉRTÉKBEN BEFOLYÁSOLJA (%)	KISMÉRTÉKBEN BEFOLYÁSOLJA (%)	EGYÁLTALÁN NEM BEFOLYÁSOLJA (%)	NT/NV (%)
adminisztratív munkaterhelését	57	26	15	2
szakmai önfejlesztését	38	39	22	1
számítógép- és internet-használati kompetenciáit	36	36	27	1
szakmai önismeretét	35	42	22	1
szakmai önbizalmát általában	29	43	26	2
szakmai kommunikatív készségeit	28	43	28	2
továbbképzési aktivitását	25	43	30	2
munkája minőségét általában	24	45	31	1

A modell tehát a munkavégzés egyik praktikus körülményére – adminisztráció – van a legjelentősebb hatással. A hatások középmezőnyében megoszlanak a szakmaiság általános tartalmai (önfejlesztés, önismeret, önbizalom) és a konkrétabb szakmai szempontok (számítógépes és internetes kompetenciák, kommunikatív készség, továbbképzési hajlandóság). A modell kritikájaként is felfogható, hogy egyharmad, egynegyed körüli azoknak az aránya, akik szerint egyáltalában nincs befolyásoló hatása a modellnek a szakmai önfejlesztésre, önismeretre és a munkájuk általában vett minőségére. Munkájuk minősége tekintetében az átlagosnál kisebbnek látják az életpályamodell jelentőségét a hosszabb szakmai tapasztalattal rendelkező vezetők – a többi szempontra azonban a szakmai tapasztalat nincs szignifikáns hatással.

Noha egyértelmű, hogy a pedagógus-életpályamodell komoly hatást gyakorol a pedagógusokra, mégis érdemes szemügyre venni, hogy ez a hatás mely szempontok szerint pozitív, illetve negatív. Az erre vonatkozó kérdések egyaránt szerepeltek az intézményvezetői és az óvodapedagógusi kérdőívben.

Minden szempontra igaz, hogy az óvodapedagógusok a vezetőknél gyakrabban vonták kétségbe a pedagógus-életpályamodell hatását. Így lehetséges, hogy akik szerint valós a modell befolyása az adott vizsgálati szempont mentén, nagyjából hasonlóképp oszlanak meg a két almintában a pozitív és a negatív álláspontok között, az óvónők mégis arányaiban kevesebben számoltak be pozitív hatásról, mint a vezetők.

A szempontok sorrendje nagyjából egyezik a két almintán azzal a különbséggel, hogy az óvodapedagógusok árnyalatnyival többen tapasztaltak pozitív változást számítógépes képességeik területén, mint vezetőik. Az általánosabb szakmai szempontok, így az önfejlesztés, önismeret, önbizalom terén számoltak be a legtöbben javulásról. A kézzelfoghatóbb kompetenciák közül a legkedvezőbben a szakmai kommunikációs készségük fejlődését tulajdonítják a modell hatásának, de mindkét csoportban nagyon sokan említették szakmai továbbképzési aktivitásuk, illetve számítógépes-internetes képességeik fejlődését. A pedagógus-életpályamodellnek köszönhetően javult a munkája minősége az óvodavezetők kétharmadának és az óvodapedagógusok kétötödének.

Az egyetlen negatív változás a vizsgált tényezők sorában az adminisztratív terhek növekedésével függ össze. Mindkét csoportban erre a kérdésre válaszolták a legtöbben, hogy az életpályamodell kedvezőtlen hatással van arra. Az intézményvezetők 44, a pedagógusok 48 százalékának nőttek adminisztratív terhei az életpályamodell bevezetése óta.

Az adminisztratív terhelést nem számítva tehát a pozitív válaszok alapvetően az összes területen többségben vannak (az óvodavezetők esetében abszolút, a pedagógusoknál többnyire relatív többségről van szó). Negatív véleményeknek a válaszadók kevesebb mint tizede adott hangot: ez igaz mindkét almintán az adminisztratív terhelésen kívül minden egyéb szempontra.

7-7. táblázat: A pedagógus-életpályamodell várhatóan hogyan befolyásolja munkáját az alábbi vonatkozásokban? Intézményvezetők és óvodapedagógusok; összes megkérdezett, %

INTÉZMÉNYVEZETŐK	NAGYON KEDVEZŐEN BEFOLYÁSOLJA (%)	INKÁBB KEDVEZŐEN BEFOLYÁSOLJA (%)	NEM BEFOLYÁSOLJA (%)	INKÁBB KEDVEZŐTLENÜL BEFOLYÁSOLJA (%)	NAGYON KEDVEZŐTLENÜL BEFOLYÁSOLJA (%)	NT/ NV (%)
szakmai önfejlesztését	16	55	22	5	1	1
szakmai önismeretét	16	56	22	6	0	1
szakmai kommunikatív készségeit	13	50	28	6	1	2
szakmai önbizalmát általában	13	50	26	7	1	2
munkája minőségét általában	12	51	31	5	1	
továbbképzési aktivitását	11	52	30	4	1	3
számítógép- és internet-használati kompetenciáit	11	49	27	8	3	2
adminisztratív munkaterhelését	8	30	15	27	17	3
ÓVODAPEDAGÓGUSOK	**NAGYON KEDVEZŐEN BEFOLYÁSOLJA**	**INKÁBB KEDVEZŐEN BEFOLYÁSOLJA**	**NEM BEFOLYÁSOLJA**	**INKÁBB KEDVEZŐTLENÜL BEFOLYÁSOLJA**	**NAGYON KEDVEZŐTLENÜL BEFOLYÁSOLJA**	**NT/ NV**
szakmai önfejlesztését	10	47	38	2	0	2
szakmai önismeretét	9	45	40	3	0	2
szakmai kommunikatív készségeit	7	41	45	3	0	3
szakmai önbizalmát általában	7	39	43	7	1	3
munkája minőségét általában	6	37	49	4	0	3
továbbképzési aktivitását	5	39	51	2	0	2
számítógép- és internet-használati kompetenciáit	8	38	44	7	2	2
adminisztratív munkaterhelését	5	18	26	34	14	3

Az óvodapedagógusok között a legkedvezőbb válaszokat, az átlagnál többen, a budapesti intézményben dolgozók és a 35 év alattiak adták, pesszimistábban értékelték viszont a modell szakmai munkájuk különböző aspektusaira gyakorolt hatásait a nagy szakmai tapasztalattal rendelkező munkatársak.

Az intézményvezetők esetében szintén sokkal nagyobb arányban számoltak be pozitív hatásról a fővárosban dolgozók, azonban a szakmai tapasztalat többnyire nem mutat szignifikáns összefüggést az életpályamodell egyes szempontok szerinti hatásával. Adminisztratív terhelésének növekedéséről kiugróan sok alapítványi és egyházi fenntartású óvoda vezetője számolt be, az összevont óvodák központi intézményeinek vezetőinél is gyakrabban okozta a modell bevezetése a papírmunka növekedését, a központi óvodák alá besorolt tagintézményeknél viszont ennél jóval ritkábban vesznek igénybe a korábbinál több munkaórát az adminisztratív feladatok.

7.4.2 A MODELL HATÉKONYSÁGA, EREDMÉNYEI

Az intézményvezetői és óvodapedagógusi kérdőívben szerepelt attitűdkérdés is a pedagógus-életpályamodellel kapcsolatban. A modellt ezúttal nem tapasztalataikra alapozva, annak munkájukra gyakorolt hatása szerint kellett a válaszadóknak értékelniük, hanem személyes véleményüket nyilváníthatták ki az új rendszerrel kapcsolatban, annak néhány alapvető céljai mentén.

Ennél a kérdésnél is igaz volt, hogy a pedagógusok kisebb arányban üdvözölték a változtatásokat, mint a vezetők: az utóbbiak részéről a legkevésbé pozitívan megítélt szempontra is nagyobb arányban érkeztek pozitív válaszok, mint előbbiektől a legjobbra értékelt kérdésre. A pedagógusok tehát jóval kritikusabbak az életpályamodell kapcsán, mint vezetőik.

7-8. táblázat: Ön szerint a pedagógus-életpályamodell általában véve mennyire járul hozzá a következő célok eléréséhez? Intézményvezetők és óvodapedagógusok; összes megkérdezett, %[54]

	INTÉZMÉNYVEZETŐK			ÓVODAPEDAGÓGUSOK		
	JELENTŐSEN HOZZÁJÁRUL (%)	KIS MÉRTÉKBEN HOZZÁJÁRUL (%)	NEM JÁRUL HOZZÁ (%)	JELENTŐSEN HOZZÁJÁRUL (%)	KIS MÉRTÉKBEN HOZZÁJÁRUL (%)	NEM JÁRUL HOZZÁ (%)
a kimagasló pedagógusi munka igazolása	39	41	19	23	50	22
a pedagógusi munka minőségének monitorozása	36	52	10	20	55	18
a pedagógus szakma presztízsének emelése	35	43	19	22	47	25
a pedagógus személyiségfejlesztése	31	54	14	18	53	24
a szakmailag alulteljesítő pedagógusok kiszűrése	25	51	21	15	50	26

54 „Nem válaszol" és „nem tudja" válaszok elhagyásával.

A modell a minőségbiztosítás tekintetében bizonyult legeredményesebbnek a válaszadók véleménye alapján: a vezetők kétötöde, a pedagógusok negyede szerint jelentősen hozzájárul a kimagasló pedagógusi munka igazolásához, az intézményvezetők harmada és beosztottjaik ötöde szerint pedig a szakmai munka minőségének ellenőrzéséhez. A minőségi szempontok érvényesítése azonban nem jár feltétlen együtt a kontraszelekciós folyamatok elleni intézkedések hatékonyságával: a modell a megkérdezett vezetők ötöde, alkalmazottaik negyede szerint nem tesz sokat a szakmailag alulteljesítő pedagógusok kiszűrése érdekében. A pedagógus szakma presztízsének emelése a vezetők harmada szerint olyan cél, aminek eléréséért sokat tesz az életpályamodell, az óvodapedagógusoknak azonban csak ötöde van hasonló véleményen, negyedük szerint nem járul hozzá a modell ehhez a célhoz. A pedagógusok személyiségfejlesztése terén az intézményvezetők háromtizede látja nagyon hatékonynak a modellt, a pedagógusok azonban ennél jóval kritikusabbak: negyedük szerint nem mutathat fel eredményt az életpályamodell e téren.

Csakúgy, mint a modell saját munkájukra gyakorolt hatásának értékelésekor, ezúttal is a fiatal óvodapedagógusok között nagyobb a pozitív vélemények aránya. Ez talán nem meglepő annak fényében, hogy a modell bevezetésével, az egész pedagógusállomány pedagógus I. osztályba sorolása számukra kedvező volt. Szintén az életpályamodellre vonatkozó másik kérdéssorhoz hasonló eredmény, hogy a fővárosi nevelők a rendszerrel kapcsolatos véleményei sokkal támogatóbbak az átlagnál. Az óvodavezetők esetében hasonló tendenciák nem rajzolódnak ki.

Összességében pozitív, hogy még a pedagógusok esetében is a megkérdezettek túlnyomó többsége szerint legalább kis mértékben hozzájárul a modell az összes felsorolt cél eléréséhez.

7.4.3 PEDAGÓGUS II. FOKOZATBA SOROLÁS

A 2015. január 1-től érvényes ideiglenes Pedagógus II. fokozatba való besorolás kezdeményezésének három feltétele van: egyfelől legalább 14 éves szakmai gyakorlat, pedagógus szakvizsgával rendelkezés és (akár egyszerűsített, akár teljes) szakmai portfólió határidőre[55] való feltöltése az Oktatási Hivatal által üzemeltetett elektronikus rendszerbe. Minisztériumi adatok szerint 2014. június 30-áig 22,7 ezer pedagógus tett eleget e feltételeknek:[56] Ha minden rendben volt a jelentkezésükkel, ők kerülhetnek 2015-ben Pedagógus II. besorolásba.

A kérdőív alapján – bár néhány megkötéssel[57] – rendelkezésre állnak azok az információk, amelyek alapján megítélhető, hogy a megkérdezett óvodapedagógus illetve intézményvezető megfelelt-e az ideiglenes Pedagógus II. besorolásba való felvétel feltételeinek, így lehetőségünk volt megvizsgálni, hogyan alakulnak az ilyen pedagógu-

55 A határidő 2014. április 30-a, illetve hiánypótlással június 5-e volt.
56 Emberi Erőforrások Minisztériuma, Köznevelésért Felelős Államtitkárság 2014.
57 Nem derül ki az adatokból, hogy a kérdezett határidőre töltötte-e fel portfólióját a rendszerbe, hogy szakvizsgával már a megfelelő időpontban is rendelkezett-e, illetve a rendelkezések szerint a 14 éves munkaviszonyuk 2014. április 30-ig teljesült-e, az adatfelvétel november-decemberben zajlott, így inkább 15 éves munkaviszonnyal számoltunk.

sok arányai, és eltérnek-e attitűdjeik az életpályamodellel kapcsolatban azon kollégáikétól, akiknek nem kérelmezhetik Pedagógus II. kategóriába való felvételüket.

A mintába került intézményvezetők és az óvodapedagógusok egyaránt 15 százaléka teljesítette a 2015. január 1-jétől bevezetett ideiglenes Pedagógus II. fokozatra való jelentkezés feltételeit.

Az önállóan és részben önállóan gazdálkodó intézmények vezetői sikeresebben részt vesznek az életpályamodellben: 18-19 százalékuk számára adottak a Pedagógus II. fokozat kondíciói. A száz neveltnél többet ellátó nagy intézmények, valamint a jobban kihasznált, illetve zsúfoltabb óvodák vezetői is nagyobb arányban készek az átlépésre: 22 illetve 19 százalékuknál teljesülnek az ehhez szükséges feltételek.

Az óvodapedagógusok esetében a településtípus is szignifikáns eredményeket ad: városokban és megyei jogú városokban a pedagógusok ötöde, falun csak tizedük üti meg a Pedagógus II. szintet. A községek adataival gyakran együtt mozognak az önálló intézmények esetében megfigyelhető összefüggések, és ez most sincs másképp: csakúgy, mint falun, ebben a csoportban is átlag alatti a Pedagógus II. minősítésnek megfelelők aránya. Hasonlóképpen alakulnak az intézmény mérete szerinti bontások: az alkalmasak aránya az 50 gyermek alatti óvodákban 10 százalék, 100 nevelt fölött ennek a duplája. Az életkor nyilvánvalóan együtt mozog a szakmai tapasztalattal, ami pedig a fokozatváltás egyik előfeltétele volt, de talán mégis tanulságos az életkori bontásról szólnunk, mivel nem a legidősebb (tehát legnagyobb tapasztalattal bíró) óvodapedagógusok teljesítették a legtöbben a szintlépés feltételeit. Sőt: az 55 évnél idősebb pedagógusok tizede felel meg a Pedagógus II. előírásoknak, míg a 46-55 évesek 22 százaléka, a 36-45 éveseknek pedig 14 százaléka.[58]Az eredmények értelmezésében arról érdemes szólni, hogy a nyugdíj közelségével a pedagógusok esetenként kevésbé motiváltak a továbblépésre, az életpályamodell új elvárásainak való megfelelésre – beleértve a már említett adminisztrációs terheket és a szükséges internetes teljesítésekhez szükséges számítógépes kompetenciák elsajátításához szükséges erőfeszítéseket.

Okkal feltételezhetjük, hogy az életpályamodellben való sikeres részvétel befolyással van a modell egészének megítélésére. Érdemes tehát ebből a nézőpontból még egyszer megvizsgálni a modellel kapcsolatos kérdéssort.

7-9. táblázat: Ön szerint a pedagógus-életpályamodell általában véve mennyire járul hozzá a következő célok eléréséhez? „jelentősen hozzájárul" válaszok aránya, összes megkérdezett a Pedagógus II. követelményeknek való megfelelés szerint %[59]

	ÖSSZESEN (%)	NEM FELEL MEG (%)	MEGFELEL (%)
a kimagasló pedagógusi munka igazolása	23	21	29
a pedagógusi munka minőségének monitorozása	20	19	25
a pedagógusi szakma presztízsének emelése	22	21	27
a pedagógus személyiségfejlesztése	18	17	27
a szakmailag alulteljesítő pedagógusok kiszűrése	15	–	–

58 A 35 évig terjedő korcsoportba tartozás értelemszerűen kvázi determinisztikusan kizárja az alkalmasságot, hiszen a korcsoport túlnyomó többsége számára kivihetetlen a 15 éves szakmai tapasztalat felmutatása; ennek megfelelően 0 százalék a megfeleltek aránya.

59 Egyéb tartalmú válaszok elhagyásával; 5%-os szignifikanciaszinten nem szignifikáns bontások nincsenek feltüntetve.

Az óvodapedagógusok esetében a várakozásoknak megfelelő eredményt kapjuk, a szakmailag alulteljesítő pedagógusok szelekcióján kívül minden cél mentén eredményesebbnek tartják a modellt a szintlépésre képes pedagógusok, ám az intézményvezetők személyes érintettségüktől inkább függetlenül ítélték meg az életpályamodellt:[60] a II. fokozatba lépésre kész és nem felkészült vezetők válaszai között nincs szignifikáns különbség egyetlen említett cél szerinti hatékonyság megítélése tekintetében sem.

Az életpályamodell az óvodapedagógusok munkájára gyakorolt hatását is befolyásolja, hogy sikerrel vették-e a modell eddigi akadályait. A továbbképzési aktivitásukra gyakorolt befolyás szempontján kívül mindegyik bontás valós különbséget mutat. A Pedagógus II. fokozatba való besorolásra alkalmas pedagógusoknak minden esetben markánsan nagyobb részükre gyakorolt a modell kedvező hatást, mint az I. fokozatban maradó kollégáikra. Kivétel ez alól az adminisztratív munkaterhelés: ebből a szempontból nem állapítható meg egyértelmű különbség, a szintlépésre alkalmas pedagógusok maguk is nagyon megosztottak e kérdésben, viszont nagyobb arányban fogalmaztak meg érdemi véleményt kollégáiknál. Az I. fokozatban maradókkal összevetve az előrelépés feltételeit teljesítők többen nyilatkozták azt, hogy kedvező, és azt is, hogy kedvezőtlen hatással van a modell adminisztratív munkaterhelésükre: ez úgy lehetséges, hogy közülük kevesebben jelezték, hogy hatással lett volna rájuk az életpályamodell a papírmunka mennyisége tekintetében.

Az óvodavezetők közül azok, akik teljesítik a II. fokozatba lépés feltételeit, nagyobb arányban számoltak be az életpályamodell kedvező hatásáról munkájuk minősége, szakmai önfejlesztésük és számítógépes kompetenciáik esetében.

7.5 PEDAGÓGUSBÉR-EMELÉS

Az új pedagógus előmeneteli rendszer 2013-as bevezetése óta a 2014. szeptember 1-jei a harmadik pedagógusbér-emelés volt. A pedagógus-életpályamodell egyik legjelentősebb intézkedéssorozata mintegy 31 ezer óvodapedagógus[61] pénzügyi lehetőségeit érinti. Bár az illetményalap minimálbérhez illesztésének jogszabályi garanciája egyelőre nem valósult meg, összességében a pedagógus bérek számottevően emelkedtek az utóbbi években. Az interjúkban résztvevő óvodavezetők egyhangúan nagyvonalú és méltányos lépésnek tekintették a bérek emelkedését eredményező változtatásokat: *„Ha valaki azt állítja, hogy a béreket nem korrektül rendezték most, az véleményem szerint nem őszinte, én azt gondolom, hogy ez egy elfogadható és tisztességes béremelés."* (AC 28)

A béremelések általános jellegétől függetlenül az intézményfenntartók eltérő gyakorlatot követnek abban a tekintetben, hogy saját erőből mennyiben erősítik az óvodai személyzet támogatását. Egyes önkormányzatok, az óvodai bérekhez viszonyítottan – pénzben vagy a cafeteria rendszeren keresztül – jelentős további támogatást biztosítottak az óvodapedagógusok számára (VE 60).

60 A jelenség másik oka egyszerűbb: az intézményvezetői minta kisebb elemszámú, az alkalmazott szignifikanciapróba pedig érzékeny az elemszámra.

61 A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint 2013-ban 30 873 óvodapedagógus dolgozott Magyarországon.

Az óvodapedagógusok számára kialakított új bérstruktúra következtében az óvodavezetők beszámolói szerint intézményi szinten bérfeszültségek jelentkeztek. Az óvodákban a nevelőmunkát segítő alkalmazottak közül a dajkák anyagi megbecsültségét kifogásolták a fókuszcsoportban megszólalók. (A pedagógiai asszisztensek bérét méltányosnak tartották.) (ÖR 24) Megjegyzendő, hogy az intézményi alkalmazotti közösségek értékrendjüktől és hagyományaiktól függően eltérő módon reagáltak a különböző munkaposztokhoz rendelt bérek eltérésére. Volt, ahol a bérfeszültség egyáltalán nem jelentkezett problémaként, mert a végzettségek eltérő jellege a foglalkoztatottak számára elégségesen indokolta az eltérő béreket. Az intézményvezetők többségének megszólalása azonban arra utalt, hogy a dajkák bérének ügyében kénytelenek voltak érdekvédelmi szerepet vállalni. Az intézményvezető felel a nevelőtestület morális egységéért –, ahol pedig a dajkákat és a technikai dolgozókat a nevelő kollektíva megbecsült (egyenrangú) tagjaiként kezelik, ott a vezető azzal legitimálhatja irányító szerepét, ha kísérletet tesz a rajta kívül álló okokból keletkezett bérfeszültség megoldására[62].

Ahol a bérfeszültség érzékelhető probléma, ott az intézményvezetők egy része igyekszik kompenzatorikus megoldást keresni. Ennek egyik módja a jutalmazások elosztási elveinek módosítása, melynek eredményeként a dajkák és technikai dolgozók az óvodapedagógusoknál magasabb összegű jutalmat kapnak (BP22 48-49). Másik megoldás, hogy ha az elszámolási év végére bérmaradvány keletkezik – és azt a fenntartó nem vonja el – akkor, ebből a dajkák és technikai dolgozók számára juttatnak eseti bérkiegészítést (BP17/2 37-39). Ahol a bérfeszültség problémája a fenntartó felé is képviselhető, ott az óvodavezetők általában megkísérlik a fenntartót is bevonni a kompenzatorikus juttatások kimunkálásába: *„Itt az önkormányzat annyival próbált ezen a feszültségen tompítani, hogy a cafetériát megadja, és ezen kívül 5%-os kiegészítő bért ad."* (OR 29)

A bérfeszültség – ha mérsékeltebb formában is – de megjelenik az új átlagbéretől felfelé eltérők irányában is. Egyes intézményvezetők a tudományos fokozatokért járó magasabb béreket túlzónak érezték. Az életpályamodellhez kapcsolt bérrendszer későbbi értékelése alapján állapítható meg, hogy a pedagógus-szolidaritást némileg megbontó bérrendszer mekkora szakmai motiváló erővel bír, hogyan hat a karrierutak alakulására (EG 201).

A bérfeszültség intézményi kezelésének szándéka az intézményvezetőkben valamelyest megerősítette annak igényét is, hogy a bérezés differenciálására helyi szinten lehetőséget kapjanak. Ez irányú igényeiket azonban nem csupán kompenzatorikus célok vezérlik, hanem annak eszközeit is keresik, hogy munkatársaikat minőségibb munkavégzésre ösztönözhessék. Néhányan úgy vélik, hogy a pedagógus-életpályamodell bevezetésével némileg csökkent az eszköztáruk a munkatársaik minőségi munkájának ösztönzésére. Különösen a leginkább odaadó és az átlagosnál lényegesen többet vállaló hivatásszerű munkavégzés ellentételezésének lehetőségét hiányolták (EG 202) (EG 39-40).

Az adatok alapján az intézményvezetők és óvodapedagógusok kilenctizedének emelkedett a jövedelme 2012 ősze óta. Csak minden tizedik óvónő és minden századik

62 A bérfeszültség problémájának széleskörűségére utalnak az internetes fórumokon fellelhető megszólalások is. Közszolga.hu 2014

vezető bére csökkent ez idő alatt. Az intézményvezetők havi nettó jövedelme átlagosan mintegy negyvenezer forinttal nőtt.

Kevesebb vezető részesült béremelésekben a fővárosban és a községekben, valamint az alapítvánnyal nem rendelkező intézményekben, illetve a nem önállóan gazdálkodó intézményeknél (ez azzal lehet összefüggésben, hogy utóbbiak nagyobbrészt Budapesten működnek).

7-10. táblázat: Hogyan változott az Ön havi nettó jövedelme összességében 2012 ősze óta? INTÉZMÉNYVEZETŐK; összes megkérdezett, %

		NŐTT (%)	NEM VÁLTOZOTT (%)	CSÖKKENT (%)	NT/NV (%)
ÖSSZESEN		91	6	1	1
TELEPÜLÉS TÍPUSA	Budapest	76	19	0	6
	megyei jogú város	100	0	0	0
	város	96	4	0	0
	község	89	7	3	2
INTÉZMÉNY ALAPÍTVÁNYA	van alapítványa	96	2	0	1
	nincs alapítványa	85	11	3	1
INTÉZMÉNY GAZDÁLKODÁSA	önálló	95	1	1	4
	részben önálló	94	5	1	1
	nem önálló	85	13	2	1

7-11. táblázat: Hogyan változott az Ön havi nettó jövedelme összességében 2012 ősze óta? ÓVODAPEDAGÓGUSOK, összes megkérdezett, %

		NŐTT (%)	NEM VÁLTOZOTT (%)	CSÖKKENT (%)	NT/NV (%)
ÖSSZESEN		87	1	9	3
TELEPÜLÉS TÍPUSA	Budapest	71	0	25	4
	megyei jogú város	93	1	4	2
	város	93	0	5	3
	község	87	2	7	4
INTÉZMÉNY ALAPÍTVÁNYA	van alapítványa	93	0	5	2
	nincs alapítványa	81	2	13	4
INTÉZMÉNY TÍPUSA	központi intézmény	84	0	11	5
	önálló intézmény	86	2	9	3
	tagintézmény, telephely	89	1	7	3
INTÉZMÉNY GAZDÁLKODÁSA	önálló	93	1	2	5
	részben önálló	92	2	3	3
	nem önálló	78	1	19	2
BEÍRT GYERMEKEK SZÁMA	50 alatt	87	2	6	5
	50-99	89	1	6	3
	100 vagy több	84	0	13	2
SZAKMAI TAPASZTALAT	legfeljebb 5 év	72	5	6	17
	6-15 év	86	1	11	3
	16-30 év	87	1	11	2
	30 évnél több	95	0	5	1

Ugyanezek a tendenciák rajzolódnak ki az óvodapedagógusok bérváltozásai esetében is, azzal a különbséggel, hogy akiknek nem növekedett a bérük, azoknak nem is stagnált, hanem inkább bércsökkenésről számoltak be. Így a fővárosban dolgozó óvónők negyedének, a nem önálló gazdálkodóként működő intézmények dolgozói ötödének és az alapítvánnyal rendelkező óvodák nevelői 13 százalékának csökkent a nettó jövedelme. Az összevont intézmények központi óvodái, illetve a legtöbb gyereket ellátó intézmények pedagógusai között a leggyakoribb a bércsökkenés jelensége 2012 óta. Az életkorral és a szakmai tapasztalattal pedig tendenciózusan növekszik a béremelésben részesültek aránya.

7.6 AZ INTÉZMÉNY MŰKÖDTETÉSE, FINANSZÍROZÁSA

7.6.1 ÁTSZERVEZÉSEK, FENNTARTÓVÁLTÁS

A nevelési intézmények térbeli szórtsága és az ellátási kapacitások tervezése számos tényezőtől meghatározottan alakul. A helyi és országos oktatáspolitikák elsősorban (1) gazdasági, (2) oktatási és helyi (3) társadalmi tényezők függvényében alakítják az intézményszerkezetet és a kapacitásokat. A nemzetközi megfigyelések szerint az 1980-as éveket követően a nemzeti szintű oktatáspolitikák formálásában felerősödtek a társadalmi (szociális) szempontokat figyelembe vevő nézetrendszerek. A szociális tényezők preferálása általában azzal az eredménnyel járt, hogy előtérbe került a hozzáférés kérdése, és a szolgáltatásokat a felhasználókhoz közelebb igyekeztek biztosítani. (Bray 1997) Hasonló irányba hatottak a helyi társadalmi igények, melyek különösen a kistelepüléseken élők részéről irányulnak a közeli kisebb intézmények irányába, ellenezve a távoli nagyobb intézmények létrehozására irányuló szándékokat. A kutatások szerint az „egy települési közösség – egy óvoda/iskola" elv annak ellenére őrzi érvényességét, hogy a lakosok egyre inkább ismerik a nagyobb intézmények esetleges előnyeit (színesebb pedagógus-összetétel, differenciáltabb programok, aktívabb szülői háttér, jobb infrastruktúra és felszerelés[63]). (Bray 1997)

A korábbi évekre visszatekintő interjús beszélgetésekből az körvonalazódott, hogy többek között a forrásallokációs gyakorlat terelte a fenntartókat az átszervezések irányába. A 2000-es éveket követően a szociális/társadalmi jellegű tényezők mellett az intézményfinanszírozási és gazdasági szempontok egyre nagyobb szerepet játszottak a struktúrák alakításában. Az oktatásirányítás a financiális feltételrendszer alakításával az intézmény-összevonások – így az intézményméret növelésének – irányába terelte a folyamatokat. *„Nyolc évvel ezelőtt a különböző támogatásoknak a megnyerését gyermeklétszámhoz kötötték. (...) az az intézmény pályázhat egy eszközre, vagy bármire, ahol 200 gyermek volt az intézményben. Itt (...) a 120-150 gyerek nem tette lehetővé; mindig egyfajta hátrányban éreztük magunkat, érezték magukat azok az intézmények, akik ezáltal nem is pályázhattak, tehát lehetőségük sem adódott. Volt egyfajta ilyen magyarázat, indíttatás, hogy egy összevonással, ha már 200 fölé megy*

63 A nagyobb intézmények nem minden esetben rendelkeznek a felsorolt jellemzőkkel.

a gyermeklétszám, akkor esetlegesen jobb kondíciókkal indulhatunk különböző pénzeszközöknek a megszerzésére, vagy akármilyen pályázaton." (SZÉ 31)

A finanszírozási politikák a 2000-es éveket követően tehát olyan gazdasági racionalitást vittek az óvodarendszer működtetésébe, amelynek hatására az addig önálló intézmények központosítása zajlott le. A bérmegtakarítás céljával az intézményvezetői státuszok tagintézmény-vezetői státuszra cserélése, helyettesi státuszok megszűntetése valósult meg. Az önkormányzatok jelentős részének forráshiányos működése és eladósodottsága egyes helyeken kényszerűen terelte a költségcsökkentés irányba a folyamatokat. Az átszervezések elsősorban forráskímélő, és csak másodsorban szakmai, szolgáltatási, minőségfejlesztési céllal megvalósított szerkezeti átalakítások voltak, noha számos ilyen (minőségi) előnyét is említették a változásoknak. Az intézmények összevonását – „bokrosítását" – az önkormányzatok eltérő ütemben valósították meg. Egyes településeken gyors, együtemű átalakítással éltek, akár kilenc vagy több intézményt szerveztek egybe (GYÖ 19). Más fenntartók a fokozatosság elvét követték, először intézmény-párokat képeztek, majd egy évvel később újra párosították a korábban összevontakat (SZÉ 23). Volt arra is példa, hogy az intézmények betagolására tervszerűen akkor került sor, amikor valamely önálló intézmény vezetője nyugdíjba vonult. Az átalakítási folyamatok a 2010-es évek elejére lassultak, ritkultak a fenntartók által kezdeményezett telephely vagy intézmény megszűntetések/átszervezések/összevonások. Ebben a vonatkozásban jelentős mozgások nem voltak megfigyelhetők egészen a legutóbbi időszakig, melyről az alábbiakban szolgáltatunk adatokat.

Az óvodarendszer fenntartandó kapacitásai demográfiai oldalról meghatározottak. Azokban a régiókban, ahol a gyerekszám tartós csökkenése figyelhető meg, az intézményi kapacitásokat a fenntartók időről-időre hozzáigazítják az óvodát igénybe vevők számához. A vezetői interjúkban feltárt intézménymegszűnések történetesen éppen magán intézményekre vonatkoztak. Egy esetben a financiális nehézség miatt bezárni kényszerült alapítványi óvodának egy csoportját kellett integrálni az önkormányzati óvodai hálózatba (ÁCS14). A másik magánintézmény egy Nógrád megyei nagyközségben indult, de néhány év működés után a fizetőképes kereslet hiánya miatt bezárt.

Országos adataink alapján az óvodák ötödében volt fenntartóváltás 2006 óta. A legstabilabb az utóbbi időben a megyei jogú városok égisze alatt működő intézmények helyzete volt, csak 2 százalékuk váltott fenntartót. Leggyakrabban a községekben változott a fenntartó: itt nyilván az önkormányzat fenntartási kudarcára és a társulások létrejöttére kell gondolnunk. A fenntartói háttere az alapítványi, egyházi óvodák felének változott az utóbbi szűk egy évtizedben. A fenntartóváltás átlagosan két és fél éve történt. A felidézett fenntartóváltások nyolctizede 2010 után, kétharmada 2012 óta zajlott le. A legtöbb váltásról 2013-ból számoltak be a válaszadók.

A 2006 óta történt fenntartóváltások kétharmadának kiindulópontja települési önkormányzat, 14 illetve 10 százaléka megye-főváros illetve társulás volt, a célfenntartó pedig gyakorisági sorrendben települési önkormányzat, egyházi, állami szervezet, társulás illetve nagyobb (megyei vagy fővárosi) helyi önkormányzat volt.

Az átadás-átvétel leggyakoribb irányai gyakorisági sorrendben a települési önkormányzattól indulóan települési önkormányzathoz, egyházhoz, államhoz, társuláshoz mutató vektorok voltak. Említésre méltó ezeken kívül az utóbbi fordítottja, tehát a társulástól indulóan a települési illetve kerületi önkormányzathoz juttató fenntartóváltás.

7-12. táblázat: Fenntartóváltás irányai; azon intézmények között, ahol volt fenntartóváltás, %

FENNTARTÓVÁLTÁS IRÁNYA		(%)
települési/kerületi önkormányzattól	→ másik települési/kerületi önkormányzathoz	27
települési/kerületi önkormányzattól	→ egyházhoz	19
települési/kerületi önkormányzattól	→ államhoz	11
települési/kerületi önkormányzattól	→ társuláshoz	10
társulástól	→ települési/kerületi önkormányzathoz	10
megyei/fővárosi önkormányzattól	→ másik megyei/fővárosi önkormányzathoz	5
megyei/fővárosi önkormányzattól	→ egyházhoz	4
megyei/fővárosi önkormányzattól	→ települési/kerületi önkormányzathoz	2
települési/kerületi önkormányzattól	→ megyei/fővárosi önkormányzathoz	2
egyéb szervezettől	→ települési/kerületi önkormányzathoz	2
államtól	→ települési/kerületi önkormányzathoz	2
egyháztól	→ másik egyházi intézményhez	1
megyei/fővárosi önkormányzattól	→ államhoz	1
társulástól	→ másik társuláshoz	1
megyei/fővárosi önkormányzattól	→ társuláshoz	1

A fenntartóváltás és a finanszírozási feltételek változásának összefüggésére vonatkozóan nem rendelkezünk részletes adatokkal, de a fókuszcsoportok, interjús beszélgetések bizonyos jelenségekre utaltak. A financiális helyzet javulásának hátterében néhány intézményvezető a szervezeti formák átalakulását vagy fenntartóváltást jelölte meg okként. Az egyik településen az hatott kedvezően, hogy az óvoda szervezetileg elkülönült az iskolától, mivel az iskola az állami intézményfenntartó központhoz került. Az önállósodott óvodát a fenntartó nagyobb figyelemmel (VÉ 14) kísérte. Egy másik település óvodájára a kistérségi társulás felbomlása hatott kedvezően, javítva a finanszírozási körülményeket. *„Mióta az önkormányzathoz tartozunk, valamivel több jut az óvodáknak, mint a kistérségi időkben, ott mindig úgy volt, hogy elkészült a költségvetés, és mellé volt téve, hogy azért próbáljunk okosan gazdálkodni. Most úgy vettem észre, hogy bármivel fordultunk az önkormányzathoz, annak nem volt akadálya, tehát nyugodtan megvehettük, gördülékenyebb az egész."* (VÉ[64] 22) Hasonlóan kedvező változásokról számolt be egy másik vezető is, akinek anyaintézménye csődbe ment és a korábbi fenntartó nem vállalta tovább a finanszírozást, ezért az óvoda az egyik magyarországi szeretetszolgálathoz fordult. Az ily módon felekezetei fenntartásba került intézmény vezetője úgy nyilatkozott, hogy bár az új irányítás – a fenntartó – lényegesen távolabb van az intézménytől, mint korábban volt, a működési feltételek kedvezőbbek. Bár a váltást adminisztratív szempontból nehéznek ítélte, de minden más tekintetben – beleértve a finanszírozást, a fenntartói szakértelmet, a különféle támogatásokat és a munkakapcsolatok jellegét – a korábbinál kedvezőbb helyzetről számolt be (SÁ79-81).

64 A VÉ betűjelű interjúban két – korábban kistérségi társulásban működött – óvodavezető vett részt, így két településre vonatkozóan gyűjtöttünk adatokat.

7.6.2 BEVÉTELEK, HOZZÁJÁRULÁSOK

Az interjúk alapján azt találtuk, hogy a feladatfinanszírozásra történt áttérésről az intézményvezetők egy része nem értesült, mivel az egyáltalában nem érintette működésüket. Az önkormányzatoknál – intézményfenntartóknál – készült interjúk szerint a feladatfinanszírozásra történő áttérés zökkenőmentesen történt, a fenntartók kedvező folyamatokról számoltak be a feladatfinanszírozással kapcsolatban. Több fenntartó is elmondta, hogy a dologi kiadásokhoz és az étkeztetési költségekhez még mindig hozzá kell járulnia, de a bérek, stb. a központi juttatásokból finanszírozhatóvá váltak. A változásoknak köszönhetően az egyik településen a korábban megszűntetett óvoda újbóli elindítására is lehetőség nyílt. Hasonló kezdeményezésről más interjúalany is beszámolt, esetükben akadály, hogy a korábbi óvodaépület az évek során olyan állapotba került, hogy jelentős költséget igényelne a törvényi elvárásoknak való megfelelés. Egyes települések képviselői az interjúk során arról számoltak be, hogy a korábbinál kedvezőbb anyagi helyzetük következtében saját erőből történő fejlesztések is betervezésre kerültek a költségvetésbe.

7-13. táblázat: Az utóbbi három költségvetési évben, hogyan alakult óvodájuk finanszírozása? Összes megkérdezett, %[65]

		JELENTŐSEN JAVULT (%)	KIS MÉRTÉKBEN JAVULT (%)	NEM VÁLTOZOTT A HELYZET (%)	KIS MÉRTÉKBEN CSÖKKENT (%)	JELENTŐSEN CSÖKKENT (%)
ÖSSZESEN		4	15	50	20	6
FENNTARTÓ TÍPUSA	fővárosi kerület, megyei jogú város	0	7	43	36	11
	város	1	13	59	15	4
	társulás	6	17	52	12	6
	község	7	24	47	14	4
	egyéb	4	11	49	23	9
INTÉZMÉNY TÍPUSA	központi intézmény	5	12	53	18	9
	önálló intézmény	7	20	45	20	4
	tagintézmény, telephely	1	12	52	20	8

A mintába került intézmények felének finanszírozási helyzete nem változott az utóbbi három költségvetési év során, ötödük bevételei kis mértékben, 6 százalékuké komolyan csökkent, enyhe javulásról a vezetők 15, jelentős forrástöbbletről 4 százaléka számolt be.

A főváros és a megyei jogú városok intézményeinek csaknem a felében romlott a helyzet a három évvel korábbihoz képest, és a civil fenntartók óvodáiban is az átlagosnál gyakrabban romlott a helyzet. Ezzel szemben a községi önkormányzatok által fenntartott illetve az önállóan működő intézmények durván háromtizedének javult a finanszírozása a három évvel ezelőttihez képest.

65 „Nem válaszol" és „nem tudja" válaszok elhagyásával.

A több egységből álló intézmények belső forráselosztásában fontos szerepet játszanak az intézményvezetők. A fókuszcsoportos interjúkban többen említették, hogy az integráció utáni első időszakban nehézségük adódott a különböző intézményi kollektívák képviseletével. Időbe telt megtanulniuk, hogy amikor intézményüket képviselik, akkor valamennyi feladatellátási hely érdekeit egyidejűleg figyelembe vegyék (EG 24). (Néhányukban élt még az 1980-as évek intézmény-átszervezéseinek a tapasztalata, amikor a források elosztásánál a körzetvezetők óvodái tendenciaszerűen kedvezőbb helyzetbe kerültek, mint a körzet többi óvodája.) (EG24) Az intézményvezetők elvi álláspontja, hogy törekedni kell az intézményegységek közötti paritásos elosztási viszonyok kialakítására. Ha a források ésszerű felhasználása nem tette lehetővé, hogy minden intézményegység egyenlően részesüljön az adott– például felújítási – keretből, akkor éves eltolásban más-más intézményegység vált kedvezményezetté. Kompenzatorikus szempontok is megjelentek az intézményvezetők gondolkodásában. Ahol az évzáráskor pénzmaradvány keletkezett, indokoltnak tartották annak felhasználását a legnagyobb szükséget szenvedő, a legkedvezőtlenebb feltételek között működő intézmények előnyére (EG 26).

Ahogy arról már szóltunk korábban,[66] a szülők önkéntes pénzbeli hozzájárulással egészíthetik ki az intézmények bevételeit. Most részletesebben tárgyaljuk az egyéb természetbeni és anyagi segítség formáit, amivel a szülők gyermekük óvodai nevelését támogatják.

7-14. táblázat: A térítési díjon kívül milyen szülői hozzájárulást vállal az óvoda irányában? Összes megkérdezett, %

	EMLÍTI (%)
a térítési díjon kívüli pénzbefizetés (pl. csoportpénz, alapítványi hozzájárulás)	59
bizonyos eszközök megvásárlása (tisztasági eszköz, játék)	54
a gyerekek étrendjének gazdagításához gyümölcs stb.	53
külön programok költségeinek fedezése (kirándulás, belépők)	50
önkéntes munkával hozzájárulás az óvoda fejlesztéséhez	13
egyéb	5

A szülők térítési díjon felüli hozzájárulásának kérdését vizsgálva megemlítendő, hogy az óvodák aktívak karitatív tekintetben is, sok helyütt működik közcélú alapítványuk is, tehát hibás lenne egyirányú erőforrás áramlásról beszélni akkor, amikor a szülők hozzájárulását vizsgáljuk. A szülők legalább fele említette a kirándulások, egyéb óvodán kívüli programok finanszírozását, az óvodai étkezés kiegészítését otthonról hozott élelmiszerrel, különböző eszközbeszerzésekhez való hozzájárulást és egyéb konkrét pénzbefizetést – ez utóbbit tíz szülőből hat említette. Jóval ritkább a munkavégzéssel vagy egyéb módon megvalósuló szülői hozzájárulás.

A 2001-es kutatás eredményeihez képest jelentősen átrendeződött a szülői hozzájárulások struktúrája: akkor a szülők háromnegyede fizetett a külön programokért,

66 Az iskola és a szülő kapcsolatát tárgyaló alfejezet végén.

kétharmada bizonyos eszközbeszerzésekért, harmada az étrend kiegészítéséért és fele említett egyéb pénzbefizetést. Az önkéntes munka is gyakoribb volt: a szülők egyharmada számolt be effajta hozzájárulásról.[67]

Nyilván vita tárgya lehet, hogy a felsorolás mely elemei milyen mértékben kellene, hogy a szülőt és mennyire, hogy az óvodát terheljék, mindenesetre az óvodák életszerű működése figyelembe veszi a szülői aktivitást, szándékokat és az ezekhez kapcsolódó hozzájárulási struktúrákat esetlegesen kialakítja.

A szülők átlagosan a fenti tételek közül valamivel több mint kettőt említettek, tehát a tipikus szülő a fenti formák közül legalább két módon járul hozzá gyermeke óvodáztatásához. A különböző elemzési szempontok alapján kiderült, hogy szociális szempontok hatnak-e a hozzájárulási gyakorlat kimunkálásakor. Nyilvánvalóan nem lehet bevonni azokat, akik nem bírják el az óvodáztatás jelentette járulékos anyagi terheket. Falun, a kis létszámú intézményekben, és különösen az alacsony iskolai végzettségű, nagyon nehéz anyagi helyzetben lévő, illetve inaktív szülők esetében jóval alacsonyabb a vállalt hozzájárulási formák átlagos száma.

7.6.3 ALAPÍTVÁNYI FORRÁSOK

A mintába került intézmények felében működik intézményi alapítvány. A városi óvodák háromnegyedének, a megyei jogú városokban működők kétharmadának van alapítványa, községekben viszont csak tízből háromnak. A kisebb kapacitású intézmények és az önálló óvodák kevesebb alapítványt működtetnek. Az intézményi alapítványok harmada legfeljebb 100 ezer, fele legfeljebb 200 ezer, kétharmada legfeljebb 300 ezer és háromnegyede legfeljebb 400 ezer forintból gazdálkodhat egy-egy évben.

7-15. táblázat: A következők közül milyen célokra használják az alapítványi forrásokat? Az alapítvánnyal rendelkező intézmények körében, %

	HASZNÁLJÁK RÁ (%)
csoportszobai felszerelés fejlesztése (pl. játék)	84
udvar fejlesztésére (pl. új játék)	64
óvodán kívüli gyerekprogramokra (pl. állatkert)	58
óvodai rendezvényekre (pl. vendéglátás)	36
az egyes gyerekek támogatása	23
épület felújítása, fejlesztése	17
pedagógus szakmai programokra (pl. továbbképzés)	15
egyéb	21

Az alapítványi forrásokat leggyakrabban indirekt költik a gyerekekre: az óvoda fejlesztésére fordítják, ezen belül is a kis forrásból megoldható fejlesztések, kis értékű beszerzések (beltéri és kültéri játékok, csoportszoba és udvar fejlesztése) fordulnak

67 Török: 2004. 25. o.

elő a legtöbbször; az épület fejlesztése kifejezetten ritka. További közvetett felhasználás a különböző óvodai rendezvények alapítványi pénzből való finanszírozása. A direkt a gyermekekre fordított összegek legáltalánosabb példája a források gyerekprogramokra fordítása, egyes gyerekek közvetlen támogatása viszont viszonylag ritka. A válaszadó intézményvezetők hatoda számolt be olyanról, hogy az alapítványi forrást a pedagógusokra költötték, ötödük említett egyéb felhasználási módokat.

8 AZ ÓVODA SZEREPE

E fejezetben elsőként megvizsgáljuk, mely tényezők növelik az intézmények presztízsét –egyfelől vezetőik, másfelől a szülők megítélése szerint – továbbá hogy a három alminta megkérdezettjei miként tekintenek az óvoda feladataira, szerepére a gyereknevelésben, valamint az óvodák közmegítélésére. A második alfejezetben azzal foglalkozunk, hogy az óvoda primer funkcióján kívül milyen egyéb módokon vesz részt a gyerekek és a szülők életében, emellett kitérünk az intézmények társadalmi szerepvállalására is.

8.1 AZ ÓVODA PRESZTÍZSE, MEGÍTÉLÉSE

8.1.1 AZ INTÉZMÉNYVEZETŐ NÉZŐPONTJÁBÓL

8-1. táblázat: A következő tényezők milyen mértékben hatnak óvodájuk környékbeli megítélésére? Összes megkérdezett, %

	JELENTŐSEN HAT (%)	VALAMELYEST HAT (%)	NEM HAT (%)	NT/NV (%)
az óvodapedagógusi munka minősége	74	19	6	1
a gyerekeknek szervezett óvodai programok sokfélesége	57	35	8	1
az intézményvezető eredményessége	56	34	8	2
a szülők által megfogalmazott vélemények	53	39	7	0
az épület, az udvar minősége	51	42	6	1
az óvodai nevelési program sajátosságai	43	45	12	1
a szülők összetétele (kik járatják ide gyerekeiket)	43	39	18	1
az óvodai külön foglalkozások kínálata a gyerekek számára	35	46	17	1
a pedagógia-szakmai ellenőrzések megállapításai	21	47	27	5

Az intézményvezetők megítélése szerint az óvoda arculata elsődlegesen az óvodapedagógus munkájának minőségén múlik: a megkérdezettek háromnegyede szerint jelentős, további ötöde szerint pedig valamekkora hatással van az intézmény megítélésére az óvónők munkájának színvonala. Ezzel az óvodapedagógusok – mint az intézmény presztízsének kulcsfigurái – minden más tényező felett állóan vezetik az intézmény presztízsét befolyásoló szempontok sorát.

Az óvoda szakmai színvonala, szolgáltatásai közül a legfontosabb tényező az óvodai programok palettája: a válaszadók 57 százaléka szerint komoly befolyással van az intézmény megítélésére. A hasonló tényezők valamivel kevésbé lényegesek a vezetők szerint: maga a nevelési program a megkérdezettek 43 százaléka, a külön foglalkozások kínálata 35 százaléka szerint fejt ki alapvető hatást az intézmény tekintélyére.

Az intézményvezetői munka egyik legfontosabb értékmérője az óvoda megítélése: a vezetők abszolút többsége szerint munkájuk eredményessége az óvoda presztízsének sarokköve.

A szülők álláspontja az óvodával kapcsolatban az intézmény társadalmi megítélésének legfontosabb tényezőjének is tekinthető, az adatok szerint azonban a válaszadók fele nem tartja jelentős hatótényezőnek.

A szülői kör összetételét fontosnak tartják az óvodavezetők, a megkérdezettek négyötöde szerint az óvoda megítélését befolyásolja, kik gyűlhetnek össze egy szülői értekezlet alkalmával az intézményben. A szülők összetétele ráadásul követett indikátora lehet a gyermekcsoportok összetételének, az ott kialakuló szocializációs közegnek. A vezetők kétötöde szerint a szülői kör összetételének hatása az intézmény megítélésére jelentős.[68]

A legkézzelfoghatóbb szempont, az óvodaépület állaga, állapota, megjelenése, az udvar rendezettsége és felszereltsége a megkérdezettek kilenctizede szerint van hatással, fele szerint komoly hatással az intézmény megítélésére. Noha az épület állapota nincs összefüggésben a szakmai munka minőségével vagy az óvodában uralkodó általános légkörrel, érthető a szempont jelentősége.

Az intézmény szolgáltatásának minőségével inkább összefüggésben van talán, mégis a sor végén szerepel a pedagógiai-szakmai ellenőrzések szempontja. A szakmai ellenőrzéseket lezáró jelentések ritkán kapnak nagy nyilvánosságot, így inkább az intézményvezető munkájára nézve jelentenek fontos visszajelzést.

Minden szempont esetében elmondható, hogy a községek felől a főváros irányába és a kisebb intézmények felől a több gyereket ellátók felé növekszik azoknak a vezetőknek az aránya, akik a tényezők erejét jelentősnek tartják. Nincs tehát egyértelműen körülhatárolható, a falusi vagy a kis létszámmal működő intézményekre jellemző, sajátos válaszmintázat, jellegzetes súlyponteltolódások a különböző szempontok mentén.

8.1.2 A szülő nézőpontjából

A szülők 95 százaléka szerint jelentős, ezen belül kétötödük szerint döntő az óvoda szerepe a gyermek iskolai előmenetele szempontjából. A bontásokban csak a „jelentős" és a „döntő" befolyásolás közötti árnyalatok szempontjából vannak különbségek, az óvoda befolyása minden szempont esetében a megkérdezettek legalább kilenctizede szerint komoly.

68 Megpróbáltunk utánajárni, működik-e bújtatott etnikai állásfoglalás ebben a kérdésben. A véleményeket aszerint bontva, hogy az intézménybe járó roma gyerekek aránya meghaladja-e a 33%-ot, nem kaptunk szignifikáns eredményt. Tehát nem tapasztalható lényeges különbség abban, hogy ítélik meg a szülői kör összetételét az intézményvezetők aszerint, mekkora intézményükben a roma gyerekek aránya.

Ez az egyedülállóan magas egyetértés nagy hangsúlyt helyez az óvodaválasztási döntésre, ami pedig az intézmény megítélésén alapszik. A szülőkben az óvodáról alkotott vélemény kialakulásának hatóténye zőit külön kérdéssorral vizsgáltuk.

8-2. táblázat: Az óvodáról alkotott véleményében mennyire fontosak Önnek az alábbi szempontok? Összes megkérdezett, %

	NAGYON FONTOS (%)	VALAMENNYIRE FONTOS (%)	NEM FONTOS (%)	NT/NV (%)
az óvodapedagógusok személyisége	89	6	1	3
az óvoda udvarának használhatósága	75	20	1	5
egyéni bánásmód a gyermeke irányában	74	17	3	6
a dajkák személyisége	71	21	3	5
a gyerekek számára felkínált programok	69	25	1	5
az óvoda környéke, környezete	66	28	2	4
kapcsolat a szülők, családok irányában	65	27	3	6
az óvoda épületének állapota	56	37	3	4
az óvoda mérete (gyerekek száma)	50	39	5	6
a térítési díj mértéke	29	38	22	11
a szülők számára szervezett programok	21	45	24	9
az óvodapedagógusok életkora	12	30	50	7
egyéb	2	2	2	94

Az intézményvezetők véleménye találkozik a szülőkével: a személyzet hozzáállása, humánuma, szakértelme kimagaslik az óvoda megítélését meghatározó szempontok közül: az óvónő személyisége a szülők kilenctizede, a dajkáké héttizedük szerint nagyon fontos véleményformáló tényező. Az óvodapedagógusok életkora viszont a többség szerint nem lényeges, ez a legkevésbé jelentékeny befolyásoló erő.

Az óvoda infrastrukturális körülményei közül a legfontosabb az udvar mérete, használhatósága (75%), az épület állaga 56 százalék szerint nagyon jelentős. Talán ide vehető az intézmény környezete, környéke is, amit a szülők kétharmada tekint nagyon fontos véleményalkotási szempontnak.

Az intézmény által nyújtott személyes szolgáltatások és az óvoda szakmai arculat elemei közül a gyermek irányában alkalmazott egyéni bánásmód viszi a prímet: ez a harmadik legfontosabb szempont az összes közül. Nagyjából a szülők kétharmada tartja nagyon fontosnak a külön gyerekprogramok kínálatának szélességét, illetve a családokkal tartott kapcsolatot. A szülők számára szervezett programok a válaszadók negyede szerint nem lényegesek.

Az egyéb objektív szempontok közül az intézmény befogadóképessége a válaszadók fele szerint nagyon jelentős, a térítési díj mértékét viszont csak a megkérdezettek háromtizede tartja kifejezetten lényeges körülménynek, ötödük szerint nem számít.

Az eredmények nagyjából hasonlítanak a 2001-es tapasztalatokra: ha az egyes tényezők sorrendje nincs is teljesen szinkronban a két időpontban, a súlypontok egyeznek. A legfontosabb négy tényező akkor is a pedagógusok, illetve dajkák személyisége, az óvoda udvara és a gyerek számára biztosított egyéni bánásmód volt, a nyitottság a szülők irányában és a felkínált programok ugyanígy a középmezőnyben helyezked-

tek el, viszont az utolsó két elem, az óvoda környéke, környezete, illetve főként az épület állapota ma sokkal nagyobb súllyal esik latba, mint tizenhárom éve.[69]

8.1.3 AZ ÓVODA SZEREPÉVEL KAPCSOLATOS ATTITŰDÖK

Az óvoda szerepével, feladataival és az egyes oktatáspolitikai célokkal kapcsolatos kérdéssor kapcsán a három alminta adatainak összegzése után megállapítható, hogy a szakma nagyjából egységes a kérdések megítélésében, amennyiben az óvodapedagógusok és az óvodavezetők válaszmintázatai hasonlóan alakulnak, azonban a szülői oldal álláspontja ezektől súlypontjaiban eltér. Igaz, összességében ellentétes többségi vélemények a szülők és az óvoda munkatársai között nem jellemzőek. A különbségek fő forrása, hogy a szülők egyes kérdésekre szinte egyöntetű, tömeges egyetértő válaszokat produkáltak, más esetekben szerényebb, a szakmabeliekhez hasonló arányokban értettek egyet az állításokkal vagy épp mondtak azoknak ellent.

A táblázatot a szokásos módon, a „teljes mértékben egyetért" válaszok gyakorisági sorrendje alapján rendeztük, méghozzá az intézményvezetők válaszai szerinti csökkenő sorrendbe. A szakma egységességén azt értjük, hogy az óvodapedagógusok és vezetőik összesített válaszai a sorba állítás szempontjából ekvivalensek. A táblázatról helytakarékossági és átláthatósági megfontolásokat követve elhagytuk a negatív válaszok megoszlásait, de a legfontosabb tendenciák így is kikövetkeztethetők. Például látható, hogy az intézményvezetőknél és a szülőknél egy, az óvónőknél pedig kettő állítás kivételével minden tézis esetében az egyetértő válaszok vannak abszolút többségben. A kérdéssor elemzéséhez érdemes elhatárolni egymástól az értékelésre kínált állításokat. Álláspontunk szerint többségük inkább oktatáspolitikai vetületű, egy kisebb részük viszont az óvoda szerepével kapcsolatos attitűdök megismeréséhez visz közelebb.

Az oktatáspolitikai kérdések közül a legnagyobb egyetértést az óvodák dolgozói részéről a kötelező óvodáztatás bevezetése váltotta ki: a vezetők kétötöde, a pedagógusok egyharmada teljesen egyetért a döntéssel. Az óvodakötelezettség mellett a szülők gyakorlatilag egyhangúlag kiállnak: negyed részük inkább, felük teljes mértékben támogatja a döntést (8-3. táblázat, 1. tézis).

A gyerek számára az óvoda (és iskola) szabad megválasztása jogának fontosságával (és azzal, hogy a szülők feladata megvédeni azt) az óvodavezetők harmada, alkalmazottaik ötöde ért teljes mértékben egyet (8-3. táblázat, 3. tézis). A szülők körében ez az állítás az összes közül a legvehemensebb támogatást váltotta ki: kétharmaduk teljes mértékben egyetért vele. Ez különösen annak fényében érdekes, hogy amint korábban rámutattunk, a szabad óvodaválasztás mindössze a szülők fele számára realitás, tehát többen tartják fontosnak e jogért való kiállást, mint ahányan jelenleg a gyakorlatban élhetnek vele. Ugyanakkor feltehető, hogy az állítással való egyetértés önmagában inkább elvi kérdés, és feltehetően így értelmezték a válaszadók is. Annyi bizonyos, hogy e tekintetben az állampolgári igények és a valós helyzet között feszültség tapasztalható.

69 Török: 2004. 27-28. o.

8-3. táblázat: Mennyire ért egyet a következő állításokkal? Intézményvezetők, óvodapedagógusok, szülők; összes megkérdezett, teljes mértékben egyetért és inkább egyetért válaszok,[70] %

TÉZIS (ÁLLÍTÁS)	INTÉZMÉNYVEZETŐK		ÓVODAPEDAGÓGUSOK		SZÜLŐK	
	TELJES MÉRTÉKBEN EGYETÉRT (%)	INKÁBB EGYETÉRT (%)	TELJES MÉRTÉKBEN EGYETÉRT (%)	INKÁBB EGYETÉRT (%)	TELJES MÉRTÉKBEN EGYETÉRT (%)	INKÁBB EGYETÉRT (%)
1. jó, hogy az óvodáztatás három-éves kortól kötelezővé válik	43	38	34	42	48	27
2. az óvoda sokat tehet a szülők nevelési gyakorlatának alakításáért	39	51	34	51	38	43
3. a szülőknek meg kellene védeniük a szabad óvoda- és iskolaválasztás jogát, ha azt módosítani akarnák	35	47	21	51	64	21
4. ha egy gyerek nem megfelelő testi higiénés állapotban érkezik óvodába, helyes, ha az óvodai személyzet gondoskodik róla (pl. meg lehet fürdetni)	27	44	20	43	48	24
5. az óvodapedagógusoknak nagyobb szerepet kellene vállalniuk a gyerekek érdekeinek nyilvános képviseletében	14	46	12	45	14	38
6. az óvodaügy a hazai oktatáspolitikában a fontosságának megfelelően van jelen	12	40	8	37	14	29
7. az utóbbi 3 évben javult az óvodapedagógusok megítélése a közvéleményben	6	43	6	38	20	33

Az óvodapedagógusoknak a gyerekek érdekében való határozottabb fellépését sürgető állítással, ami az óvoda társadalmi szerepének kiterjesztésére utalna, még mindkét szakmai csoport abszolút többsége egyetért, de az igazán lelkes helyeslők aránya itt már alig haladja meg a tíz százalékot (8-3. táblázat, 5. tézis). A szülők valamivel kisebb részben várnak el az óvodapedagógusoktól aktívabb fellépést a gyerekek érdekeiért, mint a nevelők önmaguktól, de nincs nagy különbség a két oldal elvárásaiban.

Az oktatáspolitikával foglalkozó sorendben utolsó állítás szerint az óvodák kérdése a hazai oktatáspolitikában jelentőségének megfelelő hangsúlyt kap (8-3. táblázat, 6. tézis.) A óvodaügy súlyának megfelelő kezelésével a jelenlegi oktatáspolitikában az intézményvezetők nagyon enyhe többsége elégedett, a szülők relatív többsége hasonlóan jelzett, azonban a pedagógusok többsége már inkább kritikus az oktatáspolitika irányában – ebben a vonatkozásban.

A 8-3. táblázat, 7. tézise az óvodapedagógus szakmáról az utóbbi 3 évben a közvéleményben kialakult kép változásával kapcsolatos. Az óvodapedagógusok csekély

70 „Inkább nem ért egyet," „egyáltalán nem ért egyet," „nem válaszol" és „nem tudja" válaszok elhagyásával.

többsége nem érzi, hogy javult volna a szakma megítélése a közvéleményben az utóbbi három év során, 44 százaléka viszont javulást lát. Az óvodavezetők szinte pontosan feleződtek az állítás megítélésében. A szülők többségben egyetértenek ezzel a tételmondattal, sőt, ötödük teljes mértékben elfogadja az állítást.

Az óvoda szerepvállalásával kapcsolatosan (a gyerekek érdekének képviseletére vonatkozón kívül) két kérdés szerepelt a kérdőívekben (8-3. táblázat, 2. és 4. tézis). Közülük jóval egyértelműbb a helyzet azzal az általános kijelentéssel, hogy az óvoda sokat tehet a szülők nevelési gyakorlatának alakításáért (8-3. táblázat, 2. tézis). Az óvodavezetők és a pedagógusok nagyon sokan teljes mértékben egyetértenek az állítással. A szülők százalékértékei érdemben nem térnek el ezektől, tehát nincs mély különbség abban, hogy az óvoda mennyiben tekinthető a szülői nevelés fejlesztésében hatékonynak. Arra azonban érdemes felfigyelni, hogy a szülők válaszainak sorrendjében ez a kérdés csak a negyedik leginkább támogatott. A nagyon egyetértők aránya alapján tíz százalékpontos különbség tapasztalható a harmadik legtámogatottabb tézis mögött.

Az interjúk azt mutatták, hogy az óvodák a családok irányában általában véve fontos szocializációs szerepet töltenek be. A társadalmi együttélés szabályainak és elveinek jelzése és érvényesítése alkalmanként az óvoda feladatává válhat. *„Évekkel ezelőtt volt, hogy valaki fel volt háborodva, hogy a csoportban miért van cigánygyerek, hát mondtam, hogy: idejár, mint az ön gyereke. Tehát ebből volt kellemetlen beszélgetésem az apukával."* (Bp_22_ker, 286.) Az óvodavezető elmondása szerint a szülő – akivel később mint nagyszülővel találkozott – évekkel később is emlékezett a dialógusra, ekkora azonban már elfogadta az óvónő által képviselt elveket. Az eset világosan jelzi, hogy az óvodák az oktatási egyenlőség elveinek a lehetőségekhez mért gyakorlati megvalósulásban fontos szerepet játszanak. A realitáshoz tartozik, hogy bizonyos szülők esetében az óvoda nem képes érdemi szocializációs hatást kifejteni. Vannak olyan szülők, akikkel nem lehetséges a közös nevelési célokat meghatározni és megvalósítani, mert nevelési elveik az óvoda világában nem tolerálhatók – a szülő pedig nem kíván változtatni elvein, nem közeledik az óvoda értékrendje felé. (Komárom, 191)

Az óvoda szocializációs funkcióval rendelkezik a különleges gondoskodást – sajátos nevelést – igénylő gyerekek integrálása tekintetében is. A feladat egyszerre jelenti a gyerekcsoporton belül elfogadottá tenni a sajátos nevelést igénylő gyerekeket, illetve a gyerekcsoportokhoz tarozó szülők körében elfogadtatni a sajátos nevelési igényű gyerekek csoportbeli jelenlétét. Az egyik kistelepülésen az óvodapedagógusoknak célzott felvilágosítással kellett egy autista gyerek óvodai befogadását megalapozni.

Az óvoda szocializációs szerepe bizonyos esetekben eltérő megítélések alá esik. Visszatérve a kérdőíves adatokra, már a százalékértékek interpretálásakor éles különbséget tapasztalunk, amikor a másik, az óvoda szerepét firtató kérdés szerinti megoszlásokat elemezzük (8-3. táblázat, 4. tézis). A kérdés azt méri, meddig terjed az óvoda feladata, a gyermekmegőrzéstől indulva a nevelésen keresztül az ellátás illetve a gondoskodás felé. Kétharmad – héttized között alakul azok aránya, akik egyetértenek vele, hogy a nem megfelelő testi higiéniai állapotban érkező gyermeket az óvodai személyzetnek kell ellátnia – eddig egybevág a nevelők, intézményvezetők és szülők válaszmintázata. Azonban ez a kétharmad másként oszlik meg a „teljesen egyetért" és az „inkább egyetért" válaszok között az egyes almintákban. Az intézményvezetők negyede, a beosztottak ötöde, a szülőknek viszont csaknem fele ért egyet teljes mérték-

ben azzal, hogy elvárható a mosdatás az intézmény dolgozóitól.[71] Nem meglepő, hogy az állítással a legkevesebben azok értettek egyet, akik a feladatot elvégzik, és azok a legnagyobb arányban, akiknek a válláról ez terheket venne le.

8.2 AZ INTÉZMÉNY ÁLTAL NYÚJTOTT SZOLGÁLTATÁSOK

8.2.1 AZ ÓVODÁBAN TÖLTÖTT IDŐ

Az óvoda egyik legalapvetőbb szerepe a gyermekfelügyelet, miként azt a tanulmány korábbi részeiben ismertetett európai uniós kezdeményezések is kiemelték. A modern óvoda ezen túlmenően megkerülhetetlen szakmai nevelő munkát végez, szerteágazó területeken segíti a gyerekek különböző készségeinek fejlődését, és nem utolsósorban formálja azok személyiségét.[72] Az intézmény céljainak elérése szempontjából fontos tényező, hogy mennyi időn keresztül – mekkora időkeretben – tud az óvoda neveléssel foglalkozni, a neveltre hatni. A kérdés vizsgálhatósága céljából a szülői kérdőívben szerepeltettünk az óvodába járási szokásokra vonatkozó kérdést is.

A szülők négytizede reggel 7 és 8, további 47 százaléka pedig 8 és 9 óra között viszi az óvodába gyermekét. A megkérdezettek 37 százaléka 15 és 16, 41 százaléka pedig 16 és 17 óra között hozza el a gyereket az intézményből.

A gyerekek harmada legfeljebb 7 órát tölt az intézményben, összesen felük legfeljebb 7 és fél órát, négyötödük legfeljebb napi 8 órán keresztül van az intézmény ellátása alatt.

Az átlagos gyerek napi 7 és negyed órán keresztül tartózkodik az óvodában. Az átlagos óvodában töltött idő Budapestről (8 óra) a községek (7 óra 6 perc) felé fokozatosan csökken, a legfeljebb 8 általánost végzett szülőktől (7 óra) a diplomásokig (7 és fél óra) tendenciózusan nő, és az idősebb és a dolgozó szülők esetében is az általánosnál hosszabb. Visszaigazolódik tehát az az állítás, hogy az óvodai ellátás a felnőttek foglalkoztathatósága szempontjából is mérlegelendő intézmény.

A megkérdezettek kilenctizede elégedett gyermeke óvodában töltött idejének mennyiségével, 3 százalékuk növelné, 8 százalékuk csökkentené azt. A budapestiek ennél számottevően nagyobb arányban csökkentenék, az alacsony iskolai végzettségű szülők pedig többen vannak, akik inkább növelnék gyerekük átlagos óvodai napjának hosszát.

Ha kategóriákba rendezzük gyermekük az óvodában töltött ideje szerint a szülőket, megállapíthatjuk, hogy a megkérdezett szülők túlnyomó többsége esetében találkozik a kívánt és a tényleges intézményben töltendő/töltött időtartam.

---

71 Tanulsággal szolgál a kérdés bontása is: feltételezhetnénk, hogy a szociálisan nehéz helyzetben lévő csoportok esetében gyakrabban fordulhat elő, hogy a testi higiéniát az óvodában kell biztosítani. Azt gondolhatnánk, hogy az említett kategóriákba tartozó válaszadók számára a többieknél nagyobb segítséget jelent, ha az óvodai személyzet mosdatja meg gyermeküket. Nos, a helyzet ennek épp ellenkezője: a háztartásbeli és munkanélküli, de kiváltképp a nagyon nehéz anyagi helyzetben lévő, illetve alacsonyan iskolázott szülők között vannak a legkevesebben, akik teljes mértékben elvárhatónak tartják a mosdatást az óvoda személyzetétől, és a legtöbben, akik elfogadhatatlannak tartják az állítást.

72 2011. évi CXC. törvény 8.§ (1) „Az óvoda a gyermek hároméves korától a tankötelezettség kezdetéig *nevelő* intézmény."

8-4. táblázat: Megítélése szerint mi válna gyermeke javára? Összes megkérdezett, % és óvodában töltött idő, átlag

		A MOSTANINÁL TÖBB IDŐT TÖLTENI AZ ÓVODÁBAN	A MOSTANIVAL KÖZEL AZONOS IDŐT TÖLTENI AZ ÓVODÁBAN	A MOSTANINÁL KEVESEBB IDŐT TÖLTENI AZ ÓVODÁBAN	NT/NV
ÖSSZESEN		3%	88%	8%	2%
ÓVODÁBAN TÖLTÖTT IDŐ	legfeljebb 6 óra	13%	84%	2%	1%
	6-8 óra között	1%	92%	6%	1%
	8 óra	1%	91%	7%	1%
	8 óra fölött	2%	80%	17%	1%
ÓVODÁBAN TÖLTÖTT IDŐ (óra:perc)		05:51	07:19	08:04	–

A hat óránál kevesebbet, illetve a 8 óránál többet óvodában töltő gyermekek szülei ugyan nagyobb arányban elégedetlenek gyermekük az intézményben töltött óráinak hosszával, ám körükben is legalább négyötödnek adódott azok aránya, akik megfelelőnek tartják a gyerek óvodában tartózkodásának idejét.[73]

Másképp fogalmazva az adatokból úgy tűnik, a szülők zöme módot talál rá, hogy akkor hozza el a gyermekét az óvodából, amikor az szerinte már eleget volt ott, és viszonylag alacsony az óvodát a szándékaitól eltérő időtartamban használni kénytelen szülők aránya.

A átlagos intézményben töltött idő alapján módunk nyílik rá, hogy közelítést adjunk arra vonatkozóan, mi számít túl kevésnek, elegendőnek és már soknak az átlagos szülők szemében. Akik szerint gyermeküknek hosszabban kellene az intézményben maradnia, azoknak átlagosan kevesebb mint hat órát, akik szerint megfelelő az időtartam, azoknak csaknem hét és fél órát, akik pedig korábban hazavinnék a gyereket, azoknak több mint nyolc órát van a gyermekük az óvodában naponta.

8.2.2 KÜLÖN FOGLALKOZÁSOK

A szülők külön foglalkozásokra vonatkozó igényei és az óvodában ténylegesen elérhető külön foglalkozások a megkérdezett óvodapedagógusok és szülők válaszainak összevetése alapján sincsenek szinkronban egymással. Az illeszkedés vizsgálatakor figyelembe veendő, hogy a szülői igények intézményrendszeren belüli szórtságát itt nem elemeztük, így nem térünk ki annak vizsgálatára, hogy a külön foglalkozások azokon a helyeken érhetők-e el, ahol az igények megjelennek.

73 A közölt összefüggés mindazonáltal 5%-os szignifikancia-szinten szignifikáns.

8-5. táblázat: Szerveznek az Önök csoportjába járó gyerekek számára külön foglalkozásokat az alábbi célokkal? Ha gyereke számára külön foglalkozásként az alábbiakat kínálná az óvoda, melyeket igényelné? Összes megkérdezett, %[74]

	ÓVODAPEDAGÓGUSOK: SZERVEZNEK (%)	SZÜLŐK: VÁLASZTANÁ (%)
vallási foglalkozás, hittan	56	24
rendszeres külön torna, sport	36	46
vízhez szoktatás, úszás	35	63
nyelvtanítás	29	53
játékos iskola-előkészítő foglalkozás	22	54
ismerkedés a számítógéppel	6	15
egyéb	13	5

Az óvodai csoportok több mint felében igénybe vehető vallási foglalkozás, amit a szülők negyede igényelne. Sportfoglalkozás minden harmadik csoportban elérhető, pedig a szülők csaknem fele tartana rá igényt. Úszásoktatás a csoportok harmadában biztosított, noha a szülők csaknem kétszer ennyien tartják azt szükségesnek gyermekük fejlődése szempontjából. Nyelvtanítás tíz óvodapedagógusból három növendékei számára elérhető, és minden második szülő igényelné, ha lenne. Számítógépes foglalkozást a csoportok 6 százalékának tartanak, pedig a szülők hatoda várná ezt el.[75] Kérdéses, hogy a táblázatban igényüket jelző szülők mekkora része tudná a gyakorlatban is vállalni a külön foglalkozással járó esetleges többletterheket.

Az óvodákban elérhető külön foglalkozások és az azokra vonatkozó szülői igények a 2001-es szülői adatok alapján is áttekinthetőek (8-1. ábra). A vallási foglalkozás és hittan kivételével minden általunk vizsgált területen csökkent a szülők által jelzett igény. A vallás területén 5 százalékos növekmény volt tapasztalható. A legnagyobb csökkenés (23 százalék) a játékos iskola-előkészítő foglalkozás területén és a számítógéppel való ismerkedés területén (20 százalék) volt tapasztalható, de 11 százalékkal csökkent a vízhez szoktatás, úszás iránti kereslet is. Az óvodai külön foglalkozások közül a vallásoktatás és hittan áll a legkedvezőbben, ha a hozzáférési lehetőségeket – az óvodai kínálat kiterjedtségét – vesszük figyelembe. (Megjegyzendő, hogy itt nem vizsgáltuk, vajon a foglalkozás ott érhető-e el, ahol a kereslet mutatkozik.)

A számítógéppel való ismerkedéssel külön kérdés is foglalkozott: eszerint a szülők 48 százaléka helyesnek tartja, hogy gyermekének már óvodás korában legyen lehetősége számítógépet használni,[76] ebből kétötödük gyereke már használt is számítógépet, a maradék 8 százaléké még nem, 42 százalékuk szerint pedig nem helyes ilyen korán megismertetni a gyerekeket a számítógéppel. A magasabb iskolai végzettségű szülők

74 „Nem szerveznek" (óvodapedagógusok almintáján) és „Nem választaná" (szülők almintáján) válaszok elhagyásával.

75 13 évvel korábban a külön foglalkozások szülői igények szerinti rangsora másképp alakult: a két fő különbség, hogy a számítógépes foglalkozások és a hittanoktatás azóta helyet cseréltek egymással, és 2001-ben az iskolai-előkészítő foglalkozás volt a leggyakrabban választott külön képzési forma. (Török: 2004. 22-23. o.)

76 Ez az érték 2001-ben 55 százalék volt (Török: 2004. 26. o.).

8-1. ábra: A gyerekek számára szervezett külön foglalkozások. Óvodapedagógusi válaszok: szerveznek a csoportban; szülői válaszok: igénybe venné 2014-ben és igénybe venné 2001-ben

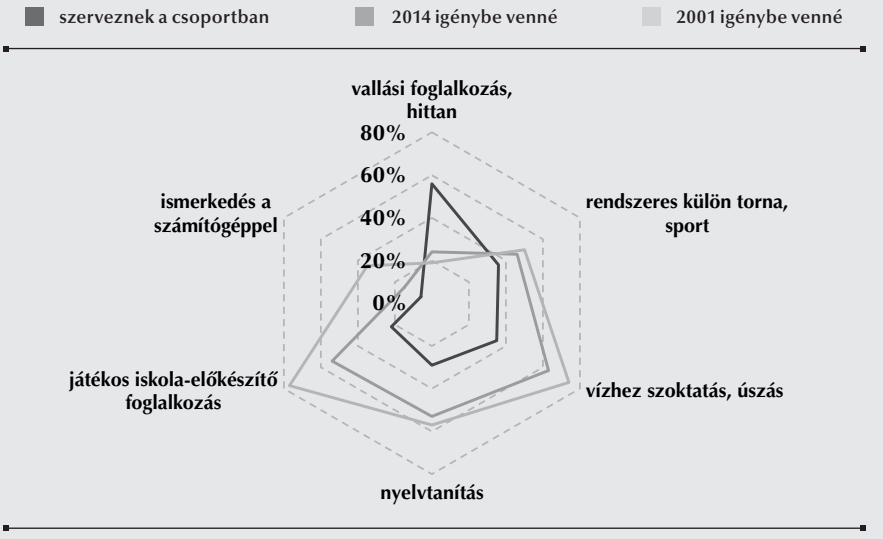

megosztottabbak a kérdésben: az informatikával való korai ismerkedést ellenzők illetve a számítógépet használó gyermekek szüleinek aránya a legfeljebb nyolc általánost végzettek körében rendre 32 illetve 35 százalék, ugyanez a diplomások esetében 40, illetve 44 százalék. A számítógép használatának lehetősége nagyban függ a vagyoni lehetőségektől: a legnehezebb anyagi helyzetben levő családok (és egyébként hasonlóképp a legalacsonyabb végzettségűek) ötöde helyeselné a számítógéppel való ismerkedést, de erre gyerekének még nem volt lehetősége. Ez kiugró érték, minden magasabb szubjektív anyagi (és iskolázottsági) kategóriában igen alacsony ennek a válasznak a gyakorisága, tehát a számítógép-használat csak a legszegényebbek számára jelent anyagi kérdést is, a többiek egységesek abban, hogy a lehetőség rendelkezésre áll, csak a kérdésben elfoglalt elvi álláspontjuk befolyásolja, gyermekük használt-e már számítógépet.[77]

8.2.3 A SZÜLŐKKEL VALÓ EGYÜTTMŰKÖDÉS

A szülői kérdőív egy rövid kérdéssora vizsgálta azt a témát, hol húzódik a határ a család illetve otthon és az óvoda között? A kérdésekre a szülők válaszoltak, és a panaszok viszonylagos hiánya arra utal, hogy az óvodák sikeresek a szülőkkel való kapcsolattartásban.

77 Hasonlókat tapasztalt Török Balázs 2001-ben (Török: 2004:26–27).

8-6. táblázat: Mi a gyakorlat az Önök óvodájában? Lehetséges, hogy napközben belátogasson gyerekéhez az óvodába? Összes megkérdezett, %

		IGEN, MEGBESZÉLÉS ALAPJÁN BÁRMIKOR	IGEN, ERRE MEGHIRDETETT NYÍLT NAPOKON	NINCS MÓD NAP KÖZBEN LÁTOGATNI A GYEREKEKET	NT/NV
ÖSSZESEN		28	49	10	13
SZÜLŐI LÁTOGATÁS MEGÍTÉLÉSE	helyes, ha bármikor bent lehet	58	30	6	6
	elég, ha esetenként belátogathat	27	57	7	9
	nem helyes	26	43	16	14

A szülők óvodába, csoportszobába látogatásának megítélése keveset változott az utóbbi évtized során, és ha változott is, inkább a kimértebb intézmény – szülő kapcsolat irányába alakult. A szerepek határozott elkülönítése ma több szülőnek fontos, mint 2001-ben volt. A válaszadók kétötöde elvi szinten is elutasítja, hogy a szülő meglátogathassa gyermekét az óvodában (38 százalék; 13 évvel korábban ez csak 23 százalék volt). Fele szerint elfogadható, ha néha belátogathat (51 százalék; 2001-ben 59 százalék), és csupán húsz szülőből egy helyesli, ha lehetősége van az óvodában bármikor együtt lenni gyermekével (5 százalék; korábban ez a duplája, 11 százalék volt); a megkérdezettek 6 százaléka nem válaszolt érdemben.

Az intézmények által e téren biztosított lehetőségek meghaladják a szülői igényeket: tíz óvodából háromba előzetes megbeszélés alapján bármikor belátogathat a szülő, az intézmények fele erre a nyílt napon nyújt alkalmat, a szülők elmondása alapján pedig az óvodák egytizedében nincs mód a gyermek meglátogatására.

A kis intézmények a legrugalmasabbak, és a fővárosi óvodák kezelik a legszigorúbban a kérdést. A táblázatból kitűnik, hogy e tekintetben a szülői igények és az óvoda hozzáállása javarészt találkoznak: az oszlopok szerinti modális értékek a főátlóban, tehát az egymásnak nagyjából megfeleltethető kategóriák metszéspontjában találhatók.

A szülő és az óvodapedagógusok kapcsolata rendkívül szoros, nagyon gyakran tájékoztatják egymást a gyereket érintő legfontosabb dolgokról. Gyermeke nevelését érintő főbb kérdéseket a szülők 37 százaléka napi, további egyharmaduk heti rendszerességgel megbeszéli az óvónőkkel. Hatoduk havonta, tizedük ennél is ritkábban konzultál a gyerek fejlődésével kapcsolatban az óvodapedagógusokkal.

8-7. táblázat: Van Önnek igénye arra, hogy az óvónőkkel gyermeke nevelési kérdéseiről az imént megjelöltnél gyakrabban beszéljen? Összes megkérdezett, %

		IGEN, SZERETNÉK GYAKRABBAN BESZÉLNI (%)	NEM, EZ ÍGY MEGFELELŐ (%)	EGYÁLTALÁN NINCS IGÉNYEM ILYEN BESZÉLGETÉSEKRE (%)	NT/ NV(%)
ÖSSZESEN		10	87	2	1
MEGBESZÉLÉS GYAKORISÁGA	naponta	6	91	1	1
	hetente	9	90	1	0
	havonta	14	84	1	1
	ritkábban	22	74	3	1

Az effajta megbeszélések gyakoriságát szülő és nevelő együtt alakítják ki így nem csoda, hogy a szülők elsöprő többsége elégedett ezzel a helyzettel, egytizedük szaporítaná csak ezeket az egyeztetéseket, ha tehetné, és elenyésző azok aránya, akik egyáltalán nem igénylik az óvoda személyzetével való információcserét ebben a témában. Akiknek legfeljebb havonta nyílik módjuk megbeszélni gyermekük nevelésének kérdéseit az óvónőkkel, azok értelemszerűen nagyobb arányban szeretnék szaporítani az ilyen alkalmakat. Ez jellemzően nem az óvodán múlik: erre utal az a tény, hogy még a havi rendszerességnél ritkábban konzultáló szülők túlnyomó többsége is kedve szerint valónak tartja a gyakoriságot, tehát nagy valószínűséggel maga alakította így a helyzetet.

Az óvodapedagógusokkal folytatott beszélgetésekkel a szülők 84 százaléka elégedett, tíz százalékuk a vártnál kevesebb segítséget kap, vagy nem kap segítséget, és csupán 5 százalékuk nehezményezi, hogy túl sok tanácsot kap az óvónőtől.

Az óvoda és a szülő közötti kapcsolattartási formák változtak az utóbbi években, melyre a vezetőkkel folytatott interjúk során gyűjthettünk adatokat. A beszélgetőpartnerek jelentős mértékben eltérők voltak abban a tekintetben, hogy óvodájuk rendelkezik-e weboldallal, illetve hogy weboldaluk tartalmilag mennyire bőséges és friss. A kistelepülési óvodák jellemző szakemberhiánnyal küszködtek, de sok esetben a nagyobb óvodák is ad hoc megoldások keretében hozták létre honlapjaikat (ÖR 131-133. HÉ 103. Bp_17_ker.2., 154-155). Több helyen is ismerősök, családtagok, szülők segítettek be a honlap létrehozásába vagy üzemeltetésébe, mely nem ritkán ingyenes tárhely szolgáltatónál kerül kialakításra (Bp_17_ker., 121-124. HÉ 103). Vannak ugyanakkor olyan intézmények is, ahol a honlap üzemeltetésének és szerkesztésének kialakult formái vannak (TB, 123-124. ER 142-143.). A háttérben általában szerepet játszik a fenntartó önkormányzat, amely a technikai segítséget biztosít az üzemeltetéshez, vagy éppen saját honlapján teszi elérhetővé az óvodákra vonatkozó adatokat (Bp_17_ker., 121-124). Az óvodavezetők közül többen is említették, hogy a szülőkkel történő kapcsolattartásban a honlap háttérbe szorult, miközben a Facebook jelentősége megnövekedett (OR 109).

A szülők kétharmada szerint gyermeke óvónője gyakorlatilag vele megegyező nevelési elveket vall, negyede többségében azonos álláspontón van az óvodapedagógussal, elenyésző azok aránya, akik lényegesen más nézeteket követnek a nevelési kérdésekben. Török Balázs 2001-es kutatásában tapasztaltakhoz képest úgy tűnik, mostanra tovább közeledtek egymáshoz óvodapedagógusok és szülők nevelési elvei: akkor a válaszadók több mint fele vallott azonos nézeteket az óvodapedagógusokkal és harmaduk esetében volt nézetkülönbség néhány kérdésben.[78]

Összességében elmondható, hogy az óvodák nevelési gyakorlatukat a szülőkkel szoros együttműködésben alakítják ki, nagy feszültségek a szülői igények és az intézmény által biztosított lehetőségek között nem rajzolódtak ki.

8.2.4 ÓVODAI RENDEZVÉNYEK

Az óvoda a gyerekek nevelésében adott alapvető feladatai ellátása mellett, illetve azok kapcsán, egyéb módokon is részt vesz a szülők és a közösség életében.

78 Török: 2004:20.

Egy átlagos óvodában nevelési évenként három szülői értekezletet és nyílt napot tartanak, két szülői találkozót és óvodai kirándulást, egy vagy kettő családi napot. Két intézményre jut évente egy pedagógusnapi köszöntés, illetve jótékonysági rendezvény, minden második alapítvánnyal rendelkező óvodában rendeznek alapítványi bált (az összes intézményre vetítve az arány három óvodánként egy), egyéb alkalomból pedig évente átlagban kettő rendezvényre kerül sor.

8-8. táblázat: Egy átlagos csoportban egy nevelési évben hányat tartanak a következő rendezvényekből? Érdemben válaszolók, átlag

szülői értekezlet	2,8
óvodalátogatási nyílt alkalom	2,6
szülői találkozó, fórum	2,1
óvodai kirándulás	1,8
családi nap	1,5
pedagógusok köszöntése	0,6
jótékonysági rendezvény	0,5
alapítványi bál	0,3
egyéb rendezvény	2,0

Az óvodai rendezvényeknél kell megemlítenünk – noha később a rászoruló családok kapcsán tárgyaljuk bővebben – a jótékonysági célú rendezvényeket is. A vezetők beszámolói szerint az intézmények 45 százalékában rendeznek karitatív akciókat: ebből 18 százalékban évente többször is, 27 százalékban csak egyszer. Igény az ilyen akciókra a jótékonysági rendezvényeket nem szervező intézmények negyedében lenne, az óvodák további negyedében nem mutatkozik effajta szükséglet. Ez utóbbi érték a fővárosi óvodák esetében ennek csaknem a kétszerese, és legnagyobb arányban az egyházi és alapítványi illetve társulás által fenntartott intézményekben tartanak jótékonysági rendezvényeket.

A karitatív célú rendezvényekkel kapcsolatban első pillantásra problémának tűnik a szülők tájékoztatásának elégtelensége: az intézményvezetőkkel (45 százalék) szemben a szülők csupán harmada tudott az óvodában jótékonysági akciókról, kétötödük nem tudott válaszolni a kérdésre. A jelenség hátterében az is lehet, hogy a karitatív akciók egy része az óvodai nyilvánosság mellőzésével zajlik. Esettanulmányaink során voltunk olyan óvodába, ahol az óvodapedagógusok az elérhető legteljesebb diszkréció mellett bonyolítják az adományok közvetítését. A jobb módú, adakozó szülőktől átveszik az adománynak szánt játékokat, ruházatot stb. és zárt csomagokban adják tovább az arra rászorulóknak. Mindez a rosszabb anyagi háttérrel rendelkező családok érzékenységének tiszteletben tartása érdekében alakul így, és természetszerűleg eredményezi, hogy a karitatív akciók egy része az érintetteken kívül mindenki más számára láthatatlan marad. Erre utal, hogy az önbevallás szerint nagyon nehéz anyagi helyzetben lévők egyötöde értesült akciókról, míg a jobb módúak egyharmada. A részvételi arányok hasonló különbségeket mutatnak, a nagyon nehéz anyagi helyzetűek között egynegyed a nem válaszolók aránya, és jóval kevesebben állították, hogy részt vettek karitatív akcióban.

8-9. táblázat: Ön hogy tudja, az Önök óvodájában szerveznek karitatív akciókat? Érdemben válaszolók, %

		IGEN (%)	NEM (%)	NT/NV (%)
SZUBJEKTÍV ANYAGI HELYZET	nagyon nehéz	20,8	38,3	40,8
	nehéz	34,0	26,6	39,4
	nem nehéz	32,0	27,3	40,7
	kedvező	35,9	23,6	40,5
	Összes:	32,7	27,2	40,1

Akik jótékonysági akcióról értesültek, azoknak a fele közreműködött abban egy vagy több alkalommal (8-10. táblázat). Leggyakrabban az idősebb, tehetősebb és magasabb végzettségű szülők vettek részt ilyen akciókban. A szülők körében feltehetően további lehetőség van a jótékonysági aktivitás növelésére: akik nem értesültek óvodájukban karitatív rendezvényről, kétharmad részben nyilatkoztak úgy, szívesen részt vennének ilyenben (8-11. táblázat).

8-10. táblázat: Ön részt vett ilyen karitatív akcióban? Érdemben válaszolók, %

		IGEN, TÖBBSZÖR IS (%)	IGEN, EGY ALKALOMMAL (%)	NEM VETTEM RÉSZT (%)	NT/NV (%)
SZUBJEKTÍV ANYAGI HELYZET	nagyon nehéz	14,0	12,0	50,0	24,0
	nehéz	30,9	21,1	37,8	10,2
	nem nehéz	32,1	28,5	30,9	8,5
	kedvező	36,9	21,5	33,3	8,2
	Összes:	31,6	23,4	35,2	9,8

8-11. táblázat: Szívesen részt venne Ön ilyen, az óvoda által szervezett karitatív akcióban? Érdemben válaszolók, %

		IGEN (%)	NEM (%)	NEM TUDOM (%)
SZUBJEKTÍV ANYAGI HELYZET	nagyon nehéz	32,7	41,3	26,0
	nehéz	60,1	16,4	23,5
	nem nehéz	70,3	8,8	20,9
	kedvező	72,5	7,6	19,9
	Összes:	63,6	14,2	22,2

9 AZ ÓVODA VEZETŐJE

Az intézményvezetővel foglalkozó fejezetben először a vezetők szakmai felkészültségét tekintjük át néhány szempontból. Külön foglalkozunk az általános képzettséggel, naprakészséggel, kiegészítő kompetenciákkal és továbbképzéseken való részvétellel is. A szakmai szempontok után személyesebb jellegű témakörök következnek: előbb

bemutatjuk a vezetők és beosztottjaik véleményeit azzal kapcsolatban, hogyan képzelik el az ideális óvodavezetőt. Végül pedig röviden áttekintjük az intézményvezető személyes hátterét, társadalmi szerepvállalását.

9.1 SZAKMAI KOMPETENCIÁK, TOVÁBBKÉPZÉSEK, ÖNKÉPZÉS

9.1.1 FELKÉSZÜLTSÉG, NAPRAKÉSZSÉG

Közoktatás-vezetői szakvizsgával az intézményvezetők héttizede rendelkezik, 8 százalékuk a kérdezés időpontjában vettek részt ilyen irányú képzésben, 22 százalékuk viszont távol áll még a szakvizsgától.

Ha településtípus szerint vesszük szemügyre a vezetők képzettségét, kiugróan magas érték figyelhető meg a fővárosban dolgozó vezetők esetében: több mint kilenctizedük rendelkezik közoktatás-vezetői szakvizsgával. Tendenciózusan emelkedik a szakvizsgával rendelkezők aránya a kevesebb férőhellyel működőktől, a több gyereket ellátó intézmények vezetői felé haladva, illetve a rövidebb vezetői tapasztalattal rendelkezők felől, a hosszabb ideje vezető beosztásban lévő óvodavezetők irányában. (Utóbbi összefüggés megfordítva is szemléletes: a szakvizsgával nem rendelkező vezetők átlagosan 8, a vizsgát teljesítettek 12 éve állnak nevelési intézmény élén.) Az átlagosnál több vezetőnek van meg a szakvizsgája az összevont intézmények központi óvodáját, illetve az önállóan gazdálkodó intézményeket irányítók között.

9-1. táblázat: Ön rendelkezik közoktatás-vezetői szakvizsgával?
Összes megkérdezett, %

		IGEN (%)	NEM, JELENLEG VESZ RÉSZT KÉPZÉSEN (%)	NEM (%)	NT/NV (%)
ÖSSZESEN		70	8	22	0
TELEPÜLÉS TÍPUSA	Budapest	93	6	2	0
	megyei jogú város	77	5	18	0
	város	67	6	27	0
	község	63	10	26	1
INTÉZMÉNY TÍPUSA	központi intézmény	86	5	9	0
	önálló intézmény	72	9	19	0
	tagintézmény, telephely	62	8	29	0
INTÉZMÉNY GAZDÁLKODÁSA	önálló	80	7	13	0
	részben önálló	75	10	15	0
	nem önálló	57	7	36	1
BEÍRT GYERMEKEK SZÁMA	50 alatt	53	11	36	1
	50-99	70	8	22	0
	100 vagy több	83	5	11	0
INTÉZMÉNYVEZETŐI TAPASZTALAT	3 évnél kevesebb	57	15	28	0
	3-7 év	64	10	26	0
	8-15 év	75	4	21	1
	15 évnél több	82	4	14	0

Az átlagos válaszadó körülbelül tíz éve vezet nevelési intézményt vagy tagintézményt. A szakmai tapasztalat időtartama szerint képzett kvartilis-határok nagyjából 3, 8 és 15 évnél húzódnak: a megkérdezettek 22 százaléka kevesebb mint 3 éve, 28 százaléka 3-7 éve, 26 százaléka 8-15 éve vezet oktatási intézményt, 24 százalékuk pedig 15 évnél is régebb óta. A megyei jogú városokban működő intézményeket irányítja a legfrissebb vezetői réteg: egyharmaduk legfeljebb 3 éve intézményvezető. Tíz községi óvodából pedig hármat olyan szakember igazgat, aki már 15 évnél hosszabb vezetői karriert tudhat maga mögött.

Az intézményvezetők informáltságára vonatkozó kérdéssor fontosságát kiemeli, hogy a vezetők szakszerű munkavégzésének feltétele a megfelelő minőségű információ. A jogszabályi környezet gyakori változása, az új jogszabályok bizonytalan értelmezése, vagy a szükséges értelmezések hiánya mind olyan tényezők, melyek ronthatják a rendszer hatékonyságának működését. (Mindemellett a különböző internetes fórumokon, blogokon, közösségi hálózatokon ellenőrizetlenül terjedő anyagok is torzíthatják az információk minőségét.)

9-2. táblázat: Mennyire érzi megfelelőnek az informáltságát, tájékozottságát a munkája során a következő területeken? Összes megkérdezett, %

	MINDEN SZÜKSÉGES INFORMÁCIÓVAL RENDELKEZEM (%)	KISEBB INFORMÁCIÓ-HIÁNYOM VAN (%)	JELENTŐS INFORMÁCIÓ-HIÁNYOM VAN (%)	NT/NV (%)
bérrendszer alakulása	57	38	4	0
szakmai jogszabályok	45	51	4	0
óvodafejlesztési projektek	40	52	7	1
munkajogi jogszabályok	35	57	8	1
oktatáspolitikai kezdeményezések	27	60	12	2
nemzetközi trendek az óvodáztatásban	13	47	37	3

Az intézményvezetők körében egyedül a bérrendszer alakulásával kapcsolatban alakult ki abszolút többség a megfelelően tájékozottak oldalán (maradéktalanul rendelkeznek minden szükséges információval a témakörben). A válaszadók többsége minden más szempont mentén azok közé sorolta magát, akik kisebb információhiányt jeleztek vissza. A szakmai jogszabályok területén a válaszadók 45 százaléka érzi teljesen jól informáltnak magát, a munkajogi jogszabályokat viszont csak a vezetők harmada ismeri megfelelő szinten. Komoly fejlesztések, az intézmény költségvetése szempontjából jelentős források múlhatnak azon, hogy mennyire naprakész az óvodavezető a fejlesztési lehetőségek, a nyitva álló pályázati ablakok terén: az intézményvezetők kétötöde teljesen felkészült ez ügyben. Az átalakítások legeseménydúsabb időszakában szinte hétről hétre láttak napvilágot újabb és újabb oktatáspolitikai kezdeményezések – nem meglepő, hogy a vezetők negyede érzi csak naprakésznek magát ebben a témakörben. A megkérdezettek 13 százalékának jut ideje és lehetősége követni a legújabb nemzetközi szakmai trendeket, 37 százalékuk jelentős lemaradásban van az óvodáztatás ügyének nemzetközi fejlődése terén.

A fővárosban dolgozó, több gyermeket ellátó óvodát vezető, szakvizsgával rendelkező intézményvezetők a legtöbb témakörben felkészültebbek a többieknél.

Az intézményi átalakításokra visszatekintő interjúkban elhangzottak egyértelműen utaltak az átszervezéssel kapcsolatos óvodavezetői kihívásokra. Az intézményegyesítések sikeres lebonyolítása sajátos feladatokat jelentettek az óvodavezetők számára. A beszámolók szerint az első időszak minden esetben az adminisztratív munkaterhelés drasztikus növekedését eredményezte. Az intézményi pedagógiai programok összehangolását a legtöbb helyen úgy valósították meg, hogy fenntartották az intézmények korábbi szakmai önállóságát, így megőrizhették a korábban kialakított hagyományokat. Az évek múltával, amikor világossá váltak az egységesítés előnyei, a pedagógiai programok mélyebb összehangolása valósult meg (SZE 31)(OR19).

Az összevont intézmények vezetői általában kihasználták az intézményi integrációból adódó szakmai előnyöket. A szélesebb alkalmazotti körben nagyobb lehetőségük nyílt a szakmai munka élénkítésére, kibővített munkaközösségek szervezésére. A komplex szakmai együttműködés lehetőségét kiaknázva az egyik városban óvoda etikai kódexet készítettek. Némely vezető szakmai szempontból ítélte hasznosnak az olyan jellegű fenntartói társulást, amely kis települések óvodáit városi óvodarendszer működésébe integrálta. *„Szakmailag mindenképpen előny, kisebb településnek, SZ. településnek, mert ők ebből nagyon sokat kamatoznak, ezt az ottani vezető is megerősíti, mert ott addig semmi nem történt 25 évig. Mert magukban elvoltak (...) most azért csatlakozni egy nagyvárosi intézményhez, ami több épületből áll, tehát nyilván ők bekerültek egy nagy lüktetésbe."* (SZE 25)

Az óvodák integrációja révén tehát – ha az új intézményen belül a szakmai kapcsolatok megerősödtek – lokális *kiegyenlítődési folyamat* indult meg. A jól működő – akár kistelepülési – óvodák olyan szakmai értékeket vittek az integrált intézmények kultúrájába, ami a nagyobb – városi – óvodákra fejlesztően hatott. Ezzel párhuzamos folyamat, hogy a szakmailag gyengébben teljesítő óvodák, olyan működési környezetbe kerültek, ami alapján közelíthettek a szakmailag magasabb presztízsű – esetenként városi – intézmények színvonalához.

9.1.2 SZAKMAI FOLYÓIRATOK

A szakmai felkészültség fenntartásában, az új trendek megismerésében, az óvodáztatás aktuális kérdéseiben és irányzataiban fontos források a különböző szakmai folyóiratok. Ezek között az Óvodai Nevelés folyóirat a legelterjedtebb: csaknem annyi intézményvezető forgatja rendszeresen ezt az egy lapot, mint a kérdéssorban szereplő összes többi nyomtatott szaklapot együttvéve.

Rendszeresen olvassa az Új Köznevelést az intézményvezetők 21 százaléka, a Kisgyermeket (korábbi Óvodai Életet) 17 százalék, az Educatiot 13 százalék, az Új Pedagógiai Szemlét 12 százalékuk, a Könyv és Nevelést pedig 5 százalék. Gyakran olvasott egyéb szaklapokat a megkérdezett vezetők ötöde említett, internetes szakmai oldalakat kétötödük keres fel rendszeresen.

Az intézményvezetők tesznek azért, hogy naprakészek legyenek a fontosabb szakmai kérdésekben: csak 13 százalékuk nem forgat rendszeresen egyetlen szaklapot sem. Három-háromtizedük egy illetve két szakmai folyóiratból tájékozódik rendszeresen, hatoduk három lapot is gyakran áttanulmányoz, tizedük pedig még ennél is többet.

9-3. táblázat: A következő pedagógiai lapokat, forrásokat milyen gyakran olvassa? Összes megkérdezett, %

	RENDSZERESEN (%)	ALKALMANKÉNT (%)	SOHA / SZINTE SOHA (%)	NT/NV (%)
Óvodai Nevelés	61	30	9	0
internetes szakmai lapok	43	30	27	1
Új Köznevelés	21	35	44	1
Kisgyermek (korábban Óvodai Élet)	17	39	44	0
Educatio Folyóirat	13	27	59	2
Új Pedagógiai Szemle	12	30	57	1
Könyv és Nevelés	5	18	75	2
egyéb	19	5	15	61

Egy intézményvezető átlagosan kétféle szakirodalmat követ rendszeresen. A városi illetve községi óvodák és a kapacitásuk alatt feltöltött, nem teljesen kihasznált intézmények vezetőinek több újság olvasására marad ideje, mint a nagyvárosi illetve zsúfolt óvodákat irányító kollégáiknak.

9.1.3 SZÁMÍTÓGÉPES ISMERETEK

A köznevelési intézmények vezetéséhez ma már nélkülözhetetlenek az alapvető informatikai ismeretek, és az infokommunikációs eszközök használatának elsajátítására a központi oktatáspolitika is ösztönzi a pedagógusokat.[79] Ennek megfelelően a mintába került intézményvezetők csupán egyetlenegy százaléka nem használ számítógépet.

És a vezetők saját bevallásuk szerint több célra képesek használni a gépet. Túlnyomó többségük önállóan oldja meg a legalapvetőbb feladatokat: legalább kilenctizedük maga képes elektronikus levelezést bonyolítani, Office-alkalmazásokkal dokumentumokat összeállítani, interneten megosztott fájlokat kezelni vagy internetes közösségi oldalakat használni. A specifikusabb óvodavezetői interneten bonyolított szakmai feladatokat már kevesebben képesek önállóan elvégezni, de így is legalább héttizedük használja gond nélkül a különböző óvodai adminisztrációs szoftvereket vagy a KIR-rendszert. A szakmai elvárások egységesen hatottak és ennek megfelelően fejlődött az óvodapedagógusok kompetenciája is, legalábbis az eredmények nem mutatnak szignifikáns eltéréseket az infokommunikációs készségek kapcsán tipikusnak tekinthető háttérváltozók (például az életkor) szerint.

79 Például a szakmai portfóliót internetes felhasználói felületen keresztül kell az Oktatási Hivatal rendszerébe feltölteni.

9-4. táblázat: Mennyire jártas a számítógép-használat következő területein? Összes megkérdezett, %

	ÖNÁLLÓAN KÉPES RÁ (%)	SEGÍTSÉGGEL KÉPES RÁ (%)	NEM KÉPES RÁ (%)	NT/NV (%)
e-mail levelezés	96	4	0	0
dokumentumok készítése (pl. Wordben)	93	7	0	0
munka interneten megosztott tartalmakkal (fájlok, hírek, képek)	92	8	0	0
internetes közösségi hálózatok használata (pl. Facebook)	89	7	2	2
óvodai adminisztrációs szoftverek kezelése	74	20	3	3
KIR-rendszer használata	70	20	7	3

9.1.4 TOVÁBBKÉPZÉSEK

Az óvodapedagógusok továbbképzésével kapcsolatosan korábban már említettük, hogy az intézményvezetők beosztottjaiknál jóval többen és jóval magasabb összeget lennének hajlandók érdeklődésüknek megfelelő szakképzésekre fordítani. A vezetők negyede nem költene egy forintot sem saját pénzéből továbbképzésre, ötödük egy nevelési éven belül legfeljebb 25 ezer forintot, további egynegyedük 25 és 60 ezer forint közötti összeget fordítana erre a célra. A kevesebb szakmai tapasztalattal rendelkező vezetők általában nagyobb összegeket fektetnének továbbképzésekbe.

Az intézményvezetők négyötöde vett részt valamilyen továbbképzésben az elmúlt három év során. Akik részt vettek továbbképzésen, elsősorban szakmai, másodsorban személyes célokat követve tették. Egyéb célt ötödük említett.

A továbbképzésen részt vettek elsöprő többsége (95 százaléka) munkája eredményességének javítása céljából kezdett tanulni, szakmai előmenetelére vonatkozó választ két-kétötödük adott (munkahelyi előrejutás segítése: 43 százalék; oklevél, végzettség szerzése: 38 százalék). A személyes okok között leggyakrabban egyfelől az általános műveltség gyarapítását (38 százalék) említették, kedvtelésből tanult a válaszadók negyede, a másokkal való kapcsolatteremtés tizedüket motiválta, 6 százalék céljai között szerepelt szabadideje hasznos eltöltése is.

9-5. táblázat: Milyen célokkal vett részt a képzésen? Azok között, akik az elmúlt 3 évben részt vettek képzésen, említések aránya, %

	EMLÍTETTE (%)
hogy a munkámban eredményesebb legyek	95
hogy segítsem munkahelyi előrejutásomat	43
hogy oklevelet, végzettséget szerezzek	38
hogy gyarapítsam általános műveltségemet	38
hogy személyes elégedettségem növekedjék	24

9-5. táblázat: Milyen célokkal vett részt a képzésen?
Azok között, akik az elmúlt 3 évben részt vettek képzésen, említések aránya, %

	EMLÍTETTE (%)
hogy kapcsolatba kerüljek emberekkel	9
hogy hasznosan töltsem a szabadidőmet	6
hogy hozzám illőbb új munkahelyet találjak	3
hogy szakmát váltsak	3
hogy önálló vállalkozásba kezdjek	1
egyéb okból vettem részt a képzésen	19

Az adatok alapján az feltételezhető, hogy az óvodapedagógusok nem annyira szakmát gyakorolnak, mint inkább hivatást követnek. A nullától alig adódott különbözőnek azok aránya, akik a pályaelhagyás céljából fogtak volna tanulásba: a három ilyen tartalmú állítás bármelyikére legfeljebb tíz említés érkezett, így tehát egyiket sem választották 3 százaléknál többen.

9.2 A „JÓ ÓVODAVEZETŐ" AZ INTÉZMÉNYVEZETŐK ÉS MUNKATÁRSAIK SZEMSZÖGÉBŐL

Minden intézmény igazgatása összetett feladat; a széleskörű szakmai ismeretek mellett más szakterületeket is érintő, sokoldalú tudásanyagot és teljesítményt igényel (számítógépes, nyelvi, szervezési kompetenciák, a legkülönfélébb jogi, közigazgatási, közgazdaságtani ismeretek stb.). A vezetőnek – mindezeken túlmenően – számos olyan emberi tulajdonsággal is rendelkeznie kell, ami továbbképzéseken nehezen átadható. Kérdőívünkben a vezetőkre vonatkozó különböző szakmai elvárások közül a megkérdezettek (vezetők és óvodapedagógusok) kiválaszthatták a szerintük legfontosabb ötöt. (A közölt táblázatban egyfelől megmutatjuk, az adott alminta válaszadóinak hány százaléka említette a legfontosabb öt között az adott tulajdonságot, másrészt zárójelben közöljük, hogy az említések gyakorisága szerint sorba rendezett képességek között az adott válaszadói csoportban hányadik helyet foglalja el az adott tulajdonság.)

A kérdőívben szereplő tulajdonságokat csoportokba rendeztük: megkülönböztettünk szakmai készségeket (9-6. táblázat, sötétszürke háttérszín) és emberi kvalitásokat, utóbbi csoporton belül pedig közösségi-társas tulajdonságokat (9-6. táblázat, középszürke háttérszín) illetve egyéni személyiségjegyeket (9-6. táblázat, világosszürke háttérszín).

A szakmai ismeretek, kompetenciák és teljesítmények közé sorolhatók a vezetői szakismertek, kiemelkedő szaktudás, menedzseri képességek és a saját pedagógiai koncepcióval rendelkezés. A társas interakciókban, közösségi szituációkban hasznosítható tulajdonságok közé az együttműködési készség, konfliktuskezelési képesség, érdekérvényesítési készség, közmegbecsülés, tekintély, humorérzék és emberismeret kerültek. Inkább a közösségi adottságokhoz köthető, de nem besorolható vonás a megfelelő személyes összeköttetések menedzselése. Az egyéni jellemvonások pedig a jó fellépés, tűrőképesség, határozottság, szilárd értékrend, gyerekszeretet, valamint a közösségi kategóriába tartozó emberismeret egyéni párja, az önismeret.

9-6. táblázat: Ahhoz, hogy valaki jó óvodavezető legyen, a következők közül melyekre van leginkább szüksége? Öt legfontosabb között választotta, összes megkérdezett, % (zárójelben az adott almintában tapasztalt gyakoriságok szerinti helyezés)

		INTÉZMÉNYVEZETŐK (%)	ÓVODAPEDAGÓGUSOK (%)
1	együttműködési készség	72 (1.)	69 (1.)
2	vezetői szakismeretek	61 (2.)	53 (3.)
3	konfliktuskezelési képesség	56 (3.)	65 (2.)
4	gyermekszeretet	50 (4.)	43 (5.)
5	határozottság	35 (5.)	44 (4.)
6	szilárd értékrend	35 (6.)	22 (9.)
7	kiemelkedő szaktudás	34 (7.)	38 (6.)
8	menedzseri képességek	32 (8.)	23 (8.)
9	emberismeret	15 (9.)	29 (7.)
10	önismeret	15 (10.)	19 (10.)
11	tűrőképesség	14 (11.)	14 (11.)
12	megfelelő összeköttetések	10 (12.)	7 (18.)
13	saját pedagógiai koncepció	9 (13.)	9 (16.)
14	érdekérvényesítési készség	8 (14.)	11 (13.)
15	közmegbecsülés	8 (15.)	11 (13.)
16	humorérzék	8 (16.)	11 (13.)
17	tekintély	6 (17.)	14 (11.)
18	jó fellépés	4 (18.)	9 (16.)

A társas tulajdonságok közül kettő került a három legfontosabb vonás közé. Az intézményvezetőknél és az óvodapedagógusoknál az első helyen szerepel az együttműködési készség (72 illetve 69 százalékuk választotta a legfontosabb öt között), az óvónőknél második, vezetőik körében harmadik a konfliktuskezelési készség (65 illetve 56 százalék). Az emberismeret mindkét alminta esetében a középmezőnyben szerepel (a nevelőknél 7., a vezetőknél 9. a sorban), és a legfontosabb tízen kívül rekedt mindkét csoport megítélésében az érdekérvényesítési készség, a közmegbecsülés, a humorérzék és a tekintély.

A szakmai szempontok is szórtan lelhetők fel a rangsorban: közülük a vezetői szakismeret az első háromba került (az óvodavezetőknél 2., háromötödük választotta az öt legfontosabb között; a pedagógusok valamivel több mint a fele tette az öt közé, így ott 3.). A kiemelkedő szaktudás és menedzseri képességek csak a tábla közepe táján foglalnak helyet (a 6-8. helyek körül mindkét almintán), a saját pedagógiai koncepcióval rendelkezést pedig az óvónőknek és feletteseiknek is kevesebb mint tizede választotta a legfontosabb öt közé.

A humánumot képviselő szempontok közül legtöbben az öt legfontosabb közé a gyerekszeretetet választották (a vezetőknél 50 százalék, a pedagógusoknál 43 százalék), valamint a határozottságot (35 százalék, illetve 44 százalék) és a szilárd értékrendet (35 százalék és 22 százalék). Az összesített rangsorban a 10. illetve a 11. helyre vezetők és beosztottaik véleménye alapján egyaránt az önismeret és a tűrőképesség

került. A jó fellépés a megkérdezettek túlnyomó többségénél nincs a legfontosabb öt vezetői tulajdonság között.

A megfelelő összeköttetésekkel rendelkezés a válaszadók számára kissé talán cinikusan hangzó adottság, nem került magas pozícióba: az intézményvezetők tizede, az óvónők 7 százaléka tette a legfontosabb öt közé. Ezek az alacsony értékek erősítik a vezetők meritokratikus elvek mentén való kiválasztódásának és sikerességének képzetét.

Az intézményvezetők és az óvodapedagógusok válaszai alapján kialakult sorrendek erősen hasonlítanak egymásra: néhány kivételtől eltekintve nagyjából ugyanazok a jó vezető legfontosabb tulajdonságai az óvodavezetők és beosztottjaik szerint. A véleménymintázatok így egymást erősítik: nagy általánosságban nem beszélhetünk például olyasmiről, hogy az óvónők emberközpontúbb, humánusabb, empatikusabb főnököt szeretnének,[80] vagy hogy a vezetők mondjuk túlértékelnék a lélektelen szakmaiság szempontjait, hiszen a legmagasabbra rangsorolt tulajdonságok óvodapedagógusok és intézményvezetők egyértelmű többsége szerint ugyanazok.

Az öt legfontosabb intézményvezetői készség tehát a vezetők és az óvónők összesített véleménymintázatai alapján az együttműködési készség, vezetői szakismeretek, konfliktuskezelési képesség, gyermekszeretet és határozottság.

A három körülhatárolt csoport elemei szétszóródva jelennek meg a táblázatban, tehát egyik csoportosító szempont sem emelkedik ki a többi közül egyértelműen: nem állapíthatjuk meg a szakmai, társas vagy egyéni kvalitások primátusát a többi felett. Az ideális vezetőnek nem elég jó szakembernek, jó közösségi embernek vagy jó embernek lennie: a megkérdezettek szerint mindháromra szüksége van feladata sikeres teljesítéséhez.

9.3 AZ INTÉZMÉNYVEZETŐ SZEMÉLYES JELLEMZŐI

9.3.1 ÉLETKÖRÜLMÉNYEK

A kérdőív biztosította szerény lehetőségek szerint vázlatos képet alkothatunk az intézményvezetők személyes hátteréről, néhány szempont alapján. A mintába került intézményvezetők két kivétellel nők. Óvodavezetői állása mellett 6 százalékuk végez olykor alkalmi munkát, 3 százalékuknak van állandó másodállása. 15 százalék más településről ingázik munkahelyére, ez leginkább a községek és társulások által fenntartott, illetve önálló intézmények, kisebb létszámmal működő óvodák vezetőire jellemző. A vezetők háromnegyede házas vagy élettársi kapcsolatban él, negyedük egyedülálló. A mintába került intézményvezetők tizede elvált, húszból egy az özvegyek, és ugyanennyi a hajadonok aránya.

9.3.2 TÁRSADALMI SZEREPVÁLLALÁS

E néhány alapvető szociodemográfiai változó megoszlásának ismertetése után a vezetők különböző szervezetekben való részvételét mutatjuk be. A legegyszerűbb, legkönny-

80 Sőt: az óvodapedagógusok nagyobb arányban választották az öt legalapvetőbb vezetői tulajdonság közé a határozottságot, mint a vezetők, és közel ugyanolyan ritkán tartották fontosnak a humorérzéket, mint főnökeik.

nyebben elérhető szerveződési formák terjednek a leggyorsabban: e-mailes szakmai levelezőlistán, illetve közösségi oldalon működő szakmai csoportokban egyaránt a válaszadók körülbelül negyede vesz részt. Országos szakmai szervezetben 18, szakértői névjegyzékben a megkérdezettek 13 százaléka szerepel – mindkét esetben ennél jóval magasabbak az arányok a sok gyermeket ellátó intézményt irányító, és a szakvizsgával rendelkező vezetők között, 10 százaléknál is alacsonyabb viszont a községekben. Egyötödnél valamivel kisebb az aránya a civil szervezetekben tagságot vállaló óvodavezetőknek, és a mintába kerültek 8 százaléka tevékenykedik önkéntes szervezetben. Húszból legfeljebb egy intézményvezető vállal szerepet önkormányzati képviselő-testületben, oktatási bizottságban, politikai szervezetben pedig még ennél is kevesebben.

9-7. táblázat: Intézményvezetők szervezeti tagságai, összes megkérdezett %

	TAGJA (%)
szakmai internetes csoport (pl. Facebook-csoport)	28
szakmai levelezőlista (e-mail)	26
országos óvodapedagógus szakmai szervezet	18
civil szervezet	17
országos pedagógiai szakértői névjegyzék	13
önkéntes szervezet	8
helyi önkormányzati képviselőtestület	5
oktatási bizottság	5
politikai szervezet	1

10. AZ ÓVODAPEDAGÓGUS

Elemzésünkben hasonlóképpen közelítjük meg az óvodapedagógusok személyét, mint ahogy tettük azt az óvodavezetőknél. Elsőként a szakmai felkészültséget vizsgájuk a leginkább kézzel fogható szempontok szerint, majd röviden foglalkozunk az óvónők számítógépes készségeivel, ezt követően pedig a továbbképzéseken való részvétel motívumait kutatjuk. A pedagógus hivatás megítélését is elemzésbe vonjuk, majd az intézményvezetőkkel párhuzamban kitérünk az óvodapedagógus személyes hátterére és társadalmi szerepvállalására.

10.1 SZAKMAI KOMPETENCIÁK, TOVÁBBKÉPZÉSEK, ÖNKÉPZÉS

A korábbi fejezetekben bemutattuk, hogy az óvodapedagógusok meghatározó szerepet töltenek be az intézmények eredményes működése szempontjából. Szakmai képzettségük és tájékozottságuk meghatározóan befolyásolja az óvodáztatás sikerét. Tanulmányunkban néhány kiválasztott kompetencia megléte, a továbbképzési és szakmai aktivitás, valamint a szakmai kiégés veszélyei alapján alkottunk képet az óvodapedagógusok helyzetéről.

10.1.1 FELKÉSZÜLTSÉG, NAPRAKÉSZSÉG

10-1. táblázat: Rendelkezik szakvizsgával? Összes megkérdezett, %

		IGEN (%)	NEM, DE FOLYAMATBAN VAN (%)	NEM, DE TERVEZI (%)	NEM, ÉS NEM TERVEZI (%)	NT/NV (%)
ÖSSZESEN		40	3	15	33	9
TELEPÜLÉS TÍPUSA	Budapest	73	0	10	14	3
	megyei jogú város	42	3	15	31	9
	város	35	2	16	35	12
	község	32	6	15	38	9
ÉLETKOR	18-35 éves	33	7	35	12	13
	36-45 éves	45	4	20	21	10
	46-55 éves	40	3	7	43	8
	55 évesnél idősebb	31	0	3	60	6

A mintába került óvodapedagógusok kétötöde rendelkezik szakvizsgával, további egyhatoduk tervezi a megszerzését, vagy már részt is vesz a felkészítésen, és egyharmaduknak nincsenek a szakvizsgára vonatkozó ambíciói.

A szakvizsgával rendelkezők aránya a fővárosban kiugróan magas, csaknem háromnegyed, a falvak felé pedig fokozatosan csökken. A központi intézmények pedagógusai gyakrabban (51 százalék), az önálló intézmények óvónői pedig ritkábban (33 százalék) abszolválták sikeresen a szakvizsgát. A 45 évet betöltött óvodapedagógusok már nagyon kevesen adnák újra tanulásra a fejüket: a két felső életkori csoportban jóval alacsonyabb a szakvizsgát a jövőben tervezők aránya, mint a fiatalabban körében.

A megkérdezett óvodapedagógusok átlagosan 22 éve vannak a pályán. 5 évnél kevesebb szakmai tapasztalattal a válaszadók tizede rendelkezik, ötödük 6-15 éve dolgozik, kétötödük legalább 16, legfeljebb 30 éves szakmai rutinnal rendelkezik, és az óvónők negyede több mint három évtizede gyakorolja a hivatását. A legkisebb rutinnal rendelkezők a községekben, kis létszámú óvodákban dolgoznak a legnagyobb arányban, és a kevesebb mint 20 nevelttel működő csoportokat vezető óvónők között is sok a pályája elején álló. A legtapasztaltabb munkatársak a kisvárosok intézményeiben tevékenykednek az átlagnál nagyobb arányban, és a fővárosban dolgoznak legkisebb arányban.

Az óvodavezetőknek a kérdezőbiztosok feltették azt a kérdést, hány kollégát vinnének magukkal, ha egy másik intézmény élére neveznék ki őket. Ez a kérdés nagyon jól méri, mennyire elégedettek az óvodapedagógusokkal főnökeik, és így tulajdonképpen első kézből kapunk általánosítható információkat az alkalmazottak munkájának minőségéről. A minőség bármilyen elnagyolt mérésének is jelentőséget ad, hogy a pedagógus munkája pedig az óvodarendszer legfontosabb eleme. Elég utalni arra, hogy a szülők elsődlegesen az óvodai személyzet szakmai minősége alapján döntöttek a körzeten kívüli óvodák mellett, vállalva a távolabbi óvodába járatással járó többletterheket; illetve hogy az óvodavezetők szerint az intézmény megítélését befolyásoló tényezők közül messze kimagaslik az emberi erőforrások teljesítménye.

Miután az intézményvezetők közölték, hány pedagógust vinnének magukkal, ha másik óvoda élére neveznék ki őket, a válaszokat az óvodapedagógusok számával le-

10-2. táblázat: Ha másik óvodába neveznék ki vezetőnek, az óvodapedagógusok hány százalékát vinné magával; érdemben válaszolók, átlag

		ÁTLAG
ÖSSZESEN		70,8
TELEPÜLÉS TÍPUSA	Budapest	82,0
	megyei jogú város	60,6
	város	73,7
	község	69,2
INTÉZMÉNYVEZETŐI TAPASZTALAT	3 évnél kevesebb	60,1
	3-7 év	70,0
	8-15 év	74,1
	15 évnél több	77,1

osztottuk, hogy összevethető arányszámokat kapjunk. (A számadatok önmagukban kevésbé lettek volna informatívak, hiszen a megoszlásukat torzítja az intézményben dolgozó összes óvodapedagógus száma.)

Az óvodapedagógus társadalomról rajzol kedvező képet, hogy az intézményvezetők átlagosan a testület héttizedével szívesen dolgoznának együtt más körülmények között is. Ráadásul a vezetők negyede esetében száz százalékos az arány: ők a teljes kollektívával maximálisan elégedettek, nem kívánnak munkájukhoz mást. Egységesen igaz ez a deklaráltan magas szakmai színvonalon működő intézményekre és a többi óvodára is: a megtartani kívánt munkatársak aránya nem különbözik szignifikánsan aszerint, hogy az adott óvoda tagja-e vagy sem a Referenciaintézmények Országos Hálózatának.

Általában véve a fővárosban vannak a legtöbb munkatársukkal megelégedve a megkérdezett óvodavezetők. A válaszadókról mond el valamit az a tény, hogy a hosszabb intézményvezetői tapasztalattal nő a megtartani kívánt kollégák száma. Ez egyfelől azt jelentheti, hogy a hosszabb intézményvezetési rutin birtokában jobban teljesítenek a vezetők, tudják, hogyan kell embereikkel egyénileg bánni, hogyan kell az egyes munkatársakhoz viszonyulni annak érdekében, hogy azok a legjobbat tudják kihozni magukból. Hatványozottan igaz lehet ez abban az esetben, ha a hosszú szakmai tapasztalatból számottevőbb részt egyazon kollektíva élén töltötte a vezető, és volt alkalma kollégáit alaposan megismerni, a velük való szakmai kapcsolatot elmélyíteni. A másik lehetséges magyarázat az lehet, hogy egy adott intézmény igazgatásával eltöltött hosszabb időtartam a munkatársak szelektálásának a lehetőségét is jelentette. Eszerint hosszabb idő alatt több lehetősége van a vezetőnek formálni a kollektíva összetételét, olyanokat választani az éppen megüresedő helyekre, akikkel azután sikeresen tud hosszabb távon is együtt dolgozni[81].

81 A gyakorlatban a humánerőforrás-menedzsment összetett hatásköri kérdés, és ritkán van lehetősége az intézményvezetőnek egyszemélyes döntést hoznia ezekben a kérdésekben. Ugyanakkor egy rátermett vezetőnek a legtöbb esetben nyilvánvalóan van ráhatása a személyi állomány alakulására.

10.1.2 SZÁMÍTÓGÉPES ISMERETEK

Az óvodapedagógusok munkájához nem kapcsolódik olyan szorosan a számítógép-használat, mint az óvodavezetőkéhez; az óvónők számára feladatuk elvégzéséhez nem nélkülözhetetlenek a számítógépes kompetenciák. Ennek megfelelően számítógépes ismereteik minden vizsgált részterületen valamivel szerényebbek, mint a vezetőké, ugyanakkor a különbség többnyire nem áthidalhatatlan.

10-3. táblázat: Mennyire jártas a számítógép-használat következő területein? Összes megkérdezett, %

	ÖNÁLLÓAN KÉPES RÁ (%)	SEGÍTSÉGGEL KÉPES RÁ (%)	NEM KÉPES RÁ (%)	NT/NV (%)
e-mail levelezés	88	7	3	2
internetes közösségi hálózatok használata (pl. Facebook)	82	8	4	6
munka interneten megosztott tartalmakkal (fájlok, hírek, képek)	77	15	4	3
dokumentumok készítése (pl. Wordben)	75	18	5	2
óvodai adminisztrációs szoftverek kezelése	45	21	10	24
KIR-rendszer használata	25	17	16	43

Az óvodapedagógusok inkább magánjellegű célokra használják kimagaslóan nagy arányban számítógépet: az elektronikus levelezés és a közösségi hálózatok használata az a két tevékenység, amire legalább négyötödük önállóan is képes (utóbbi a vezetők esetében csak a negyedik helyen szerepelt). A megkérdezettek legalább háromnegyede önállóan képes interneten megosztott tartalmakkal dolgozni, illetve dokumentumokat készíteni. Hogy az óvodapedagógusok mennyire más felhasználói profillal használják a számítógépet, az leginkább a KIR-rendszer és egyéb óvodai adminisztrációs szoftverek használatában mutatkozik meg. Igaz, ezek az intézményvezetők képességei között is sereghajtók voltak, de így is legalább héttizedük önállóan képes volt elboldogulni ezekkel a rendszerekkel. Az óvodapedagógusoknak viszont csak kevesebb mint fele képes magától boldogulni az óvodai programokkal, a KIR-rendszert pedig a negyedük tudná használni önállóan.

Csaknem minden számítógépes készség esetében megfigyelhető, hogy az adott feladat elvégzésére önállóan is képesek aránya a fővárostól a falvak felé és az alacsonytól a magasabb életkori csoportok felé csökken.

10.1.3 TOVÁBBKÉPZÉSEK

Korábban említettük, hogy saját jövedelméből tetszés szerinti tárgyú továbbképzésre nem hajlandó áldozni a megkérdezett óvodapedagógusok 56 százaléka. A válaszadók további egyhatoda legfeljebb tízezer forintot költene erre a célra egy nevelési éven belül, ötödük tíz- és ötvenezer forint között invesztálna továbbképzésbe saját forrásból. Szűkebb tehát a fizetőképességet mutatók köre, és az említett összegek is alacsonyabbak, mint az óvodavezetők esetében.

Az adatokból nem derül ki, hogy saját költségen vagy külső forrásból, de a mintába került óvónők héttizede vett részt szervezett oktatásban, továbbképzésben, tanfolyamon az elmúlt három év során. Az arány a fővárosban ennél jóval alacsonyabb (50 százalék).

A továbbképzésben való részvétel elsődleges célja – ahogy az intézményvezetők esetében is – a szakmai eredményesség fokozása: ezt a továbbképzést végzettek 93 százaléka említette. Ugyanakkor a többi szakmai, munkahelyi előmenetel szerinti szempontot az óvónők esetében megelőzi két személyesebb jellegű cél: általános műveltsége gyarapítását a megkérdezettek 53, személyes elégedettsége növekedését pedig a válaszadók 36 százaléka várta az elvégzett kurzustól. A két másik szakmai cél, melyek az óvodavezetők esetében a leggyakrabban említett motivációs tényezők között szerepeltek, az óvónők esetében visszaszorultak a középmezőnybe: munkahelyi előrejutása elősegítése miatt a továbbképzésen részt vettek negyede, oklevél, végzettség megszerzése érdekében hatoda ült vissza az iskolapadba. A legkevésbé jelentős személyes motivációs tényezőt, szabadideje hasznos eltöltését a pedagógusok 8, a vezetők 6 százaléka említette. Ahogy az intézményvezetők, az óvodapedagógusok is a legritkább esetben képzik magukat pályaelhagyási célokból: egészen elenyésző azok aránya, akik akár csak a köznevelési rendszeren belül is más munkahelyet akarnának keresni, és még kevesebb azoké, akik szakmát váltanának vagy önálló vállalkozás indítását tervezik. Egyéb célt csak minden huszadik továbbképzésben részt vett válaszadó említett.

A munkahelyi előmenetel, az oklevél megszerzése szempontjai az idősebb pedagógusok számára egyre kevésbé voltak fontosak, ellenben az életkorral fokozatosan emelkedik a személyes elégedettség növelését hangsúlyozó említések aránya: a tapasztaltabb, idősebb pedagógusokat kevésbé motiválják a szakmai elismerések, inkább saját örömükre, önmaguk kiteljesítése érdekében tanulnak.

10-4. táblázat: Milyen célokkal vett részt a képzésen?
Azok között, akik az elmúlt 3 évben részt vettek képzésen, említések aránya, %

	EMLÍTETTE (%)
hogy a munkámban eredményesebb legyek	93
hogy gyarapítsam általános műveltségemet	53
hogy személyes elégedettségem növekedjék	36
hogy segítsem munkahelyi előrejutásomat	26
hogy oklevelet, végzettséget szerezzek	18
hogy hasznosan töltsem a szabadidőmet	8
hogy az oktatási rendszerben hozzám illőbb új munkahelyet találjak	3
hogy szakmát váltsak	1
hogy önálló vállalkozásba kezdjek	1
egyéb okból vettem részt a képzésen	5

10.2 AZ ÓVODAPEDAGÓGUSI HIVATÁS MEGÍTÉLÉSE

Mindhárom alminta kérdőívében szerepelt a pedagógus szakma megítélésére vonatkozó kérdés. Mielőtt azonban rátérnénk, hogy jelenik meg a pedagógus hivatás a közvéleményben az óvodarendszer egyes szereplőinek véleménye szerint, a pedagógusok szempontjából tekintjük át a pedagógushivatást, méghozzá annak egyik árnyoldalát, a szakmai kiégés veszélyét középpontban állítva.

10.2.1 SZAKMAI KIÉGÉS

A kutatásban az óvodapedagógusok szakmai kockázatát – a kiégést – is vizsgálni kívántuk. A pedagógusok önreflexióján alapuló szubjektív önbevallásból kiindulva a szakmai kiégés jeleit egyelőre nem érzi veszélynek a megkérdezett óvodapedagógusok háromnegyede, 14 százalék érzékel valamiféle veszélyt, de nem tapasztal kiégésre utaló érdemi tüneteket, a válaszadók csaknem egytizede viszont már a szakmai fásultság szimptómáit megtapasztalta. A kiégés jeleit leginkább a társulások által fenntartott óvodákban és a tagintézményekben, telephelyeken dolgozó óvodapedagógusok vették észre magukon.

10-5. táblázat: A pedagóguspálya egyik veszélye a kiégés. Jelenlegi helyzetében melyik csoportba sorolná magát? Összes megkérdezett, %[82]

		A SZAKMAI KIÉGÉST JELENLEG NEM ÉRZEM VESZÉLYNEK. (%)	A SZAKMAI KIÉGÉS VESZÉLYÉT ÉRZEM, DE EGYELŐRE NEM JELENT PROBLÉMÁT. (%)	A SZAKMAI KIÉGÉS EGYES TÜNETEIT TAPASZTALOM. (%)
ÖSSZESEN		76	14	9
FENNTARTÓ TÍPUSA	fővárosi kerület, megyei jogú város	72	19	8
	város	80	11	9
	társulás	73	12	12
	község	77	15	6
	egyéb	77	10	10
INTÉZMÉNY TÍPUSA	központi intézmény	83	11	6
	önálló intézmény	78	14	6
	tagintézmény, telephely	71	15	12
ÉLETKOR	18-35 éves	92	5	2
	36-45 éves	80	15	5
	46-55 éves	70	17	12
	55 évesnél idősebb	61	18	19
SZAKMAI TAPASZTALAT	legfeljebb 5 év	92	6	3
	6-15 év	87	10	3
	16-30 év	72	18	9
	30 évnél több	66	16	14

82 Két válaszlehetőséget (*„A szakmai kiégés egyes tüneteit tapasztalom, de kezelhető problémának érzem."* ill. *„A szakmai kiégés tüneteit tapasztalom, és nehezen kezelhető problémának érzem."*) összevontunk elemezhetőségi szempontoktól vezérelve. „Nem válaszol" és „nem tudja" válaszok elhagyásával.

Ha a kutatás egyes adatait a kiégés ismérveinek felbukkanása szerint bontjuk, módunkban áll a kiégés egyik-másik oktényezőjének azonosítására és ezek összesítésével a jelenség sematikus felvázolására.

A fásultság, a kiégés kialakulására vonatkozóan azt találtuk, hogy az életkorral, illetve a szakmában töltött évek számával fokozatosan nő a problémában érintettek aránya.

A stresszhatások elősegíthetik a kiégés kialakulását. Korábban már rámutattunk, hogy azok a pedagógusok, akiknek több problémájuk adódott a szülőkkel különböző kérdésben, illetve gyakrabban kerültek konfliktusba velük, nagyobb arányban észlelték magukon a szakmai kiégés szimptómáit.

Az óvodapedagógusi munka feltehetően nehezebb hátrányos helyzetű térségekben. A kiégéstől fenyegetett nevelők kollégáiknál átlagosan több gyereken tapasztalták a legelemibb ellátottság hiányát: a nem megfelelő ruházatot, hiányosságokat a testi higiéniában, az érzelmi elhanyagoltság nyomait, az értelmi fejlődésre kedvezőtlen otthoni környezet jeleit. Feltehetően a hátrányok együttesen és összességükben elérhetnek egy olyan kritikus volument, ami próbára teszi és kikezdi az óvodapedagógus szakmai elkötelezettségét.

Az adatok alapján úgy tűnik, hogy a kiégés előfordulása nincs összefüggésben a mindennapos gyerekzsivajjal. Legalábbis erre utal, hogy se az intézménybe beírt gyermekek száma, se az intézmény zsúfoltsága nincs szignifikáns kapcsolatban a kiégés tüneteinek megtapasztalásával. A csoportlétszámok átlagai alapján pedig megállapítható, hogy a kiégésben érintettek gyerekcsoportja valamivel kisebb kollégáikénál, ahogy azt már korábban említettük.[83]

Az okok tárgyalása mellett figyelembe kell venni a kiégés következményeit is. Az óvodapedagógus magánéletére, hangulatára, környezetére és nem utolsósorban munkahelyi teljesítményére is hatást gyakorolhat a szakmai elfáradás, kiégés; ennek számos példája bukkant fel a kutatás által érintett legkülönbözőbb témakörökben.

A fásultság, tehetetlenség az egyik megfigyelhető következmény. Az érintett nevelők kisebb arányban értenek egyet azzal, hogy az óvodapedagógusoknak aktívnak kellene lenniük és nagyobb szerepet kellene vállalniuk a gyerekek érdekeinek nyilvános képviseletében.

Az ambíciók hiánya is kimutatható. Az érintettek fele nem rendelkezik szakvizsgával, és nem is tervezi megszerezni (az összes válaszadó között ez az arány csak egyharmados). Akik jártak valamilyen továbbképzésre, azok közül a legkevesebben a tüneteket tapasztaló óvónők indokolták részvételüket szakmai előrehaladásuk elősegítésével.

Borúlátás, szkepszis is veszélyezteti a kiégésben érintett óvodapedagógusokat. Pesszimistábbak a pedagógus-életpályamodell következményei tekintetében csaknem minden szempont mentén (a szakma presztízsének emelése, a kimagasló pedagógusi munka igazolása, saját továbbképzési aktivitásukra, személyiségfejlesztésükre vagy szakmai önbizalmukra gyakorolt hatás tekintetében egyaránt). A szimptómákat észlelők az átlagnál többen kritikusak az óvodaügynek az oktatáspolitikán belüli helyzetével kapcsolatban. Ha összeállítottak szakmai portfóliót, jóval többen kritizálták több szempontból is az elkészítés feltételeit, körülményeit.

83 Ugyanakkor – ahogy arra szintén rámutattunk korábban – a kiégést tapasztalók kisebb csoportlétszámokat tartanak könnyen kezelhetőnek, mint kollégáik.

Mindezek alapján a kiégés kiemelten fontos jelenségként kezelendő az óvodapedagógus szakma fejlesztésének kontextusában. A kiégéstől érintett pedagógusok nehéz helyzetben vannak, és megfelelő segítségnyújtásra van szükségük.

10.2.2 ÓVODAPEDAGÓGUSOK A KÖZVÉLEMÉNYBEN

Az intézményvezetők és az óvodapedagógusok erősen megosztottak a pedagógusokról a közvéleményben formálódó kép közelmúltbeli átalakulásával kapcsolatban: a vezetők 49 és a nevelők 44 százaléka egyetért azzal, hogy az elmúlt három évben javult az óvodapedagógusok megítélése, miközben 48 illetve 51 százalékuk vitatja azt. Az összesített vélemények alapján tehát nagyjából paritás alakult ki a két ellentétes álláspont között a szakmabeliek körében.

10-6. táblázat: Mennyire ért egyet: Az utóbbi három évben javult az óvodapedagógusok megítélése a közvéleményben. Összes megkérdezett, %

	TELJES MÉRTÉKBEN EGYETÉRT (%)	INKÁBB EGYETÉRT (%)	INKÁBB NEM ÉRT EGYET (%)	EGYÁLTALÁN NEM ÉRT EGYET (%)	NT/NV (%)
intézményvezetők	6	43	36	12	3
óvodapedagógusok	6	38	37	14	5
szülők	20	33	14	5	29

A szülők inkább derűlátók a kérdésben, fele arányban egyetértenek azzal, hogy az óvodapedagógusok helyzete a közvéleményben javult az utóbbi évek során, ötödük van ellenvéleményen, és háromtizedük nem tudott állást foglalni.

Az óvodapedagógusok helyzetének szakmán belüli megítélése tehát kevéssé bizalommal teli. A szülők viszont, akik a három alminta közül feltehetőleg a legközelebb járnak a valódi közvélemény megjelenítéséhez, inkább pozitívan vélekednek a kérdésben. Az adatok azt sejtetik, hogy az óvodavezetők és az óvónők pesszimistábbak a kérdésben, mint az átlagos külső szemlélő. Hogy pontosan mennyivel szkeptikusabbak, azt a rendelkezésre álló eszközeinkkel nehéz megállapítani.

10.3 AZ ÓVODAPEDAGÓGUS SZEMÉLYES JELLEMZŐI

10.3.1 ÉLETKÖRÜLMÉNYEK

A mintába került óvodapedagógusok túlnyomó többsége csak hivatásából szerez jövedelmet: alkalmilag csak minden huszadik óvónő vállal más munkát, másodállása csak minden ötvenediknek van. Munkáját túlnyomó részük hazaviszi: otthonában az óvodával kapcsolatos munkát csak 7 százalékuk nem szokott végezni. Átlagosan valamivel több mint heti öt órát töltenek ilyen feladatokkal az óvónők. Adminisztrációs terheik szintén közelítőleg öt munkaórát tesznek ki hetente.

Az óvodapedagógusi minta átlagéletkora 45 év. 35 évesnél fiatalabb a pedagógusok 15 százaléka, 36-45 éves egyharmaduk, 46-55 éves kétötödük és egytizedük en-

nél idősebb. A legtöbb fiatal pedagógus a fővárosban dolgozik. Már említettük, hogy a mintába 1445 nő mellett 6 férfi óvodapedagógus került. A nevelők háromnegyede házas vagy élettársi kapcsolatban él, a többiek 12 százalékban elváltak, 3 százalékban özvegyek és 9 százalékban hajadonok. Az óvodapedagógusok 17 százaléka másik településről ingázik munkahelyére, ez a falun működő intézmények dolgozói esetében a leggyakoribb; közülük tízből hárman nem az óvoda településén élnek. Az ingázás inkább a fiatal óvónőkre jellemző.

10.3.2 TÁRSADALMI SZEREPVÁLLALÁS

Az óvodapedagógusok különböző szervezetekben viselt pozícióinak sorrendje hasonlít az intézményvezetőknél kialakult rangsorra, de utóbbiak sokkal aktívabbak, jóval többen tagjai a különféle szervezeteknek, csoportoknak, mint az óvodapedagógusok, akiknek héttizede egyetlen megjelölt szerveződésben sem vesz részt.

A nevelők körében egyedül a szakmai internetes csoportokban való tagság éri el a tíz százalékot. Civil szervezetben az óvodapedagógusok 9, országos szakmai szervezetben 8, szakmai levelezőlistán 7 százalékuk szerepel. Kevesebb mint 5 százalékuk van regisztrálva országos pedagógiai szakértői névjegyzékben, helyi önkormányzati testületben csupán 2 százalékuk, míg oktatási bizottságban és politikai szervezetben mindössze 1 százalékuk van jelen.

10-7. táblázat: Óvodapedagógusok szervezeti tagságai, összes megkérdezett %

	TAGJA (%)
szakmai internetes csoport (pl. Facebook-csoport)	11
civil szervezet	9
országos óvodapedagógus szakmai szervezet	8
szakmai levelezőlista (e-mail)	7
önkéntes szervezet	4
országos pedagógiai szakértői névjegyzék	2
helyi önkormányzati képviselőtestület	1
oktatási bizottság	1
politikai szervezet	1

11. SZOCIÁLIS HELYZET, CSALÁDI HÁTTÉR

A szakmai oldal, az intézményvezetők és az óvodapedagógusok után az óvodában nevelt gyerekekre próbálunk meg következtetéseket levonni. Érthető okokból csak indirekt információkra támaszkodhatunk a neveltekkel kapcsolatban, a szülők, nevelők válaszaira alapozhatunk számos témában.

A fejezetben először a szociálisan nehéz helyzetű társadalmi csoportok megjelenésével foglalkozunk, kitérve az intézmények szerepére a szociális problémák enyhíté-

sében, majd az egyéb szempontból hátrányban lévő, illetve különleges ellátást igénylő neveltekről esik szó. Röviden foglalkozunk a média káros, illetve pozitív hatásaival, legvégül pedig az óvoda eredményességét vizsgáljuk a szülők véleményei alapján.

11.1 AZ ÓVODA TÁRSADALMI SZEREPVÁLLALÁSA

Az utóbbi években megfigyelhető, hogy a köznevelési rendszerek működésében egyre fontosabb szerepet kap az esélykiegyenlítés. Ennek megfelelően az óvodák társadalmi szerepvállalása sokféle szempont alapján vizsgálható. Tanulmányunkban a kedvezőtlen társadalmi helyzetű gyerekek és családok támogatása érdekében végzett óvodai tevékenységeket igyekeztük jelzésszerűen bemutatni.

11.1.1 HÁTRÁNYOS ÉS HALMOZOTTAN HÁTRÁNYOS HELYZETŰ GYERMEKEK

A hátrányos és halmozottan hátrányos helyzet meghatározásának jogszabályi feltételei az utóbbi években változtak. *„A hátrányos és halmozottan hátrányos helyzet definíciója 2013. szeptember 1-től átalakult, kikerült az ágazati szabályozásból és a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvényben kapott helyet. A változással már nemcsak a köznevelés rendszere, hanem más ágazatok is alkalmazzák a fogalmat."* (EMMI 2014:28) A gyermekvédelmi törvény[84] jelenleg hatályos állapota a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzet megállapítására különböző szempontokat jelöl ki: ezek a szülők alacsony iskolázottságára, a szülők rossz foglalkoztatási helyzetére és az elégtelen lakáskörülményekre vonatkoznak. A törvény szerint az a gyermek számít hátrányos helyzetűnek, akire a fenti szempontok közül egy igaz, halmozottan hátrányos helyzetűnek pedig, akire a megjelölt kritériumok közül legalább kettő teljesül, vagy pedig nevelésbe vett gyermek. Ahogy a jogszabályból is kitűnik, nem pusztán szegénységről van szó, a hátrányos helyzet ennél jóval komplexebb kategória, a nehéz életkörülmények mellett a kiemelkedés lehetőségének hiányát is igyekszik megragadni a törvényi definíció.

A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint 2013-ban 330184 gyermek járt óvodába, közülük hátrányos helyzetű 86932 (26,3 százalék), halmozottan hátrányos helyzetű 32 616 (9,9 százalék) volt.[85]

A 2014. decemberi adatfelvétel során az intézményhez tartozó hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek számosságára vonatkozóan az óvodavezetők alkottak becslést. A becslés a halmozottan hátrányos helyzetűek számát illetően (átlagosan 27 százalék) megfelel a KSH 2013-as értékének, a halmozottan hátrányos helyzetűek tekintetében azonban meghaladja azt (18 százalék az átlag).

A hátrányos, és halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek becsült aránya községekben háromszorosa a fővárosban, illetve nagyvárosokban kapott értékeknek, és

84 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról 67/A.§ (1)-(2).
85 KSH Tájékoztatási Adatbázis: Résztvevők a köznevelésben (www.ksh.hu).

11-1. táblázat: Megítélése szerint az Önök óvodájában a gyermekek körülbelül hány százaléka hátrányos helyzetű? És hány százalékuk halmozottan hátrányos helyzetű? Érdemben válaszolók, átlag

		HÁTRÁNYOS HELYZETŰEK ARÁNYA (%)	HALMOZOTTAN HÁTRÁNYOS HELYZETŰEK ARÁNYA (%)
ÖSSZESEN		27	18
TELEPÜLÉS TÍPUSA	Budapest	12	3
	megyei jogú város	14	5
	város	28	16
	község	36	26
INTÉZMÉNY ALAPÍTVÁNYA	van alapítványa	23	13
	nincs alapítványa	32	22
INTÉZMÉNY TÍPUSA	központi intézmény	24	14
	önálló intézmény	32	23
	tagintézmény, telephely	25	14
BEÍRT GYERMEKEK SZÁMA	50 alatt	35	23
	50-99	26	17
	100 vagy több	23	14

a kis létszámmal működő, valamint az önálló intézményekben is átlag feletti. Több a nehéz sorsú gyermek az alapítványokat működtető intézményekben is.

Ha részletesebben megnézzük a becslések megoszlásait, megállapítható, hogy csak az intézményvezetők tizede szerint nem jár egyetlen hátrányos helyzetű gyermek sem az óvodájába; a halmozottan hátrányos helyzetűek esetében ez az arány 26 százalék. Megfordítva tehát halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek az intézményvezetők szerint az óvodák háromnegyedében, hátrányos helyzetűek pedig kilenctizedében fordulnak elő.

A hátrányos helyzetű gyermekek becsült aránya 1 és 10 százalék között van az intézmények háromtizedében, 11 és 20 százalék között egyhatodában, 21 és 50 százalék között az esetek ötödében, további egyötöd az aránya a többségében hátrányos helyzetűek látogatta óvodáknak.

A halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek esetében az arány tehát 0 százalék az esetek negyedében, ennél nagyobb, de 10 százalék alatti további negyedükben, 10 és 20 százalék közötti ötödükben, 21 és 50 százalék között van az óvodák hatodában, és többségében halmozottan hátrányos helyzetűek járnak a mintába került intézmények egytizedébe.

A halmozottan hátrányos helyzetű óvodások számára vonatkozó következtetés levonására módot ad a szülői kérdőív óvodáztatási támogatás igénybevételére vonatkozó kérdése is. Óvodáztatási támogatást ugyanis a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek részére lehet igényelni a gyermekvédelmi törvény értelmében,[86] a jogosultságot a jegyző állapítja meg.

86 1997. évi XXXI. tv. 20/A.§ (1) *„Az óvodáztatási támogatásra való jogosultság megállapításának célja a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek minél korábbi életkorban történő rendszeres óvodába járásának elősegítése."*

A szülők 18 százaléka vesz igénybe óvodáztatási támogatást; a szám épp egybeesik az intézményvezetők halmozottan hátrányos gyermekek arányára vonatkozó becsléseinek átlagával.[87] A válaszok bontásai alapján jobban átláthatjuk a legnehezebb helyzetben lévő gyermekek körülményeit.

Az óvodavezetők becsléseinek bontásánál megfigyelt tendenciák az óvodáztatási támogatás igénylésénél is tapasztalhatók: a községekben, a kis létszámú, önálló intézményekben átlagon felüli a nehéz helyzetű gyerekek aránya.

A nehéz helyzetű gyermekek szülei körében átlagon felül vannak a fiatal – 35. életévét be nem töltött – és a sokgyermekes szülők. A legfeljebb nyolc általánost vég-

11-2. táblázat: Igénybe vesz óvodáztatási támogatást? Összes megkérdezett, %

		IGEN (%)	NEM (%)	NT/NV (%)
ÖSSZESEN		18	76	6
TELEPÜLÉS TÍPUSA	Budapest	13	84	3
	megyei jogú város	10	86	5
	város	16	78	6
	község	24	68	8
BEÍRT GYERMEKEK SZÁMA	50 alatt	26	66	8
	50-99	17	77	6
	100 vagy több	13	82	5
ÉLETKOR	30 év alatti	33	59	8
	30-34 éves	16	79	6
	35-39 éves	14	80	6
	40 éves és idősebb	15	80	5
ISKOLAI VÉGZETTSÉG	legfeljebb 8 általános	59	36	5
	szakma	25	67	8
	érettségi	14	80	6
	diploma	5	90	5
MUNKAERŐ-PIACI HELYZET	(rendszeresen vagy alkalmanként) dolgozik	12	83	6
	GYES, GYED, GYET	29	63	8
	háztartásbeli	37	58	5
	munkanélküli	34	61	5
SZUBJEKTÍV ANYAGI HELYZET	nagyon nehéz	57	38	5
	nehéz	23	69	7
	nem nehéz	9	85	5
	kedvező	8	87	5
GYEREKEI SZÁMA	1	13	82	5
	2	14	80	6
	3 vagy több	33	58	9

87 Noha egybeesésével a két adat erősíti egymás hitelességét, nyilvánvaló, hogy mindkettő közelítő érték – az összesített intézményvezetői becslések átlagának ingatagságát nem kell külön magyaráznunk, és – ugyan erre vonatkozóan nem áll rendelkezésünkre pontos adat – az is valószínű, hogy nem minden arra jogosult gyermek után igénylik az óvodáztatási támogatást a szülei.

zett szülők kiugróan magas aránya annak tudható be, hogy a halmozottan hátrányos helyzet egyik lehetséges kritériuma a szülők alapfokúnál nem magasabb végzettsége.[88] A halmozottan hátrányos besorolás másik feltétele az igazoltan kedvezőtlen munkaerő-piaci esély[89] – ennek megfelelően a háztartásbeli és munkanélküli szülők is többen folyamodtak óvodáztatási támogatáshoz, mint a többi szülő. Szintén nem meglepő fejlemény, hogy a saját anyagi helyzetüket nagyon nehéznek ítélők között ugyancsak kiugróan magas a támogatást igénylők aránya.

Említést érdemel, hogy az intézmények átszervezése, az óvodák integráló funkciója érdekében is megvalósulhatott egyes településeken. Az egyik interjúalany arról számolt be, hogy az egyenlősítő, kiegyenlítő, kompenzatorikus célok érdekében alakították át az óvodák működését: *„Volt olyan intézmény – most tagintézmény –, ami E. legjobb óvodájának volt titulálva: abban az intézményben hosszú éveken keresztül az ún. »pór nép fiai« meg sem fordulhattak, hanem csak a legmagasabb szintről érkező szülők gyermekei jártak. Mára ezt tudatosan változtattuk meg, hogy ilyen ne forduljon elő. Ott is van most már hátrányos helyzetű gyermek."* (EG89)

11.1.2 KEDVEZŐTLEN HELYZETŰ GYERMEKEK, CSALÁDOK

A nehéz helyzetű gyermekek kérdését kétszeresen is más szemszögből közelítjük meg ebben a szakaszban: egyrészt nem a jogszabályi kategóriák, hanem a nehéz anyagi helyzet tüneteinek szubjektív észlelése felől, másrészt nem az intézményvezető, hanem az óvónő szemszögéből. Szintén új szempont lesz a kedvező és kedvezőtlen helyzetű családok óvodáztatási szokásainak összehasonlítása.

11-3. táblázat: Előfordul a csoportjában (egy vagy több gyereknél) a következők valamelyike? Összes megkérdezett, %[90]

	ELŐFORDUL (%)
az értelmi fejlődésére kedvezőtlen otthoni környezet	56
érzelmi elhanyagoltság	49
nem megfelelő testi higiénia	47
nem megfelelő ruházat	43
nem megfelelő otthoni étkeztetése	41
nem fizetett térítési díj	19

88 1997. évi XXXI. tv. 67/A.§ (1) a) értelmében az iskolai végzettségi feltétel a következő: *„ha a gyermeket együtt nevelő mindkét szülőről, a gyermeket egyedül nevelő szülőről vagy a családba fogadó gyámról – önkéntes nyilatkozata alapján – megállapítható, hogy a rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény igénylésekor legfeljebb alapfokú iskolai végzettséggel rendelkezik."*

89 1997. évi XXXI. tv. 67/A.§ (1) a) értelmében a foglalkoztatottsági feltétel a következő: *„ha a gyermeket nevelő szülők bármelyikéről vagy a családba fogadó gyámról megállapítható, hogy a rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény igénylésekor az Szt. 33. §-a szerinti aktív korúak ellátására jogosult vagy a rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény igénylésének időpontját megelőző 16 hónapon belül legalább 12 hónapig álláskeresőként nyilvántartott személy."*

90 „Nem válaszol" és „nem tudja" válaszok elhagyásával.

11-4. táblázat: A csoportjában előforduló, a gyerek elhanyagoltságára utaló jelek száma összesen; érdemben válaszolók, átlag

		ÁTLAG
ÖSSZESEN		2,5
TELEPÜLÉS TÍPUSA	Budapest	1,6
	megyei jogú város	1,8
	város	2,5
	község	3,1
BEÍRT GYERMEKEK SZÁMA	50 alatt	3,0
	50-99	2,5
	100 vagy több	2,2

Az óvodapedagógusok több mint fele észlelte a csoportjába járó valamelyik gyerek esetében az értelmi fejlődésére nézve hátrányos otthoni környezet jeleit. Érzelmi elhanyagoltságról, nem megfelelő testi higiénés állapotról a csoportjukba járó gyerekek közül legalább egy esetében az óvodapedagógusok fele számolt be, több mint kétötödüknek pedig minimum egy olyan gyerek jár a csoportjába, akinek ruházata, otthoni étkeztetése nem megfelelő. Legritkábban a térítési díj nem fizetése fordul elő, igaz, az nem mindenki számára kötelező.

A kérdések bontásaiban a már korábban is tapasztalt tendenciák ismétlődnek meg: a nehéz otthoni körülmények jeleit nagyobb arányban tapasztalják a nevelők a falusi, kis létszámú, önálló óvodákban.

Az észlelt deprivációs tünetek átlagos száma 2,5 – egy tipikus óvodapedagógus csoportjában két-háromféle jelét tapasztalja a nehéz családi helyzetnek legalább egy gyermek esetében.

Az interjús adatfelvételek alkalmával néhány óvodavezető felhívta a figyelmet arra, hogy egyes – akár generációk óta – munkanélküliséggel jellemezhető családok esetében a lassú változási folyamat figyelhető meg. Ennek hátterében többnyire a közmunkaprogramok, és azokhoz kapcsolódó képzések állnak, melyek részét képezik a munka alapú társadalom megteremtését célzó közpolitikáknak.

Hasonló szemszögből taglal más jelenségeket az intézményvezetői kérdőív kérdéssora, amely a kedvező és kedvezőtlen helyzetű családok különbségeire tér ki, de nem az anyagi helyzet primer jeleit, hanem indirekt következményeit vizsgálja. Különböző óvodáztatási szokáselemek kapcsán ítélhették meg az óvodavezetők, hogy a kedvező vagy a kedvezőtlen helyzetű családokra jellemző-e inkább, vagy e tekintetben szerintük nincs különbség, tehát az adott tevékenységre a családok vagy egységesen hajlamosak, vagy az egyiküknek sem sajátja.

A táblázatot az első oszlop értékei szerint rendeztük, ahol az látható, hogy a válaszadók mekkora része szerint jellemző az adott szokás a családokra általánosan. Az óvodavezetők 84 százaléka szerint a családok túlnyomó többsége 3 éves korától járatja gyermekét óvodába; ebből a szempontból nincs érdemi különbség a két csoport között.

A válaszadók háromnegyede szintén nem tapasztal eltérést az óvodapedagógusokkal folytatott rendszeres beszélgetés terén: aki viszont igen, azoknak túlnyomó többsége szerint ez inkább a jómódú szülőkre jellemző. Hasonló a helyzet a szülői

11-5. táblázat: Körzetükben, környezetükben tapasztaltak eltérést a kedvező és a kedvezőtlen helyzetű családok óvodáztatási szokásai között a következő szempontok szerint? Összes megkérdezett, %

	a családokra ÁLTALÁNOSAN jellemző (%)	a családokra ÁLTALÁNOSAN NEM jellemző (%)	inkább a KEDVEZŐ helyzetű családokra jellemző (%)	inkább a KEDVEZŐTLEN helyzetű családokra jellemző (%)	nt/nv (%)
3 évesen íratják gyereküket az óvodába	84	4	10	3	0
rendszeresen beszélgetnek az óvodapedagógusokkal	75	2	21	2	0
részt vesznek a szülőknek szervezett programokon	59	3	34	3	0
jelen vannak a szülői értekezleteken	55	3	40	3	0
gyerekeiket igyekeznek minél később az iskolába küldeni	34	39	16	10	1
4 évesen íratják gyereküket az óvodába	22	48	17	12	1
általában rövidebb ideig vannak óvodában naponta	21	51	19	9	1

programokon illetve szülői értekezleteken való részvétellel: a megkérdezettek 59 illetve 55 százaléka szerint minden szülő jelen szokott lenni ezeken az eseményeken, akik észleltek különbséget, azok szinte kivétel nélkül a kedvezőtlen helyzetű szülőket hiányolják a rendezvényekről.

Erősen megoszlanak a vezetők benyomásai abban a tekintetben, kik igyekeznek minél előbb iskolába adni gyereküket. Harmaduk szerint minden család így van ezzel, kétötödük ennek épp ellenkezőjét látja, hatoduk az előnyös helyzetű családok, tizedük pedig inkább a kedvezőtlen hátterű szülők törekvéseként látja az óvodából való mielőbbi továbblépés szándékát.

Az utolsó két szokáselem a válaszadók fele szerint általánosságban nem jellemző a családok gyerekeire. Az óvoda később, 4 éves korban való elkezdésére és a naponta rövidebb óvodában töltött időre szintén nem a két csoportot egymástól megkülönböztető vonásként tekint a válaszadók ötöde, szerintük az mind a kedvező, mind a kedvezőtlen helyzetben lévő családokra jellemző. Akik látnak különbséget, azok között a későbbi óvodakezdés esetében 3:2, a rövidebb az intézményben töltött időtartam tekintetében 2:1 arányban vannak többségben azok, akik a jobb viszonyok közt élő családokat tekintik az említett szokáselemekre inkább hajlamosnak.

Említést érdemel az interjús beszélgetések tapasztalata: az óvodák szerepet játszhatnak a cigány etnikai és kulturális háttérrel rendelkező családok szocializációjában. Különösen így van azoknak a cigány családoknak az esetében, akik eredendően idegenkedtek az intézményes ellátási formáktól, ezért gyermekeiket igyekeztek minél idősebb korban óvodába küldeni. Az egyik településen több évtizedes munkával érték el, hogy a cigány családok bizalommal forduljanak az óvoda felé, és szívesen járassák oda gyermekeiket (SÁ 10-11).

Óvodáztatási szokásaik tekintetében tehát a kedvező és kedvezőtlen helyzetű családok között az intézményvezetők többsége egyik vizsgált elem esetében sem lát különbséget. Akik beszámoltak ilyen eltérésekről, azok a legmarkánsabban az óvodával való együttműködés terén különböztették meg a kedvező és kedvezőtlen helyzetű

szülőket. A jómódú szülők szerintük hajlamosabbak rendszeresen beszélgetni az óvónőkkel, részt venni a szülőknek szervezett óvodai programokon és megjelenni a szülői értekezleteken.

11.1.3 JÓTÉKONYSÁG AZ ÓVODÁBAN

Az óvodák jelentős erőfeszítéseket tesznek azért, hogy a gyerekek minél kedvezőbb körülmények között kapjanak nevelést. Az intézmények hátrányos helyzetűekre irányuló támogatási lehetőségei az utóbbi öt évben a válaszadók ötöde szerint bővültek, kétharmaduk szerint nem változtak, csökkenést pedig tizedük észlelt.

Biztató, hogy a legnagyobb arányban a helyzet javulását a vidéki városokban és községekben működő intézmények vezetői tapasztalták, igaz, ezeken a településeken van a legnagyobb szükség az óvoda hátránykompenzáló szerepvállalására. Ha nem a településtípus közvetítésével, hanem közvetlenül a rászorulók száma alapján elemzünk, hasonlóan pozitív jelenségeket tapasztalunk. Az óvodába járó hátrányos, illetve halmozottan hátrányos helyzetű[91] gyermekek aránya szerinti bontások esetében is nyilvánvaló, hogy azokon a helyeken jeleztek javulást az átlagosnál gyakrabban, ahol az intézményi segítségre a legnagyobb szükség volt.

A intézményi alapítványok fontos támaszai az óvodáknak a szociális egyenlőtlenségek mérséklésében: azokban az intézményekben, ahol működik alapítvány, kétszer olyan arányban bővültek az intézmény lehetőségei, mint ahol nem segíti alapítvány az óvoda tevékenységét.

11-6. táblázat: Az Önök óvodájában az öt évvel ezelőtti helyzethez képest milyen változások történtek a következő területeken? Hátrányos helyzetű gyermekek támogatásának lehetőségei; összes megkérdezett, %

		BŐVÜLT (%)	NEM VÁLTOZOTT (%)	CSÖKKENT (%)	NT/NV (%)
ÖSSZESEN		20	68	9	2
TELEPÜLÉS TÍPUSA	Budapest	7	74	15	4
	megyei jogú város	7	74	16	3
	város	21	71	6	2
	község	28	62	8	2
INTÉZMÉNY ALAPÍTVÁNYA	van alapítványa	13	76	8	2
	nincs alapítványa	27	60	11	2
HÁTRÁNYOS HELYZETŰ GYEREKEK ARÁNYA	legfeljebb 10	15	74	8	4
	11-33 között	20	70	8	2
	legalább 34	31	54	13	1
HALMOZOTTAN HÁTRÁNYOS HELYZETŰ GYEREKEK ARÁNYA	nincs ilyen (0)	16	72	7	5
	1-10 között	13	74	13	1
	legalább 11	34	56	8	2

91 Intézményvezetői becslések alapján.

Az intézmények egyik lehetősége a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek segítésére az Integrációs Pedagógiai Rendszerhez (IPR) való csatlakozás.[92] Az IPR-ben részt vevő intézmények számára külön pályázati források állnak rendelkezésre a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek részére az oktatás terén való esélyteremtés céljából.[93] A mintába került intézmények 38 százalékában alkalmazzák az IPR-t – túlnyomórészt ott, ahol a halmozottan hátrányos helyzetű neveltek aránya meghaladja a tíz százalékot.

11-7. táblázat: Az intézményben alkalmaznak Integrációs Pedagógiai Rendszert? Összes megkérdezett, %

		IGEN (%)	NEM (%)	NT/NV (%)
ÖSSZESEN		38	61	1
HALMOZOTTAN HÁTRÁNYOS HELYZETŰ GYEREKEK ARÁNYA	nincs ilyen (0)	26	73	1
	1-10 között	25	74	1
	legalább 11	61	38	1

A kutatást megalapozó szóbeli interjúkban a családokat érintő pozitív irányú változások kapcsán említették az intézményvezetők az IPR-programot is. A program pályázatain elnyert források lehetővé tették, hogy az óvoda a rászoruló családok és gyerekek irányában aktívan, támogatóan lépjen fel. *„Minden rászoruló családnak, a ruhától, a cipőtől, a kirándulásig, színházig, a tanszercsomagot az év végén mi vettük meg, az iskolatáskát. Amit csak tudtunk, és belefért a keretbe, minden ilyet megvettünk."* (TS 271) Az IPR-program is hozzájárult ahhoz, hogy a korábban kevésbé együttműködő, az óvoda irányában zártabb roma családok fokozatosan nyitottabbá váltak. *„Már sokat bejárnak, együttműködőbbek, ott vannak a programon. Sokat változott a szemléletük, hozzáállásuk az IPR-program miatt."* (OR 180)

A családok jövedelmi/vagyoni viszonyait érintő kedvezőtlen irányú változások több esetben is a cigányság vonatkozásában kerültek említésre, igaz, volt olyan intézményvezető is, aki a magyar családok körében egyre gyakoribbá váló elszegényedést figyelt meg, miközben a cigány családok helyzetében – a gyerekszám függvényében – némi javulást észlelt. Természetesen ezek a megfigyelések nem rendelkeznek általánosíthatósággal.

Az állami szintű programok mellett fontos szerep jut a helyi kezdeményezéseknek. Az interjúk szerint a családok anyagi depriváltságának felismerése, a gyerekek nélkülözésének megtapasztalása az intézmények egy részében jótékonysági célú segítségnyújtási akciók szervezését eredményezte (Bp_17_ker. 225-226). Az óvodai rendezvények kapcsán már említettük, hogy az intézmények 45 százalékában szerveznek segélyezési akciókat legalább évente egyszer, és ezekről a szülők harmada értesült. Az

92 *„Az Integrációs Pedagógiai Rendszer (IPR) célja a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek esélykülönbségeinek kiegyenlítése a köznevelési intézményekben. A programba halmozottan hátrányos helyzetű, köztük roma gyermekeket, tanulókat nevelő, oktató óvodák, általános iskolák, szakiskolák, szakközépiskolák és gimnáziumok kapcsolódhatnak be."* (Emberi Erőforrások Minisztériuma, Köznevelésért Felelős Államtitkárság 2014:23)

93 2014-ben 718 köznevelési intézmény részesült támogatásban, összesen 938 437 300 Ft értékben. http://www.emet.gov.hu/hatter_1/integracios_pedagogiai_rendszer/ [letöltés dátuma 2014. december]

interjús adatok szerint az akciók megszervezése sokféle. Legjellemzőbbek az óvodavezetők és óvodapedagógusok által szervezett adomány-, gyerekruha és élelmiszergyűjtési akciók a szegényebb családok számára. Előfordult az ünnepekhez (Mikulás, karácsony, évzáró) kapcsolódóan önálló rendezvények szervezése a leginkább rászorulók számára. A rendezvény általában ajándékcsomagok átadásával is együtt járt (SZ, 256). Az akciók egy részét tudomásunk szerint diszkréten bonyolítják – az egyik szülő adománya az óvodavezető személyes bonyolításában kerül egy másik, rászoruló szülőhöz támogatásként.) Megfigyelhető, hogy a karitatív akciókat/eseményeket rendező intézmények aránya a halmozottan hátrányos helyzetű óvodások számával együtt emelkedik.

Ahol a gyerekek nyári táboroztatását is megszervezik az óvodában, ott nem ritkán figyelembe veszik a családok anyagi helyzetét, így a táborozás kedvezményesen vehető igénybe a szegényebb hátterű gyerekek számára.

11-8. táblázat: Mivel támogatják a rászorulókat?
Azon intézmények körében, amelyek szerveznek karitatív akciókat, %

	EMLÍTI (%)
ruházattal	91
gyerekjátékokkal	78
könyvvel	40
személyes gondoskodással	38
élelmiszerrel	34
sporteszközzel	15
háztartási eszközökkel	8
pénzzel	5
egyébbel	2

Ahol rendeznek karitatív akciókat, leggyakrabban ruházattal (91 százalék) és gyerekjátékokkal (78 százalék) segítik a rászoruló gyerekeket; a válaszadók kétötöde említett könyvet, illetve személyes gondoskodás formájában biztosított segítségnyújtást, egyharmaduk élelmiszersegélyeket, hatoduk sporteszközt. A legritkább jótékonysági adományok a háztartási eszközök és a készpénz.

11.2 EGYÉB HATÁSOK, DEPRIVÁCIÓK

Az eddigiek során körüljártuk a szociálisan deprivált gyerekek kérdéskörét, megvizsgálva, mit tehet az óvoda esélyeik növeléséért, életkörülményeik javításáért. A következőkben a más jellegű hátrányokkal érkező gyermekekről lesz szó. Előbb az otthoni szocializációs hátrányoktól érintettekre térünk ki, majd a más településről beköltöző családok óvodáztatási szokásairól esik szó. Végül megismerjük az óvónők benyomásait a média gyerekekre gyakorolt hatásával kapcsolatban.

11.2.1 SZOCIALIZÁCIÓS HÁTRÁNYOK KOMPENZÁLÁSA

A szocializációs hátrányokkal érkező gyerekek számosságára vonatkozóan mindkét dolgozói alminta kérdőíve tartalmazott kérdést. A vezetőknek az intézmény egészére kellett megbecsülniük az érintett gyerekek arányát, az óvodapedagógusok pedig a csoportjukba járó, hasonló okból külön odafigyelést igénylő gyermekek számát kellett megadniuk, ebből képezhettük az érintett gyermekek arányát a csoportjukon belül.

11-9. táblázat: A gyerekek hány százalékánál kell CSEKÉLY szocializációs hátrányt kompenzálni? A gyerekek hány százalékánál kell JELENTŐS szocializációs hátrányt kompenzálni? Érdemben válaszolók, átlag

		INTÉZMÉNYVEZETŐK		ÓVODAPEDAGÓGUSOK	
		CSEKÉLY	JELENTŐS	CSEKÉLY	JELENTŐS
ÖSSZESEN		20	27	13	17
TELEPÜLÉS TÍPUSA	Budapest	10	6	7	6
	megyei jogú város	19	12	10	9
	város	21	29	14	16
	község	22	36	17	23

Érdekes, hogy az enyhe szocializációs hátrányok felismerése a becslések alapján nehezebbnek mutatkozik, mint a szembetűnő viselkedési deficiteké: a csoportba való beilleszkedésben, a társas viszonyok elsajátításában jelentős nehézségekkel küzdő gyerekek aránya a magasabb mindkét almintán.

A szocializációs hátrányok kompenzálását igénylő neveltek aránya a fővárostól a falvak felé növekszik, magas az önálló intézményekben és a kevesebb beírt gyerekkel működő óvodákban.

Az intézmények e téren mutatott eredményességének megítélésében az óvónők és a vezetők alapvetően egységesek. A szocializációs hátrányt nagyon eredményesen kompenzálja az intézmény a vezetők szerint csakúgy, mint az óvónők válaszai alapján. Átlagosan kompenzál az óvoda az esetek hattizedében, valamennyire eredményesen kompenzál a válaszadók egyharmada szerint (mindkét almintánál), és az óvoda a hátrányokat képtelen kompenzálni a vezetői minta adatai szerint 7, az óvónők összesített véleményei alapján pedig 15 százalékban.

11.2.2 BEKÖLTÖZŐ CSALÁDOK

Korábban, a létszámváltozásoknál említettük, hogy az intézményvezetők szerint az elmúlt nevelési évben óvodánként átlagosan három nevelt érkezett költözés miatt – ez az érték az óvónők adatai alapján csoportonként nagyjából egy gyermeket jelent.

11-10. táblázat: A településre beköltöző családokból érkező gyerekek jelentenek külön pedagógiai feladatot az Ön számára? Azon csoportok körében, ahol érkeztek gyerekek költözés miatt az elmúlt évben, %

	JELENTŐS KÜLÖN FELADATOT JELENTENEK (%)	KEVÉS KÜLÖN FELADATOT JELENTENEK (%)	NEM JELENTENEK KÜLÖN FELADATOT (%)	NT/NV/ NINCS RÁ PÉLDA (%)
viselkedési szokásaik miatt	13	20	58	9
szociális hátrányaik miatt	10	19	62	10
a szülőkkel való kapcsolattartás miatt	6	15	68	11
nyelvhasználatuk miatt	5	8	69	18

A településre beköltöző családok gyermekei a pedagógusok munkáját túlnyomórészt nem nehezítették meg magukkal hozott szokásaik révén. Viselkedésük, habitusuk az óvónők harmadának jelentettek külön feladatot, szociális hátrányok háromtizedüknél merültek fel, ötödüknél jelentett problémát a szülőkkel való kapcsolattartás, és alig több mint egytizedüknél a nyelvhasználatuk révén adódott feladata az óvodapedagógusnak. A leggyakrabban a nagyvárosokba és a Budapestre költöző családok gyerekeivel van külön feladata az óvónőknek, jellemzően a nagy létszámmal működő óvodákban.

11.2.3 A MÉDIA HATÁSA

Az óvónők beszámoltak arról, hány gyereken tapasztaltak pozitív vagy negatív médiahatást, illetve hány gyerekre vonatkozóan nem látszott a telekommunikációs csatornák hatása.

Pozitív hatást átlagosan a gyerekek 14 százalékán fedeztek fel az óvodapedagógusok, nagyobb számban a fővárosban és a nagyvárosokban, ezzel ellentétes jelek a neveltek 25 százalékán mutatkoztak, esetükben inkább vidéken, városokban és községekben. A gyerekek 38 százalékán nem ütközött ki semmiféle hozadéka a különböző telekommunikációs impulzusoknak.

Egyértelműen kimutatható, hogy az életkorral nő a médiahatás: szignifikáns és tendenciózus összefüggés tapasztalható a csoport életkora és az egyes hatások között. A kiscsoportosok között vannak a legtöbben, akiken nem hagyott észlelhető nyomot a médiafogyasztás, és mind a pozitív, mind a negatív hatásokkal érintett gyermekek átlagos aránya fokozatosan növekszik a kiscsoporttól a nagycsoport irányába.

A gyerek növekedése során tehát egyre fogékonyabbá válik a média különböző produktumaira, azok hatása az évek múlásával egyre inkább meglátszik rajta. A kutatás adataiban nincs arra vonatkozó információ, hogy az idősebb gyerekek többet tévéznek-e, de feltételezhetően a mélyebb médiahatás mögött több és intenzívebb médiafogyasztás állhat.

Érdekes, hogy a lányokra kisebb, illetve kevésbé negatív hatással van a média. Az óvodapedagógusok átlagosan csoportonként 2 lány és 4 fiú esetében tapasztaltak negatív következményeket, átlagosan 5 lányon és 4 fiún nem mutatkoztak jelei a telekommunikációs tartalmak fogyasztásának, pozitív hatást pedig átlagosan 1 fiú és 2 lány esetében említettek.

11.3 AZ INTÉZMÉNY EREDMÉNYESSÉGE A SZÜLŐK MEGÍTÉLÉSE ALAPJÁN

A fejezet és az óvodákkal foglalkozó tanulmány végén az óvoda sikerességéről adunk képet. Először a szülők különböző szempontok szerinti elégedettségét mutatjuk be, majd az intézménynek a gyermek fejlődésében betöltött szerepét tárgyaljuk.

11.3.1 AZ ÓVODA ÉRTÉKELÉSE

A megkérdezett szülők háromnegyede úgy érzi, megfelelő mértékű beleszólási lehetősége van az óvodai élet irányításába, megtervezésébe. 4 százalékuk szerint eltúlzott mértékű a szülők bevonása az óvodai döntések meghozatalába, megint 4 százalék viszont több beleszólást szorgalmaz az intézmény ügyeibe. A kérdés zavarba hozta a szülők egy részét: a megkérdezettek 15 százaléka nem adott érdemi választ. Az adatok egybecsengenek a 13 évvel korábbi kutatás hasonló eredményeivel, komoly változás azóta nem mutatható ki.[94]

A szülőknek lehetősége nyílt az intézmény tevékenységét tucatnyi különböző szempont szerint ötfokú skálán osztályozni. 2014-ben az átlagos „érdemjegyek" 4,2 és 4,7 között szóródnak, 4,5-ösnél rosszabb átlag csak három értékelési szempont esetében született, így nyugodtan állíthatjuk, hogy az intézmények mindent egybevetve kitűnőre vizsgáztak a szülők szemében.

A 13 évvel korábbi kutatás elégedettség átlagértékei 3,6 és 4,4 között szóródtak, tehát mindegyik szempont szerint csak jó volt az óvoda átlagos osztályzata.[95] 2001-hez képest megállapítható, hogy a szülői elégedettség minden tekintetben emelkedett. A legnagyobb növekmény (0,85) az óvoda felszereltsége területén jelentkezett, de hasonlóan nőtt az elégedettség a családok számára szervezett programok terén is (0,72). Más vizsgált szempontok mentén is az átlagok jelentős (0,3-0,5 körüli) javulása volt megfigyelhető. Stabilitást mutat viszont a vizsgált szempontok sorrendje, ebben a tekintetben lényegében alig volt változás, 2014-ben és 2001-ben is a szülőkkel való érintkezés stílusa, hangneme és a gyerekekkel való bánásmód ott volt az első három között.

A legjobb átlagokat – eredményeket – az antropocentrikus vonatkozások (bánásmód a gyerekekkel és a szülőkkel) alapján kapták az intézmények. 4,5 körüli átlagokat érdemeltek ki az objektív „kliensközpontúságot" jelző szempontok (nyitva tartás, fogadóórák), csakúgy, mint a szülőkkel való együttműködés elemei (tájékoztatás, szülők bevonása az óvodai életbe, a gyermekek egyéni igényeinek figyelembevétele). Viszonylag erősen szóródnak az infrastrukturális adottságok szempontjainak átlagértékei: az óvoda belső terének gondozottsága ért el közülük magasabb átlagot; míg az épület állaga és a játékokkal való felszereltség kapták viszonylagosan a legalacsonyabb értékeket. A ranglista alsóbb szekciójába kerültek az óvoda különböző programjai, rendezvényei (kirándulás, élmények).

94 Török: 2004:15–16.
95 Török: 2004:29–31.

11-11. táblázat: Milyen mértékben elégedett az óvoda munkájával az alábbi területeken? Érdemben válaszolók, átlag 1-től 5-ig terjedő skálán

	ÁTLAG		
	2014	2001	VÁLTOZÁS
a szülőkkel való érintkezés stílusa, hangneme	4,70	4,43	0,27
a gyerekekkel való bánásmód	4,70	4,40	0,30
az óvoda nyitva tartási ideje	4,71	4,36	0,35
az óvoda belső terének díszítettsége, gondozottsága	4,67	4,36	0,31
a szülők tájékoztatása az óvodai életről	4,57	4,20	0,37
a gyerekek számára nyújtott élmények, programok	4,50	4,10	0,40
a szülők bevonása a gyermek óvodai életébe	4,52	4,09	0,43
gyermeke egyéni igényeinek figyelembevétele	4,54	4,06	0,48
a fogadóórák időpontja és gyakorisága	4,50		
az óvoda felszereltsége (játékok, bútorok)	4,39	3,88	0,85
programok szervezése a családok számára (kirándulás stb.)	4,26	3,54	0,72
az óvoda épületének minősége	4,16	3,68	0,48

11.3.2 A GYERMEK ÓVODAI FEJLŐDÉSE

A szülők túlnyomó többsége maximálisan elégedett gyermeke óvodai fejlődésével. A leggyengébbnek minősített fejlődési területen is négyötödük elvárható mértékűnek tartja a gyermek változását. Sorrendben áttekintve a gyerekek játékkészsége, mozgása, versmondása fejlődött, ismereteik és szókincsük bővültek, önállóbbá váltak, éneklésük, viselkedésük, kézügyességük javult.

11-12. táblázat: Az óvoda hatására milyen mértékű fejlődést tapasztalt gyermekénél az egyes tevékenységek terén? Összes megkérdezett, %

	ELVÁRHATÓ MÉRTÉKBEN FEJLŐDÖTT (%)	ELVÁRTNÁL KEVÉSBÉ FEJLŐDÖTT (%)	NEM FEJLŐDÖTT (%)	NT/NV (%)
játékkészség	92	4	1	4
mozgás, mozgásos játékok	88	7	0	4
új tudás, ismeretek	88	7	1	4
versmondás, mesélés	88	9	1	3
önállóság	87	9	0	3
beszédkészség, szókincs	87	8	1	4
éneklés, énekes játék	85	10	1	4
viselkedés általában	84	11	1	5
rajzolás, kézimunkázás	82	13	1	3

11-13. táblázat: Az óvoda hatására milyen mértékű fejlődést tapasztalt gyermekénél az egyes tevékenységek terén? Összetett mutató, érdemben válaszolók, átlaga 0-tól 9-ig terjedő skálán

		ÁTLAG
ÖSSZESEN		**7,8**
TELEPÜLÉS TÍPUSA	Budapest	7,0
	megyei jogú város	8,2
	város	8,1
	község	7,8
INTÉZMÉNY KIHASZNÁLTSÁGA	kapacitás alatt	7,9
	kapacitást elérő/meghaladó	7,5
ISKOLAI VÉGZETTSÉG	legfeljebb 8 általános	7,0
	szakma	7,7
	érettségi	7,9
	diploma	8,0
MUNKAERŐ-PIACI HELYZET	(rendszeresen vagy alkalmanként) dolgozik	7,9
	GYES, GYED, GYET	7,7
	háztartásbeli	7,3
	munkanélküli	7,3
SZUBJEKTÍV ANYAGI HELYZET	nagyon nehéz	6,8
	nehéz	7,8
	nem nehéz	7,9
	kedvező	8,0
ÓVODÁBAN TÖLTÖTT IDŐ	legfeljebb 6 óra	7,6
	6-8 óra között	8,0
	8 óra	7,9
	8 óra fölött	7,6

Érdemes egy összetett mutatóval kifejezni az óvodával való elégedettség fokát: a mutató azt fejezi ki, hogy a lehetséges kilenc közül hány szempont szerint volt maximálisan elégedett a szülő gyermeke óvodai fejlődésével. A változó tehát egy 0-9 terjedelmű skála.

A tipikus szülő egy kivétellel minden szempont szerint elégedet az óvoda teljesítményével. A fővárosban tapasztalt alacsonyabb érték valószínűleg többet mond el a budapesti szülők elvárásairól, mint a fővárosi intézmények színvonaláról. Az óvoda eredményének megítélése nincs összefüggésben a beírt gyermekek számával, az intézmény gazdálkodásának önállóságával vagy azzal, hogy önálló, központi vagy tagóvodáról van-e szó. A zsúfoltabb intézményekben nevelkedők szülei viszont szignifikánsan kevesebb szempont szerint értékelik az intézmény munkáját megfelelőnek. Az alacsony iskolai végzettségű, nehéz anyagi illetve munkaerő-piaci helyzetben lévő szülők kevésbé elégedettek gyermekük óvodai fejlődésével, de ők is átlagosan kilencből hét szempont mentén megfelelőnek ítélik a nevelt eredményességét. (Véleménykutatásokban általában is jellemző, hogy az alacsony iskolai végzettségűek szívesebben választanak szélsőértékeket, amikor véleményt nyilvánítanak.)

Ezek az adatok kétségkívül komoly dicséretet jelentenek az óvodarendszer minden szereplője számára. Ugyanakkor nem értelmezhetők minden megkötés nélkül, csupán önmagukban. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk az eredmények interpretálásakor, hogy jóllehet a kérdésben az óvoda hatására bekövetkezett előrelépésekről volt szó, a szülők mégiscsak saját gyermekük fejlődésén keresztül értékelték az óvoda eredményességét, így az óvoda teljesítményének elmarasztalására adott mérőeszközök mellett csak saját gyermekük teljesítményének kritizálása útján lett volna módjuk. Nem meglepő talán, hogy ez a legtöbb esetben elmaradt.[96]

Ha tisztábban akarunk látni, valahogy meg kell ragadnunk az óvoda szerepét a gyermek fejlődésében. Ennek érdekében megvizsgáltuk az értékelések alakulását az óvodában töltött idő függvényében. Bizakodásra ad okot, hogy az összefüggés minden egyes fejlődési szempont esetében szignifikáns, tehát a gyermek óvodában töltött óráinak száma befolyásolja, hogy az óvoda mennyiben fejti ki hatását, mennyit fejlődhet a gyermek a különböző területeken. Az összefüggés azonban egyik esetben sem lineáris jellegű. Rendre azok esetében nyilatkozott a legtöbb szülő megfelelő mértékű fejlődésről, akik legalább hat és legfeljebb nyolc órát vannak egy nap az óvodában: azon gyerekek szülei, akik ennél többet vagy kevesebbet töltenek az intézményben egy átlagos napon, kisebb arányban számoltak be megfelelő előrelépésekről.

Tehát a több óvodában eltöltött óra nem jelent a gyermek számára automatikusan nagyobb fejlődést is. Úgy tűnik, az inspiráló óvodai közeg és a meghitt családi környezet együttes, egymást kiegészítő hatása a legkedvezőbb a gyermek fejlődése szempontjából.

96 Egy másik, a kritikus hangokat talán korlátozó tényező a kérdezés módja: az önkitöltős kérdőíveket a szülők az óvodában adták le – igaz, névtelenül és zárt borítékban.

12 TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

2-1. táblázat: Részvétel az óvodáztatásban – négyévestől a tanköteles korú gyermekekig (a megfelelő korosztály százalékos részvételi aránya) 24
2-2. táblázat: A hároméves gyermekek részvételi aránya az óvodáztatásban (a megfelelő korosztály százalékos részvételi aránya) 25
2-3. táblázat: Oktatási kiadások aránya – EU-átlag és Magyarországa GDP %-ában 32
2-4. táblázat: Egy óvodáskorú (3 évesnél idősebb) gyermekre jutó éves kiadás 2011-ben (egyenértékű, vásárlóerő-paritással és GDP-vel kiigazított összeg, US dollárban) 33
2-5. táblázat: A nők százalékos aránya az óvodapedagógusok körében 34
2-6. táblázat: Az egy óvodapedagógusra jutó gyermekek száma 2009-ben, globálisan 36
3-1. táblázat: Születettek száma évente és az adott évben óvodás korúak 41
4-1. táblázat: Intézmények száma és aránya nagyrégiók szerint. 46
4-2. táblázat: Település típusa; összes megkérdezett, %. 46
4-3. táblázat: Intézményi férőhelyek kihasználtsága; érdemben válaszolók, % 47
5-1. táblázat: A feladatellátási hely épületének állaga; összes megkérdezett, % 49
5-2. táblázat: Egy neveltre jutó óvodai terek mérete (m^2); érdemben válaszolók, átlag 50
5-3. táblázat: Az utóbbi öt év fejlesztései; összes megkérdezett, % 50
5-4. táblázat: Felszerelések, eszközök rendelkezésre állása az előírások tükrében; összes megkérdezett, % 52
5-5. táblázat: Üzemeltetési, karbantartási nehézségek; összes megkérdezett, % 52
5-6. táblázat: Az Önök óvodájában az öt évvel ezelőtti helyzethez képest milyen változások történtek a következő területeken? Intézmény tárgyi felszereltségének színvonala; összes megkérdezett, % 53
5-7. táblázat: Az utóbbi 5 évben volt az intézményben jelentősebb eszköz- vagy felszerelés-beszerzés? Összes megkérdezett, % 54
5-8. táblázat: Szakemberek rendelkezésre állása az intézményben 55
5-9. táblázat: Szakszolgálati ellátást igénylő gyermekek számának változása az elmúlt öt évben és a megfelelő szakemberek elérhetősége (szakembert elérhetőnek mondó intézmények aránya és heti átlagos óraszám) – összes megkérdezett, % illetve érdemben válaszolók átlagai 55
5-10. táblázat: Előfordult az utóbbi 3 évben, hogy a következő pozíciókba új munkatársat vettek föl? Összes megkérdezett, % Hány jelentkező volt a meghirdetett álláshelyre? Ahol vettek föl munkatársat, átlag hány hónapot igényelt a pozíció betöltése? Ahol vettek föl munkatársat, jelentett nehézséget az új munkatárs kiválasztása? % 56
5-11. táblázat: Óvodapedagógusok továbbképzése; érdemben válaszolók átlagai; a továbbképzést hasznosítók arányai 58
5-12. táblázat: Egy óvodapedagógusra jutó elvégzett továbbképzések aránya; érdemben válaszolók, átlag 58
5-13. táblázat: Kapcsolat az óvoda és más szervezeti, intézményi szereplők között 60
5-14. táblázat: Milyen módokon tartanak kapcsolatot az iskolákkal? Összes megkérdezett, % 60

5-15. táblázat: Kapcsolódik-e óvodájuk a következő szervezetekhez, csoportokhoz? Kérem, fontossági sorrendben nevezzen meg három intézményt, melyet óvodájuk a szakmai fejlődése szempontjából a legfontosabb partnernek tekint! Összes megkérdezett, % 61
5-16. táblázat: Léteznek-e, illetve mennyire aktívak az intézményükben a következő szervezeti formák? Összes megkérdezett, % 62
5-17. táblázat: A pedagógiai szakszolgálatok működésére vonatkozóan a következő szempontok szerint milyen tapasztalatai vannak az utóbbi két nevelési év alapján? Intézményvezetők és óvodapedagógusok mintái, összes megkérdezett, % 63
5-18. táblázat: A pedagógiai szakszolgálati feladatok közül mely területek kapacitásfejlesztését tartaná szükségesnek a saját tapasztalatai alapján? Összes megkérdezett, % 65
5-19. táblázat: Ellenőrzések gyakorisága; érdemben válaszolók, átlag és összes megkérdezett, % 66
5-20. táblázat: Ha volt külső pedagógiai-szakmai ellenőrzés az óvodájukban, mennyire érezték hasznosnak a további működés szempontjából? Összes megkérdezett, % 67
5-21. táblázat: Járt Önöknél óvónő családlátogatáson? Szülői válaszok 2014-ben és 2001-ben 68
5-22. táblázat: A családlátogatás hasznosságának szülői megítélése 2015-ben és 2001-ben 69
5-23. táblázat: Az elmúlt nevelési évben adódtak megoldandó problémáik a szülőkkel? Összes megkérdezett, % 70
5-24. táblázat: Az elmúlt nevelési év során érte-e Önt sérelem óvodapedagógusi munkájához kapcsolódva szülő vagy más, óvodán kívüli szereplő részéről? (Összes megkérdezett pedagógus, %) Ha igen, hány alkalommal? (Pedagógusok körében, akiket ért sérelem, átlag) Az elmúlt nevelési évben érte Önt sérelem az óvoda alkalmazottai részéről? (Összes megkérdezett szülő, %) 71
6-1. táblázat: Férőhelyek maximuma, beírt gyerekek száma, férőhelyek kihasználtsága; érdemben válaszolók, átlagok, és belőlük kalkulált arányok (%) 73
6-2. táblázat: Hány beírt gyerek tartozik az Ön csoportjába az adatfelvétel idején? Érdemben válaszolók, átlag 74
6-3. táblázat: Hogyan működtethető az óvodai csoport különböző csoportlétszámok mellett? Hány beírt gyerek tartozik az Ön csoportjába az adatfelvétel idején?; érdemben válaszolók, átlag 75
6-4. táblázat: Az óvodai csoportlétszám a fenntartó döntése alapján 20%-kal túlléphető. Az önök intézményében kihasználta ezt a lehetőséget a fenntartó? Az elmúlt három nevelési évben férőhely-hiány miatt el kellett utasítaniuk gyereket? Az elmúlt három nevelési évben hány gyermeket kellett férőhelyhiány miatt elutasítaniuk óvodájukban? Összes megkérdezett, %, illetve ahol kellett férőhelyhiány miatt elutasítani gyerekeket, átlag. 76
6-5. táblázat: Van az intézménynek óvodázási körzete? Hány olyan gyerek van, akit a szülei más óvoda körzetéből íratnak ebbe az óvodába? Tudomása szerint hány olyan gyermek van, aki az Önök intézményének körzetében lakik, de másik körzet intézményébe jár? Ön a körzeti, legközelebb eső óvodába íratta gyermekét? Összes megkérdezett, % illetve ahol van az intézménynek óvodázási körzete, átlag, % 77

6-6. táblázat: Több óvoda közül választhatnak, % (2001-ben és 2014-ben) 78
6-7. táblázat: Amikor gyermekének óvodát választott, volt lehetősége több óvoda közül választani? Hány óvoda közül választhatott gyermekének óvodát? Hány óvodát ismert meg személyesen ezek közül? Gyermekét be tudta íratni abba az óvodába, amit Ön első helyen választott? Összes megkérdezett, %, illetve akiknek volt lehetőségük választani, átlag, % 79
6-8. táblázat: A beiratkozás előtt mire volt lehetősége az alábbiak közül? Azok körében, akik választhattak, % 80
6-9. táblázat: Milyen mértékben hatottak az alábbi tényezők az óvoda kiválasztásában? Azok körében, akik választhattak, % 80
6-10. táblázat: Gyereküket a körzeti óvodába járatók aránya összesen és a választás lehetősége szerint, % 82
6-11. táblázat: Mennyire voltak fontosak az alábbi okok a távolabbi óvoda választásában? Azok körében, akik nem a körzeti / legközelebb eső óvodába íratták a gyermeküket, % 83
7-1. táblázat: Mennyire ért egyet: az óvodaügy a hazai oktatáspolitikában a fontosságának megfelelően van jelen. Összes megkérdezett, %. 84
7-2. táblázat: Az Önök óvodájában az öt évvel ezelőtti helyzethez képest milyen változások történtek a következő területeken? Összes megkérdezett, %. 86
7-3. táblázat: A hároméves kortól kötelező óvodáztatás várhatóan hogyan hat az Önök intézményére? Összes megkérdezett, % 88
7-4. táblázat: Mennyire ért egyet: jó, hogy az óvodáztatás hároméves kortól kötelezővé válik. Összes megkérdezett, % 88
7-5. táblázat: A szakmai portfólió készítésének következő körülményei az Ön számára megfelelőek voltak? Intézményvezetők és óvodapedagógusok; azok körében, akik készítettek portfóliót, % 90
7-6. táblázat: Milyen mértékben befolyásolja a pedagógus-életpályamodell a munkáját az adott szempontból? Összes megkérdezett, % 93
7-7. táblázat: A pedagógus-életpályamodell várhatóan hogyan befolyásolja munkáját az alábbi vonatkozásokban? Intézményvezetők és óvodapedagógusok; összes megkérdezett, %. 94
7-8. táblázat: Ön szerint a pedagógus-életpályamodell általában véve mennyire járul hozzá a következő célok eléréséhez? Intézményvezetők és óvodapedagógusok; összes megkérdezett, % 95
7-9. táblázat: Ön szerint a pedagógus-életpályamodell általában véve mennyire járul hozzá a következő célok eléréséhez? „jelentősen hozzájárul" válaszok aránya, összes megkérdezett a Pedagógus II. követelményeknek való megfelelés szerint % 97
7-10. táblázat: Hogyan változott az Ön havi nettó jövedelme összességében 2012 ősze óta? INTÉZMÉNYVEZETŐK; összes megkérdezett, % 100
7-11. táblázat: Hogyan változott az Ön havi nettó jövedelme összességében 2012 ősze óta? ÓVODAPEDAGÓGUSOK, összes megkérdezett, % 100
7-12. táblázat: Fenntartóváltás irányai; azon intézmények között, ahol volt fenntartóváltás, % 103
7-13. táblázat: Az utóbbi három költségvetési évben, hogyan alakult óvodájuk finanszírozása? Összes megkérdezett, %. 104

7-14. táblázat: A térítési díjon kívül milyen szülői hozzájárulást vállal az óvoda irányában? Összes megkérdezett, %. 105
7-15. táblázat: A következők közül milyen célokra használják az alapítványi forrásokat? Az alapítvánnyal rendelkező intézmények körében, % 106
8-1. táblázat: A következő tényezők milyen mértékben hatnak óvodájuk környékbeli megítélésére? Összes megkérdezett, % 107
8-2. táblázat: Az óvodáról alkotott véleményében mennyire fontosak Önnek az alábbi szempontok? Összes megkérdezett, % 109
8-3. táblázat: Mennyire ért egyet a következő állításokkal? Intézményvezetők, óvodapedagógusok, szülők; összes megkérdezett, teljes mértékben egyetért és inkább egyetért válaszok, % 111
8-4. táblázat: Megítélése szerint mi válna gyermeke javára? Összes megkérdezett, % és óvodában töltött idő, átlag 114
8-5. táblázat: Szerveznek az Önök csoportjába járó gyerekek számára külön foglalkozásokat az alábbi célokkal? Ha gyereke számára külön foglalkozásként az alábbiakat kínálná az óvoda, melyeket igényelné? Összes megkérdezett, % 115
8-6. táblázat: Mi a gyakorlat az Önök óvodájában? Lehetséges, hogy napközben belátogasson gyerekéhez az óvodába? Összes megkérdezett, % 117
8-7. táblázat: Van Önnek igénye arra, hogy az óvónőkkel gyermeke nevelési kérdéseiről az imént megjelöltnél gyakrabban beszéljen? Összes megkérdezett, % 117
8-8. táblázat: Egy átlagos csoportban egy nevelési évben hányat tartanak a következő rendezvényekből? Érdemben válaszolók, átlag 119
8-9. táblázat: Ön hogy tudja, az Önök óvodájában szerveznek karitatív akciókat? Érdemben válaszolók, %. 120
8-10. táblázat: Ön részt vett ilyen karitatív akcióban? Érdemben válaszolók, % 120
8-11. táblázat: Szívesen részt venne Ön ilyen, az óvoda által szervezett karitatív akcióban? Érdemben válaszolók, % 120
9-1. táblázat: Ön rendelkezik közoktatás-vezetői szakvizsgával? Összes megkérdezett, % 121
9-2. táblázat: Mennyire érzi megfelelőnek az informáltságát, tájékozottságát a munkája során a következő területeken? Összes megkérdezett, % 122
9-3. táblázat: A következő pedagógiai lapokat, forrásokat milyen gyakran olvassa? Összes megkérdezett, % 124
9-4. táblázat: Mennyire jártas a számítógép-használat következő területein? Összes megkérdezett, % 125
9-5. táblázat: Milyen célokkal vett részt a képzésen? Azok között, akik az elmúlt 3 évben részt vettek képzésen, említések aránya, %. 125
9-6. táblázat: Ahhoz, hogy valaki jó óvodavezető legyen, a következők közül melyekre van leginkább szüksége? Öt legfontosabb között választotta, összes megkérdezett, % (zárójelben az adott almintában tapasztalt gyakoriságok szerinti helyezés) 127
9-7. táblázat: Intézményvezetők szervezeti tagságai, összes megkérdezett % 129
10-1. táblázat: Rendelkezik szakvizsgával? Összes megkérdezett, % 130
10-2. táblázat: Ha másik óvodába neveznék ki vezetőnek, az óvodapedagógusok hány százalékát vinné magával; érdemben válaszolók, átlag 131
10-3. táblázat: Mennyire jártas a számítógép-használat következő területein? Összes megkérdezett, % 132

10-4. táblázat: Milyen célokkal vett részt a képzésen? Azok között, akik az elmúlt 3 évben részt vettek képzésen, említések aránya, % 133
10-5. táblázat: A pedagóguspálya egyik veszélye a kiégés. Jelenlegi helyzetében melyik csoportba sorolná magát? Összes megkérdezett, %. 134
10-6. táblázat: Mennyire ért egyet: Az utóbbi három évben javult az óvodapedagógusok megítélése a közvéleményben. Összes megkérdezett, % 136
10-7. táblázat: Óvodapedagógusok szervezeti tagságai, összes megkérdezett % 137
11-1. táblázat: Megítélése szerint az Önök óvodájában a gyermekek körülbelül hány százaléka hátrányos helyzetű? És hány százalékuk halmozottan hátrányos helyzetű? Érdemben válaszolók, átlag 139
11-2. táblázat: Igénybe vesz óvodáztatási támogatást? Összes megkérdezett, % 140
11-3. táblázat: Előfordul a csoportjában (egy vagy több gyereknél) a következők valamelyike? Összes megkérdezett, %. 141
11-4. táblázat: A csoportjában előforduló, a gyerek elhanyagoltságára utaló jelek száma összesen; érdemben válaszolók, átlag 142
11-5. táblázat: Körzetükben, környezetükben tapasztaltak eltérést a kedvező és a kedvezőtlen helyzetű családok óvodáztatási szokásai között a következő szempontok szerint? Összes megkérdezett, % 143
11-6. táblázat: Az Önök óvodájában az öt évvel ezelőtti helyzethez képest milyen változások történtek a következő területeken? Hátrányos helyzetű gyermekek támogatásának lehetőségei; összes megkérdezett, % 144
11-7. táblázat: Az intézményben alkalmaznak Integrációs Pedagógiai Rendszert? Összes megkérdezett, % 145
11-8. táblázat: Mivel támogatják a rászorulókat? Azon intézmények körében, amelyek szerveznek karitatív akciókat, % 146
11-9. táblázat: A gyerekek hány százalékánál kell CSEKÉLY szocializációs hátrányt kompenzálni? A gyerekek hány százalékánál kell JELENTŐS szocializációs hátrányt kompenzálni? Érdemben válaszolók, átlag 147
11-10. táblázat: A településre beköltöző családokból érkező gyerekek jelentenek külön pedagógiai feladatot az Ön számára? Azon csoportok körében, ahol érkeztek gyerekek költözés miatt az elmúlt évben, % 148
11-11. táblázat: Milyen mértékben elégedett az óvoda munkájával az alábbi területeken? Érdemben válaszolók, átlag 1-től 5-ig terjedő skálán. 150
11-12. táblázat: Az óvoda hatására milyen mértékű fejlődést tapasztalt gyermekénél az egyes tevékenységek terén? Összes megkérdezett, % 150
11-13. táblázat: Az óvoda hatására milyen mértékű fejlődést tapasztalt gyermekénél az egyes tevékenységek terén? Összetett mutató, érdemben válaszolók, átlaga 0-tól 9-ig terjedő skálán 151

13 FELHASZNÁLT IRODALOM

Ahn, June – Brewer, J. Dominic: What Do We Know About Reducing Class and School Size? In Gary Sykes – Barbara L. Schneider – David Nathan Plank – Timothy G. Ford eds: *Handbook of education policy research*. New York, [Washington, D.C.]: Routledge, American Educational Research Association, 2009, 426–437pp.

Arató Ferenc – Varga Aranka: *A közoktatási integráció egy évtizede*. 2013.

Bertram, Tony – Pascal, Chris eds: Early *Years Education: An International Perspective*. Centre for Research in Early Childhood (CREC), Birmingham, 2002.

Bray, M.: School Size and Small Schools. In *L. J. Saha ed: International Encyclopedia of Sociology of Education.* Oxford: Pergamon, an imprint of Elsevier Science (Resources in Education Series), 1997.

Buiskool, Bert-Jan – Lindeboom, Gert-Jan: *A koragyermekkori nevelés és gondozás minősége.* Tanulmány, Összefoglalás, 2013. Szerk.: Lyna Pärt. Európai Parlament – Belső Politikák Főigazgatósága – Strukturális és Kohéziós Politikák – Oktatás és Kultúra. http://www.europarl.europa.eu/studies [updated on 9/14/2013.].

Chetty, Raj – Friedman, John – Rockoff, Jonah: *The Long-Term Impacts of Teachers: Teacher Value-Added and Student Outcomes in Adulthood.* Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research, 2011.

Commission/EACEA/Eurydice/Eurostat, European: *Key Data on Early Childhood Education and Care in Europe.* 2014 Edition. 2014, Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Damme, Dirk – Karkkainen, Kiira (2011): OECD Education Working Papers. THE IMPACT OF THE ECONOMIC RECESSION AND FISCAL CRISIS ON EDUCATION IN OECD COUNTRIES. 56 volumes: OECD (OECD Directorate for Education Working Paper, 56).

DeCicca, Philip – Smith, Justin: The long-run impacts of early childhood education: Evidence from a failed policy experiment. In *Economics of Education Review* 2011,36, 41–59 pp. [DOI: 10.1016/j.econedurev.2013.05.003.].

EB (2011): A nemzeti romaintegrációs stratégiák uniós keretrendszere 2020-ig. COM (2011) 173 végleges.

Emberi Erőforrások Minisztériuma, Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság (2014): *Magyar nemzeti társadalmi felzárkóztatási stratégia II., Tartósan rászorulók – szegény családban élő gyermekek – romák (2011-2020).* EMMI, [elérve: 2015.02.17.].

Emberi Erőforrások Minisztériuma, Köznevelésért Felelős Államtitkárság: *Tanévkezdő segédlet*. 2014, EMMI.

EMMI (2014): Köznevelés-fejlesztési stratégia. EMMI, [elérve: 2014.11.28.].

EMMI – Statisztikai Osztály: *Statisztikai Tájékoztató*. OKTATÁSI ÉVKÖNYV 2012/2013: Emberi Erőforrások Minisztériuma.

EMMI – Szociális és Családügyért Felelős Á*llamtitkárság: Kiemelt cél a családbarát közgondolkodás erősítése*, 2014. Online: http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma/szocialis-csaladi-es-ifjusagugyert-felelos-allamtitkarsag/hirek/kiemelt-cel-a-csaladbarat-kozgondolkodas-erositese [updated on 3/8/2014., letöltés: 2014.03.08.]

EMMI – Társadalmi Felzárkóztatásért Felelős Államtitkárság: *Nemzeti Társadalmi Felzárkóztatási Stratégia. Nyomonkövetési jelentés*, 2013.
ENSZ (2011): World fertility report. 2009. New York, N.Y.: United Nations.
Európai Bizottság: *Education and Training Monitor 2013*.
Európai Bizottság: *Education and Training Monitor 2014*. Hungary.
Európai Bizottság (2011): *Koragyermekkori nevelés és gondozás: hogy minden gyermek szilárdan megalapozhassa jövőjét.* EB. Source: COM (2011) 66, [elérve: 2013.06.06.].
EURÓPAI PARLAMENT – Kulturális és Oktatási Bizottság (2011): *Jelentés a korai oktatásról az Európai Unióban.* EP. Source: (2010/2159 (INI)), [elérve: 2014.03.09.].
EURÓPAI PARLAMENT – Kulturális és Oktatási Bizottság (2010): *Jelentéstervezet a korai oktatásról az Európai Unióban.* EP. Source: 2010/2159 (INI) (PR\853151HU.doc), [elérve: 2014.03.23.].
Európai Unió Tanácsa (2009): A Tanács következtetései (2009. május 12.) az oktatás és képzés terén folytatott európai együttműködés stratégiai keretrendszeréről (Oktatás és képzés 2020). EU Tanács (2009/C 119/02).
European Commission: *Demography report 2010*. Older, more numerous and diverse Eurpeans. Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2011.
Eurydice; Eurostat (2012): Key Data on Education in Europe 2012 – Final Report: Education, Audiovisual and Culture Executive Agency.
Fyfe, Alec: *Right beginnings*. Early childhood education and educators: report for discussion at the Global Dialogue Forum on Conditions of Personnel in Early Childhood Education (22-23 February 2012). Geneva: ILO.
Hablicsek László: Kísérleti számítások a roma lakosság területi jellemzőinek alakulására és 2021-ig történő előrebecslésére. *Demográfia* 2007.50. évf. (1.), 7–54 pp.
Hablicsekné Richter Mária (2011): Demográfiai folyamatok áttekintése a nyugdíjrendszer működésére fókuszálva az EUROSTAT adatbázisa alapján (2010). Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság – Közgazdasági Elemzések Főosztálya. Online: http://goo.gl/k0zLmQ [letöltés: 2015.02.17.].
Heckman, James – Grunewald, Rob – Reynold, Arthur: The Dollars and Cents of Investing Early: Cost–Benefit Analysis in Early Care and Education, 2006.
Jacobsen, Rebecca: The Voice of People in Education Policy. In Gary Sykes – Barbara L. Schneider – David Nathan Plank – Timothy G. Ford eds: Handbook of education policy research. New York, [Washington, D.C.]: Routledge, 2009, American Educational Research Association.
Jövő iskolája (2014a.): Óvodai szabályozás. Online: http://jovoiskolaja.hu/oviparade/ovodai-szabalyozas/ [updated on 5/18/2014., letöltés: 2014.05.18.].
Jövő iskolája (2014b.): Óvodai szabályozás. Online: http://jovoiskolaja.hu/oviparade/ovodai-szabalyozas/ [updated on 5/18/2014., letöltés: 2014.05.18.].
Közszolga.hu: Új pedagógus bértábla. Fórum hozzászólás. Online: http://goo.gl/YYUPCf [updated on 7/27/2014., letöltés: 2014.07.28.].
KPMG: *Nemzeti Társadalmi Felzárkóztatási Stratégia. Nyomonkövetési jelentés*, 2013.
KSH : Oktatási adatok, 2013/2014. *Statisztikai Tükör*, 2014. (39).

KSH (2015): KSH Statinfo. Főbb köznevelési adatok. Köznevelési intézmények. Online: http://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haDetails.jsp?query=kshquery&lang=hu [letöltés: 2015.02.19.].
Magyarország Kormánya (2014): *Köznevelés-fejlesztési stratégia*. MK, [elérve: 2015. 02.17.].
Magyarország Kormánya (2014): Az egész életen át tartó tanulás szakpolitikájának keretstratégiája a 2014/2020 közötti időszakra. MK, Elérve: 2015.02.17.
Magyar Országgyűlés (2011): 2011. évi CXC. törvény – a nemzeti köznevelésről [Elérve: 2014.01.03.].
Magyarország Kormánya (2012): 363/2012. (XII. 17.) Korm. rendelet – az Óvodai nevelés országos alapprogramjáról. ONOA, [Elérve: 2014.05.19.].
Nemzeti Erőforrás Minisztérium, Közoktatásért Felelős Helyettes Államtitkárság: *Tanévkezdő kiadvány 2011/2012. tanév*. 2011, NEFMI.
NFÜ: Értékelési évkönyv 2013. Új Széchenyi Terv: NFÜ, 2013. [Nemzeti Fejlesztési Ügynökség]
OECD: *Starting Strong. Early Childhood Education and Care*. Paris, 2001, Organisation for Economic Co-operation and Development.
OECD: Biztos *alapokon: Kisgyermekkori nevelés és gondozás.* Budapest, 2002, OKI.
OECD: *Starting strong II. Early childhood education and care.* 2006, Paris, OECD.
OECD: *REVISED LITERATURE OVERVIEW FOR THE 7th MEETING OF THE NETWORK ON EARLY CHILDHOOD EDUCATION AND CARE* (JT03292580), 2010, [elérve: 2014.11.07.].
OECD: Starting *strong III. A quality toolbox for early childhood education and care*. Paris, 2012a, OECD Publishing.
OECD: *Starting strong III. A quality toolbox for early childhood education and care*. Paris, 2012b, OECD Pub.
OECD: *Education at a Glance 2013: OECD Indicators*, 2013, OECD Publishing.
OECD: *Education at a Glance 2014: OECD Indicators,* 2014,OECD Publishing.
Oktatási Hivatal (2013): Minősítés lépésről lépésre. Online: http://goo.gl/qAcc8j [updated on 5/25/2014., letöltés: 2014.05.25.].
Pascal, Chris – Bertram, Tony – Delaney, Sean – Nelson, Carol: *A Comparison of International Childcare Systems.* Research report. Centre for Research in Early Childhood (CREC), 2013.
Pascal, Chris – Bertram, Tony (2013a): *The Impact of Early Education as a Strategy in Countering Socio-Economic Disadvantage.* Research paper for Ofsted's 'Access and achievement in education 2013 review'. Centre for Research in Early Childhood (CREC).
Pascal, Chris – Bertram, Tony (2013b): *The Impact of Early Education as a Strategy in Countering Socio-Economic Disadvantage.* Research paper for Ofsted's 'Access and achievement in education 2013 review'. Centre for Research in Early Childhood (CREC).
Pethő Balázs: Változások az óvodáztatásban. Hazai és nemzetközi trendelemzések, szabályozások változása. Budapest, 2013, OFI.

Radó Péter: *Méltányosság az oktatásban.* Két jelentés az oktatás méltányosságáról. Méltányosság az oktatásban: dimenziók, okok és oktatáspolitikai válaszok; Az oktatás méltányossága – Tematikus vizsgálat. 2007, (With assistance of Dániel Horn, Georgina Kasza, Judit Keller, Judit Lannert) Budapest, Oktatási és Kulturális Minisztérium Európai Uniós Kapcsolatok Főosztálya.
Rokhaya, Diawara: Early Childhood Care and Education in Africa: Myth or Reality? *IICBA Newsletter* 2007. 9. (2.).
Spring, Joel H.: *American education.* 6th ed. New York, 1994, McGraw-Hill.
Taguma, Miho – Litjens, Ineke – Kim, Janice Heejin – Makowiecki, Kelly: *Quality matters in early childhood education and care.* KOREA. Paris, 2012a, OECD.
Taguma, Miho – Litjens, Ineke – Makowiecki, Kelly: *Quality matters in early childhood education and care.* FINLAND. Paris, 2012b, OECD (Quality Matters in Early Childhood Education and Care).
Taguma, Miho – Litjens, Ineke – Makowiecki, Kelly: *Quality matters in early childhood education and care.* NEW ZEALAND. Paris,2012c, OECD.
Taguma, Miho – Litjens, Ineke – Makowiecki, Kelly: *Quality matters in early childhood education and care.* PORTUGAL. Paris, 2012d, OECD (Quality Matters in Early Childhood Education and Care).
Taguma, Miho – Litjens, Ineke – Makowiecki, Kelly: *Quality matters in early childhood education and care.* NORWAY. Paris, 2013a, OECD (Quality Matters in Early Childhood Education and Care).
Taguma, Miho – Litjens, Ineke – Makowiecki, Kelly: *Quality matters in early childhood education and care.* SWEDEN. Paris, 2013b, OECD (Quality Matters in Early Childhood Education and Care).
Török Balázs: *A gyermeküket óvodáztató szülők körében végzett országos felmérés eredményei.* 261 volumes. Budapest, 2004, Felsőoktatási Kutatóintézet [Kutatás Közben sorozat].
Török Balázs: Óvodák és szülők. *Educatio* 2005. 14 (4), 787–804 pp.
UNESCO (2011): World data on education. VII Ed. 2010/11. Austria. UNESCO International Bureau of Edcation. Online: http://goo.gl/4MguF5 [letöltés: 2015.02.17.].
UNESCO (2012): International Standard Classification of Education – ISCED 2011: UNESCO Institute for Statistics.
Vandenbroeck, Michel – Coussée, Filip – Bradt, Lieve (2010): THE SOCIAL AND POLITICAL CONSTRUCTION OF EARLY CHILDHOOD EDUCATION. *British Journal of Educational Studies* 2010. 58 (2), 139–153pp. [DOI: 10.2307/40864286].
Vanhille, Josefine – Ghysels, Joris – Verbist, Gerlinde eds: *Home or market childcare?* Swapping child care arrangements across three European countries. 3rd General Conference of the International Microsimulation Association. Stockholm, Sweden, June 8-10, 2011.
Villányi Györgyné: Az Óvodai nevelés országos alapprogramjának implementációja. Új pedagógiai szemle 1998. 48 (9), 51–58 pp.

Wahlström, Ninni (2014): Changing Role of the State in a Denationalised Educational Policy Context. In Nordin Andreas – Sundberg Daniel eds: *Transnational policy flows in European education.* The making and governing of knowledge in the education policy field. Didcot: Symposium books (Oxford studies in comparative education, Volume 24, Number 1).

14 SUMMARY

CHANGES IN THE PRE-PRIMARY EDUCATION SYSTEM – OPINION SURVEY FINDINGS (2014/15)

European social development is characterised by constant change, which also affects educational systems. Some of the changes are of a transnational origin; others can be traced back to internal processes. In the first part of our book titled "Changes in the Pre-primary Education System – Opinion Survey Findings" the reader is offered an overview of the impacts on the early childhood education systems that start directly or indirectly from the transnational space. The second, much more voluminous part of the book examines the endogenous changes of the Hungarian pre-primary school system. Conducted in the course of 2014-2015, the questionnaire-based survey presents the views of pre-school heads, teachers and parents about the life and changes of institutions in a nationwide representative sample. (Respondents: 432 pre-school heads, 1,451 pre-school teachers and 3,668 parents.)

Changes. One of the most important changes in the system is lowering the compulsory pre-primary school education age limit from 5 to 3 years of age. To be introduced from 1st September 2015, the change is unequivocally supported in all three respondent groups: four-fifths of the heads of institutions and three-quarters of both pre-primary school teachers and parents agree with the new regulation.

Another major change concerning the pre-primary education system is the introduction of the teachers' career model. Almost two-thirds of the institution heads and more than one-fifth of the pre-school teachers have prepared their portfolios in the context of the qualification procedure that is part of the process. Preparation of the portfolio took the heads an average of 100 working hours, and their employees concerned, 120 working hours. There is a significant spread in time commitment by type of locality: in cities three-quarters, and in Budapest, approximately half of the average time was sufficient for the compilation of the portfolio.

The topics addressed included a review of the infrastructure of institutions. According to the findings there has been a substantial improvement in this respect particularly in smaller municipalities. European Union funds have contributed to the change.

As regards the configuration of the pre-primary school institutional system, the period of mergers generated by financial means seems to be over for the time being; in fact, in the wake of the government's debt relief extended to some of the operators demergers appear in places. Since 2006 one-fifth of the institutions have been passed to a different operator, which primarily involved a change in jurisdiction between municipalities, but the number of church-operated institutions has also increased.

Exploration of the specialized service environment of pre-primary schools revealed that switching the specialized services system to a new way of functioning could be successful with a further extension of capacities in some of the specialized areas.

Social responsibility. According to the Central Statistical Office in 2013 26% of children in pre-primary schools were disadvantaged, and 10% had multiple disadvantages. Forty to sixty percent of pre-school teachers had experience with a child in their group being neglected at home in some way. (Neglect can be intellectual, emotional, dietary, related to grooming and personal hygiene or dressing.) On the

average, 3.6 children per group need to be compensated for *substantial* disadvantages. The proportion of those in need of support is lower in Budapest and increases in rural areas, and high in independent institutions and those with lower group sizes. The overwhelming majority of pre-school teachers consider the compensatory activity of pre-primary schools successful. In our findings one-fifth of the respondents think that institutions' opportunities to support disadvantaged children have widened over the past five years; two-thirds think there has been no change, and a tenth have experienced deterioration.

Another research finding reflecting pre-primary schools' social involvement is the spontaneous charity campaigns organized in 45% of the institutions at least once a year. Typically the campaigns comprise collection of donations, clothing and foodstuffs for the poorest families. Some of the campaigns are conducted discretely: donations of a more well-to-do parent reach a needy parent with the mediation of the head of institution. As the number of pre-school children with multiple disadvantages increases, so does the rate of institutions active in charity.

Parents. There has been no notable change in parents' preferences related to pre-primary school attendance since the 2001 survey: parents' view of the institution continues to be mainly determined by their experience relating to pre-school teachers. In this respect, the opinion of heads of institutions coincides with that of parents: staff attitude, humanity and professionalism are by far the most important considerations of self-evaluation.

Parent satisfaction has considerably improved since 2001. Assessed along 12 parameters, average parent satisfaction was between 3.6 and 4.4 in 2001 (on a five-grade scale). This survey indicates much higher levels of satisfaction with averages between 4.2 and 4.7. Similarly to the previous survey, the leading considerations were style of contact with children and parents, and appropriate opening time.

Four-fifths of the institutional heads and three-quarters of the employees agree with the importance of freedom of choice of the pre-primary school (and the school). Free choice of institutions is even more strongly supported by parents: 82% consider this civil liberty and its protection important.

Further information: Balázs Török; torokb@ella.hu

A kötet első része rövid áttekintést nyújt azokról a fejlesztéspolitikai célkitűzésekről, amelyek a transznacionális térből kiindulva közvetve vagy közvetlenül hatással vannak a kisgyerekkori nevelés nemzeti rendszereire. A kötet terjedelmesebb, második részében a hazai óvodarendszer működésére és változásaira vonatkozó véleménykutatás eredményei kerülnek bemutatásra. A 2014–2015 folyamán megvalósult – országosan reprezentatív – kérdőíves felmérés az intézményvezetők (432 fő), az óvodapedagógusok (1451 fő) és a szülők (3668 fő) válaszai alapján mutatja be az intézmények működésének feltételrendszerét. Az adatok alapján megismerhető az intézmények infrastrukturális megfelelősége és külső kapcsolatrendszere; az intézményvezetők és óvodapedagógusok képzettsége és továbbképzési lehetőségei; a szülők intézményválasztási preferenciái és az óvodához fűződő kapcsolata. Az óvodarendszert az elmúlt években érintő változások közül elsősorban a hároméves kortól kötelező óvodáztatásra, a pedagógus-életpályamodellre és az ezzel összefüggő pedagógusbér-emelésre, a szakmai portfolió elkészítésére, az intézményi átszervezésekre, valamint a finanszírozási változásokra vonatkozóan ismerheti meg az olvasó a megkérdezettek véleményét. A kutatás mindezen túlmenően igyekszik bemutatni, hogy az óvodapedagógusok hogyan mérik fel szerepüket a gyerekek társadalmi és kulturális hátrányainak kompenzálásában. Újdonságnak tekinthető, hogy az óvodák társadalmi szerepvállalásához kapcsolódóan, bemutattuk az intézmények önkéntes karitatív tevékenységeire vonatkozóan gyűjtött adatainkat is.

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE